

ציפי שחורי-רובין

50 שנות הכשרת מורים בנגב

2004-1954

אלה תולדות המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי
בבאר-שבע

ציפי שחורי-רובין | 50 שנות הכשרת מורים בנגב, 1954-2004

המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי

תולדות הכשרתם של מורים בנגב תחילתם בשנת 1954. בשנה זו הוקמה בשכונת משקי עזר בבאר-שבע 'מדרשה חד שנתית למורי כפר'. היה זה בעיצומה של העלייה הגדולה, אשר הביאה בכנפיה אלפי ילדים בגיל חינוך חובה, וגרמה לגידול אדיר של אוכלוסיית התלמידים בארץ. מערכת החינוך בבאר-שבע סבלה ממחסור משוע של כוח אדם בהוראה, על כן הכרח היה לגייס מורים, ומהר ככל האפשר. שר החינוך דאז, פרופ' בן ציון דינור, הגה ויזם הקמת מדרשה למורים, כדוגמת בתי המדרש ברחבי הארץ, שתכשיר מועמדים להוראה לבאר-שבע ולנגב כולו.

הספר מתחקה אחר קורות כינונה של 'המדרשה החד שנתית למורי כפר', משלב המניעים, התכניות וההקמה ועד להפיכתה בשנות האלפיים למכללה אקדמית לחינוך ע"ש קיי. בחמישים שנותיה עברה מכללת קיי תהפוכות ותמורות מרחיקות לכת - מסמינר קטן, המונה כיתה אחת בת שלושים תלמידים עולים חדשים, שהוכשרו להוראה לבית הספר היסודי בלבד, למכללה אקדמית, יחידה וייחודית בנגב, אשר שמה לה למטרה להכשיר מורים וגננות עבור מערכת החינוך במדינת ישראל, תוך הבלטת המאפיינים הייחודיים למחוז הדרום.

ד"ר **ציפי שחורי-רובין** היא בלשנית והיסטוריונית, ומרצה בכירה מזה 36 שנה במכללת קיי. היא הייתה שותפה פעילה לתהליכים האקדמיים שעברו על מכללת קיי. מחקריה האקדמיים משלבים שלושה תחומים: לשון עברית, היסטוריה של החינוך והיסטוריה של הרפואה. ספריה ומאמריה בכתבי עת שונים, מתפרסמים בארץ ובעולם.

ציפי שחורי-רובין

50 שנות הכשרת מורים בנגב

1954–2004

אלה תולדות המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי
באר-שבע

Zipi Shehory-Rubin

50 years of Teachers' Training in the Negev, 1954-2004

Kaye Academic College of Education at 50: A Retrospective

כל הזכויות שמורות ©
למכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי,
באר-שבע

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר - כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי, באר שבע

כתיבה: ד"ר ציפי שחורי-רובין
עריכת תוכן ולשון: נעמי פרידמן
עיצוב גרפי: סטודיו צפיר

תמונת השער: תלמידי המדרשה החד שנתית
למורי כפר בנגב על רקע שורת הבתים בשכונת
משקי עזר ששימשו כמדרשה, 1954
(צילום: דב ברנע, ארכיון טוביהו)

תמונת השער האחורי: מכללת קיי, 2011
(צילום: יורם פרץ, ארכיון קיי)

נדפס בישראל תשע"א 2011
Printed in Israel

פתח דבר

ספר זה נכתב לכבוד יובל החמישים של המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי בבאר-שבע (להלן: מכללת קיי). הספר הוא פרי מחקר רחב היקף בנושא הכשרת מורים בנגב, וייחודו בכך, שהוא מתחקה אחר הנושא בהשוואה להתפתחותן של יתר המכללות למורים בארץ. המחקר בודק את המניעים להקמתה של המכללה בבאר-שבע, מטרותיה, הישגיה ומגמותיה לעתיד, ומתמקד בתיאור התפתחותה וקידומה למכללה אקדמית מאז הקמתה בשנת 1954 ועד שנת 2004. כל זאת על רקע הכשרת המורים בארץ בכלל, והקמתה והתפתחותה של מערכת החינוך בבאר-שבע בפרט. המחקר שזור בזיכרונות מנהליה, עובדיה, מוריה ובוגריה, ובתמונות המנציחות את הווי אותם הימים. בחמישים שנותיה עברה מכללת קיי שינויים ותהפוכות לרוב - מסמינר קטן, המונה כיתה אחת בלבד, בת שלושים תלמידים - עולים חדשים, שהוכשרו להוראה בבית-הספר היסודי בלבד, למכללה אקדמית לחינוך, יחידה וייחודית בנגב, המכשירה כיום, מדי שנה, מעל 1000 סטודנטים להוראה בגן הילדים, בבית-הספר היסודי ובחטיבת הביניים.

שנת 2004 - שנת החמישים למכללה - מהווה אף עבורי שנה מיוחדת, שבה אני מסכמת שלושים שנות הוראה רצופות בין כתליה. התחלתי עבודתי בשנת 1974, עם סיום לימודיי לתואר ראשון בחינוך ובהיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, והתקבלתי כמדריכה פדגוגית למסלול הגיל הרך. מאז חלפו להן שלושים שנה, שבמהלכן עשיתי צעדים נוספים - סיימתי לימודי תואר שני ושלישי, נתמניתי למרכזת מסלול הגיל הרך ומילאתי תפקיד זה בין השנים 1991-1997. במסגרת תפקידי זה, נפלה בחלקי הזכות ללוות את הסמינר בתהליך הפיכתו מבית מדרש למורים ולגננות למכללה אקדמית לחינוך. הייתי שותפה לקידומו של מסלול הגיל הרך למסלול אקדמי לכל דבר. כאשר התחלתי לרכז את המסלול למדו הסטודנטים/יות שלוש שנים בלבד ורכשו את התואר "מורה מוסמך/כת בכיר/ה לגיל הרך". כאשר סיימתי את תפקידי, כעבור שש שנים, נדרשו כבר ארבע שנות לימוד לשם קבלת התואר האקדמי הראשון בחינוך B.Ed.

במהלך כתיבת הספר אירע האירוע המשמעותי ביותר בחיי המכללה, אשר הטביע חותמו על מערכת הכשרת המורים בנגב כולו - סיום תהליך האקדמיזציה של המכללה והפיכתה למכללה אקדמית בכל מקצועות הלימוד ובכל הדיסציפלינות. אך גם אירוע מצער - בנובמבר 2002 נפטר אריה סימון, מייסד המכללה, אישיות משכמה ומעלה, חלוץ וענק בתחום החינוך, והוא בן תשעים שנה. יהי זכרו ברוך!

במהלך המחקר וכתבתי, נתקלתי בקשיים לא מעטים באיסוף החומר. הקושי העיקרי נבע מהיעדרו של ארכיון מסודר, המתעד את השנים הראשונות. המכללה שינתה ארבע פעמים את מיקומה הגיאוגרפי, וחלק גדול מהמסמכים אבד. קושי אחר התעורר באיתורם של המורים והבוגרים, אשר רבים מהם התפזרו בכל רחבי הארץ, הבוגרות נישאו ושינו שמות משפחה, רבים מתגוררים

בחור"ל, ולהבדיל, יש שהלכו, לצערנו, לעולמם. ההנחה הבסיסית הייתה, שאם אצליח לאתר את התלמיד הראשון מהמחזור הראשון, שנת 1954, יש סיכוי שהוא יובילני לחבריו - בשיטת "חבר מביא חבר". אך כאשר טילפנתי לתלמיד הראשון, ענתה לי כלתו: "הוא נפטר לפני ארבע שנים". קצה החוט נשמט. למזלי, אריה סימון היה עדיין בחיים והוא זכר את שמו של אחד התלמידים, אשר הובילני לחבריו לכיתה, וכך החלה למעשה דרכי באיתור הבוגרים. לאחר שסיימתי את חקר שנת הלימודים הראשונה (1954), נוכחתי שאספתי חומר ראשוני חשוב ורב, ולכן סיכמתי במאמר שקראתי לו: "פסיעות ראשונות בהכשרת מורים בנגב". בישרתי על כך לאריה סימון, וסיפרתי לו, שהמאמר יוקדש ליום הולדתו התשעים, אך לצערי הוא לא זכה לכך. סימון נפטר, ולא נותר לי, אלא להקדישו לזכרו. המאמר פורסם בכתב העת "דור לדור" כ"ד, ביוני 2004.

חובה נעימה היא לי להודות לכל המנהלים, המורים, הבוגרים והעובדים, שהיה לי העונג לפגוש, לראיין ולשמוע על חוויותיהם מתקופת הלימודים. רבים נענו לבקשתי ושלחו תיעוד אישי, תמונות, תעודות, פרקי זיכרונות ומסמכים שונים - מקורות ראשוניים שמהם ניזון ההיסטוריון - והם שסייעו לשחזר את התקופה ואירועיה יחד עם מחקרים היסטוריים בתולדות החינוך והעיתונות של התקופה. אסירת תודה אני לעובדי הארכיון לתולדות ההתיישבות בנגב ע"ש דוד טוביהו באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, וד"ר יהושע בראון בראשם, על היענותם והתעניינותם במחקר, ועל הסיוע שהגישו לי בחפץ לב באיתור המקורות הרלוונטים הנמצאים בארכיון.

תודה מיוחדת לפרופ' לאה קוזמינסקי, נשיאת המכללה, שבזכותה יצא הספר לאור, ולרבקה בן יעקב, מנהלת המכללה בשנים 1983-1992, שעמדה לצדי, עודדה ותרמה, ועשתה כל שביכולתה למען פרסום הספר. יבואו עוד על הברכה והתודה פרופ' שוע אמוראי-שטרק, ד"ר טלי בן ישראל, ד"ר נורית זידין, יהושע ילין וד"ר עידית שר, שקראו פרקים מתוך הספר, העירו והאירו, והיו לשותפים נאמנים ותורמים; לנסים זוהר, לכוכבה מרמלשטיין ולד"ר מיכל רוזנברג, חברי ועד המורים (דאז), לחנה בלאו ולריבה לבנצ'וק, שעודדו ופעלו להוצאת הספר לאור; ל"חוג הגמלאיות" של מכללת קיי, בראשותה של דבורה טושינסקי, על החברות, התמיכה, העידוד והפירגון; לפרופ' ערן שר שסייע בעצה ובמעש; לפרופ' יובל דרור, ראש בית-הספר לחינוך באוניברסיטת תל-אביב ועורך כתב העת הבין-אוניברסיטאי "דור לדור" - קבצים לחקר ולתיעוד תולדות החינוך היהודי בישראל ובתפוצות", שהעיר את הערותיו המועילות, כתב דברי הקדמה ומצא את הספר ראוי לפרסום; לנעמי פרידמן, שערכה את הספר במומחיות ובקפדנות; לרוני צפריר, שעיצב את הספר במקצועיות ובנאמנות; לד"ר יהודית שטיימן, מנהלת הוצאת הספרים של מכון מופ"ת, שהייתה לי "חברה ביקורתית", קראה את כתב היד והעירה הערות חשובות; ואחרונים חביבים, בעלי, אלקנה רובין, ראשון קוראי כתב היד, שהגיה את הספר במומחיות רבה והעיר את הערותיו המאירות, וילדיי היקרים, שסייעו בצד הטכני, על סבלנותם, עידודם ותמיכתם ללא סייג.

יבואו כולם על התודה והברכה.

ציפי שחורי-רובין

ברכות

הספר לפנינו פורש את תולדות המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי בחמישים שנותיה הראשונות. מלוא הערכתי לד"ר צפורה שחורי-רובין על העשייה האקדמית בכתובת תולדות מכללת קיי, כתיבה שלוותה בעבודת תיעוד ומחקר מעמיקים. תודותיי מופנות גם לכל האחרים שעשו ביובל שנים זה להפיכת המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי למכללה מובילה להכשרת מורים בנגב ובישראל.

פרופ' לאה קוזמינסקי

נשיאה

המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי

באר-שבע, תשע"א

תוכן העניינים

8.....	בפתח ספר היובל – חמישים שנות מכללת קיי בנגב מאת פרופ' יובל דרור
10.....	מבוא
13.....	תיאור המחקר
14.....	פרק ראשון: המדרשה החד שנתית למורי כפר
	בניהולו של אריה סימון, 1954-1955
	העלייה ההמונית [14]; החינוך כבעיה מרכזית בקליטת העלייה [15]; הרכב אוכלוסיית המורים בתקופת העלייה הגדולה [16]; פתרונות מאולתרים בגיוס מורים [18]; המדרשות למורי כפר - כדרך לגיוס מורים לדרום [19]; כיצד קרם הרעיון עור וגידים? היוזמה – פרופ' בן ציון דינור והביצוע – אריה סימון [20]; מי היה אריה סימון ומדוע פנה דינור אליו? [20]; ההכנות לפתיחת המדרשה וגיוס תלמידים מן הדרום [22]; תכנית הלימודים ומקצועות הלימוד [28]; התלמידים - פרחי ההוראה [30]; נושאי התפקידים: המנהל, המזכיר וסגל ההוראה [35]; אחרית דבר [36].
39.....	פרק שני: המדרשה הממלכתית לחינוך בנגב
	בניהולו של אריה סימון, 1957-1959
	ההכנות לפתיחתה מחדש של המדרשה [40]; פרסומים לפתיחת המדרשה [43]; תנאי הקבלה [46]; תכנית הלימודים ומקצועות הלימוד [47]; התלמידים - לימוד מקצוע ההוראה כדרך להתקדמות חברתית [49]; האווירה הלימודית והחברתית – תמיכה ועזרה הדדית [51]; נושאי התפקידים: המנהל, המזכיר וסגל ההוראה [51]; אחרית דבר [56].
59.....	פרק שלישי: ממדרשה חד שנתית למדרשה דו שנתית
	בניהולם של יוסף לוי וצוות מנהל, 1959-1961
	המדרשה בראשית העשור השני למדינת ישראל [60]; מה נתחדש במדרשה עם המעבר למעון הקבע [61]; התלמידים-פרחי ההוראה [63]; האווירה הלימודית-החברתית [66]; סגל ההוראה [68]; אחרית דבר [68].
70.....	פרק רביעי: בית המדרש הממלכתי למורים ולגננות
	בניהולה של טובה פוביצר, 1961-1971
	מה מייחד את הסמינר בתקופת ניהולה של טובה פוביצר? [72]: 1. הפיכת המדרשה לבית מדרש (סמינר) למורים ולגננות [72]; 2. הפיכת הסמינר לדו מסלולי [72]; 3. איחוד עם הסמינר למורים-עולים [73]; 4. תגבור מדעי הטבע [75]; 5. תגבור לימודי חינוך גופני במסלול הגיל הרך [75]; 6. פתיחת מכון להכשרת מדריכים לחינוך הבלתי פורמלי [77]; 7. פמיניזציה של ההוראה [78]; 8. פתיחת שתי מכינות פדגוגיות [78]; פרויקט המחוננים [79]; תרבות הסמינר [88]; חגים ברוח ישראלית [91]; טיפוח אווירה חברתית [93]; נושאי התפקידים: המנהלת, סגל ההוראה ואם-הבית [96]; בשלהי תקופת טובה פוביצר [102]; אחרית דבר [104].
105.....	פרק חמישי: הסמינר מפלס דרכו בנתיבי האקדמיזציה
	בניהולו של ד"ר יצחק הלוינג, 1971-1976
	ניצני האקדמיזציה [105]; פריצת דרך בתהליך האקדמיזציה [108]: מינוי מנהל בעל תואר אקדמי [108]; 1. פרסום הסמינר והעלאתו למודעות הציבור [110]; 2. פתיחת מגוון מסלולי הכשרה [111]; 3. גידול במספר הלומדים [112]; 4. תנאי קבלה אקדמיים לתלמידים ולמרצים [112]; 5. הארכת תקופת

הלימודים משנתיים לשלוש שנים [112]; 6. הרחבת הספרייה והתאמתה לדרישות האקדמיזציה [113]; 7. מבנה אקדמי להנהלה [113]; הפנימייה [115]; חיי החברה בסמינר [116]; תכנון בניין חדש לסמינר [116]; פתיחת מסלול להכשרת מורים למגזר הבדווי [117]; קשיי ההתחלה [118]; הרכב הכיתה הבדווית הראשונה [120]; מסלול הכשרה לגננות בדוויות [120]; מסלול לגיל רך לגננות-מורות בדוויות [121]; אחרית דבר [122].

פרק שישי: מכללת קיי - "מכללה בדרך".....124 **בניהולו של ד"ר אפרים בראון, 1983-1976**

ההנהלה ובעלי תפקידים [124]; מסלולי הלימוד [126]; העבודה המעשית [127]; פעילויות העשרה [128]; קורסים מיוחדים למורים בפועל [129]; המעבר למשכן קבע [129]; התורם - מר ג'פרי קיי [129]; התקדמות בתהליך האקדמיזציה [135]; אחרית דבר [135].

פרק שביעי: מכללת קיי מתאחדת עם בית המדרש לחינוך גופני.....137 **בניהולה של רבקה בן-יעקב, 1992-1983**

בית המדרש הממלכתי למורי החינוך הגופני [138]; הכיתה הניסיונית [139]; ד"ר אלי פרידמן-ויטקובר [141]; גזירות ומאבקים [143]; הכרה רשמית [144]; פעילות חברתית תרבותית [145]; בדרך לאיחוד מכללת קיי ובית המדרש לחינוך גופני [145]; הפעילות הציבורית למען בית המדרש לחינוך גופני [147]; המכללה המאוחדת בדרך לאקדמיזציה [149]; פיתוח תכניות לימודים אקדמיות [151]; שתי דרכים לאקדמיזציה [154]; מרכז להשתלמויות עובדי הוראה [155]; אחרית דבר [157].

פרק שמיני: המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי.....158 **בניהולו של פרופ' שלמה בק, 2009-1992**

כיצד התבצע תהליך האקדמיזציה? [159]; 1. בקשה למכלול [159]; 2. תקופת "ההיתר" [162]; 3. תקופת "ההכרה" [163]; הסמכת מסלולים והתמחויות [167]; אמנות [167] מורים למגזר הבדווי [168] המסלול החברתי-קהילתי [170] ערבית כשפה שנייה [170] חינוך מיוחד במסלולים גיל רך, בית-ספר יסודי וחטיבת ביניים [170]; היערכות ללימודי תואר שני [173].

פרק תשיעי: מכללת קיי בשנת היובל.....175 מסגרות הלימוד במכללה: 1. בית-ספר להכשרה [175]; 2. בית-ספר להתפתחות מקצועית של עובדי הוראה [177]; 3. מכינות [177] מסגרות לימוד ייחודיות [178].

אחרית דבר - תם ולא נשלם.....179

דברי סיום: שינוי והתפתחות במכללת קיי מאת פרופ' לאה קוזמינסקי, נשיאת המכללה.....184

מקורות וביבליוגרפיה.....187

מפתח שמות.....195

מפתח עניינים.....201

נספח ביוגרפיות.....205

בפתח ספר היובל – חמישים שנות מכללת קיי בנגב

פרופ' יובל דרור

// חמישים שנות הכשרת מורים בנגב, 1954–2004, הספר שלפניכם שנכתב על ידי ד"ר צפורה שחורי-רובין, מספר ומנתח את תולדות המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי שבבאר-שבע, בירת הנגב – ובו בזמן מביא את סיפור ההכשרה להוראה במדינת ישראל כולה.

בשנות החמישים של המאה העשרים, ימי העלייה הגדולה, היה מחסור גדול במורים במדינת ישראל הצעירה בכלל ובנגב בפרט. בשל כך לימדו גם מורים חסרי הכשרה והסמכה, ונפתחו קורסים של משרד החינוך והתרבות בשיתוף הסתדרות המורים להסמכת מורים לא-מוסמכים באמצעות "בחינות מילואים". מקורסים אלה התפתחו בהדרגה "מדרשות למורי כפר", שהחלו בהכשרת בוגרי כפרים ומושבי עולים להוראה. מדרשות אלה של שנות החמישים היו חד-שנתיות תחילה, ואחר כך דו-שנתיות – ולידן קמו "מכינות פדגוגיות", מסגרות תכונות שהכינו עתודות של מתכשרים בוגרי תיכון להוראה. "המדרשה החד שנתית למורי הכפר", שהפכה ל"מדרשה הממלכתית לחינוך בנגב" – שתיהן בניהולו של אריה סימון ז"ל, מחלוצי החינוך בנגב ולימים חתן פרס ישראל – היו המדרשות והמכינות שבדרום מדינת ישראל בעשור הראשון לקיומה.

בשנות השישים וראשית שנות השבעים, התייצבה מערכת ההכשרה במדינת ישראל. שתי רפורמות עיצבו וביססו את מערכת ההכשרה בתקופה זו: "דו"ח ועדת דושקין" (תשכ"ב/1962) להכשרת המורים, והרפורמה במבנה מערכת החינוך (1968), שהביאה להקמת חטיבות הביניים ולהאצת האקדמיזציה של מערכת ההכשרה. בעקבות דו"ח דושקין צומצם מספר המדרשות, ואלה שהתבססו בעשור שקדם לו הפכו לבתי מדרש ואחר כך לסמינרים; תקופת ההכשרה הוארכה משנתיים לשלוש שנים; תנאי הקבלה של התלמידים והמורים הוחמרו והתמקצעו שיטות העבודה המעשית. בתקופה זו, לאחר שנת ניהול של יוסף לוי ז"ל ושנה של ניהול צוותי, החל ב"בית המדרש (הסמינר) הממלכתי למורים ולגננות" בבאר-שבע עשור של התבססות בכיוון האקדמי בניהולה של טובה פוביצר, שבמסגרתו נפתחו שתי מכינות פדגוגיות ופרויקט מחוננים.

האקדמיזציה של ההכשרה להוראה בעקבות ועדת דושקין והרפורמה במערכת החינוך התממהה בשנות השבעים והשמונים בנגב, כבמקומות נוספים בארץ, והסתיימה בחלק מהסמינרים רק בשנות התשעים. במהלך שנות השבעים התריעו גופים ממלכתיים שונים על הצורך בהגברת

קצב האקדמיזציה: ועדות יפה (תשל"ב/1971) ועיצוני (תש"ס/1979); "פרויקט תכנון החינוך לשנות ה-80" בהנהגת מנכ"ל משרד החינוך והתרבות דאז אלעד פלד (תשל"ו/1976) - והמועצה להשכלה גבוהה, שקיבלה בשנת תשמ"ב/1981 את "הדגם המנחה" האקדמי המחייב של המכללות, שפורט שנתיים מאוחר יותר על ידי ועדה בראשות פרופ' יוסף דן. הכול המליצו בעשורים אלה על הקמת מכללות אקדמיות למורים, על קשרים אפשריים לאוניברסיטאות ועל צמצום נוסף של מספר המוסדות המכשירים. ואכן, הסמינר שבנגב, בהנהלתו של ד"ר יצחק הלווינג, היה ל"מכללה בדרך", שפתחה במסגרתה את המסלול הראשון בארץ להכשרת מורים למגזר הבדווי, והפכה במחצית השנייה של שנות השבעים ל"מכללה לחינוך ע"ש קיי" בהנהלת ד"ר אפרים בראון. המכללה, בהנהלתה של רבקה בן-יעקב, ניסתה במהלך שנות השמונים לזרז את האקדמיזציה על ידי התחברות לאוניברסיטת בן-גוריון או לאוניברסיטה הפתוחה; שני המהלכים לא צלחו – ולעומת זאת התאחדה המכללה במחצית שנות השמונים עם "בית המדרש הממלכתי לחינוך גופני" ועלתה על נתיב העצמאות האקדמית. משנת 1993 המשיך ד"ר (היום פרופ') שלמה בק, מנהלה של קיי עד דצמבר 2009, את מאמצי קודמיו והצליח להביא את המכללה למעמד של מוסד אקדמי מוכר בכל מסלולי הלימודים בשנת 1996.

סיפורה של המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי הוא, אפוא, סיפורה של הכשרת המורים במדינת ישראל כולה, מהמדרשות למורי הכפר שבראשית המדינה ועד למכללות האקדמיות שביובלה וממנו ואילך. מעטים הם ספרי ההיסטוריה המסכמים את תולדותיהם של הסמינרים ומכללות ההכשרה בארץ, ולמדף החשוב והחסר הזה בספריית תולדות החינוך היהודי והישראלי נוספה עתה תרומה חשובה ביותר. ד"ר צפורה שחורי-רובין, היסטוריונית פעילה ופורה שכבר תרמה בעבר הרבה מפרי עטה לחקר תולדות החינוך בישראל בכלל ובנגב בפרט, הצליחה ללקט בספר זה את החומר הארכיוני המועט יחסית שמצאה; בסיוע עיתונות התקופה, ראיונות מגוונים ומחקרים שונים בתולדות החינוך היא מביאה את הסיפור המקומי-האזורי ואת ניתוחו ההיסטורי על רקע הנעשה בתקופות הנידונות במדינת ישראל כולה. היא ראויה להערכה ולתודה רבה על מאמציה אלה, שהניבו פרי הילולים בספר חשוב ומקיף על "חמישים שנות הכשרת מורים בנגב, 1954 – 2004" - אלה תולדות המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי שבנגב.

פרופ' יובל דרור

ראש בית-הספר לחינוך ע"ש קונסטנטינר באוניברסיטת תל-אביב;
עורך כתב-העת הבין-אוניברסיטאי "דור לדור" לתולדות החינוך היהודי;
יו"ר הוועדה האקדמית של הארכיון לחינוך יהודי
אוניברסיטת תל-אביב

מבוא

תולדות הכשרתם של מורים בנגב תחילתם בשנת 1954. בשנה זו הוקמה בשכונת משקי עזר בבאר-שבע מדרשה חד שנתית למורי כפר. היה זה בתקופת העלייה הגדולה, אשר הביאה בכנפיה אלפי ילדים בגיל חינוך חובה ובכך לגידול אדיר של אוכלוסיית התלמידים בארץ. מערכת החינוך בבאר-שבע סבלה ממחסור משווע של כוח אדם בהוראה, על כן הכרח היה לגייס מורים, ומהר ככל האפשר. שר החינוך דאז, פרופ' בן ציון דינור, הגה ויזם הקמת מדרשה למורים, כדוגמת בתי המדרש ברחבי הארץ, שתכשיר מועמדים להוראה לבאר-שבע ולנגב כולו. הספר מתחקה אחר קורות כינונה של המדרשה למורים משלב המניעים, התכניות, הייסוד והפיתוח, ועד להפיכתה למכללה אקדמית לחינוך. בספר שמונה פרקים. כל פרק נקרא על שם השלב האקדמי שבו נמצא המוסד אותה עת, ומשיק לתקופות הניהול של כל אחד משמונת המנהלים שניהלוהו בחמישים שנות קיומו. כל פרק מכיל ראיונות, שנערכו עם המנהלים, העובדים, עם המורים, הבוגרים ועם אישי הציבור שתורמו להתפתחותו של המוסד, והוא מעוטר בתמונות, בתעודות ובמסמכים רלוונטים.

הפרק הראשון - המדרשה החד שנתית למורי כפר - מוקדש לתיאור הקמתה של המדרשה למורי כפר ולמייסדה - אריה סימון ז"ל, אשר הניח את היסודות למפעל הכשרת המורים בנגב. הפרק פותח בתיאור ההקמה בתקופת העלייה הגדולה ומתחקה אחר התנהלותה של המדרשה במהלך שנת לימודים אחת - תשט"ו (1954/1955) - עד סגירתה בתום אותה שנה. פרק זה מפרט את המניעים להקמת המדרשה, ועוסק בסוגיות הבאות: מי היו אותם אישי ציבור שנטלו חלק פעיל בייסודה ובהתנהלותה של המדרשה, הרכבה של אוכלוסיית התלמידים ומניעיה, זהותם של אותם מורים חלוצים, שבחלקם עזבו את מקומות מגוריהם במרכז הארץ והעתיקו משכנם לנגב, ייחודה של תכנית הלימודים, מאפייני האווירה הלימודית-החברתית במדרשה והסיבות לסגירת המדרשה בתום שנת לימודים אחת בלבד.

הפרק השני - המדרשה הממלכתית לחינוך בנגב - מתאר את פתיחתה מחדש של המדרשה למורים ואת תקופת התנהלותה בשנים תשי"ח-תשי"ט (1957-1959) בשכונה ה', עד שעברה לשיכון של קבע בשכונה ג'. נפרט את המניעים לפתיחתה המחודשת של המדרשה, נתאר את פעילותם של אישי הציבור שנטלו חלק בחידוש פעילותה, דרכי פירסומה בארץ והדרכים לגיוס המורים. לבסוף, נספר כיצד, לאור הצלחתה, החליט משרד החינוך לבנות עבורה בניין של קבע ולהפכה למדרשה דו שנתית. מעתה תהפוך המדרשה החד שנתית למדרשה דו שנתית, ותבסס את מעמדה לצדם של בתי המדרש למורים ("סמינרים") ברחבי הארץ.

הפרק השלישי - ממדרשה חד שנתית למדרשה דו שנתית - מתמקד בשנתיים הראשונות - תש"ך תשכ"א - שבהן התנהלה המדרשה במשכנה החדש וקיבלה מעמד של סמינר. בשנת תש"ך ניהל יוסף לוי ז"ל את המדרשה, ובשנת תשכ"א נטל צוות של שלושה מורים את תפקיד הניהול. התחלפות הצוות הניהולי מדי שנה גרמה לאי יציבות ואימה לחבל במאמצים של משרד החינוך לפתח את המוסד ולהרחיבו. משרד החינוך החליט, אפוא, לא להמשיך את הניהול באמצעות צוות מנהלים, אלא להעמיד בראש המדרשה מנהל אחד בלבד. אריה סימון, המנהל לשעבר וכעת מפקח מחוז הדרום, נרתם למשימה הנכבדה ומצא את המנהלת המתאימה, ובידיה הפקיד את ניהול המדרשה.

הפרק הרביעי - בית המדרש הממלכתי למורים ולגננות - מוקדש לתקופת עשר השנים (1961-1971) שבהן ניהלה טובה פוביצר את המוסד. הפרק מתאר כיצד הצליחה המנהלת להביא את הסמינר ליציבות, להתפתחות ולהתקדמות, שבמהלכן הפך באופן רשמי לבית מדרש (סמינר) ממלכתי למורים ולגננות. בתקופת ניהולה חל מפנה מכריע ורב משמעות בהכשרת המורים בבאר-שבע והוא התבטא בכמה שינויים מרחיקי לכת, ביניהם: פתיחת שתי מכינות פדגוגיות (כיתות י"א-י"ב) במגמה למשוך בני נוער להוראה, להרחיב את היקפו של הסמינר ולהבטיח בכך גידול טבעי למתכשרים להוראה. בשלהי תקופת טובה פוביצר, ראשית שנות השבעים, חל מפנה מכריע בהתנהלותו של הסמינר, בעקבות התהליך האקדמי שהתדפק כבר במלוא עוזו על דלתות הסמינרים בארץ. הסמינרים הגדולים כבר היו בעיצומו של התהליך לקראת הפיכתם ל"מכללות לחינוך", הווה אומר: הארכת משך הלימודים משנתיים לשלוש שנים, שעליהם אף נוספה שנה רביעית, מיועדת להתמחות (סטאז'). הסמינר בבאר-שבע עדיין רחוק היה ממגמות אלה, לכן החליט משרד החינוך והתרבות, בנסותו להאיץ את התהליך, למנות לסמינר מנהל בעל תואר שלישי, שיכניס את רוח האקדמיזציה ויאיצ את תהליך הפיכתו ל"מכללה לחינוך".

הפרק החמישי - הסמינר מפלס דרכו בנתיבי האקדמיזציה - מורכב משני חלקים: חלקו הראשון מסכם את התהליך האקדמי שעבר על כל בתי המדרש למורים בארץ. לאחר מכן נסקרת הדרך הארוכה שעבר הסמינר בבאר-שבע במגמה להפוך אותו למכללה אקדמית, המעניקה לבוגריה תואר ראשון בחינוך B.Ed. השינויים בהכשרתם של עובדי ההוראה מקורם בשתי רפורמות, שטלטלו את מערכת החינוך בישראל בשנות השישים ושינו את פניה, הן במבנה בית-הספר הן במערכת ההכשרה להוראה. הרפורמה הראשונה, שיושמה בשנת 1961, היא הרפורמה בהכשרת המורים לחינוך היסודי, שנקבעה על ידי "ועדת דושקין". הרפורמה השנייה, שיושמה בשנת 1968, היא הרפורמה במבנה בית-הספר היסודי והקמת חטיבות הביניים. עם יישום שתי הרפורמות החל המונח "אקדמיזציה" לתפוס תאוצה ולהישמע בכל סמינר שביקש להפוך למכללה אקדמית לחינוך. חלקו השני של הפרק מוקדש לתקופת ניהולו של ד"ר יצחק הלוינג, בשנים 1971-1976. ד"ר הלוינג נכנס לתפקידו בשנת הלימודים תשל"ב, והצליח לקדם את הסמינר בתהליך התאמתו למגמות האקדמיות שהותוו ונדרשו על ידי משרד החינוך והתרבות. ההתפתחות בשנות ניהולו תרמה להחלטת משרד החינוך לבשר על קידום המוסד למעמד של "מכללה בדרך". בשנת 1975 נפתח גם מסלול להכשרת מורים למגזר הבדווי, הראשון בארץ, ונעקוב אחר תהליך הקמתו של

מסלול ייחודי זה משנתו הראשונה, שיתוף אוכלוסיית מוריו ותלמידיו הבדווים במסגרת סמינר יהודי, ועד לקבלתו את ההסמכה להעניק לבוגריו תואר ראשון בחינוך (B.Ed.) בשנת 2004. כתוצאה מעליית קרנו של הסמינר ויכולתו לתת מענה ללימודים על-תיכוניים במקצועות הכשרה מגוונים, תפס הסמינר תאוצה והגיע לתפוסה מעבר למצופה. כתוצאה מכך החל בתקופה זו תהליך תכנונו של הבניין החדש (הנוכחי) בשכונה ד', בתרומתו הנדיבה של מר ג'פרי קיי מאנגליה ובתמיכת הסוכנות היהודית.

הפרק השישי - מכללת קיי - "מכללה בדרך" - מוקדש לשנים 1976-1983, שבהן ניהל ד"ר אפרים בראון את המכללה. בתקופת ניהולו עבר הסמינר ממשכנו בשכונה ג' למשכן של קבע בצפונה של העיר ושמו הוסב ל"מכללה לחינוך ע"ש קיי". נספר על מר ג'פרי קיי, שתרם תרומות נכבדות לבניית הבניין המפואר ונתאר את התפתחותו של המוסד ואת ההתקדמות בתהליך האקדמי.

הפרק השביעי - מכללת קיי מתאחדת עם בית המדרש לחינוך גופני - מוקדש לתקופת ניהולה של רבקה בן-יעקב בשנים 1983-1992. המכללה המשיכה בצעדיה לקראת תהליך האקדמיזציה ונספר על שתי הדרכים האופרטיביות, שנוסו לשם זירוז התהליך, אך לא צלחו: האחת, קיום משא ומתן לשיתוף פעולה בין המכללה לבין החוג לחינוך באוניברסיטת בן-גוריון בנגב; והשנייה, בניית מסלול לימודים משותף למכללה ולאוניברסיטה הפתוחה. אירוע מרכזי בתקופת ניהולה של רבקה בן-יעקב היה האיחוד עם בית המדרש הממלכתי לחינוך גופני, שנוסד בשנת תשכ"ד על ידי ד"ר אלי פרידמן-ויטקובר ז"ל. תהליך האיחוד החל בשנת 1984 בהוראת משרד החינוך, ונתאר כיצד בוצע וכיצד הצליחו מבצעיו להתגבר על הקשיים שבדרך.

הפרק השמיני - המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי - מוקדש לתיאור מפורט של סיום תהליך האקדמיזציה, כפי שהתבצע בתקופת ניהולו של פרופ' שלמה בק, והפיכת המוסד למכללה אקדמית לכל דבר ועניין. התהליך התבצע בשלושה שלבים: בשלב הראשון, הגיש ראש המכללה למועצה להשכלה גבוהה, בקשה למכלול (אקדמיזציה). לאחר שאושרה הבקשה, מונתה ועדה בודקת לבחינת המכללה ומוסדותיה והמליצה בפני המועצה להשכלה גבוהה להעניק למכללה "היתר" לפתוח מסלול לימודים אקדמי וללמד לתואר ראשון בחינוך B.Ed. בשלב השני, "תקופת ההיתר", החלה המכללה לקיים לימודים לתואר ראשון והתמנתה "ועדה מלווה" שעקבה אחר ארבעה תחומים: תכניות הלימודים, הרכב אוכלוסיית הסטודנטים ורמתם, הרכב סגל ההוראה, רמת ההוראה ומבנה המכללה ושירותים נלווים. בשלב השלישי, "תקופת ההכרה", קיימה מכללת קיי את לימודי שנה ד', אך נמצאה עדיין בפיקוח של המועצה להשכלה גבוהה. ועדה כללית המשיכה ללוות את המכללה ובסיום עבודתה הגישה המלצותיה, לפיהן יש להעניק הכרה למכללת קיי ולהסמיכה להעניק תואר אקדמי "בוגר בהוראה". ב-18 בנובמבר 1996 הודיע זבולון המר, שר החינוך דאז, כי ממשלת ישראל אישרה את החלטת המועצה להשכלה גבוהה להעניק הכרה מלאה למכללת קיי.

הפרק התשיעי - מכללת קיי בשנת היובל - מתאר את המכללה בימים אלו ומפרט את מסגרות הלימוד שהיא מציעה לסטודנטים להוראה, למורים משתלמים ולקהילת באר-שבע והנגב. המכללה

משמשת כיום כמכללה מרכזית בנגב, ששמה לה למטרה להכשיר עובדי הוראה ברמה אקדמית עבור מערכת החינוך בישראל, תוך הבלטת המאפיינים הייחודיים למחוז הדרום. לומדים בה כיום כ-2000 סטודנטים במסלולי ההוראה השונים, והמכללה משמשת מרכז השתלמות אזורי לאלפי מורים וגננות מכל רחבי הנגב. כאות תודה והוקרה להישגיה של המכללה כמוסד לחינוך ולהכשרת מורים ולתרומתה בעשייה הברוכה למען הקהילה, מצאה לנכון עיריית באר-שבע להעניק לה את פרס באר-שבע למצוינות לשנת תשס"ו, ואין לנו אלא להתגאות בכך ולייחל להמשך עשייה פורייה.

תיאור המחקר

המחקר מבוסס על שני סוגים של מקורות:

א. מקורות ראשוניים:

(1) ראיונות עם מנהלי המדרשה-הסמינר-המכללה, בעלי תפקידים, מורים, עובדים, בוגרים ואישי ציבור שנטלו חלק בהקמתו של המוסד ובהתנהלותו; (2) חומר תיעודי מכתבים, מחברות, אלבומים וקטעי זיכרונות שנכתבו על ידי מורים ובוגרים; פרוטוקולים ומסמכים שנמצאו בארכיונים השונים: ארכיון המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי (להלן ארכיון קיי), ארכיון לתולדות ההתיישבות בנגב ע"ש דוד טוביהו באוניברסיטת בן-גוריון בנגב (להלן ארכיון טוביהו), ארכיון לחינוך יהודי בישראל ובגולה ע"ש אביעזר ילין באוניברסיטת תל-אביב, ארכיון המדינה בירושלים, הארכיון הציוני המרכזי בירושלים, ארכיון צה"ל, יד טבנקין - ארכיון הקיבוץ המאוחד, ארכיון המועצה האזורית מרחבים וארכיון קיבוץ אפיקים; (3) עיתונות התקופה: עיתונות ארצית: מעריב, ידיעות אחרונות, מקור ראשון, אומר, דבר, על המשמר, שיעור חופשי, ג'רוזלם פוסט; עיתונות מקומית: מה מנגב, קול הנגב, הדי הנגב, זמן הנגב, שבע.

ב. מקורות משניים: מחקרים בתחום ההיסטוריה ותולדות החינוך, שעזרו לביסוס הרקע ההיסטורי-החינוכי של התקופה.

כל הראיונות נערכו על ידי, אלא אם כן צוין אחרת.

פרק ראשון

המדרשה החד שנתית למורי כפר¹

בניהולו של אריה סימון, 1954–1955

כל מי שבא במגע עם ילדי העולים יודע:
ילדים הם ככל הילדים.
יתר על כן: פתוחים הם למגע אנושי,
ניתנים להשפעה, צמאים לרוך ולחום,
מצפים ליד מדריכה בתבונה
יותר משרגילים הננו אצל ילדי הוותיקים.
אם נשקיע בהם את הכוחות הנפשיים והחומריים,
שלהם הם זכאים,
יגדלו וישתלבו במסכת חיינו
כאזרחים מועילים במדינה.
אם נשקיע...

אריה סימון, 1953

בפרוס שנת הלימודים תשט"ו (1954/1955), בשלהי תקופת העלייה ההמונית לישראל, נפתחה בשכונת משקי עזר בבאר-שבע מדרשה חד שנתית למורי כפר בנגב. בכך הגיע לסיומו מאבק עיקש לייסודה, שנמשך שנתיים ונוהל בידי שני אנשי חינוך דגולים: ההוגה והיוזם – המורה – פרופ' בן ציון דינור, שר החינוך, והמוציא לפועל – תלמידו – אריה סימון, מפקח מחוז הדרום של משרד החינוך. אך הקמתה של המדרשה לא הייתה מגיעה לכלל ביצוע, לולא סיועם של שני אנשי חזון נוספים: דוד טוביהו, מבוני העיר באר-שבע ומי שעמד בראשה באותה עת, ודוד בן-גוריון ראש הממשלה שפרש לשדה בוקר. טקס הפתיחה נערך ברחבת המדרשה, והנואם המרכזי בו היה שר החינוך, אשר הפתיע את הנוכחים, ובמקום לשאת דברי ברכה שגרתיים, לימד פרק בתנ"ך. לדברי המשתתפים במעמד היה זה אחד משיעורי התנ"ך הבלתי נשכחים ששמעו אי פעם.

העלייה ההמונית

ב-ה' באייר תש"ח (14 במאי 1948) הכריז דוד בן-גוריון על הקמת מדינת ישראל. עידוד העלייה היה ממטרותיה העיקריות, וכבר במגילת העצמאות נאמר: "...מדינת ישראל תהיה פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין..."² עם פתיחת שערי הארץ החלה עלייה המונית, חסרת תקדים בממדיה, שנמשכה עד ראשית שנת

1 הפרק מבוסס על מאמרי: "פסיעות ראשונות בהכשרת מורים בנגב", דור לדור, כד (תשס"ד), עמ' 125–160.

2 ה' ברגר, "חוק השבות יסוד בחוקת ישראל", ב' גיל (עורך), דפי עלייה-שלושים שנות עלייה לארץ ישראל 1919–1949, ירושלים מנחם אב-אלול תש"י, עמ' 33 (להלן: גיל, דפי עלייה).

1952. במהלך תקופה זו עלו כ-700.000 עולים מכל קצווי תבל. קהילות יהודיות - בשלמותן או ברובן - עלו לישראל בחסות הסוכנות היהודית, הג'וינט ומוסדות יהודיים אחרים. חלוקת העולים על פי יבשות הייתה כזאת: 49% ילידי ארצות אירופה ואמריקה, 28% ילידי ארצות אפריקה ו-23% ילידי ארצות אסיה.³ בשל היקפה האדיר של עלייה זו יש הטוענים, כי המונח "העברת אוכלוסין" הוא מושג הולם יותר מאשר המונח "הגירה" בפירושו המקובל.⁴

החינוך כבעיה מרכזית בקליטת העלייה

החינוך היה אחד הנושאים המרכזיים שכנסת ישראל הייתה צריכה להתמודד אתו כבר בראשית דרכה. גיורא יוספטל, ראש מחלקת הקליטה של הסוכנות היהודית, טען, כי מיזוג הגלויות צריך להיעשות על ידי חינוך וטיפול:

איך נעשה זאת? – בתי תינוקות, תחנות טיפת חלב, פעוטונים, גני ילדים, בתי-ספר, מועדונים לנוער אחר שעות בתי-הספר, הכשרה לאשה, שעורים לאשה, ואם גם רק לימוד קרוא וכתוב. במקביל למלחמה זו אין להתיימש מן המאבק בבערות בקרב המבוגרים.⁵

העליות הברוכות באלפי ילדים בגיל חינוך חובה הטילו עומס כבד על מערכת החינוך.⁶ הדבר עורר כמה בעיות, שלא ניתן היה להתמודד עמן מדינית וכראוי, כגון מחסור במשאבים כספיים; מחסור בכוח אדם - מורים, מורות וגננות מוסמכים; מחסור במבנים ובציוד; קשיים בהוראה בשל הצורך להקנות את השפה העברית לילדים מארצות מוצא שונות; יציאת ילדים לשוק העבודה על מנת לעזור לפרנסת המשפחה, בשל המצב החומרי הקשה.

בעיה בוערת נוספת הייתה בעיית הזרמים בחינוך. שלושה זרמים רשמיים התמודדו על אוכלוסיית העולים: הזרם הכללי, זרם העובדים וזרם המזרחי. העולים לא ידעו כמעט דבר על הזרמים הללו והיו נתונים להשפעתם של הכוחות הפוליטיים, שניהלו תעמולה כדי למשוך את העולים לבתי-הספר שבהשפעתם. הורים בחרו בתי-ספר לילדיהם לא מתוך הכרה, אלא בעיקר מפאת החשש שיבולע להם, אם יחליטו אחרת.⁷ החלוקה לזרמים החריפה את הבעיה, בייחוד במוסדות החינוך של זרם העובדים, ששילש את מספר תלמידיו בזמן קצר. בבאר-שבע, למשל, גדל מספר התלמידים - העולים שנרשמו למוסדות החינוך של זרם העובדים כל כך באביב 1951, עד שלא היה מקום בשבילים בכיתה א', כי לא נמצאה מורה לפתיחת כיתה נוספת. לכן הם הופנו לגני הילדים של זרם העובדים

3 מ' סיקרון, "העלייה ההמונית" – ממדיה, מאפייניה והשפעותיה על מבנה אוכלוסיית ישראל, מ' נאור (עורך), עולים ומעברות 1948-1952, עידן, ירושלים תשמ"ז, עמ' 31; 34-35 (להלן: עולים ומעברות); י' רוזנטל (עורכת), דוד בן-גוריון, ראש הממשלה הראשון, מבחר תעודות (1947-1963), ירושלים תשנ"ז, עמ' 153.

4 גיל, דפי עלייה, אייר תש"י, עמ' 3; סבירסקי מציע את המונח "העלאה" במקום "עלייה", ראו ש' סבירסקי, זרעים של אי-שוויון, תל-אביב 1995, עמ' 39.

5 ש' וורם (עורך), גיורא יוספטל: חייו ופעלו, תל-אביב תשכ"ג, עמ' 95.

6 לשם הדגמה יצוין, שערב הכרזת המדינה עבדו במערכת החינוך כ-5.000 מורים, ואילו בתום העשור הראשון הורו בה יותר מ-20.000 מורים. ראו מ' אבידור, עשר שנות חינוך (תש"ח-תשי"ח), ירושלים תשי"ח, עמ' 5; ש' עדיאל ואחרים, עשור למפעלי-הטיפוח, ירושלים תש"ל, עמ' 10 (להלן: עדיאל, עשור למפעלי-הטיפוח); בדיון בחוק התקציב לשנת 1962/1963 בכנסת החמישית, דיווח עמי אסף, סגן שר החינוך והתרבות, כי "מאז קום המדינה גדל מספר התלמידים פי חמישה וחצי במערכת החינוך – ואין זה גידול רגיל, כמו במדינות אחרות ששם התוספת באה מגידול טבעי בלבד". "דברי תשובה בשאלות חינוך", י' רובין (עורך), עמי אסף: מבחר מאמרים, דברים שבעל פה, מכתבים, תל-אביב תשכ"ט, עמ' 273 (להלן: עמי אסף).

7 מ' קצ'נסקי, "המעברות", עולים ומעברות, עמ' 78-79.

עד תחילת שנות הלימודים הבאה. ילדים אחרים, שנשארו ללא מסגרת חינוכית בשל היעדר מקום, נכנסו בלית ברירה לגן ילדים של אגודת ישראל.⁸

הרכב אוכלוסיית המורים בתקופת העלייה הגדולה

העלייה ההמונית משכה למקצוע ההוראה אנשים, שלא הייתה להם הכשרה מתאימה, ובכללם עולים חדשים, שהיו נתונים בעצמם בקשיי קליטה וטרם הספיקו לרכוש לעצמם את ערכי התרבות העברית וידיעת הארץ. כמו כן שימשו חיילות צה"ל כמורות, ללא ניסיון מוקדם וללא הכשרה פדגוגית פורמלית.⁹ מורים ותיקים כמעט שלא פנו ללמוד במעברות, ומרכז הסתדרות המורים נאלץ לזיום "מבצע היחלצות לעבודה ביישובי עולים ובמעברות" ולחייב מורים מנוסים לצאת למושב עולים, ולו לשנה או לשנתיים בלבד. אך רבים מהמורים המגויסים הצליחו להתחמק מחובה זו, ערערו על ההחלטה ולא נענו לקריאה.¹⁰ גם המורים שלימדו עברית במחנות העולים היו ברובם בלתי-מוסמכים, חסרי הכשרה פדגוגית בתחום הוראת שפות למבוגרים, והעברית שבפיהם דלה, אם כי ההתלהבות והמסירות חיפו על החסר. מספר המורים לא הספיק אפוא למלא את הצרכים של העלייה ההמונית, שנזקקה לא רק לקליטה לשונית אלא אף לקליטה רוחנית ותרבותית.¹¹

רבות הן העדויות על עבודתם המאומצת של המורים. בלטו ביניהם המורים הבלתי-מוסמכים מקרב העולים, ובפרט מקרב יוצאי עירק, שהתבלטו ברצינותם ובמסירותם.¹² אך עדויות לא מעטות מספרות על מורים שלא גילו עניין בתלמידים ובהוראה, הפגינו חוסר אחריות, לעתים החסירו ימי לימודים שלמים, ונקטו דרכי הוראה נוקשות וגישה קשה ומעליבה כלפי התלמידים. מורים אלה זכו לביקורת נוקבת ולתיאור מביש מפי תלמידים שהתחנכו במעברות, כמו הסופרים סמי מיכאל ולב חקק, שתיעדו בספריהם את שנות נעוריהם במעברה.

סמי מיכאל כתב בספרו "פחונים וחלומות":

בבוקר, כשהם [המורים] יורדים מהאוטובוס, הם כבר רוצים לברוח מכאן, והם לא מסתכלים לשום צד כאילו מפחדים לראות איפה הם, והם לא מסתכלים למטה שלא יראו איך שהנעלים שלהם מתלכלכות מהעפר של המעברה, ובכלל הם מתנהגים כאילו חושבים שנתנו להם עונש, שהם צריכים ללמוד במעברה.¹³

8 נ' פרג', 'באר שבע-בירת הנגב-עיר עולים', עבודת גמר לקבלת התואר מוסמך למדעי הרוח, האוניברסיטה העברית בירושלים, המכון ליהדות זמננו, ירושלים 1994 (להלן: פרג', באר-שבע).

9 יצוין, כי בשל המחסור במורים בתקופת העלייה ההמונית, פתח צה"ל סמינר ערב למורות ולגנות, בשיתוף עם משרד החינוך. המחזור הראשון נפתח ב-1 באוגוסט 1950 והשתתפו בו עשרים וחמש חיילות, רובן ילידות הארץ, בוגרות בתי-ספר תיכוניים, שרכשו ניסיון בהוראה במבצעי צה"ל במעברות. ד' דרורי, **אוטופיה במדיום**, שדה בוקר 2000, עמ' 158-159.

10 שלום לזין ממרכז הסתדרות המורים וד"ר שאול לזין, מנהל המחלקה לחינוך ולתרבות בעיריית תל-אביב יפו, עמדו בראש "ועדה לענייני היחלצות", שבאמצעותה טיפלו בהכוונת מורים למעברות וליישובי העולים בנגב ובצפון. ארכיון לחינוך יהודי בישראל ובגולה ע"ש אביעזר ילין, 11.169 (להלן: ארכיון לחינוך יהודי).

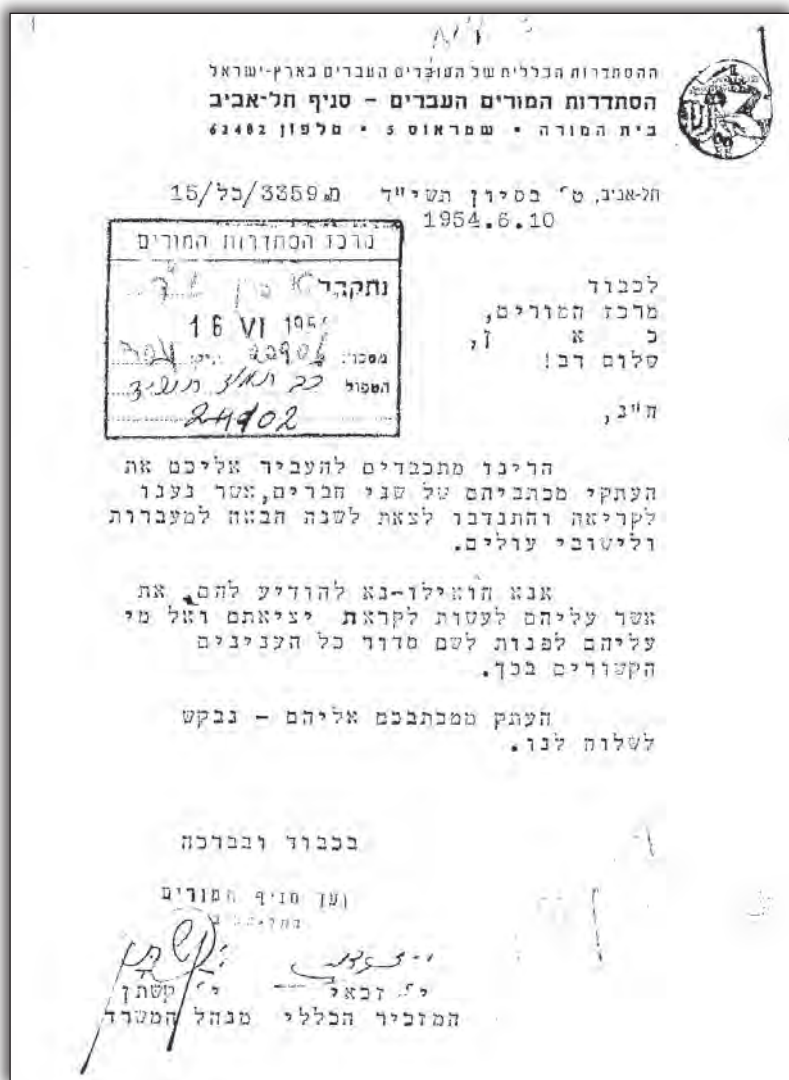
11 ב"צ פישלר, "הנחלת הלשון בימי העלייה ההמונית", **עולים ומעברות**, עמ' 151; ברנשטיין דבורה, "המעברות בשנות החמישים", **מחברות למחקר ולביקורת**, מס' 5 (נובמבר 1980), עמ' 10. מבצע הנחלת הלשון זכה לסיקור בעיתונות היומית: **בידיעות אחרונות** ("ב בשוון תשט"ו", 08.11.1954) נכתב: "הסתדרות המורים החליטה לחייב את חבריה לתת יד למבצע הנחלת הלשון. המטרה הנרחבת יותר היא להקנות גם תכנים ורגשות לאומיים ולקרב להווי הישראלי."

12 מ' סמילנסקי, "סקר השירותים למען הנוער במעברות", **מגמות**, כרך ו, מס' 2 (אפריל 1955), עמ' 163-164.

13 ס' מיכאל, **פחונים וחלומות**, תל-אביב תשמ"ב, עמ' 67.

והיו, כמובן, גם מורים רבים שזכו להערכה רבה:

היום עצרה אותי המורה שולמית רענן. כל יום היא מבקרת אחרי הבית-ספר בצריפים של התלמידים שלה. [...] פעם אגיד לך כמה אוהבים אותך במעברה כאן. כמה חג ואמונה מביאים ביקורים המסורים שלך בצריפים. אישה כזאת קטנה, בגובה שלי, שמביאה כל כך הרבה אור לכל מקום.¹⁴

הסתדרות המורים מגייסת מורים למעברות וליישובי העולים

פתרונות מאולתרים בגיוס מורים

ככל שגברו גלי העלייה כן הסתמן מחסור חריף במורים ובגננות, והוא הלך והחמיר משנה לשנה, בעיקר בצפון הארץ ובדרומה. קברניטי החינוך נאלצו לפתור את המחסור בכוח האדם בהוראה על ידי ארגון קורסים מזורזים וקורסים קצרי מועד, "תוך השלמה מודעת עם הנזק האיכותי המתחייב מכך"¹⁵. חלק מהקורסים התנהלו בסמינרים ואחרים מחוץ לסמינרים, במקומות שונים בארץ. הם אמנם נועדו לבוגרי בתי-הספר התיכוניים, אך התקבלו אליהם גם נערים ונערות שלא סיימו בית-ספר תיכון, בהתאם לנתונייהם האישיים, ולעיתים "איש לא בדק בציציות הבאים להכשיר עצמם, באיזו מידה ראויים הם למלא תפקיד מחנך"¹⁶. הקורסים נמשכו שישה חודשים, והבוגרים התחייבו להשלים את השכלתם הפדגוגית בהתאם לתקנות הרגילות של משרד החינוך. הופעלו גם קורסי ערב לכאלה שכבר לימדו ולמועמדים להוראה שלא יכלו להתפנות ללימודי יום. קורסי הערב נמשכו שנת לימודים מלאה, ומספר שעות הלימודים בשבוע היה כחצי ממספר השעות בקורסים המזורזים. מאגר נוסף של כוח אדם להוראה מקורו בנערים ובנערות מבין העולים החדשים עצמם, אך כיוון שידיעתם את הלשון העברית לא הייתה מספקת, הם למדו באולפנים מיוחדים, שבהם הושם דגש על לימוד העברית והמקצועות הפדגוגיים. הלימודים התנהלו בתנאי פנימייה ונמשכו חמישה חודשים ברציפות.¹⁷

בשנת תש"ט נפתחו גם כיתות נוספות בסמינרים הקיימים, נפתח בית מדרש למורים ולגננות של זרם העובדים בחיפה, הוגדלו התמיכות לסמינרים, ושכר הלימוד הועמד על גובה סמלי על מנת לעודד פנייה להוראה ולאפשר זאת גם למיעוטי יכולת. בשנים תש"י ותשי"א קוצרו הלימודים בסמינרים לחמישה עשר חודשים במקום שנתיים, ותלמידי שנה ב' שובצו לעבודה במושב העולים. למרות כל הפעולות הללו, המחסור בכוח אדם בהוראה בשנת הלימודים תשי"ב לא פחת. לכן שוב קוצרה תקופת הלימודים של תלמידי שנה ב' בסמינרים, ובמקביל הוסיפו להתקיים הקורסים המזורזים. אין פלא אפוא שחלה ירידה ברמה המקצועית של המורים.¹⁸ ד"ר אליעזר מרכוס, מורה ומנהל בעברו, מספר, כי

באותם ימים סופרה לא פעם הבדיחה, שמי שיש לו תעודת לידה, שלמד כמה שנים בתיכון ושודע קרוא וכתוב עברית – יכול להיות מורה; כי משנתקבל חוק חינוך חובה היה צורך להכפיל את מספר המורים – ומורים מאין יימצאו? נערכו אז קורסים קצרים ל'מורים מזורזים', והיה מי שכינה אותם, ר"ל, 'מורים מסורסים'...¹⁹

הקורסים המזורזים סיפקו אפוא יותר ממחצית ממספר המורים והגננות החדשים. בוגריהם מילאו את המחסור החריף במורים ובגננות והיה להם ערך רב בקליטתם של מאות אלפי ילדים

15 נ' שיינין, התהליך האקדמי של הכשרת מורים בישראל, ירושלים תשנ"ו, עמ' 168 (להלן: שיינין, הכשרת מורים).

16 ע' אסף, "עשר שנות חינוך במושב העולים", י' רובין (עורך), עשור למושב העולים, תל-אביב 1959, עמ' 252 (להלן: אסף, עשר שנות חינוך).

17 נ' נרדי, "הכשרת מורים בישראל", ד' קמחי ול"י ריקליס (עורכים), ספר היוכל של הסתדרות המורים תרס"ג-תשי"ג, תל-אביב תשט"ז, עמ' 408.

18 ע' יפה, המורה בישראל-הכשרתו והשתלמותו ב-25 שנות המדינה, ירושלים תשל"ג, עמ' 9-10 (להלן: יפה, המורה בישראל); הקיבוצים גם הם נחלצו להצלת המצב. ועדת החינוך של הקיבוץ המאוחד שלחה "חזר" (דצמבר 1949), שבו קראה לכל הקיבוצים להירתם למשימה הלאומית ולעזור לפתור את בעיית חוסר המורים לילדי עולים: "חובה על כל אחד מיושבינו להכשיר חברים להוראה". לשם כך נפתח קורס מיוחד להוראת עולים בסמינר הקיבוצים, שנמשך עשרה חודשים, וכל קיבוץ התבקש לשלוח לאלתר מועמד לקורס. יד טבנקין – ארכיון הקיבוץ המאוחד (אק"ם), חטיבה 1 – א, מיכל 16, תיק 3.

19 א' מרכוס, "מורה-חייל בן 18 במעברה", עולים ומעברות, עמ' 181.

עולים. שנת תשי"ג הייתה השנה האחרונה לקיום הקורסים המזורזים, ודין מסיימיהם היה כדין המורים הבלתי-מוסמכים שעבדו במערכת החינוך.

המדרשות למורי כפר – דרך לגיוס מורים לדרום

המדרשות למורי כפר התפתחו מהקורסים המזורזים. למדו בהן בני נוער שלא סיימו בית-ספר תיכון, ומורים-עולים בלתי-מוסמכים מכפרים ומיישובי עולים. לאחר הכשרה בת שנה הם הופנו להוראה, ולאחר תקופת ניסיון והשלמת "בחינות מילואים" הוסמכו להוראה. במרוצת הזמן הוארכו הלימודים בהם לשנתיים, וכאשר הוארכו לשלוש שנים סיימו בוגריהן כמורים מוסמכים. בשנת השיא למדרשות היו בארץ 18 מדרשות למורי כפר. בעשור השני למדינה נסגרו המדרשות למורי כפר או התאחדו, החל משנת 1967, עם הסמינרים. בשנת 1970 נסגרה המדרשה האחרונה.²⁰

האטת זרם העלייה, בשנת 1952, הקטינה במידה ניכרת את המחסור החרף במורים ובגננות, אך אין ספק שבשנות חירום אלו מילאו אותם מורים וגננות תפקיד חשוב בקליטתם הלשונית והחברתית-תרבותית של אלפי ילדים עולים.

מערכת החינוך בבאר-שבע, סבלה אולי יותר מכל עיר אחרת, ממחסור משווע בכוח אדם בהוראה, בשל העובדה שמורים ממרכז הארץ סירבו להעתיק את מקום מגוריהם אליה.²¹ העלייה ההמונית הגדילה עד מאוד את אוכלוסיית תלמידיה של העיר ונוצר צורך אמיתי לגייס מורים, ומהר ככל האפשר. כך נתקבלו למערכת החינוך העירונית מורים רבים חסרי הכשרה פדגוגית וניסיון חינוכי, ולעתים אף חסרי השכלה תיכונית. מובן שהיו גם מורים בעלי הכשרה פדגוגית, אך מספרם בטל בשישים.²² פרופ' אוריאל סימון, שהגיע לבאר-שבע בשנת 1954 והיה מהמורים הראשונים בעיר, העיד לימים, כי "איכות המורים הלכה וירדה ככל שהתרחקת מירושלים: בירושלים היה צריך תעודת הוראה, עד גדרה היה צריך תעודת בגרות, ובבאר-שבע כבר הספיקה תעודת לידה כדי להיות מורה לעברית."²³

מצב עגום זה אפיין את אוכלוסיית המורים בנגב, אשר סבלה מתחלופה מתמדת, ויצר הכרח להקים בית מדרש למורים, שישכיר מועמדים להוראה לבאר-שבע ולנגב כולו ויקלוט בוגרי תיכון מקרב האוכלוסייה המקומית.

20 ע' יפה, על מחנכים וחינוכים, ירושלים 1976, עמ' 47 (להלן: יפה, על מחנכים וחינוכים); י' דרור, "בין 'אקדמיזציה' ל'הומניזציה' בהכשרת המורים בישראל, מראשית המאה ועד סוף שנות ה-80", דרכים להוראה, 1 (תשנ"ב), עמ' 19-20 (להלן: דרור, אקדמיזציה); עמנואל יפה, מנהל המחלקה להכשרת מורים ולהשתלמותם, סיכם, כי "המדרשות למורי כפר נעשו למכשיר חשוב מאוד להכנת כוח האדם להוראה, ובפרט באיזורי הפיתוח וביישובי העולים, לרבות ערי העולים. [...] ההנחה היסודית היא, שבוגרי מוסד כזה יישארו במקומות מוצאם ויתווספו ע"י כך כוחות הוראה לאיזור כולו." מכתב ע' יפה, ירושלים, אל א' נאוי, ראש העיר באר-שבע, מיום 12.07.1964, ארכיון המדינה, גל-18774/29; ע' יפה, "המדרשות למורי כפר: הנחיות כלליות והוראות-תקן", 17.06.1963, שם, גל-4784/9.

21 בעיתונות נכתב: "הנגב אינו מושך מורים: מאות מורים מחוסרים עבודה, אבל הם אינם מוכנים ללכת ליישובי הנגב." אומר, י"ג בחשוון תשי"ד, 22.10.1953.

22 מנחם שריד, "מערכת החינוך העירונית", ארכיון טוביהו, 0064.01.001; אריה סימון, "קליטה חינוכית בנגב", עיונים בחינוך, כרך 45 (יוני 1986), עמ' 127 (להלן: סימון, קליטה חינוכית).

23 ש' איתם, "משמאלי אוריאל" דיוקן. מקור ראשון, י"ד בניסן תשס"ב, 27.03.2002, עמ' 16.

כיצד קרם הרעיון עור וגידים? היוזמה – פרופ' בן ציון דינור והביצוע – אריה סימון

בשנת 1951 פנה שר החינוך, פרופ' בן ציון דינור²⁴, לתלמידו בעבר אריה סימון, מורה ומחנך בכפר הנוער "בן שמן", בקריאה לרדת לנגב ולייסד בית מדרש למורים בבאר-שבע. דינור – איש חינוך, שעסק שנים רבות בהכשרת מורים ושימש מנהל בית המדרש העברי למורים (בית הכרם) בירושלים, היה מודע היטב לבעיית המחסור במורים בנגב, ולא השלים עם העובדה שמורים חסרי השכלה מלמדים בבתי-הספר ובייחוד את ילדי העולים, הזקוקים למורים המעולים והמנוסים ביותר.

במאי 1952 קיים דינור סימפוזיון בהשתתפות מחנכים ואנשי ציבור והקדישו לשאלת הכשרת המורים בבתי-הספר היסודיים. דינור נשא הרצאה על הצורך בשינויים בתהליך הכשרתם של המורים בישראל, ובין היתר טען, שיש לעודד עתודה צעירה להוראה על ידי מתן הקלות משמעותיות בשכר הלימוד, הקמת פנימיות ובייחוד על ידי הקמת בתי מדרש למורים, בערים שאין בהן עדיין בית מדרש.²⁵ נאמן לתפיסה החינוכית פנה אפוא דינור לאריה סימון, שהיה מורה ומחנך בבית-הספר החקלאי בן שמן, ואמר לו: "בונים את הנגב, צריך שם מורים. אני רוצה שתלך לבאר-שבע ותפתח סמינר למורים."²⁶

מי היה אריה סימון ומדוע פנה דינור אליו?

אריה סימון נולד במגנצא שבגרמניה (1913-2002). כשאביו גויס במלחמת העולם הראשונה, אמו לא יכלה לטפל בו, והוא הועבר לחזקת סבו וסבתו. אלה הרעיפו עליו חום ואהבה, ומפי הסב למד הרבה "מההווי והערכים של יהדות שורשית מאוד."²⁷ בנעוריו למד פילוסופיה באוניברסיטאות היידלברג ופרייבורג בגרמניה ובבאזל בשווייץ. בשנת 1935, בהיותו בן 22, עלה לארץ. הוא החל את לימודיו בבית המדרש העברי למורים (בית הכרם) בירושלים, שם זכה ללמוד מפי פרופ' בן ציון דינור, מנהל בית המדרש והאישיות המרכזית בו, לימים שר החינוך והתרבות. בתום לימודים של שנתיים הוסמך סימון להוראה, והוצעה לו משרה בכפר הנוער בן שמן. בשנת 1937 החל סימון את עבודתו כמורה, וברבות הימים מילא תפקידים מרכזיים במוסד. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה התנדב ליחידות העבריות בצבא הבריטי (מהן התפתחה הבריגדה היהודית), ובסוף המלחמה, בשנת 1945, חזר לבן שמן. עם פרוץ מלחמת הקוממיות התגייס לצה"ל ובסיומה חזר בשנית לבן שמן. בשלהי שנת 1951 כששר החינוך פנה אליו וביקשו לרדת לנגב ולהקים בית מדרש למורים בבאר-שבע, הוא נענה לקריאה, ובשנת 1952 הגיע לבאר-שבע עם משפחתו וכיהן כמנהל מחלקת החינוך העירונית. בשנת 1953 מונה על ידי דינור למפקח מחוז הדרום. בתוקף תפקידו זה הקים את בית המדרש למורים בבאר-שבע. לאחר שלוש עשרה שנות עבודה חינוכית בנגב חזר לבן שמן כמנהל. כך מסכם סימון את תרומתו למערכת החינוך בישראל: "הייתה לי יד צנועה בהקמת החינוך העברי במרחבי הנגב מבאר טוביה עד אילת."²⁸

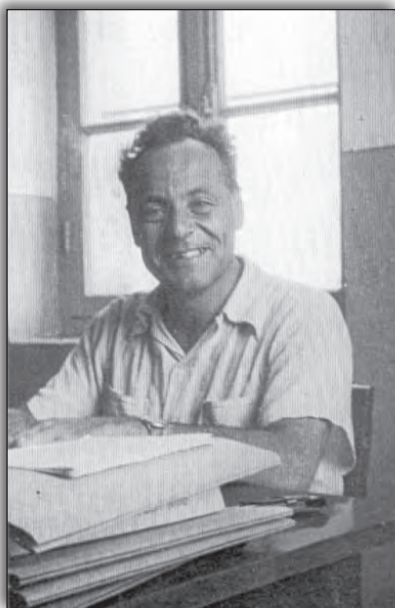
24 בן ציון (דינבורג) דינור (1884-1973) נולד בעיירה חורול שבאוקראינה, וגדל באווירת חסידות חב"ד, שהטביעה חותמה על אורח-חייה של העיירה. היה מגדולי יוצריה של האסכולה ההיסטורית הישראלית, למדן מופלג, סופר, מורה ומחנך דגול, כל חייו היו קודש לרעיון תחיית העם היהודי וריכוזו בארץ-ישראל. על מפעלו ההיסטוריוגרפי ראה בהרחבה: ש' אטינגר, "בן ציון דינור, האיש ופועלו ההיסטורי", ש' אלמוג וא"ד קולקא (עורכים), היסטוריה והיסטוריונים, ירושלים תשנ"ג, עמ' 117-128.

25 בן ציון דינור, ערכים ודרכים: בעיות חינוך ותרבות בישראל, תל-אביב תשי"ח, עמ' 156.

26 ר' רוזנטל (מראיון), "כן, אני המצאתי את המושג 'טעוני טיפוח'", פנים, מס' 5 (אפריל 1998), עמ' 15.

27 אריה סימון, ריאיון, 01.07.2002.

28 שם; א' סימון, דרכים ותהיות, ירושלים 2004.

אריה סימון במשרד החינוך בבאר-שבע, 1953
(באדיבות המשפחה)

לא בכדי פנה דינור לסימון. עוד בהיותו מורהו בבית המדרש העברי למורים, הכיר בתכונותיו וביכולתו החינוכית הרבה. כשהשיב אריה סימון בחיוב לפנייתו של דינור, כתב על כך לדוד טוביהו, ממקימה של העיר באר-שבע והעומד בראשה באותה העת.²⁹ טוביהו נסע לבן שמן, התרשם מהאיש ומתכניתו, אך הציע לסימון לנהל תחילה את מחלקת החינוך העירונית. סימון לא מיהר להיענות לאתגר זה, שכן היה מעוניין בעבודה חינוכית ולא בעבודה מינהלית. לבסוף, באוגוסט 1952, הגיע אריה סימון עם משפחתו לבאר-שבע, ומשימתו הראשונה, בנוסף לפתיחת שנת הלימודים תשי"ג, הייתה פתיחתה של כיתה ט' הראשונה בעיר, בחדר המורים של בית-ספר "אחוזה" בשכונה א', עבור ארבעה עשר תלמידים. לדבריו: "הייתה זו אחת החוויות הפדגוגיות הנעימות של אותם הימים."³⁰ בכך הניח סימון את אבן המסד לבית-ספר תיכון עירוני בבירת הנגב.

בית-ספר תיכון אמנם החל את דרכו, אך בית מדרש למורים נשאר עדיין בגדר חזון. באין מורים, החליט אריה סימון לנקוט יוזמה ויצא יחד עם אביעזר ילין, מזכיר הסתדרות המורים, ל"מסע התעוררות" לגיוס אנשי חינוך במרכז הארץ. הוא לקח על עצמו משימה לא קלה, לשכנע אנשי חינוך מנוסים לבוא לנגב, אחרת, הוא אמר, תהיה זו בכייה לדורות. סימון חזר וטען, כי

29 דוד טוביהו (1898-1975) נולד בעיירה ז'ולקוב שבגליציה המזרחית. למד ב"חדר" ובגימנסיה, והחל בלימודי משפטים באוניברסיטת לבוב. עבר לווינה ולמד בסמינר העברי למורים, ובאוניברסיטת וינה – פילוסופיה והיסטוריה. בשנת 1920 עלה לארץ עם אנשי העלייה השלישית, ועבד בעבודות מזדמנות, כגון: חפירת בורות-שופכין בתל-אביב וסלילת כביש נצרת-עפולה. בשנת 1921 הגיע לבאר-שבע, זה היה ביקורו הראשון בבירת הנגב. בשנת 1946 חזר לנגב ובפברואר 1950 נתמנה לראש העיר באר-שבע, והפך אותה למרכז אדמיניסטרטיבי, חינוכי, בריאותי ומסחרי לאזור הנגב. ראו: ה' טל, "דוד טוביהו – חלוץ תמיד", 'גרדוס וא' שטרן, ספר באר-שבע, ירושלים 1979, עמ' ט-יב.

30 אריה סימון, ריאיון, 01.07.2002; מה מנגב, 1 (אדר תשי"ז) עמ' 4; מה מנגב, 1 (4) (פברואר 1964): "בית-הספר התיכון העירוני המקיף א' בבאר-שבע"; הדי הנגב, 2 (אב תש"ב), עמ' 13: "ישר כוחכם! החינוך התיכוני בבאר-שבע".

אם מיטב הכוחות המחנכים בארץ לא יתפנו במחשבה ובמעשה להקלת מצוקת החינוך ביישובי העולים, הרי יצטבר תוך כדי שנים מועטות חומר נפץ חברתי, שאת השפעתו על התפתחות חיינו אין להעלות על הדעת.³¹

ואולם סימון וילין הצליחו לגייס רק קומץ מורים בלבד מבין הוותיקים. אלה באו מתוך תחושת שליחות. היו ביניהם כמה מורות - נשותיהן של עובדים שהגיעו לבאר-שבע ולאזור, ועולים חדשים, שהיו מורים בארצות מוצאם, בייחוד בעירק. בן-גוריון התגייס אף הוא לפעולת השכנוע למען הבאת מורים לנגב. בהתערבותו הוסכם בין משרד הביטחון ובין משרד החינוך והתרבות, כי מורים שיעבדו ארבע שנים ברציפות במקצועם ביישובי ספר, יהיו פטורים מגיוס לצה"ל.³² אך גם קריאתו לא נשאה פרי וצעירים רבים העדיפו ללכת לצבא ולא להוראה במקומות נידחים. בינתיים, בקיץ 1953, נכנס לתוקפו חוק חינוך ממלכתי תשי"ג, ובעקבותיו חולק מינהל החינוך היסודי בין שישה מחוזות. האחריות על מחוז הדרום - מקריית מלאכי ועד אילת - הוטלה על כתפיו של אריה סימון, שהפך למפקח מחוז הדרום מטעם משרד החינוך.

ההכנות לפתיחת המדרשה וגיוס תלמידים מן הדרום

המחסור במורים בנגב היה אפוא עצום, ואריה סימון, שנוכח שלא יצליח לגייס מורים ממרכז הארץ, החליט לחפשם בנגב. בתוקף תפקידו החדש כמפקח מחוז הדרום הוא ביקר בבתי-ספר במושבי הנגב ונוכח כי שם המצב קשה מזה שבבאר-שבע. מורים וגננות לא הסכימו לעבוד במושבים, בתנאי דיור קשים וללא חי חברה. ההוראה הייתה רק חלק ממשימותיהם. היה עליהם להשתקע במושב ולקחת חלק פעיל בחייו, להשתלב בהווי החגים, לשתף עצמם בבעיותיהם של התושבים, בשמחותיהם ובקשייהם, לזיום ולתכנן פעילויות תרבותיות, לקיים מועדון לילדים בשעות אחר הצהריים ולארגן לימודי עברית למבוגרים בשעות הערב.

בביקוריו במושבים נוכח סימון כי ההכשרה של חלק מהמורים אינה מניחה את הדעת, לחלקם חסר הידע הדרוש לתפקידם, וחלקם לא התאימו כלל לשום תפקיד חינוכי. למורים העולים היה "קשר עם התלמידים העולים החדשים, אך הם היו רחוקים קצת מן העולם של החינוך כפי שאנחנו ראינו אותו. חלק מן המורים צריך היה לקדם, כי להם הייתה הסגולה ליצור קשר ישיר מבחינת הרקע לעולים החדשים."³³ עם זאת סבר, של-80-100 מורים (מתוך 120 מורי הכפרים) סיכויים טובים להשתלב בעבודת ההוראה, בתנאי שיזכו להשלמה נאותה של השכלתם. מורים אלה היו, רובם ככולם, בני העלייה החדשה, רבים מהם גרו עם משפחותיהם במושבים. סימון האמין, כי אם יגיעו לרמה המקצועית-הפדגוגית הדרושה, עתידים הם להוות גרעין של מנהיגות מקומית, לשמש גשר בין עולם ההורים למציאות החדשה, ולהקנות יציבות ורציפות לעבודה בבית-הספר.³⁴

סימון טען, כי קורסים קצרי מועד לא ישנו בהרבה את המצב, וכי הדרך היחידה לפתרון הבעיה היא אכן הקמת מדרשה למורים, שתהיה מבוססת על שנת לימודים שלמה ותשמש התחלה של מוסד קבוע: "צריך לקחת את הטובים שבהם, להשלים את הכשרתם בידעית ארץ-ישראל, מקורות

31 סימון, קליטה חינוכית, עמ' 127.

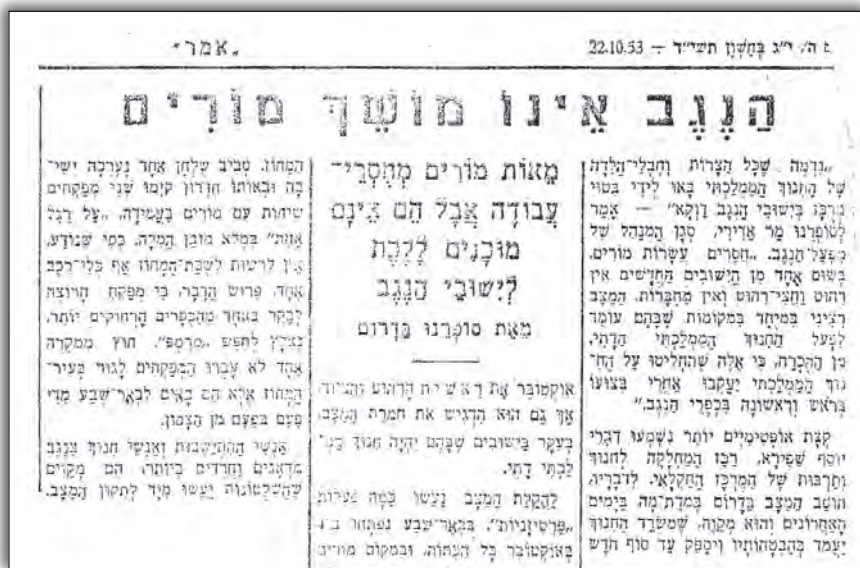
32 "מורים שיעבדו 4 שנים ביישובי ספר - פטורים מגיוס", ידיעות אחרונות, כ"ג באב תשי"ד, 22.08.1954.

33 אריה סימון, ריאיון, 01.07.2002.

34 סימון, קליטה חינוכית, עמ' 128.

היהדות, בתורת החינוך, על מנת שיחזרו אחר כך למקומותיהם".³⁵ בתום שנת הלימודים, תכנן סימון להעניק למורים שיעמדו בבחינות הגמר מעמד של קביעות, בתנאי שימשיכו בהוראה ביישובם לפחות עד שיסיימו את לימודיהם ויקבלו הסמכה בהוראה. בדרך זו, קיווה, ניתן יהיה להעלות את רמת ההוראה ואף למנוע תחלופת מורים, תופעה שהייתה אופיינית כל כך למושבי העולים, ולהגיע ליתר קביעות בהרכב המורים במקום. תכנית הלימודים במדרשה כזו צריכה, לדעתו, להקנות את מינימום ההשכלה הדרושה לכל מורה, עליה להיות מכוונת לצרכיו ולבעיותיו המיוחדים של בית-ספר לילדי עולים, ולהקצות מקום נכבד למקצועות כגון מלאכה, שירה, משחק וריקוד.³⁶

מדרשות מסוג זה כבר פעלו במקומות שונים בארץ תחת השם "מדרשות למורי כפר". הן נועדו בעיקר להכשיר עולים להוראה ביישובי עולים, אך התקבלו אליהן גם תלמידים ילידי הארץ. התלמידים, ברובם גברים, היו בעלי השכלה תיכונית חלקית, והעברית לא הייתה שגורה במלואה בפיהם, אך בהיותם מבוגרים, ולעתים בעלי משפחות, הם היו תלמידים רציניים ובעלי מוטיבציה. הלימודים התקיימו בתנאי פנימייה, נמשכו שנה אחת, ובגריהן סיימו כמורים בלתי-מוסמכים. רק לאחר השתלמות נוספת ועמידה ב"בחינות מילואים" הם הפכו למורים מוסמכים.³⁷

מן העיתונות: "הנגב אינו מושך מורים", כתבה בעיתון "אמ", אוקטובר 1953

35 אריה סימון, ריאיון, 1979, ארכיון טוביהו, תיק 840.09.
 36 אריה סימון, "על מבנה החינוך היסודי בעיר עולים אחת", *מגמות*, ד (1953), עמ' 393 (להלן: סימון, החינוך היסודי).
 37 'בנטואין, *החינוך במדינת ישראל*, תל-אביב 1960, עמ' 314; המושא והמתן לייסוד מדרשות למורי כפר החל בתקופת כהונתו של שר החינוך השני דוד רמז, שגילה הבנה לתביעת תנועת המושבים והמרכז החקלאי, והבטיח את עזרתו המלאה לביצוע התכנית להקמת מדרשות להכשרת מורים במיוחד להתיישבות החדשה. 'קורן, *קיבוץ-הגליליות בהתנחלות: לתולדות מושבי-העולים בישראל*, תל-אביב 1964, עמ' 269-270 (להלן: קורן, *קיבוץ-הגליליות*).

תכניתו של סימון הועברה למשרד החינוך לאישור, אך כאן נכונה לסימון הפתעה. התכנית לא אושרה, שכן הייתה מבוססת על הקצאת משאבים כספיים רבים, והמשרד לא יכול היה לעמוד בה. משרד החינוך הציע תחלופה למורים שבחר סימון: השתלמות חד שבועית בשעות אחר הצהריים. סימון התנגד וטען כי השתלמות חד שבועית לא תספיק וגם לא תתאפשר בשל הפיזור הגיאוגרפי ועמד על כך שיש לכנס את המורים לשנה אחת לפחות, ללימודים אינטנסיביים בתנאי פנימייה, ואף לשלם להם את משכורתם בשנה זו, שהרי חלקם היו בעלי משפחות.

לאות מחאה החליט סימון להתפטר מתפקידו כמפקח מחוז הדרום. בן ציון דינור, שר החינוך והוגה רעיון בית המדרש למורים בבאר-שבע, התערב ומשרד החינוך חזר בו מסירובו והסכים לאשר לשלושים מורים מבאר-שבע, מאשקלון ומרחבי הנגב להשתלם במשך שנה בתנאי פנימייה ובשכר, על מנת שיחזרו לכפריהם וימשיכו במלאכת החינוך. אך משנדמה היה כי התכנית עומדת לצאת סוף-סוף מן הכוח אל הפועל, התעורר מכשול בלתי צפוי. היה צורך למצוא ממלאי מקום למועמדים להשתלמות ובשכר, כלומר: לשלם משכורת לשלושים המשתלמים ולשלושים ממלאי מקומותיהם. סימון, שחשש שהתכנית עומדת לרדת לטמיון בשל מחסור במשאבים אלו, פנה ליעקב שריד, סגן המנהל הכללי במשרד החינוך והתרבות בירושלים, ותיאר בפניו את מצב החינוך ביישובי העולים בנגב ובייחוד את מצב ההוראה:

פרט למקרים בודדים ביותר, אין לנו בכפרים מורים מוסמכים או בעלי השכלה והכשרה מתאימות. המורים ברובם המכריע עולים חדשים בני עדות המזרח אינם יכולים כיום למלא תפקידים העיקרי – קליטתם הרוחנית של בני העולים – באשר בעצמם טרם נקלטו מבחינה רוחנית ונפשית.³⁸

סימון טען, כי ניתן יהיה לפתור את בעיית כוח האדם בהוראה, אם תיושם תכניתו לפתוח מדרשה למורים, שתכשיר מאה מורי כפר לתעודתם, וכי יש לרכזם לקורס של שנה בבאר-שבע לפי התנאים הבאים:

1. על חניכי הקורס להתחייב בכתב, לשוב אחרי גמר הקורס, כלומר בשנה "ל תשט"ז, לכפרי העולים שבנגב בהתאם להוראות המשרד ולהתיישב בהם עם משפחותיהם;
2. תכנית הקורס תותאם לתפקידים החינוכיים והציבוריים המיוחדים המוטלים על המורה בכפר עולים, בתשומת לב מיוחדת לחינוכם הלאומי-הציוני של המוחנכים. עמידה בבחינות הגמר של הקורס תעלה את המורה לשלב א' ותקנה לו שנת ותק נוספת;
3. חניכי הקורס ימשיכו לקבל משכורת במתכונת שנה "ל תשי"ד, אך יש לשקול השתתפות מה מצדם בשכר לימוד;
4. כדי למלא את מקום המורים חניכי הקורס, יש לפנות אל הצבא בבקשה להעמיד באופן חד פעמי לרשות הפעולה החינוכית בנגב 160 מגויסים (מגויסות) בעלי השכלה פדגוגית או לפחות בוגרי בתי-ספר תיכוניים בעלי נטייה פדגוגית לשנה אחת;

38 מכתב אריה סימון, מפקח מחוז הדרום, אל יעקב שריד, סגן המנהל הכללי, משרד החינוך והתרבות, ירושלים, י"א אדר א' תשי"ד, 14.2.1954, ארכיון טוביהו, 1305.21.033.

5. ביצוע התכנית המוצעת עשוי לספק לקראת שנת הלימודים תשט"ז כ-50% של המורים הדרושים בכפרי העולים. את המחצית השנייה יש לחפש בין תלמידי בתי המדרש, המורים על ידי הכשרתם והכוונתם של חלק ניכר מהם לתפקידי חינוך והוראה בכפרי העולים. לשם כך נחוץ לעורר תנועה של "הליכה אל העם" בין תלמידי הסמינריונים, ולכך יתן ביצוע התכנית את השהות הדרושה.³⁹

משלא קיבל מיעקב שריד את התמיכה שציפה לה ולא חלה כל התקדמות בתכניתו, ביקש סימון סיוע מדוד טוביהו. טוביהו הפנה אותו לדוד בן-גוריון, שמאז דצמבר 1953 התגורר בשדה בוקר. סימון כתב לבן-גוריון ותיאר את מצוקת החינוך ביישובי העולים בנגב וצייר תמונה קשה, הנותנת מקום לחרדה באשר לעתיד הדור הגדל בכפרי הדרום והנגב, וחוששני שאין בה משום גוזמא. אך ייאמר בהדגשה, שכל ניסיונו חיזק בנו את הביטחון, כי אין כאן גזרת גורל של שכבה - נחותת דרגה. להיפך, הילדים הם מלאי חן, חיוניות וכושר הבעה טבעי נפלא. ילדים הם ככל ילדי ישראל. מסוגלים הם להתפתח ולהיות לאזרחים מועילים ורצויים מאוד למדינה. אך בנו האשם אם אינם מקבלים היום את הנחוץ להתפתחות זו.⁴⁰

סימון כתב במכתבו על הניסיונות הכושלים של משרד החינוך להפנות מורים בעלי ניסיון לנגב ופירט את תכניתו כיצד להתגבר על בעיית כוח האדם על ידי פתיחת מדרשה למורים. סימון ביקש מבן-גוריון לתמוך בתכניתו ולצאת בקריאה "אל תנועות הנוער החלוציות והכיתות העליונות של בתי-הספר התיכוניים, ושמא ניתן לכוון חלק מגרעיני הנח"ל למושב העולים, או שחיילות צה"ל יחליפו מקומם של אותם מורים בעת השתלמותם." את מכתבו סיים בדברים הבאים: "מה מאוד מעוניינים אנחנו בהדרכתך, עצתך, עזרתך."⁴¹

סימון אף נסע לשדה בוקר כדי לשכנע את בן-גוריון לסייע במימוש תכניתו. בן-גוריון השיב: "אני עכשיו אזור פשוט; איני יכול להבטיח דבר, אבל מחר יהיה אצלי הרמטכ"ל [משה דיין], אשאל אותו, מה אפשר לעשות".⁴² בכך החלה הפניית מורות-חיילות אל יישובי העולים והיחלצות בני המושבים הוותיקים למען יישובי הנגב.⁴³

בעיית מילוי המקום נפתרה בעזרת המורות-החיילות, שמספרן גדל מדי שנה, ולדעת סימון, ספק אם הייתה המערכת יכולה להתקיים בלעדיהן.⁴⁴ חלק מהמורות החיילות (ובעקבותיהן גם בנות דתיות שלא התגייסו, אלא התנדבו) היו בוגרות י"ב כיתות בלבד, ולא כולן מסוגלות היו להתמודד עם הבעיות עם קשיי העבודה והבדידות שבסביבה הזרה. רובן עזבו כעבור שנתיים, בתום השירות הצבאי.⁴⁵

39 שם. ההדגשות במקור.

40 מכתב אריה סימון, מפקח מחוז הדרום, אל דוד בן-גוריון, שדה בוקר, י"ט ניסן תשי"ד, 22.4.1954, ארכיון טוביהו, 1305.21.034.

41 שם, עמ' 3.

42 סימון, קליטה חינוכית, עמ' 129.

43 בן-גוריון יצא בקריאה לבני המושבים בארץ להירתם לעזרת בני היישובים החדשים בנגב. בעקבות קריאתו יצאו מאות צעירים ומשפחות מן המושב ומן הקיבוץ, נטשו ביתם לתקופה של שנתיים ושלוש שנים והתיישבו ביישובי הנגב, בחבל לכיש ובגליל. ב' חס, תנועה ללא שם: מעשה היחלצותם של הבנים להדרכת יישובי העולים, תל-אביב 1964, עמ' 17-40 (להלן: חס, תנועה ללא שם).

44 סימון, קליטה חינוכית, עמ' 129.

45 בתקופת העלייה ההמונית, מילאו החיילות תפקיד רב ערך בבתי-הספר ובתפעול גני הילדים במחנות העולים ובמעברות, בהעסקת הילדים ובדאגה להזנתם ולרווחתם. ד"ר גיורא יוספטל, מנהל מחלקת הקליטה של הסוכנות היהודית, העלה על נס

ב.ג. כת"א: מניימ מורים לנגב

ד. בן-גוריון יתראה היום אחת"צ בבית ציוני
אמריקה בתל-אביב עם מורים בפנישה ב"דלתיים
פגודות" שרק מוזמנים ישתתפו בה. נושאה המ-
יותר של הפנישה הוא: המחסור בכוחות ההוראה
בישובי הנגב.

למעלה מחודש ימים אחרי פרי ואלה מעדיפים ללכת לצ-
מיתת שנת הלימודים ישנם בא ולא להוראה במקומית נ-
עוד בתי ספר לנגב בלי מורים דהים. בכמה בתי-ספר כאלה
שהמחסור בהם מורגש ביחוד מלמדים באופן זמני פרחי הור-
בת-הספר הממלכתיים הד-
תים. הקריאה למורים צעירים בקורסים בארץ ועומדים עתה
לצאת לישובי ספר לא נשאה לחזור לארצה"ב.

מעריב, ב' בתשרי תשט"ו, 17.10.1954

מן העיתונות: "בן-גוריון מגייס מורים לנגב", כתבה ב"מעריב", אוקטובר 1954

אך בכך לא תמו התלאות. באותה שנה, תשט"ו, פעלו הפדאיון (מסתננים) ברחבי הנגב. באחד מלילות ניסן התנפלו על מושב "פטיש" ואחת המדריכות-המתנדבות נהרגה ו-22 נפצעו.⁴⁶ מועמדים אחדים, שכבר הביעו הסכמתם להשתתף בשנת ההשתלמות בבאר-שבע, חזרו בהם בטענה כי לא יוכלו להשאיר את משפחותיהם בבטחה במושבים, בעוד הם לומדים וגרים בבאר-שבע. סימון עמד שוב בפני בעיה, שחייב היה לפותרה במהירות. שוב פנה לטוביהו לשאול בעצתו, והלה מצא פתרון לבעיה. הוא העמיד לרשות המשתלמים שורה של בתים חד קומתיים דו משפחתיים בבאר-שבע, בשכונת משקי עזר (כיום, שכונת נווה נוי), שנבנו על ידי משרד השיכון. אותם בתים נבנו לניסוי מחימר מכוסה טיח עם גג בטון, אך הניסוי לא הצליח, ואיש לא רצה לגור בהם. הבתים עמדו שוממים, וטוביהו מסרם לסימון לשם אכלוס המדרשה והפנימייה. כך שוכנו המשתלמים בחלק מן הבתים (ארבעה-חמישה בדירה) ושאר הבתים שימשו כיתת לימוד, חדר אוכל ומטבח, ספריית עיון, חדר קריאה ומועדון.

את פעולתן הברוכה של החיילות, וכך כתב לגולדה מאירסון, יו"ר הוועדה לתיאום הפעולות הממשלתיות במעברות: "...בזכות חיילות ח"ן נפתחו על ידי ארגוני נשים, גם במעברות המרוחקות, מוסדות הילדים הנחוצים. אין סיכוי, שלעובדות מסורות אלה מבין החיילות ימצא תחליף מבין כוחות עבודה שכירים אורחיים." ארכיון צה"ל, תיק 22, 137/1953.

46 חבס, תנועה ללא שם, עמ' 163; הכהן, הגרעין והריחיים, עמ' 279.

על הקמת המדרשה דווח ב"ידיעות אחרונות":

בבאר-שבע ובנהלל יוקמו "מרכזי השתלמות" למורים-עולים. המשתלמים ישהו במרכזים אלה שנה אחת ויקבלו משכורת מלאה בניכוי הוצאות כלכלה. לאחר ההשתלמות יחויבו לשרת תקופה מסוימת באחד מיישובי העולים. במשך שנת ההשתלמות ימלאו מורים המשרתים בצה"ל את מקומותיהם של המשתלמים. המורים-החיילים יקבלו משכורת חלקית מקרן מיוחדת, שהוקמה על ידי המרכז החקלאי, האוצר ומוסדות אחרים.⁴⁷

לשם משיכת צעירים להוראה בבתי-הספר ברחבי הנגב, הסובלים ממחסור חמור במורים, הקצה אגף השיכון במשרד העבודה שנים עשר בניינים בבאר-שבע לשיכון של בית המדרש למורים עבור תלמידים מתחילים ומורים בלתי-מוסמכים.⁴⁸

וכך, לאחר קשיים לאין ספור, נפתח סוף-סוף בשנת הלימודים תשט"ו (אוקטובר 1954) המוסד הראשון בנגב להכשרת עובדי הוראה - "המדרשה החד שנתית למורי כפר בנגב",⁴⁹ בניהולו של אריה סימון. לטקס הפתיחה הגיעו שני השושבינים הראשיים: דוד טוביהו ושר החינוך בן ציון דינור - הוגה הרעיון, שבא לחזות בחזונו הקורם עור וגידים. ראשון הנואמים היה טוביהו, אשר נשא נאום חוצב להבות ומלא פאתוס, שבו העטיר שבחים על אריה סימון, ובירך את צוות המרצים, התלמידים והנגב כולו:

הנני מביא היום את ברכת שולחי ואת ברכתי אני לפתיחת המפעל המבורך הזה, הצנוע והנחבא אל שולי שכונת מגורים הצעירה שבשכונות. קלה הברכה, כי המוסד שאנו מתברכים בו, בתוך עמו הוא יושב, מודרך ומנוהל על ידי בכור ובחיר המחנכים של העיר והנגב. [...] המדרשה הזו התיישבה בתוך העם המתנחל ותורת מוסר המדינה הובאה לכאן על ידי מחנכים מוסמכים. נאמנה עלינו הרוח של הבית בהדרכתו של מורהו אריה סימון: הן התנ"ך, מסורת ישראל, טוהר מידות של הדור החלוצי, חן הכוח הפנימי העצור בנפשו של אריה סימון המחפש לו פורקן במלאכת החינוך ממש. הזדהותו עם המפעל הוא סוד הצלחתו - אריה הוא המורה והמחנך, המאשפז וסביל הרהיטים וכלי המיטה. בהירות לשונו וצניעותו ערובה לקיום הגשר המביא ערכי המדינה ומוסרה לעם החדש המתנהל בארץ. לנו, לבני העיר - המדרשה היא חוליה אחת ברשת של מוסדות חינוך גבוה, אשר תושבי העיר והחבל משתוקקים לו. הגיע הזמן לאפשר לאנשי הנגב למצוא בו (גם) את פורקנם הרוחני.⁵⁰

47 "מרכזי-השתלמות בבאר-שבע ובנהלל", ידיעות אחרונות, כ"ג באב תשי"ד, 22.08.1954.

48 "מורים לנגב", ידיעות אחרונות, כ"ה באב תשי"ד, 24.08.1954.

49 אהרן ידלין נדרש לסוגיית השם: "ראשיתן של המדרשות למורי כפר בניסיון לגייס מועמדים לתפקידי הוראה, בעיקר מתוך תושבי מושבי העולים עצמם. אז הוחלט לקלוט תלמידים ללא תעודת בגרות ולקבוע עבורם מסלול מיוחד לקראת הסמכה. מכיוון שמרבית התלמידים שנקלטו במדרשות הנ"ל באו מן הכפרים והיו מיועדים לחזור לכפרים, נכנס לשגרה המונח "מדרשה למורי כפר". מכתב אהרן ידלין [סגנו של שר החינוך זלמן ארן], ירושלים, אל יעקב זרחי, בית-ספר אוזרי לכיתות המשך "העמק המערבי", מיום 19 באפריל 1966, ארכיון המדינה, גל-4784/9.

50 ארכיון טוביהו, 0701.03.005.

טוביהו סיים את דברי ברכתו בתקווה:

ויהיה נא עם הזמן, המוסד הזה של המדרשה, לסמינר למורים קבוע – לבני הנגב ומחנכיו העתידיים. הרגשתי ותקוותי שהמפעל, האיש והיום – הם שלב בקורות החינוך בנגב. יבורכו כל אלה אשר חלקם בכך: משרד החינוך, אגף השיכון של משרד העבודה, אריה סימון וחבר מוריו, וקבוצת התלמידים אשר להם החובה והעתיד.

אחריו עלה שר החינוך בן ציון דינור ובמקום לשאת דברי ברכה, לימד כאמור שיעור בתנ"ך. לדברי המאזינים, היה זה אחד משיעורי התנ"ך המרתקים ששמעו.⁵¹

מבט על המדרשה החד שנתית למורי כפר בנגב, 1954 (צילום: דב ברנע, ארכיון טוביהו)

תכנית הלימודים ומקצועות הלימוד

המדרשה הכשירה להוראה באמצעות תכנית לימודים אחת, שווה לכל נפש. הלימודים כללו את מינימום ההשכלה הדרושה לכל מורה באשר הוא, אך היו מכוונים לצרכיו ולבעיותיו המיוחדים של בית-ספר לילדים עולים במושבי העולים.⁵² לכן מקום נכבד בהכשרת המורים הוקדש לשירה (שירי ארץ ישראל, שירי חגים ועונות השנה, לימוד תווים ונגינה על חלילית), לריקוד, להיגינה ולחקלאות (השטח שליד המדרשה הוכשר לגידולי פרחים וירקות, והתלמידים היו אחראים לעיבוד הגינה ולטיפוחה, וכך רכשו ידיעה יסודית בחקלאות והתקשרו לעבודת האדמה). מקצועות אלה נלמדו בצד המקצועות הבאים: תנ"ך, עברית לענפיה (הבעה בעל פה ובכתב, דקדוק, תחביר), פדגוגיה, פסיכולוגיה, מבוא לספרות, מבוא לתולדות ישראל, אורחות וטבע.

51 אריה סימון, ריאיון, 22.04.2002; פרופ' אוריאל סימון, המורה לתנ"ך, ריאיון, 15.04.2002.

52 אריה סימון, "על תפקיד ביה"ס בתקופת מיזוג שבטים", אורים, כרך טז (סיון-תמוז תשי"ט), עמ' 517-525; אריה סימון, "בעיית התודעה היהודית בחינוך ילדי העולים בבית-הספר הממלכתי", חלק א', אורים, כרך יז (תשרי תש"ך), עמ' 75-83; חלק ב, כרך יז (כסלו תש"ך), עמ' 150-157.

הלימודים האינטנסיביים נמשכו שנה שלמה, שישה ימים בשבוע, מ-08:00 בבוקר ועד 19:00 בערב, וביום שישי עד השעה 12:00. בצהריים הוגשה ארוחה בחדר האוכל. בשעות הערב התקיימו פעילויות חברתיות, הרצאות ומפגשים עם אנשי רוח. אריה סימון נשא הרצאות בחינוך, במורשת אבות ובתנ"ך. אליהו נאוי, שופט בבית משפט השלום ומי שהיה בשנים 1963-1986 ראש העיר באר-שבע, הרצה על הבדווים בנגב.⁵³ גרשון ברגסון, המורה והמפקח, הרצה על ספרות. מיכאל דשא, המורה וחוקר ספרות הילדים, הרצה על ארכיאולוגיה, על הסתגלותם של צמחים לתנאי המדבר ועל דרכים לאגירת מים בנגב.

במחצית חודש אפריל 1955 הוצאו המשתלמים להשתלמות פדגוגית בת עשרה ימים בסמינר אוהל. ההשתלמות כללה סיורים פדגוגיים בקיבוצי הסביבה - דגניה, אשדות יעקב ואפיקים. שם למדו על בתי-הספר הקיבוציים וצפו בשיעורים. בתמורה לדמי הכלכלה הם עבדו בסמינר אוהל בעישוב, בגינון ובניקיון החצר.

בסוף שנת הלימודים תשט"ז עמדו התלמידים בבחינות הגמר וקיבלו תעודה המאשרת שסיימו את השתלמותם במשך שנה במדרשה החד שנתית למורי כפר בנגב. כל התלמידים שובצו לעבודה במושבי עולים והיו מביניהם שחזרו לכפריהם. בהמשך דרכם השלימו רובם ככולם את לימודיהם ב"בחינות מילואים".⁵⁴ חלקם אף המשיכו לימודיהם לתואר ראשון באוניברסיטה והפכו ברבות הימים למורים בכירים, למנהלי בתי-ספר ולמפקחים.

תלמידי המדרשה בפתח כיתת הלימוד, 1954 (צילום: דב ברנע, ארכיון טוביה)

⁵³ ריאיון, משה אסלן, תלמיד במדרשה, 21.05.2002. בעקבות ההרצאה כתב אסלן עבודה סמינריונית על הנושא "מחיי הנוודים הערבים בתקופה האלילית".

⁵⁴ בחינות המילואים השלימו את השכלתם של המורים שלא סיימו בית-ספר תיכון והקנו להם יסודות של השכלה פדגוגית ופסיכולוגית. העומד בבחינות המילואים הוסמך להוראה והיה למורה מוסמך.

התלמידים - פרחי ההוראה

שלושים התלמידים, בגיל 21-35, היו עולים חדשים, שעלו לארץ בתקופת העלייה ההמונית, ידעו עברית והיו בעלי ניסיון בהוראה או בהדרכה בתנועות הנוער הציוניות בארצות מוצאם. חלקם היו רווקים וחלקם נשואים בעלי משפחות. כולם היו מורים בלתי-מוסמכים, חסרי תעודת בגרות, שצברו ניסיון של כמה שנות הוראה בבתי-ספר במושבי העולים. חלקם היו בוגרי קורסים מזורזים באולפני העולים בארץ.

הרכב התלמידים היווה מעין בבואה של קיבוץ גלויות. ברובם הגיעו מארצות המזרח. שניים הגיעו ממזרח אירופה (אחד מהם ניצול שואה). בכל המחזור היו שתי בחורות בלבד. במושבים של יוצאי עדות המזרח היה למורה-גבר יתרון מבחינת המעמד ויכולת ההשפעה.⁵⁵ חלק ניכר מהתלמידים היו חברי מושבים, והם שבו אליהם עם סיום לימודיהם במדרשה. לעובדה זו נודעה חשיבות רבה, שהרי בתוך עמם ישבו. הם הכירו היטב את האוכלוסיה המקומית, את הילדים ואת הוריהם, והיו מעורים בהווי המושב. שיבת המורים ליישוביהם תאמה את המטרה, שבכל כפר יצמח גרעין של מורים, שישבו בו ישיבת קבע, וכך יקטן מספרם של המורים עוברי האורח.⁵⁶

התלמידים שנבחרו היו רציניים ובעלי מוטיבציה ללמוד ולהצליח ולרכוש מקצוע. השאיפה להיות מחנכים והרצון להישאר בנגב ולתרום למערכת החינוך שלו היו משותפים לכולם. ואכן, מרבית בוגרי המחזור הראשון התמידו בהוראה.

התלמידים התקבלו ללימודים במדרשה לאחר ריאיון בעל פה עם אריה סימון. בריאיון הוא אמר היה להתרשם מהאינטליגנציה של המועמד ומזיקתו לעבודת ההוראה. הלומדים היו פטורים, כאמור, משכר לימוד, וכדי לאפשר להם מגורים בבאר-שבע שילם להם משרד החינוך משכורת מלאה. הם עצמם שילמו דמי אש"ל בפנימייה, אך מחוסרי האמצעים שביניהם, וכאלה היו הרוב, קיבלו הלוואה ממשרד החינוך, והם החזירו אותה בתשלומים עם התחלת עבודתם בהוראה. היה עליהם להתחייב ולחתום על שלוש שנות הוראה ביישובי עולים ולהשתקע שם עם משפחותיהם, או לעבוד ארבע שנים ביישובי ספר ולקבל פטור משירות צבאי.

עם תום שנת הלימודים, שהייתה אינטנסיבית ביותר, קיבלו הבוגרים אישור על סיום לימודיהם והחלו לעבוד במעמד מורים בלתי-מוסמכים. חלקם חזרו למקומות כהונתם הקודמים, ואחרים לימדו במושבי עולים אחרים. אך רובם ככולם השלימו את לימודיהם ועמדו ב"בחינות מילואים". חלקם המשיכו ללמוד באוניברסיטה והפכו ברבות הימים למורים בכירים, למנהלי בתי-ספר ולמפקחים.⁵⁷ רובם המשיכו ללמד עד פרישתם, ויש מהם הממשיכים עד היום (מועד כתיבת הדברים) לעסוק בהוראה במסגרות חינוך שונות. להלן שלושה סיפורי חיים של בני המחזור הראשון.

55 א' סימון, "חינוך מאורגן במושבי-העולים", א' סימון (עורך), בעיות חינוך בבתי-ספר לילדי עולים, תל-אביב תש"ך, עמ' 55.

56 קורן, קיבוץ-הגלויות, עמ' 274-275.

57 שלום כתב, שימש בעת הריאיון עמו ב-25.4.2002, מרצה ומפקח בכיר במכללות תורניות שונות; ר' שבת, "מישהו כתב על זה קודם", דיוקן, מקור ראשון (241), י"ד בניסן תשס"ב, 27.3.2002, עמ' 26-27.

תלמידי המדרשה בכיתת הלימוד, 1954 (צילום: דב ברנע, ארכיון טוביהו)

נסים נסים

נסים עלה מעירק בשנת 1951 והגיע למעברת נס ציונה. כמדריך בתנועה הציונית בעירק הוא ידע עברית, ואף נתן שיעורי עברית לחניכיו. כאשר הגיע נציג של משרד החינוך למעברה והודיע על פתיחת אולפן למורים, היה זה אך טבעי, שנסים יוזמן לריאיון ויתקבל ללימודים באולפן למורים. הוא למד באולפן במגדיאל שהתנהל בתנאי פנימייה ונמשך חמישה חודשים. שלושים עולים חדשים מכל העדות למדו באולפן: עברית, ידע עם, גיאוגרפיה, פסיכולוגיה, שירים וריקודים. בתום לימודיו נשלח נסים היישר לנגב. הוא הגיע למושב שדה עוזיה, ליד ניצנים, שם לימד שנה וחצי. משם הועבר לנגב הצפוני ולימד במשך שנה במושבים ברוש, תדהר, תאשור ופטיש. בשנת תשט"ו, כשהגיע אריה סימון, מפקח המחוז, לביקור במושבים, הוא הודיע על פתיחת מדרשה למורים בבאר-שבע והזמין לריאיון את המורים הרוצים ללמוד. נסים התקבל ללימודים ובסיומם שובץ לעבודה בבית-הספר במושב אמונים, ליד שדה עוזיה. בתום שנת הלימודים התגייס לצבא לתשעה חודשים, למרות הפטור, משום שעבד במשך ארבע שנים ביישובי ספר. כאשר סיים את שירותו, חזר לשנתיים נוספות לאמונים, ולאחר מכן עבר לעזריקם וניהל שם בית-ספר במשך שנתיים. לאחר נדודים של יותר מעשר שנים בבית-הספר בנגב, השתקע בראשון לציון, וניהל במשך שלושים וארבע שנים בית-ספר לחינוך מיוחד עד הפרישה.

נסים השלים לימודיו לתואר מורה מוסמך בכיר והתמחה בחטיבת הביניים. גולת הכותרת בפועלו היא הקמה וניהול בית-ספר "מעש" במסגרת החינוך המיוחד בראשון לציון, אשר משמש מרכז הכשרה ושיקום לנפגעי פיגור שכלי. הוא קיבל תעודת הערכה של הסתדרות המורים לשנת תשנ"ה "על תרומתו רבת השנים למערכת החינוך המיוחד. על הקמת בית-הספר ועל הישגיו הגדולים שלהם הוא שותף במציאת פתרון לפרט המפגר ושילובו בקהילה."⁵⁸

תלמידי המדרשה בעין גב במסגרת השתלמות פדגוגית בסמינר "אוהל", 1955
(צילום: דב ברנע, ארכיון טוביהו)

משה אסלן

משה עלה מעירק בשנת 1951 היישר למעברת בני ברק, שם התגורר שנה. הודות לניסיונו בהדרכה בתנועת החלוץ בעירק וידיעת העברית השתלב בשנת הלימודים 1952/1953 בהדרכה בכפר הנוער בן שמן, אך בסוף השנה פוטר ונשלח לעבוד בנגב. הוא הגיע לבאר-שבע, ואריה סימון, במקום לשבצו לעבודה באחד מבתי-הספר, צירף אותו ללומדים במדרשה. בתום שנת הלימודים הגיע משה, בהמלצתו של אריה סימון, לתלמי יחיאל, שם ניהל במשך אחת עשרה שנים את בית-הספר האזורי. לאחר מכן חזר לכפר הנוער בן שמן וניהל במשך עשר שנים את בית-הספר היסודי. לאחר מכן השתקע עם משפחתו בראשון לציון וניהל את בתי-ספר רוזן עד פרישתו.

משה השלים את לימודיו הפדגוגיים, קיבל תואר מורה מוסמך, מורה בכיר ואף למד באוניברסיטה. הוא פרסם מאמרים ב"אורים" - כתב עת לענייני חינוך והוראה, שבהם תיאר את עבודתו בבתי-הספר ביישובי העולים בנגב,⁵⁹ וכתב ספרים ביניהם: ממנהגיהם ואורח חייהם של יהודי עירק, שירי אהבה בטעם נעורים, המשפט על שלמה המלך, מחיי הנוודים הערבים בתקופה האילית, סדרת חוברות הדרכה בתנ"ך למורה ולתלמיד.⁶⁰

59 מ' אסלן, "בעיית הכיתות המצורפות", אורים, כרך טו (טבת תשי"ח), עמ' 626-629; מ' אסלן, "חברת הילדים בבתי-ספר לילדי עולים", אורים, כרך טז (תשרי תשי"ט), עמ' 277-280; מ' אסלן, "לימודים סדירים למן היום הראשון של שנת הלימודים", אורים, כרך כג (תשרי תשכ"ו), עמ' 32-33.

60 משה אסלן, ריאיון, 21.05.2002.

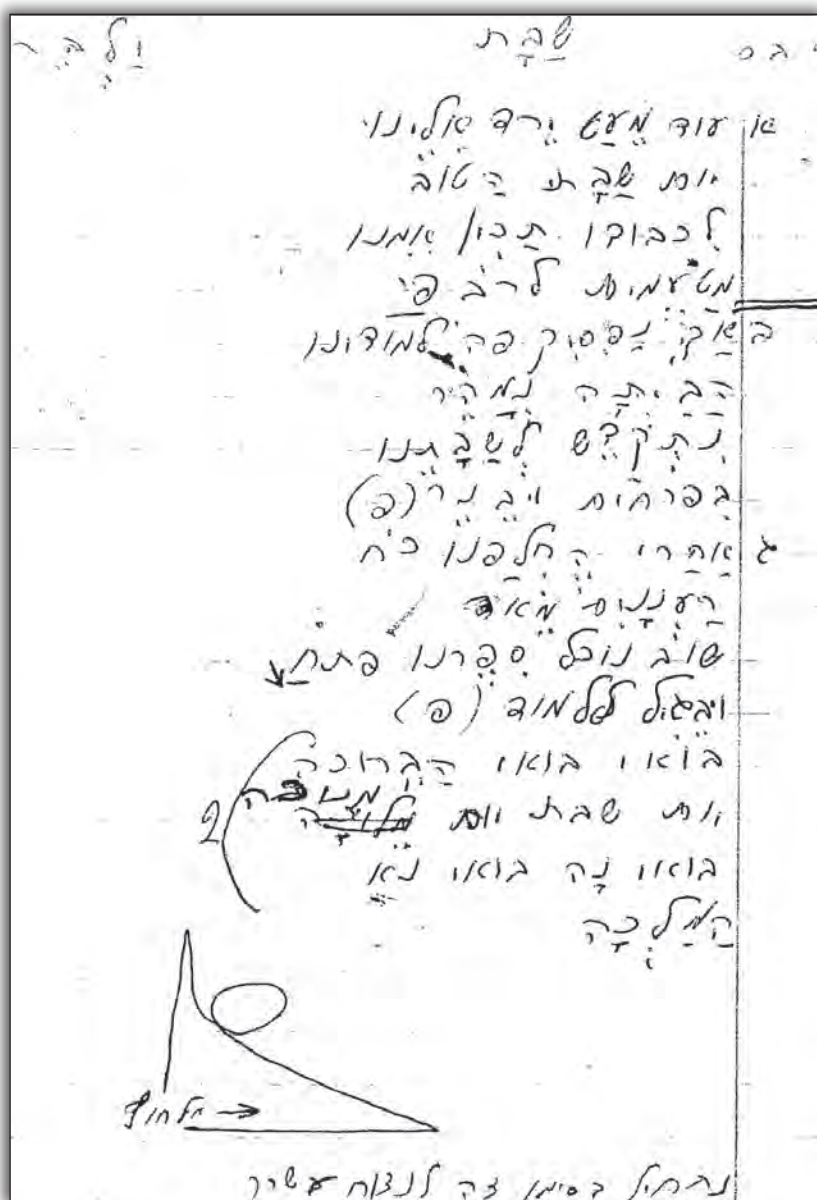

תלמידי המדרשה, 1954 (צילום: דב ברנע, ארכיון טוביהו)

מנשה (חכימיאן) רונן

בשנת 1951, בהיותו בן 18, עלה מנשה עם משפחתו מפרס, שם סיים בית-ספר תיכון ובמקביל למד עברית במשך שנתיים בתנועת החלוץ. המשפחה התיישבה במושב "שואבה" ליד ירושלים, אך עד מהרה עברה למושב "מסלול" בנגב, שאוכלס על ידי משפחות מפרס. המשפחה קיבלה חמישה דונם אדמה, ומנשה ואביו הקימו משק חקלאי, שכלל רפת וגידולי סלק סוכר ובצל. מנשה היה חקלאי במשך שנתיים, ובערבים שימש כמדריך חברתי לנוער ב"מסלול" וארגן פעולות תרבות למתיישבים. בשל ידיעתו את השפה העברית שימש כמתורגמן לאורחים הרבים שפקדו את המושב, כדי לעמוד על קשייו והתפתחותו. בשנת 1953 נשלח על ידי מזכיר המושב לקורס מדריכים בבית ברל, שם שהה חצי שנה וסיים קורס הדרכה למדריכי נוער. בתום הקורס חזר מנשה ל"מסלול" וניהל את בית-הספר לנערים עובדים, שפעל בשעות אחר הצהריים. לאור הצלחתו בעבודה החינוכית נתבקש על ידי ראש המועצה לעבוד גם במושב "פטיש". בשעות הבוקר נקרא לעתים למילוי מקום בבתי-הספר בשני מושבים. באחד הימים ביקר אריה סימון, מפקח מחוז הדרום, בבית-הספר ב"מסלול". מנהל בית-הספר הציג בפניו את מנשה, שיבח את תפקודו המוצלח כמורה ממלא-מקום וכמדריך לנערים עובדים בשני מושבים, והמליץ לקבלו למדרשה למורי-כפר. סימון הזמינו לריאיון, ולאחר שהתרשם מאישיותו ומפעילותו החינוכית, קיבלו ללימודים. מנשה בן ה-21 היה צעיר המשתלמים, ובשל הרקע שלו בעבודת האדמה קיבל פטור משיעורי חקלאות. בסיימו את שנת הלימודים במדרשה שובץ מנשה לעבודה בבית-הספר באופקים, בכיתות ב'-ד'. בתום השנה עבר השתלמות למורים למלאכה ולהוראה כוללת וקיבל תואר מורה מוסמך, אותו השלים במרוצת

השנים לתואר מורה בכיר. בשנת 1959 עבר לראשון לציון, ולימד בה, ברחובות ובנס ציונה. עסק בהוראה שלוש שנים, עד פרישתו. הוא ממשיך לעבוד בחינוך המיוחד, בריפוי בעיסוק, בראשון לציון עיר מגוריו.⁶¹

מתוך מחברת שירה של מנשה חכימיאן, המדרשה החד שנתית למורי כפר, 1954/1955

נושאי התפקידים: המנהל, המזכיר וסגל ההוראה

מורים, מנהלי בתי-ספר ומפקחים גויסו על ידי אריה סימון להוראה במדרשה. כולם מחנכים מן השורה הראשונה, בעלי השכלה אקדמית, בוגרי סמינרים או בעלי תארים מהאוניברסיטה, או שניהם גם יחד, שברבות השנים הפכו לבעלי שם בתחום החינוך וההוראה, ביניהם מקבילי פרס חינוך על פועלם ותרומתם להתפתחות החינוך בנגב ולביסוסו. המרצים לימדו בהתלהבות רבה, בתחושת שליחות, בהרגישם קשורים לפיתוח הנגב ולקליטת העלייה. מרכז הסתדרות המורים נחלץ אף הוא לסייע במציאת מורים למדרשה העתידה לקום. כך קיבל אריה סימון מכתב מ"וועדת הערעורים להיחלצות ליישובי הספר מחוז תל-אביב", שבו נמסר לו, כי נמצא מורה לטבע אשר יהיה מוכן ללמד במדרשה. סימון התבקש לענות, האם יאות להעסיקו במדרשה.⁶² סופו של דבר, אריה סימון אכן גייס את המורה לטבע, פרץ אוריאל, שעקר ממרכז הארץ והשתקע בנגב.

במדרשה שררה אווירה חגיגית, מרוממת, של עשייה חלוצית. לדברי אוריאל סימון, המורה לתנ"ך: "התלמידים למדו ברמה גבוהה ובהתלהבות. לימדנו בהתלהבות והם למדו בהתלהבות". ועל כולם ניצח המנהל אריה סימון, ש"ההערצה אליו לא תתואר".⁶³

כל המורים לימדו בחלקי משרה ובמקביל המשיכו בתפקידיהם הקודמים.⁶⁴ המנהל-המייסד, אריה סימון, לימד מבוא לתולדות ישראל, אורחות ופסיכולוגיה,⁶⁵ ובמקביל המשיך למלא תפקידו כמפקח מחוז הדרום. בשעות הערב עזר לתלמידים בהכנת שיעוריהם בתנ"ך ובעברית. גרשון אוסטרובסקי שימש כמזכיר המדרשה (מנהל אדמיניסטרטיבי) ובמקביל הקים וניהל את "בית יציב" – מוסד שהחל דרכו כאכסניית נוער ולימים הפך למרכז לימודים. פרץ אוריאל לימד היגיינה וגוף האדם במסגרת לימודי הטבע, ובמקביל הקים וניהל בית-ספר לחינוך מיוחד "שורשים". רות ברבש לימדה דידקטיקה ומתודיקה של המקצועות עברית, קריאה, ספרות וחשבון. במקביל ריכזה השתלמות למורים בלתי-מוסמכים במחוז הנגב שלמדו לקראת "בחינת המילואים". גרשון ברגסון לימד מבוא לספרות ובמקביל שימש כמפקח משרד החינוך במחוז הדרום וחבר ההנהלה במוסד החינוכי "אלוני יצחק". שרה ברוורמן-קניוק, בוגרת סמינר לוינסקי, מומחית להוראת הקריאה, לימדה פדגוגיה, ובמקביל המשיכה ללמד במסלול הגיל הרך בסמינר לוינסקי. פועה מנצ"ל לימדה בוטניקה במסגרת לימודי הטבע. יצאה עם התלמידים לסיוורים בוואדיות ובערוצי נחלים ולימדה על הצומח בנגב. במקביל ניהלה את התיכון בעיר והפכה אותה ברבות הימים לבית-ספר מקיף, הראשון מסוגו בארץ, שממנו התפתחו בתי-ספר מקיפים אחרים בבאר-שבע ובארץ כולה. אוריאל סימון, לימים פרופסור למקרא באוניברסיטת בר-אילן, הגיע לבאר-שבע מירושלים והיה המורה היחיד שהתגורר במגורי המדרשה. הוא לימד תנ"ך וספרות, ובמקביל לימד גם בכיתה ח' בבית-הספר הממלכתי הדתי "בר-אילן" בשכונה א' בבאר-שבע. אוריאל סימון לקח חלק פעיל בתכנונו של בית-הספר התיכון הדתי הראשון בעיר ובהקמתו.

62 מכתב לאה תלמי, הסתדרות המורים, אל אריה סימון, מפקח מחוז באר שבע, 16.08.1954, ארכיון לחינוך יהודי, 11.169/2.

63 פרופ' אוריאל סימון, ריאיון, 15.04.2002.

64 קורות חייהם של המורים מפורטים בנספח הביוגרפיות.

65 ספר הלימוד היה של ד"ר נח נרדי, פסיכולוגיה של הילד, הוצאת צ'צ'יק, תל-אביב, תשט"ו.

חלקת התירס בגינה הלימודית שהוקמה במדרשה במסגרת שיעורי החקלאות, 1955
(צילום: דב ברנע, ארכיון טוביהו)

אחרית דבר

שנת הלימודים תשט"ו (1954/1955) הסתיימה, ואריה סימון היה נתון בעיצומן של ההכנות לפתיחת מחזור שני של תלמידים, אך משרד החינוך החליט לסגור את המדרשה בשל היעדר תקציב ולקטוע בכך מפעל זה בעודו באיבו. לדברי אריה סימון "במשרד החינוך היה מאבק גדול על קדימויות וטענו, שאנשים שבאו מארצות לא מפותחות לא צריך לתת לזה קדימות".⁶⁶ וכך, בקול דממה דקה, נסגרה המדרשה ומבניה נמסרו לבית-הספר לחינוך מיוחד "שורשים", בהנהלת פרץ אוריאל, שלימד טבע והיגיינה במדרשה. המפעל האדיר של אריה סימון, שנפתח לאחר קשיים כה רבים, נסגר שנה אחת לאחר פתיחתו.

קשיים רבים עמדו בדרכו של אריה סימון בהוציאו לפועל את תכניתו להקים המדרשה: מחסור בכוח אדם והיעדר מבנה מתאים, מגבלות תקציביות והיעדר שיתוף פעולה מצד משרד החינוך. הוא נלחם בבירוקרטיה ולא שקט על שמריו עד שהצליח להקים את המדרשה ולהביא אליה שלושים משתלמים ממושבי הנגב. הם סיימו לימודיהם וחזרו ללמד בבתי-הספר במושבי העולים, ובכך הקלו במידת מה על מצוקת כוח האדם בהוראה.

משרד החינוך והתרבות / הלשכה המחוזית הררם
המדרשה החד-שנתית למורי כפר בנגב

תעודת גמר

ה' נסים נסים

סיים את הלימודים
במדרשה החד-שנתית למורי כפר בשנת תשס"ו
והשתלם במקצועות הבאים:

<u>ש"צ</u>	<u>תנ"ך</u>
<u>תנ"ך א' א'</u>	<u>אזכרה</u>
<u>אזכרה</u>	<u>פסיכולוגיה</u>
<u>זמורה</u>	<u>פסיכולוגיה</u>
<u>אזכרה</u>	<u>אזכרה אפסכולוגיה</u>
<u>אזכרה</u>	<u>אזכרה אפסכולוגיה</u>

אזכרה סימון

ש"צ א' א'

המורה

המנהלה

מס' 20

באר-שבע, א' גא' 16

תעודת גמר בסיים הלימודים במדרשה החד-שנתית למורי כפר בנגב, תשס"ו

פרק שני

"זוהי (צאה א) הדרך..."

המדרשה הממלכתית לחינוך בנגב

בניהולו של אריה סימון, 1957-1959

המשימות העומדות בפנינו בעיר-עולים זו [ב"ש]
בשטח החינוך והטיפול בילד – רבות וגדולות.
אני מאמין, שרק חֶבֶר אנשים, הנלהבים לעניין,
המוכנים להתמסר לו והקשובים איש לרעהו
בגישתם היסודית לעבודה, יוכל להרים את המשא!
אריה סימון, 1953

בפרוס שנת הלימודים תשי"ח (1957/1958), שנתיים לאחר סגירתה של המדרשה החד שנתית למורי כפר, נפתחה בשכונה ה' בבאר-שבע – המדרשה הממלכתית לחינוך בנגב.⁶⁷ המדרשה נפתחה ביוזמתו של עמי אסף,⁶⁸ סגנו של שר החינוך והתרבות זלמן ארן, בשיתוף עם הסוכנות היהודית. במשך שנתיים היא התנהלה במבנים ארעיים בניהולו של אריה סימון, עד להעברתה למשכן של קבע בשכונה ג'.

לטקס הפתיחה של המדרשה לחינוך הגיעו אנשים רמי מעלה, ביניהם פרופ' בן ציון דינור, שר החינוך לשעבר; זלמן ארן שר החינוך באותה עת; פרופ' בנימין מזור, נשיא האוניברסיטה העברית; דוד טוביהו, ראש העיר באר-שבע; ודב ברנע, מנהל מחלקת החינוך העירונית. בנאומו הברכות נתנו ארן ומזור ביטוי ל'שוני בין המדרשה למורים בבאר-שבע לבין מוסדות אחרים מסוגה ברחבי הארץ, הממוקמים ברובם ביישובים הוותיקים ומתנהלים כמעט במנותק מאורח חיי העליות החדשות וממכלול בעיותיהן. הם עמדו על כך שרמת החינוך הנמוכה ביישובי העולים נעוצה בעובדה,

67 עמנואל יפה הסביר, כי הרקע לשם "מדרשות למורי כפר" נבע מהכוונה המקורית להכשיר בעיר את בני הנוער מן הכפר כעובדי הוראה ולהחזירם לכפר. כעבור שנים התברר, שהשם אינו תואם את המציאות, כי לא כל הבוגרים מופנים לכפר דווקא. על כן הוצע לשנות את השם ל"מדרשה ממלכתית למורים". ע' יפה, המזכירות הפדגוגית לחינוך יסודי ולהכשרת מורים, ועדת הקבע, החלטות ודיונים, 23.08.1966, ארכיון המדינה, גל-4784/9.

68 עמי אסף (1903-1963) נולד ברמש פינה לשמחה חיים ולקומיץ – מהמורים העבריים בימי העלייה הראשונה. בשלהי מלחמת העולם הראשונה החל לימודיו בגימנסיה הרצליה, אך לא האריך שהייתו בה, ועם סיום כיתה י"א עזב את ספסל הלימודים והצטרף לאנשי העלייה השלישית, סוללי הכבישים. לא האריך גם כאן ועם תום שנת עבודתו הראשונה הגיע למקווה ישראל ועבד במקום כפועל. משם יצא לדגניה ב' להכשיר עצמו לחקלאות, ובהמשך הצטרף למקימי נהלל וכפר יהושע – בו התיישב, ועליו אמר: "כפר יהושע הוא האוניברסיטה החקלאית שלי". לאחר קום המדינה היה אחד ממייסדיה של תנועת המושבים, פעיל במרכז לתרבות של ההסתדרות הכללית וחבר כנסת מיום כינונה כנציג תנועת המושבים, שבע שנים אף שימש כסגן שר החינוך והתרבות. את עיקר פעולתו מיקד בקרב בתי-הספר באזורי פיתוח, בתחום של ילדי עולים, בני עדות המזרח, הכוונתם ללימודים, לחקלאות, לעבודה ולמקצוע. ז' ארן, "לזכרו של עמי אסף", חבלי חינוך, ירושלים 1971, עמ' 310-311.

ששיטות הלימוד בסמינרים למורים אינן תואמות את צורכי הלימוד האמיתיים של ילדי העליות החדשות, והבהירו שהמדרשה לחינוך בנגב שמה לה ליעד לתקן את הדבר ולא לשגות בעניין חשוב זה כיתר המדרשות שפעלו באותו הזמן.⁶⁹ בן ציון דינור, שר החינוך היוצא, נשא אף הוא דברי ברכה, ובסיימו פנה לאריה סימון, באומרו: "ויטע אברהם אשל בבאר-שבע", ואתה [אריה סימון] תקים בית מדרש למורים בבאר-שבע".⁷⁰

ההכנות לפתיחתה מחדש של המדרשה

המחסור המשווע בכוחות הוראה שאפיין את שנות העלייה ההמונית, הלך ופחת בחלקי הארץ השונים, בייחוד בערים הגדולות, זאת ככל שהתקרב העשור הראשון להקמת המדינה לסימו. בעיתונות נכתב: "לאחר כמה שנים, זוהי השנה הראשונה [תשי"ז] שבתי-הספר הממלכתיים נפתחו ללא מחסור במורים. למעשה, יש עודף גדול של גננות, ולא כל המורים החדשים נקלטו בעבודה".⁷¹ אך לא כך היה המצב בנגב. שתי בעיות יסוד קשות המשיכו להטריד את מחוז הדרום מבחינת כוחות ההוראה: האחת, מחסור כרוני במנהלים, במורים ובגננות; והשנייה, תחלופה קשה, בעיקר באזורי הנגב המרוחקים מן המרכז.⁷²

באר-שבע, אשר נועדה להיות עיר קליטה מרכזית באזור הנגב, הוצפה על ידי שני גלי עלייה: הראשון, בשנים 1950-1953, העלה את מספר התושבים ל-14,300; והשני, בשנים 1955-1957, העלה את מספר תושביה ל-35,000. בתקופה זו נוספו לבתי-הספר היסודיים כ-200 תלמידים מדי חודש בחודשו, ולכן הורגש היטב המחסור במורים גם בסימו של העשור.⁷³ פניותיו של שר החינוך למורים הוותיקים להתנדב לעבודה בנגב עלו בתוהו, ורק מעטים גילו נכונות, עזבו את מקומותיהם ביישוב הוותיק ונחלצו לעבודה ביישובי העולים בנגב. אריה סימון, מפקח מחוז הדרום, המשיך אף הוא במאמציו לשכנע מורים ותיקים להגיע לדרום, ולא בחל בכתיבת מכתבים אישיים לאנשים, שהאמין שהם יכולים לתרום למערכת החינוך בדרום, וכך כתב לאחד מהם:

מורים מוסמכים במידה שהם מצליחים בעבודתם, קשורים על פי רוב למקום עבודתם וקשה להניעם להדרים. [...] המשימות העומדות בפנינו בעיר-עולים זו [באר-שבע], בשטח החינוך והטיפול בילד - רבות וגדולות. אני מאמין שרק חבר אנשים, הנלהבים לעניין, המוכנים להתמסר לו והקרובים איש לרעהו בגישתם היסודית לעבודה, יוכל להרים את המשא. ונראה לי, כי אתה צריך להיות אחד 'משלנו' – ותמצא את סיפוקך בכך.⁷⁴

69 העיתון "אומר" סיקר את פעילותה של המדרשה לחינוך: ה' בר-אומר, "בית-ספר למורים-עולים", אומר, 22.11.1957.

70 דוד אוחנה, תלמיד במדרשה, ריאיון 11.12.2001.

71 "בתי-הספר ייפתחו בלי זעזועים", דבר, ה' באלול תשי"ז, 01.09.1957; יצוין, שבשנת תשי"ז היו במחוז הדרום 218 מורים בבתי-ספר ממלכתיים, אך רק 122 מהם היו בעלי הסמכה להוראה, ו-32 נוספים בעלי הכשרה חלקית של שנת השתלמות. אסף, עשר שנות חינוך, עמ' 254.

72 מערכת החינוך במחוז הדרום, מתוך דו"ח 1977, ארכיון טוביהו, 0627.09.001.

73 ד' ברנע, "מערכת החינוך בבאר-שבע", במנהל החינוכי, ו' [שנתון שני] (ספטמבר 1972), עמ' 11-19; ד"ר דב ברנע היה מנהל מחלקת החינוך של באר-שבע בשנים 1954-1974.

74 מכתב אריה סימון, מנהל מחלקת החינוך והתרבות, אל דב ברנע, בן שמן, ב' בשבט תשי"ג, 18.01.1953, ארכיון טוביהו, 0626.14.002.

על המחסור המשווע במורים במחוז הדרום סיפר אריה סימון באחד הכינוסים לענייני חינוך בהתיישבות העובדת:

קיווינו שלצפון ולדרום יבוא זרם של מורים וגננות מוסמכים. והנה מתוך 200 מורים מוסמכים בירושלים, הוזמנו אלי, יום אחד, 150, ומהם באו 11, ומן ה-11 אמרה אחת, שהיא מוכנה ללכת, אך לא למושב, כי אם למגדל-אשקלון. כעבור יומיים קיבלתי מברק שלא באה. אמרו לי, שישלחו את גומרי הסמינר לנגב ולצפון. אינני יודע מה קרה אתם, כנראה הלכו לאיבוד בדרך. אלינו לא הגיעו.⁷⁵

לנוכח התמשכותו של מצב קשה זה, הגיעו משרד החינוך והמטכ"ל של צה"ל לידי הסכם, שלפיו תשובצנה 350 בוגרות הסמינרים, שסיימו את לימודיהן בשנת הלימודים תשי"ז, ביישובי הקפר בנגב ובגליל, בעת שירותן הצבאי.⁷⁶ בן-גוריון אף הוא המשיך במאמציו לשכנע מורים להתיישב בנגב,⁷⁷ ומשרד החינוך הגיע למסקנה שניתן יהיה להגיע לפתרון מקיף, רציני ויסודי של הבעיה, רק אם יולין מדיניות חינוכית לטווח ארוך. כך יוכל לא רק להתגבר על המחסור החריף בכוח ההוראה בנגב, אלא אף להכין עתודות של מורים שיהיו מוכנים לקראת כל גל חדש של עלייה שבדרך. משרד החינוך החליט על כן לפתוח מחדש את המדרשה להכשרת מורים בבאר-שבע, כדי שתענה על צורכי האזור ותוכשר במיוחד לקליטת העלייה.

גם הפעם הוטל הביצוע והמימוש על כתפיו של אריה סימון. הוא לקח חופשה מתפקידו כמפקח מחוז הדרום והתמסר כל כולו להקמת המדרשה ולניהולה. תחילה פנה סימון לדוד טוביהו, ראש העיר באר-שבע, וביקשו למצוא מבנה מתאים, שכן במבנים שבשכונת משקי עזר, פעל מזה שנתיים בית-הספר לחינוך מיוחד "שורשים". הפור נפל הפעם על שכונה ה', שכונה חדשה שהייתה בבנייתה, שבה עמדו כמה בתים (שנבנו לניסוי מחימר מכוסה טיח עם גג בטון), דו משפחתיים, ריקים, ללא דורש. משרד השיכון מסר את הבתים לאכלוס המדרשה, והם הפכו לחדרי כיתות ולפנימייה. צריף גדול שימש כחדר אוכל, מטבח ומחסן. לאחר שהוחלט על מיקום המדרשה התפנה סימון לפרסומה, לגיוס צוות המרצים ולארגון ועדות הקבלה. וכך, עם פתיחתה של שנת הלימודים תשי"ח נפל דבר בבירת הנגב: העיר באר-שבע זכתה למוסד להשכלה על-תיכונית – הראשון בעיר.

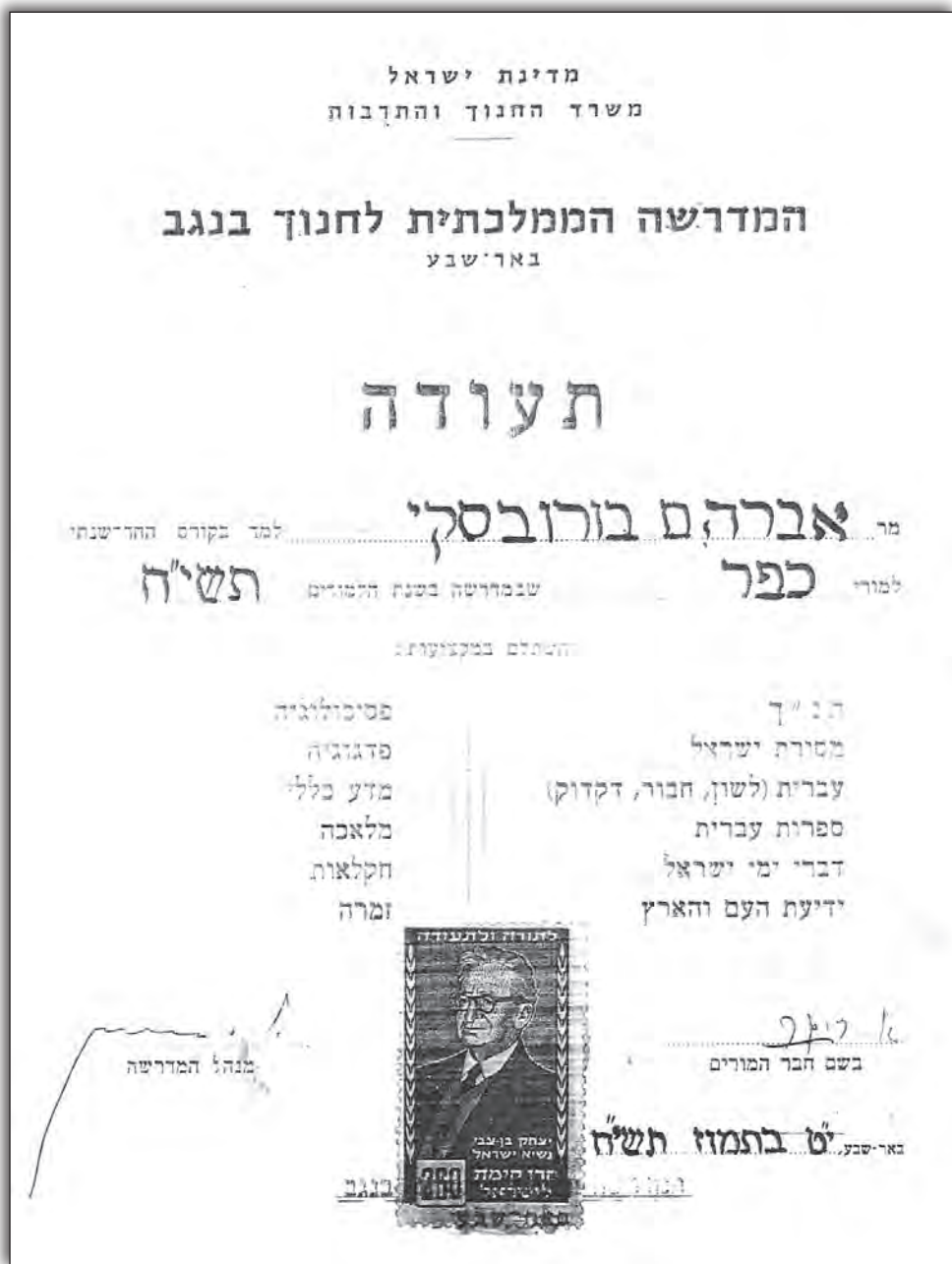
במשך שנתיים ניהל אריה סימון את המדרשה בשכונה ה' והכשיר להוראה שני מחזורים של תלמידים ובהם מאה וארבעים בוגרים. בכל אחד משני המחזורים נפתחו שתי כיתות: כיתה אחת לתלמידים מתקדמים (צברים ועולים ותיקים) וכיתה שנייה לעולים חדשים, שזה מקרוב עלו ארצה. תלמידי שני המחזורים למדו שנה אחת בלבד וסיימו את לימודיהם כמורים בלתי-מוסמכים. הבוגרים יכלו לעבוד באחת משתי המגמות, בהתאם לצורכי משרד החינוך: להיות מורי כפר, וללמד בבתי-הספר היסודיים ובאולפנים, או להיות מורי עם, וללמד בני נוער ומבוגרים.⁷⁸

75 בתוך: קורן, קיבוץ-הגלילות, עמ' 236.

76 "350 מורות ליישובי הספר", מעריב, ט"ו בסיוון תשי"ז, 14.06.1957.

77 "ד' בן-גוריון קורא לבני ראשון-לציון להתיישב בנגב, בעצרת-עם לציון יובל ה-75 לייסוד ראש"צ". דבר, ט"ז באב תשי"ז, 13.08.1957.

78 האוניברסיטה העברית פתחה קורסים למורי עם בירושלים שמטרתם להכשיר מורים ללמד מבוגרים ובני נוער שלא סיימו בית-ספר יסודי ומצבם היה קשה במיוחד. רובם לא ידעו קרוא וכתוב, ורמתם הייתה של כיתה א' או ב'. עליהם חלה חובת לימוד בבתי-ספר ערב לנערים עובדים. חלקם עבדו בעבודה סדירה אך רובם נשארו מחוץ לכל מסגרת חינוכית. סימון, קליטה חינוכית, עמ' 126; מרטין בובר הציע ש"במרכזה של תכנית לימודים המכשירה בני-אדם לתפקיד של מורי עם תעמוד המציאות ההיסטורית, הסוציאלית, התרבותית והפוליטית. ומן הראוי שהתלמידים יהיו קשורים במציאות זו, בהווייתם שלהם, כי חינוך

תעודת גמור למורי כפר בסיום הלימודים במדרשה, 1958

מבוגרים לעולם פירוש חינוך קושר, ובמציאותנו על אחת כמה וכמה. לכן יש להכשיר התלמידים לראות את מציאותנו ולהבינה. "מ"מ בובר", "להכשרת מורי עם", אורים, כרך ז, ג-ד (אייר תש"י), עמ' 169-170.

פרסומים לפתיחת המדרשה

לקראת פתיחת שנת הלימודים תשי"ח נתלו מודעות ברחובות העיר באר-שבע ובמוסדות ציבור מרכזיים. המודעות בישרו לתושבים על פתיחתה מחדש של מדרשה למורים וקראו למועמדים מתאימים לבוא ולהציג את מועמדותם. משרד החינוך בישר אף בעיתונות הארצית וברדיו על פתיחת המדרשה, וקרא לבוגרי תיכון ולאנשים מתאימים להצטרף למקצוע ההוראה.

כיצד שמעו התלמידים על פתיחתה של המדרשה?

היו כמה דרכים: פרסום בעיתונות הארצית, פרסום ברדיו, תליית מודעות ברחובות העיר, הפצת שמועות מפה לאוזן, הפניית מועמדים מתאימים על ידי משרד החינוך. נביא דוגמות אחדות לכל אחת מן הדרכים שבהן גויסו המועמדים ללימודים:

1. פרסום בעיתונות הארצית

בפרסום נכתב כי המועמדים התבקשו להוכיח שלמדו לפחות אחת עשרה שנים בארץ או בחו"ל, או שיש להם "השכלה שוות ערך". למסיימים בהצלחה הובטחה "עבודה מתאימה ומלאה", ולמועמדים חסרי האמצעים הובטחה הלוואה לקיומם בפנימיית המדרשה במשך שנת הלימודים.⁷⁹

אברהם (בורובסקי) בורו (מחזור תשי"ח): עלה לארץ מפולין בשנת 1948, היישר למחנה העולים ברעננה, משם עברה המשפחה לשיבת קבע בעכו. אברהם הוא בוגר בית-הספר התיכון המאוחד של עין חרוד ותל יוסף. כאשר השתחרר משירותו הצבאי בשנת 1957, חיפש מסגרת ללימודים. הוא ראה מודעה בעיתון "מעריב", "והרגשתי עצמי שאני חייב לעשות מעשה".⁸⁰ הוא החליט לפתוח דף חדש בחייו בבאר-שבע – עיר שטרם הכיר, והופנה על ידי משרד החינוך לאריה סימון. לאחר שהלה ראיין אותו, התקבל ללימודים.

שואל חטב (מחזור תשי"ח): עלה לארץ מטוניס בשנת 1954, עם גרעין הכשרה לקיבוץ "חצור". לאחר שחרורו מהשירות הצבאי, התחתן וחיפש דרך לעזוב את הקיבוץ. בעיתון "על המשמר" ראה מודעה על פתיחת קורס למורי עם במדרשה בבאר-שבע, חשב שזו תהיה התחלה טובה בחייו העירוניים וניגש לריאיון קבלה אצל אריה סימון. סימון התרשם מהשיחה עמו על רומא והמיתולוגיה היוונית וקיבלו למדרשה. שואל למד אמנם שנים עשרה שנות לימוד בטוניס, אך לא הייתה בידיו תעודת בגרות, ומכיוון שלא ידע עדיין עברית היטב, התקבל ללימודים לכיתת העולים.⁸¹

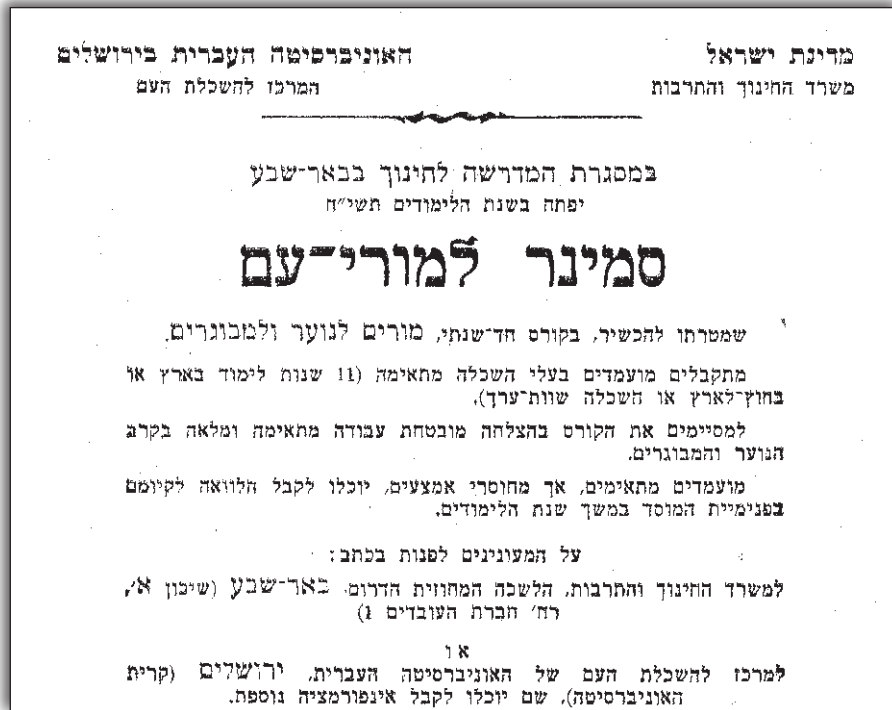
2. פרסום ברדיו

יצחק מאירי (מחזור תשי"ח) עלה לארץ מעירק בעליית הנוער בשנת 1950, היישר לקיבוץ גבת. כאשר הוריו הגיעו בשנת 1952 והתיישבו במעברת אור יהודה, הוא עזב את הקיבוץ כדי לסייע להם בהתאקלמותם. ברדיו שמע על פתיחת מדרשה בבאר-שבע ועל תנאי הקבלה ונענה להתגר. הוא התקבל ללימודים על ידי אריה סימון לאחר שהצהיר: "אין לי תעודת בגרות, אך אני אדם שידע

79 דבר, ר' בתמוז תשי"ז, 05.07.1957.

80 אברהם (בורובסקי) בורו, ריאיון, 31.10.2002.

81 שואל חטב, ריאיון, 11.11.2002.

מן העיתונות: סמינר למורי עם נפתח במדרשה לחינוך בבאר-שבע, "דבר", יולי 1957

ללמוד לבד".⁸² סימון התרשם מנחישותו ומרצינותו וקיבלו ללימודים "בתנאי שתלמד". יצחק אכן מילא את הציפיות, הוא סיים את לימודיו במדרשה ואת בחינות הבגרות במהלך שנת הלימודים במדרשה.

מרים לבני ז"ל (מחזור תשי"ח) ילידת סוסנוביץ בפולין, ניצולת שואה, עלתה לארץ בשנת 1946 עם בעלה. בשנת 1949 הגיעה לבאר-שבע ושם ילדה את שני בניה. היא ביקשה לצאת לעבודה גם כדי לעזור בפרנסת המשפחה וגם כדי שתוכל להתחיל ללמוד ולממש את שאיפתה מילדות להיות מורה. כך סיפרה:

כל הזמן הסתובבתי עם המחשבה שאני רוצה ללמוד. אני רוצה להיות מורה! עוד כנערה אמרתי שאם אמשך ללמוד, ארצה להיות מורה. [...] יום אחד ישבתי בבית ושמעתי ברדיו פנייה לנשים צעירות לבוא וללמוד הוראה. הודיעו שיש אפשרות מצוינת ללימודים, כי חסרות מורות. באה עליה גדולה, עליה המונית, הרבה ילדים, ומורות אין. היו מוכנים לעזור ללימוד הוראה. החלטתי להירשם.⁸³

82 יצחק מאירי, ריאיון, 12.11.2002.

83 בתוך: א' יחזקאל, **לארוג את סיפור החיים**: רה-ביוגרפיה של ניצולי שואה, תל-אביב 1999, עמ' 175-176 (להלן: יחזקאל, לארוג את סיפור החיים).

3. מודעות במקומות ציבוריים

דוד אוחנה (מחזור תשי"ח) סיפר:

בשנת 1957 הגעתי לבאר-שבע, הלכתי ללשכת העבודה... כשנה וחצי עבדתי בעבודות דחק, בעבודות מזדמנות. עבדתי בייעור של הקרן הקיימת, עבדתי בבניין, עבדתי בקו הנפט בחפירות, בכל עבודה מזדמנת... כשראיתי שלא אוכל להמשיך לעבוד רק בעבודות כאלה, אז יום אחד ממקום העבודה פניתי למשרד החינוך, אחרי שקראתי מודעות שהם פותחים קורסים למורים והצגתי את מועמדויותי... המפקח שקיבל אותי לריאיון היה אריה סימון, והוא שאל אותי למה אני רוצה להיות מורה. אמרתי לו שאני ראייתי כמה מורים, ולי יש השכלה לפחות כמותם, על אף שמבחינה פורמלית סיימתי רק בית-ספר יסודי. אז הוא אמר לי שלא יוכל לקבל אותי אם אין לי השכלה תיכונית לפחות. התעקשתי ואמרתי שאני מוכן שינסו אותי חודש ימים, ואם לא – אני חוזר לעבודה שלי. וכך היה. סומנתי על תנאי, ואחרי חודש ימים עשו לי בחינות ונמצאתי ראוי להמשיך את הלימודים.⁸⁴

4. שמועות מפה לאוזן

שושנה לבבי (מחזור תשי"ט) למדה בבן שמן בתקופתו של אריה סימון, שמילא אז את תפקיד מנהל חברת הילדים. לאחר מלחמת השחרור נישאה והקימה משפחה ברמת יוחנן, עברה לאבוקה בעמק בית שאן, ולאחר שגרעין ההכשרה התפרק, הדרימה והתיישבה באשקלון. במסגרת מאמציה לחפש מקום עבודה או מסגרת ללימודים, שמעה משכנתה חנה מיכאלי, שלמדה במחזור תשי"ח, על אפשרות של לימודים במדרשה למורים בבאר-שבע. שושנה החליטה להירשם למרות המרחק ולמרות הקושי הצפוי לה בהיותה אם לשתי בנות, ולאחר ריאיון אצל אריה סימון התקבלה לכיתה המתקדמים.⁸⁵

גם **בלה דנן** (מחזור תשי"ט) שמעה מחברים על המדרשה למורים בשכונה ה'. זה עתה עזבה עם משפחתה את קיבוץ משאבי שדה, הגיעה לבאר-שבע וקיבלה צריף במעברה במשקי עזר. בלה, ילידת ליטא, ניצולת שואה, עלתה לארץ בעליית הנוער בשנת 1947. לא היו בידיה תעודות המאשרות את השכלתה ובכל זאת היא פנתה לאריה סימון בבקשה להתקבל ללימודים. לאחר שהתרשם מהעברית שבפיה ומהחיבור שכתבה "כיצד ניצלת מהשואה", קיבל אותה לכיתה המתקדמים.⁸⁶

יונינה למדן (מחזור תשי"ט) ילידת קליבלנד, אוהיו בארצות-הברית, סיימה בית-ספר תיכון והייתה פעילה בארגון "הבונים". בשנת 1949 עלתה לארץ ולמדה במכון למדריכי חו"ל בירושלים. בתום לימודיה חזרה לארצות-הברית והדריכה נוער יהודי בטורונטו בקנדה ואף לימדה עברית. בשנת 1952 שבה ועלתה ארצה והתיישבה בקיבוץ "אורים". בהיותה כבר אם לשלושה ילדים,

84 דוד אוחנה, ריאיון (מראיינת: אביבה לימון), ארכיון טוביהו 01.08.2000, קלטת מס' 864 צדא; יצוין, כי דוד אוחנה סיים את שנת הלימודים בהצטיינות. בהמשך, סיים תואר ראשון ושני במקרא ובהיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית. בשנת 1964 החל לשמש כמורה ללשון ולתנ"ך במדרשה למורים, ובשנים 1986-2002 ברציפות, עד צאתו לגמלאות, נשא בתפקיד סגן ראש מכללת קיי.

85 שושנה לבבי, ריאיון, 30.09.2002.

86 בלה דנן, ריאיון, 19.11.2002.

חיפשה דרך להמשיך בלימודיה הפדגוגיים. היא שמעה על המדרשה בבאר-שבע, שפעלה כבר שנה שלמה, הגיעה לוועדת הקבלה, ציינה את הניסיון שיש לה בהדרכה ובהוראת עברית והתקבלה לכיתת המתקדמים. בסיום לימודיה במדרשה כבר קיבלה את ניהול בית-הספר ב"אורים" והמשיכה לעשות חיל במשך 30 שנות עבודתה בהוראה.⁸⁷

יעקב (נסים) מוריה (מחזור תשי"ט): נולד בבגדד, עירק, בשנת 1937. גדל במשפחה יהודית-ציונית-מסורתית, אשר עסקה למחייתה במסחר קמעונאי. סיים בית-ספר יסודי ע"ש מסעודה סלמן. במאוס 1951 עלה עם משפחתו ארצה והצטרף לקיבוץ עברון כחניך עליית הנוער. בסיום הלימודים בשנת 1955 התגייס לנח"ל מוצנח. עם שחרורו מהצבא נודע לו מחבריו, כי מתקיים קורס למורים בבאר-שבע, בהנהלתו של אריה סימון. אחרי בחינה וריאיון התקבל ללימודים והחל ללמוד בספטמבר 1958.⁸⁸

5. הפניית מועמדים מתאימים על ידי משרד החינוך

יוסף משאלי (מחזור תשי"ח) סיים בצרפת, לפני עלייתו לארץ, קורס מורים לגולה מטעם השגרירות הישראלית. הלימודים נמשכו שנה ומיד בסיומם עלה לארץ. נספח התרבות בשגרירות ישראל בפריז ציידו במכתב המלצה למשרד החינוך בירושלים, שבו ביקש, לסייע ליוסף להמשיך את לימודיו באוניברסיטה העברית. יוסף נפגש עם מנכ"ל משרד החינוך, והוא הפנה אותו לאריה סימון, בהמליצו עליו: "אצלו אתה תוכל ללמוד והוא יכשיר אותך להוראה".⁸⁹ יוסף הגיע לבאר-שבע, "עירייה נידחת, מדברית", ולאחר ריאיון אצל סימון התקבל לכיתת המתקדמים, אף על פי שלא ידע עדיין עברית על בוריה.

איתן פינטו (מחזור תשי"ט) עלה לארץ ממרוקו בשנת 1948, עם עליית הנוער, וגדל בחברת הילדים בגבעת חיים. לאחר שירותו הצבאי הגיע לבאר-שבע והשתלב בעבודת הדרכה במוסד של עליית הנוער בשכונה ג' (לימים, מרכז נוער ע"ש אלינור רוזוולט). לאחר שהוכיח את כישוריו בהדרכה ובחינוך נערים עולים חדשים, שנפלטו ממערכת החינוך, נדרש על ידי המפקח להירשם למדרשה למורים ולהתכשר להוראה. איתן, אכן, עשה זאת, ובתום לימודיו נשלח לאופקים, לנהל את מרכז הנוער. לאחר שש עשרה שנות ניהול באופקים, נשלח לבאר-שבע למרכז הנוער ע"ש רוזוולט, הפעם כמנהל, ועבד שם במשך עשרים שנה. לבסוף, במשך תשע שנים, שימש כמפקח על מוסדות החינוך של עליית הנוער עד צאתו לגמלאות.⁹⁰

תנאי הקבלה

המדרשה הייתה מיועדת לבוגרי גימנסיות ולבעלי רקע בהדרכה, לכן רוב התלמידים היו רווקים בשנות העשרים המוקדמות לחייהם, אך היו ביניהם גם נשואים ונשואות ובעלי משפחות. התלמידים חייבים היו לעמוד בפני ועדת קבלה, שהייתה מורכבת ממורים מספר, בראשותו של

87 יונינה למדן, ריאיון, 25.10.2002.

88 יעקב (נסים) מוריה, מכתב למחברת, 04.07.2004.

89 יוסף משאלי, ריאיון, 27.02.2002.

90 איתן פינטו, ריאיון, 26.01.2003.

אריה סימון, אך לדברי רבים מהם: "אריה סימון היה ועדת הקבלה!" הוועדה קבעה אם המועמד ראוי להתקבל. האינטליגנציה של המועמד וזיקתו לעבודת ההוראה הן שקבעו, גם אם לא הייתה בידיו תעודת בגרות. המועמדים כתבו חיבור בעברית, עברו מבחן בידע כללי וריאיון אישי, שבו ניתן היה להתרשם מהמוטיבציה ומהאישיות של כל אחד מהם.

סיפר על כך אברהם (בורובסקי) בורו (מחזור תשי"ח):

אריה סימון עשה עבודת מיון טובה. עובדה, שכולנו הצלחנו. הוא בחן את הצד ההומני-החברתי של הבן אדם ולא אם יש לו תעודת בגרות. לי הייתה תעודת סיום מבית-הספר המאוחד של עין חרוד ותל יוסף. סימון קרא את ההערכה הטובה שקיבלתי שם והתרשם ממנה ולא מציוניי הטובים, אך במיוחד התרשם מדברי הערכה שנכתבו בתעודת השחרור שלי מצה"ל.⁹¹

מרים לבני ז"ל (מחזור תשי"ח):

הלכתי לבחינות הקבלה בסמינר... ונכנסתי. אני רואה יושבים כבר הרבה אנשים צעירים לבחינה והצטרפתי גם אני... קודם כול הייתי צריכה לכתוב חיבור "למה החלטתי להיות מורה, מה מושך אותי במקצוע הזה", וכתבתי שהדבר הראשון שאני אוהבת לעשות זה לעזור, ובעיקר לילדים האלה... ואני מוכנה גם לעבוד עם ההורים שלא יודעים לעזור לילדיהם ולפתח אותם, אבל קודם כל ילדים, ילדים אהבתי מאוד.⁹²

בלה דנן (מחזור תשי"ט) סיפרה:

אני התקבלתי בלי תעודות. קודם היה מבחן ידע כללי בעברית ובחיבור. אריה סימון התרשם מהחיבור שכתבתי "כיצד ניצלתי מהשואה?" ואחר כך היה ריאיון בעל פה. אריה סימון שאל אותי שאלות. אני זוכרת שלא ידעתי לענות על כל השאלות. זה שלא נדרשה תעודת בגרות פתח את הדרך בפני רבים. יש לי הערכה רבה לאריה סימון על כך. היה לו חלק מכריע בכל מהלך החיים שלי.⁹³

תכנית הלימודים ומקצועות הלימוד

תכנית הלימודים בשני המחזורים - תשי"ח ותשי"ט - הייתה אחידה בדרישות הקבלה ובמקצועות הלימוד. התכנית הייתה משותפת לכול והכשירה מורים כוללים בלבד.⁹⁴ היא לא הבחינה בין צורכי המועמדים להוראה שרצו ללמד בכיתות נמוכות לבין צורכי המועמדים שרצו ללמד בכיתות הגבוהות. במשך שנת לימודים אחת חייבים היו כולם ללמוד מבחר מקצועות בארבעה תחומים:

91 אברהם (בורובסקי) בורו, ריאיון, 31.10.2002.

92 בתוך: יחזקאל, לארוג את סיפור החיים, עמ' 175-176.

93 בלה דנן, ריאיון, 19.11.2002.

94 אחת התופעות הקשות שבהן נתקלה הכשרת המורים בתקופה שלפני קום המדינה ואף בראשיתה, הייתה מערכת לימודים המושפעת במקצועות לימוד כלליים שהכשירה מורים כוללים ללא הבחנה בנטיית לבם, או ברצונם בתפקיד מיוחד, כגון טיפול בילדים מפגרים וקשיי חינוך. שעות רבות הוקדשו למקצועות לימוד, שהם חלק מתכנית הלימודים בבית-הספר התיכון. תכנית הלימודים העמסה במקצועות לא אפשרה לימוד מעמיק, ויש שטענו, כי "מערכת הלימודים הגדושה מוגילה את הצעירים לקנות ידיעות ללא חיפוש ועמל, ואינה נוטעת בלבם חיבה לדעת." י' מהלמן, "הכשרת מורים לבתי-הספר היסודיים", מגמות, כרך ג (תשי"ב), עמ' 243.

1. לרכוש השכלה יהודית-עיונית: תנ"ך, מסורת ישראל, עברית (הבעה בכתב ובעל פה), ספרות עברית, דברי ימי ישראל, ידיעת העם והארץ ומדע כללי, כחלק מטיפוח "תודעה יהודית"⁹⁵;
2. לרכוש הכשרה פדגוגית: פסיכולוגיה, תולדות החינוך ודיקטטיקה;
3. להתאמן במקצועות עזר: התעמלות, מלאכה, שירה וחקלאות;
4. להתנסות ב"עבודה מעשית".

כפי שניתן לראות, תכנית לימודים זו מצביעה על ניסיון להקנות השכלה תיכונית רגילה יחד עם הכשרה פדגוגית.⁹⁶ התפיסה האקלקטית, שחייבה השכלה יהודית, כללית ומקצועית, שהייתה נהוגה בסמינרים שלפני קום המדינה ולאחריה, המשיכה לשלוט גם כאן.⁹⁷ "העבודה המעשית", שלה הוקדש יום בשבוע, נערכה בבתי-ספר בבאר-שבע ובמושבי העולים בנגב, שרבים מתלמידיהם היו עולים חדשים, ולכן שיטות ההוראה שלפיהן למדו תאמו את המציאות הזאת. המדריכות הפדגוגיות הקדישו מזמנן ל"שיחות פדגוגיות" עם התלמידים לפני יציאתם לעבודה המעשית, ועל סמך השיחות תוכננו ועובדו מערכי השיעור. התלמידים יצאו בקבוצות לכיתות ההסתכלות, הגישו דו"חות על עבודתם, ובמשך השנה לימדו שיעורי דוגמה אחדים בנוכחות המורה המאמנת, המדריכה הפדגוגית וחבריהם.

תכנית הלימודים הגדושה התנהלה במשך כל השבוע, מ-08:00 ועד 19:00, עם הפסקת צהריים, אשר במהלכה הוגשה ארוחה חמה בחדר האוכל של המדרשה. התכנית דרשה מאמץ אינטלקטואלי רב מהתלמידים, כי עבר זמן רב מאז חבשו את ספסלי בית-הספר התיכון, וכך אכן אמרו: "זו הייתה שנה עמוסה, תמציתית, מרוכזת, משמעותית." "היטיבה להביע זאת בלה דנן, במחברת לשון: הלימודים כאן נראים לי כעין סולם ארוך, והמבחנים – כשלביו. עם כל מבחן ההופך לנחלת העבר, יש לי הרגשה שעליתי על שלב נוסף. העלייה הולכת וקשה, כי הרווחים בין השלבים הולכים וגדלים והתכיפות שבעלייה גוברת. עצם הטיפוס גורם לי סיפוק רב, אך פסגת הסולם, שארוכה עוד הדרך אליה, מפחידתני לא מעט. האגיע?"⁹⁸

בסוף שנת הלימודים עברו התלמידים בחינות גמר, חלקן בכתב וחלקן בעל פה. הם סיימו כמורים בלתי-מוסמכים, וכדי לקבל הסמכה חויבו לעמוד בבחינות מילואים במקצועות שלא נלמדו

95 ראו שלבים בטיפוח התודעה היהודית בתכנית הלימודים ללימודי היהדות במהלך שנותיה המוקדמות של המדינה, ד' זיסונין, "מדיניות החינוך היהודי בישראל מימי היישוב ועד ימינו", י' דרור ואחרים (עורכים), *תמורות בחינוך: קווים למדיניות החינוך בישראל לשנות האלפיים*, תל-אביב 2003, עמ' 155-157.

96 לימים יטען מינקוביץ (בכנס הארצי של מורי המוסדות להכשרת מורים וגננות, ירושלים, ניסן תש"ל), שהמטרה של לימוד המקצועות הלא-פדגוגיים העיוניים היא להקנות השכלה כללית לתלמיד הלומד בסמינר, השכלה שתהיה נחוצה לו לעבודתו בעתיד. לדעתו, זהו הדבר היחיד שיש בידי הסמינר לתת לתלמידיו – הצידה היחידה שאולי תועיל לו בעבודתו. כי היום אנחנו יודעים שלא מספיק לדעת איך להורות היטב, צריך לדעת היטב גם מה להורות. א' מינקוביץ, "המקצועות הלא-פדגוגיים כרכיב בהכשרתו של המורה", ח' אורמאן וי' נימן (עורכים), *בעיות ודרכים בקידום ההכשרה להוראה בבתי המדרש למורים ולגננות בישראל*, ירושלים 1971, עמ' 18-25.

97 עד שנת 1950 הונהגה תכנית לימודים ארצית לסמינר הדו שנתי, אשר הייתה בנויה למעשה על עקרונות התכנית שמראשית המאה. גילויים ראשונים של גישה שונה בהכשרת מורים מופיעים לראשונה בשנות החמישים. פרופ' בן ציון דינור, מנהל בית המדרש ע"ש דוד ילין, ניסה לשלב את בית המדרש שלו באוניברסיטה העברית, במגמה להפכו לסמינר אקדמי. כישלון הניסיונות הללו לא עיכב את התפשטות ההכרה בדבר הצורך באקדמיזציה. הכרה זו הניעה את משרד החינוך לערוך רויזיה ולהפוך דרכים חדשות. כך הוקמה ועדת דושקין (1961), שמסקנותיה פתחו פתח ראשון להגשמת תכניות הלימודים ולהנהגת שנת לימודים שלישית. מפנה משמעותי חוללה ועדת יפה (1971), שמסקנותיה היו בסיס לעיצוב מחדש של מערכת הכשרת המורים בישראל. א' שריון, "הסמינר ע"ש לוינסקי (פרקים מתולדותיו)", *מהלכים (תשל"ג)*, עמ' ג-ה. וראו להלן, פרק חמישי.

98 מחברת לשון של בלה דנן, תשי"ט, ארכיון קיי.

במדרשה. בחינות המילואים באו להשלים את השכלתם של המורים שלא סיימו בית-ספר תיכון ולתת להם יסודות של השכלה פדגוגית ופסיכולוגית. העומד בבחינות המילואים הוסמך להוראה.⁹⁹ התלמידים היו פטורים משכר לימוד, שאותו שילמו משרד החינוך והסוכנות היהודית. לכיסוי הוצאות הפנימייה קיבל כל תלמיד הלוואה של 600 לירות ממשרד החינוך, והוא החזיר אותה בעשרה תשלומים עם התחלת עבודתו בהוראה. בתמורה, חויבו התלמידים לעסוק בהוראה בתום הלימודים ביישובי ספר בנגב. לכל תלמיד אף הוענקו דמי כיס חודשיים בסך 10 לירות.

התלמידים – לימוד מקצוע ההוראה כדרך להתקדמות חברתית

שני המחזורים – תשי"ח ותשי"ט – נשאו אופי אחיד מבחינת הרכבם האנושי: בחורים ובחורות בני 22-35, יוצאי ארבע עשרה גלויות. הם חולקו לשתי כיתות:

כיתת מתקדמים שהתקבלו אליה עולים ותיקים בעלי ידע בעברית, חלקם בוגרי בתי-ספר תיכון וחלקם מי שסיימו 10-12 שנות לימוד ושירתו בצה"ל. רובם הגיעו לארץ בשנות החמישים עם גלי העלייה ההמונית שלאחר קום המדינה, חלקם עם משפחותיהם וחלקם עם עליית הנוער, ו"נפלו" היישר לתקופת המעבר והצנע.¹⁰⁰ הם עשו את המסלול הקבוע של מעברה, אולפן, שירות צבאי, אבטלה ועיסוק בעבודות דחק מזדמנות כדי לקיים את עצמם ולסייע למשפחותיהם. הפתרון של לימוד מקצוע ההוראה, שנחשב מכובד בארצות מוצאם, והיה בו, בעיניהם, משום עלייה חברתית, היווה עבורם פתרון של כבוד למצבם הכלכלי הדחוק. מקצוע זה עתיד להוציאם ממעגל האבטלה ולשבור את מעגל העוני שבו היו שרויים, כי עבודה הובטחה לכל המסיימים. התלמידים למדו בתנאי פנימייה, שהיה לה יתרון נוסף, כי בכך התנתקו מחיי הוריהם קשי היום שנשארו במעברה או בעיירת הפיתוח, נתונים בקשיים כלכליים חמורים. החיים בפנימייה אפשרו להם קיום כלכלי הולם (דיוור, ארוחות ולימודים בחינם). כולם היו בעלי מוטיבציה ורצון עז להצליח בהוראה ולהיות מורים. היטיבו להגדיר זאת הבוגרים עצמם:

אברהם (בורובסקי) בורו (מחזור תשי"ח):

כולנו רצינו להצליח בחיים. לא רצינו להידמות למה שהיה בבתינו שלנו. רצינו לבנות את עצמנו. נאבקנו לרכוש השכלה. נלחמנו בבורות. רצינו רק להתקדם קדימה. ההורים שלנו אמרו, 'אם לא תלמדו ולא תשקיעו אז לא תצליחו בחיים'. עזרנו לעצמנו ועשינו זאת בעשר אצבעות. במדרשה קיבלנו אוכל ולימוד בחינם – וזה קסם לי. נשארתי לפעמים בשבתות כי לא היה לי כסף לנסוע לעכו. ניתנה גם הבטחה לקבל עבודה באזורי פיתוח. כל זה נראה לי מסלול בטוח, מבטיח. נרשמתי למדרשה ולא הצטערתי.¹⁰¹

99 י' דור, בין 'אקדמיזציה' ל'הומניזציה' בהכשרת המורים בישראל, מראשית המאה ועד סוף שנות ה-80, "דרכים להוראה, 1 (תשנ"ב), עמ' 19.

100 עם הקמת המדינה הוחלט על מדיניות כלכלית של קיצוב במצרכים, שכונתה "הצנע", ונועדה לחלק חלוקה צודקת את מעט המזון לאוכלוסייה כולה, כולל העולים החדשים שזרמו לארץ בהמוניהם. הממשלה החליטה להטיל פיקוח על המחירים על מנת למנוע עליית מחירים והתפתחות אינפלציונית, והקימה את משרד האספקה והקיצוב בראשותו של דב יוסף. ראו: מ' נאור, "הצנע", עולים ומעברות, עמ' 97-110.

101 אברהם (בורובסקי) בורו, ריאיון, 31.10.2002; א' בורו, "הפואמה הפדגוגית של אריה סימון", הד החינוך, כרך עט, גיליון 10 (סיוון תשס"ה), עמ' 25.

שאול בן נסים (מחזור תשי"ח):

המדרשה הוציאה אותנו מקו העוני. היינו חדורי רצון ללמוד ולהתקדם, וידענו שרק בעזרת הלימודים נוכל להתקדם בחיים.¹⁰²

בלה דנן (מחזור תשי"ט):

החומר האנושי היה איכותי, כי אלה לא היו נערים אלא אנשים מבוגרים, רציניים, בעלי ניסיון, אנשים שהתנסו כבר בחיים. עשו הכול כדי ללמוד.¹⁰³

לכיתה השנייה, כיתת עולים, התקבלו עולים חדשים שזה מקרוב עלו לארץ והעברית טרם שגורה הייתה בפה. חלקם בעלי השכלה תיכונית מלאה, אך ללא תעודת בגרות, וחלקם מסיימי 10-12 שנות לימוד, ביניהם בעלי ניסיון בהוראה או בהדרכה בארצות מוצאם. מעטים מביניהם, שגילו ידע בעברית והוכיחו חריצות בלימודים, הועברו לכיתת המתקדמים במהלך שנת הלימודים.

ליאורה משאלי (מחזור תשי"ח) עלתה לארץ בשנת 1956, כשבאמתחתה תעודת הוראה ואף ניסיון הוראה של שנתיים בבית-ספר יסודי במרוקו, ארץ הולדתה. לאחר שלמדה חמישה חודשים באולפן, היא פנתה למדרשה והתקבלה לכיתת העולים, כי העברית עדיין לא הייתה שגורה בפה. לאחר ארבעה חודשים בכיתת העולים ולאור הישגיה הגבוהים בלימודים, הועברה לכיתת המתקדמים.¹⁰⁴

והמרצים העידו על תלמידיהם:

מרים צבי-רן ז"ל המורה לטבע:

הם היו בעלי מוטיבציה עם הרבה רצון להתערות. בעלי ידע כללי מחו"ל. רבים בעלי ניסיון בהוראה. הם היו אנשים בעלי מטען תרבותי מהבית. אנשים עם מטענים יהודיים עשירים ומכובדים. המון אהבה לארץ ורצון להתחיל לעבוד. הם למדו קשה וברצינות רבה.¹⁰⁵

שרה בץ ז"ל המורה לספרות וללשון הוסיפה: "הם היו בעלי מוטיבציה חזקה. הייתה דממה בכיתה, היה תענוג ללמד אותם."¹⁰⁶

יוסף ירון ז"ל המורה ללשון, סיכם: "1. הם מאוד מאוד רצו להיות מורים; 2. הם שאפו להיות בנגב."¹⁰⁷

102 שאול בן נסים, ריאיון, 20.10.2002.

103 בלה דנן, ריאיון, 19.11.2002.

104 ליאורה משאלי, ריאיון, 24.02.2002.

105 מרים צבירן, ריאיון, 06.09.2002.

106 שרה בץ, ריאיון, 28.12.2001.

107 יוסף ירון, ריאיון, 25.04.2002.

האוירה הלימודית והחברתית – תמיכה ועזרה הדדית

האוירה במדרשה הייתה נעימה, נלהבת ותומכת, והשרתה רוח של חלוציות על המורים והתלמידים כאחד. כבר בראשית השנה נוצרו קבוצות למידה, כי התלמידים הבינו, שהלמידה בצוותא תסייע להם להתגבר על קשיים. הם עזרו זה לזה מתוך תחושה של שותפות גורל. הרווקים גרו במגורי הפנימייה, שלושה בחדר, ויחסית למה שהיה בבתיהם הרגישו שקיבלו תנאי דיור מעולים, בנוסף לדמי הכיס בסך עשר לירות לחודש. בלילות שבת לא תמיד נסעו הביתה, בעיקר בשל מחסור בכסף, ולכן ארגנו פעילויות חברתיות: מסיבות ליל שבת, ריקודים סלוניים, טיולים בבאר-שבע, חגיגות לכבוד חגים, שיחות לתוך הלילה, ואף השלימו חומר לימודי בלמידה משותפת. כך נוצרה אוירה סטודנטיאלי תומכת. בחופשות עבדו חלקם בכל עבודה מזדמנת – בחקלאות, בבניין ובספלות, כדי להשתכר מעט כסף. המוטיבציה הייתה גבוהה, כי הם הבינו שרק על ידי הצלחה בלימודים יוכלו להתקדם ולצאת ממעגל החיים שבו היו שרויים טרם בואם למדרשה.

סיכם שאול בן נסים:

האוירה החינוכית והלימודית במשך כל שנת הלימודים הייתה נעימה, בזכותם של תלמידים חרוצים בעלי אידאלים שראו בהוראה ייעוד, ובזכותם של מורים נפלאים שתרמו מהידע והזמן שלהם בבואם דרומה לבאר-שבע, ומעל הכול, הכריזמה של אריה סימון, אשר ניצח ביד רמה וידע לנצל את מיטב הפוטנציאל מכל אחד. בסך הכול, כל החבורה הנ"ל או חלקם הגדול, לא היה ביכולתו ללמוד לימודים סדירים, "בגרות", ואוניברסיטה – זה היה חלום של בודדים. אני שמח שבחלקנו הגדול מימשנו את החלום ותרמנו את חלקנו בעשייה החינוכית. אומר כך: חן חן לאלה שנתנו לנו את ההזדמנות והכירו ביכולות שלנו.¹⁰⁸

נושאי התפקידים: המנהל, המזכיר וסגל ההוראה

המנהל: אריה סימון

אריה סימון ניהל את המדרשה ביד רמה במשך שנתיים. הוא גייס את צוות המרצים מהיכרותו עמם כמפקח המחוז. המורים היו מפקחים ומורים מעולים מן השורה הראשונה, חדורי ערכים ואידיאלים, מומחים בתחומם, מוסמכים להוראה ו/או בעלי תארים אוניברסיטאיים. הם עבדו במדרשה בחלקיות משרה, במקביל למילוי תפקידיהם האחרים. חלקם הגיעו ממרכז הארץ במיוחד כדי ללמד במדרשה (יום בשבוע) וזכו לאהדה ולהערכה רבה מצד תלמידיהם, כפי שהגדיר זאת שאול בן נסים: "המורים הטביעו בנו את חותמם. הערצנו אותם. חלקם הגיעו בהתנדבות."

אריה סימון היה גם המורה לתנ"ך ובמהלך השנה אף נתן שיעורי עזר למתקשים ושיעורי עזר לתלמידים שביקשו לסיים את בחינות הבגרות. הוא השקיע מזמנו ומרצו בתלמידים וטיפח אותם ואת צוות המרצים. קבע נוהל שלפיו כל יום לפני ארוחת הבוקר, כל אחד מהתלמידים, על פי תור, אחראי לסקירת החדשות והאירועים האקטואליים שהתרחשו במדינה. הוא נהג לארגן בביתו ערבי קונצרטים, שבהם השמיע מוזיקה קלסית על גבי תקליטים, והזמין אליהם חברים, שכנים, מרצים ותלמידים. בשעות הערב ארגן במדרשה הרצאות לתלמידים והזמין אנשי מפתח בחינוך ובחברה

תלמידי המדרשה ומוריהם, 1958 (ארכיון קיי). יושבים בשורה השנייה: אסתר אם הבית; שרה ברוורמן-קניוק המורה למתודיקה של הקריאה; רבקה היידו, המורה לציור ולמלאכה; שרה בץ, המורה לספרות וללשון; יוסף לוי, המורה לגיאוגרפיה; הרב ד"ר משה ונטורה, המורה למחשבת ישראל; אריה סימון מנהל המדרשה; אלישבע ריגר המדריכה הפדגוגית.

לשאת הרצאות בפניהם, כך הוזמנו גדעון בן ישראל, ששימש אותה עת מזכיר מועצת הפועלים בבאר-שבע, וגרשון ברגסון, מפקח המחוז, שנתן הרצאות בספרות עברית.

לדברי התלמידים, אריה סימון היה מורה מעולה, מעניין, מאתגר, קפדן ודייקן, נערץ וקשוח, אך עם זאת היה מבין ומתחשב, אנושי ואמפתי.

על תכונותיו התרומיות עמדו תלמידיו:

ליאורה משאלי: "הוא היה אישיות. הערצתי אותו כמורה."

אברהם (בורובסקי) בורו: "הוא היה כריזמטי, בעל כושר ארגון מעולה, אנחנו הערצנו אותו. הוא היה אחד הדחפורים שדחף אותנו. לא שם לב לנייר [לתעודות], אלא לאדם."

שאול בן נסים: "אריה סימון סחף את כולם בכריזמה שלו. היה איש מאוד ריכוזי."

דוד אוחנה: "אריה סימון היה מאנשי בראשית, המונעים על ידי אידאלים וערכים. איש ארגון. איש מקרא. איש יהדות ופילוסופיה יוונית. לימד בהתלהבות בלתי רגילה. לפעמים היה קשה. הקפיד מאוד על כללי ההתנהגות במדרשה (אסור להפריע, אסור להיכנס באיחור לשיעור וכו')."

שרה פרלמוטר: "אריה סימון נשאר בשבילי דמות שאני לא שוכחת. מורה בחסד עליון."¹⁰⁹

יעקב (נסים) מוריה: "עלינו 'ניצח' כמנהל, מורה ומחנך אריה סימון, שראה בהכשרת מורים ייעודי."¹¹⁰

109 שרה פרלמוטר, ראיון, 26.01.2003.

110 יעקב (נסים) מוריה, מכתב למחברת, 04.07.2004.

סימון תמך ועזר אף בבעיות אישיות, והיה הכתובת שאליה פנו רבים מהתלמידים בהיתקלם בקשיים אישיים ובירוקרטיים. יעידו על כך שני הסיפורים הבאים:

מרים לבני ז"ל (מחזור תשי"ח) עמדה בפני גירושין. לא היה לה עם מי להתייעץ, היא פנתה לסימון וסיפרה לו את סיפורה האישי. סימון גילה אמפתיה למצבה ותשובתו מעידה על רגישותו, אנושיותו ואישיותו החינוכית והמוסרית. כך ענה לה: "תראי, להתגרש אני לא יכול לייעץ לך, על זה את צריכה להחליט בעצמך! אבל דבר אחד אני כן יכול להגיד לך, את תמיד תהיי רצויה אצלנו, תמיד נקבל אותך בזרועות פתוחות, אין לך מה לפחד, מה שתחליטי, תמיד תוכלי לחזור ולהיות רצויה."¹¹¹

על האנושיות והאמפתיה של סימון סיפרה גם **בלה דנן** (מחזור תשי"ט): בראשית לימודיה במדרשה, גרה בצריף במעברה. במהלך שנת הלימודים נרשמה לדירה של עמידר, אך כאשר פינתה את הצריף וביקשה להיכנס לדירתה החדשה, הסתבר שחסרים מאתיים לירות תמורת הפיקדון על הצריף, והיא עתידה "להיזרק לרחוב עם המשפחה." בצר לה פנתה לאריה סימון והוא סידר לה הלוואה, וכך בזכותו נפתרה בעייתה.

אך מעל הכול, היה אריה סימון אדם צנוע, רחש כבוד רב לתלמידיו, טיפח אותם וזכר אותם לאורך שנים גם לאחר שעזב את באר-שבע וחזר לבן שמן, וקיבל עליו את ניהול כפר הנוער. על כך יעידו שניים מהמכתבים ששלח לבלה דנן (מחזור תשי"ט):

המכתב הראשון: בשנת 1970 (אחת עשרה שנה לאחר סיום לימודיה במדרשה) שלחה בלה לאריה סימון הזמנה לבר המצווה של בנה. בשל שיבושים בדואר הגיעה ההזמנה ביום המסיבה וסימון כמובן לא השתתף בשמחה, אך שלח מכתב תודה וברכות. וכך כתב בין השאר:

אני מודה לך מאוד על מכתבך, ואין זו מליצת נימוס. האומנם העלית על דעתך כי לא אזכרך? זכורה לי שיחתנו הראשונה, כאשר גילית, בהתאפקות רבה, שמץ ממה שעבר עלייך [בלה היא ניצולת שואה]. זוכר אני שיחה בראשית דרכך כמורה, כאשר התלבטת בלבטי ראשית שאין מנוס מהם, וזוכר אני אותך ביתר שאת מזמן לימודיך במדרשה. האמיני לי, שזו אמת כפשוטה אם אומר, כי לא את זו שצריכה להודות לי, כי אם אני. הרי מאז עברו שנים לא מעטות, ואל נכון אגרת לך ניסיון כמורה, ואם כן מכירה את השאלה המציקה לעתים כה קרובות לכל מחנך בסתר לבו: מה יישאר? היישאר בכלל משהו? ואותו משהו – אם יישאר – היש קשר כל שהוא בינו לבין אותו דבר שלו התכוונת, הדבר החשוב לך, היקר לך, שלמענו, גם למענו אתה עמל? והנה לפעמים, לעתים נדירות, זוכה אתה לתלמיד, שאצלו אתה מרגיש: הוא מבין באמת – לא רק את חומר הלימוד, כי אם את נפשו, את עיקרו, אותו דבר שלו אתה מתכוון ביסודו, ואז החומר הופך לרוח, והלימוד לשם 'הספק' להתמודדות רוחנית. נדמה לי, שזה השכר הגדול ביותר שלו יכול לזכות מורה, הוא כה נחוץ לנו, ואנו זוכים לו לעתים כה רחוקות. אך כאשר קורה הדבר, נקשר קשר אילם בינך ובין התלמיד בשעת השיעור, אשר מפרה

111 בתוך: יחזקאל, לארוג את סיפור החיים, עמ' 177.

אריה סימון, מורים ותלמידים, 1959 (ארכיון קיי). בשורה התחתונה (מימין): יהודית פורת, המדריכה הפדגוגית; בלה דנן, תלמידה; יוסף ירון ז"ל, המורה לעברית

את מחשבתך ומזין את נפשך. לכך זכיתי, כאשר זכיתי ללמד אותך. כי זוכרת את את הדבר אחרי שנים כה רבות, הרי זה שכרי שבעתיים, ועל כך אני מודה לך מאוד.¹¹²

המכתב השני: בשנת תשל"ה זכה סימון בפרס ישראל על מפעל חיים בחינוך. בלה דנן ומלכה בינגלס (מחזור תשי"ט) שלחו לו ברכות. במכתב התודה כתב להן סימון בכתב יד:

אם משורר גדול אמר: 'שחה נפשי לעפר' – מה יאמר אדם פשוט, העומד מלא מבוכה נוכח כבוד בלתי צפוי, ובלבו ידע, כי קטון מלהיות ראוי לו? מה יביע מול שפע של ברכות ואותות ידידות מידי חברים, שמקרוב ומרחוק ליווהו, עודדוהו, קידמוהו, סייעוהו? אין לי מלים, רק זאת הייתי רוצה לומר לכן: שלבי מלא תודה והוקרה על הברכות, על העידוד, על שותפות הדרך.¹¹³

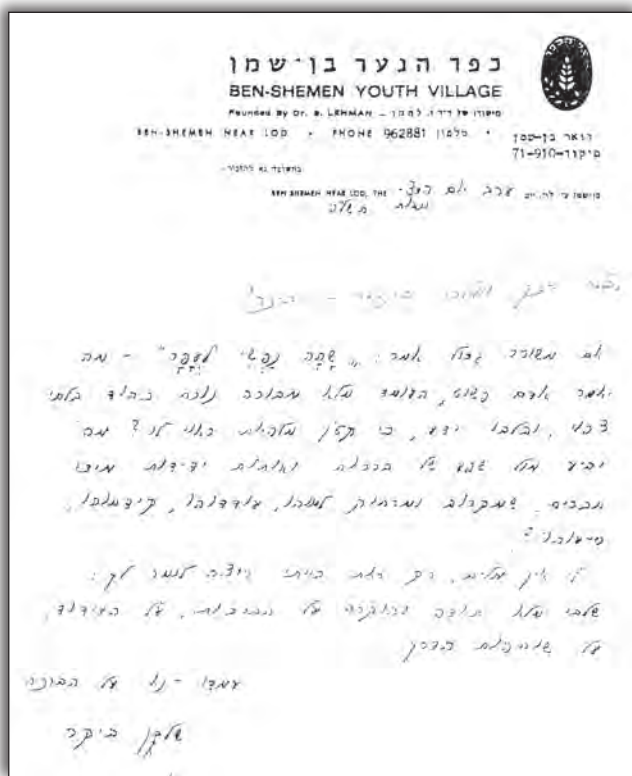
סגל ההוראה¹¹⁴

יצחק נריה היה מזכיר המדרשה. בשנת 1954 התקבל לעבודה בלשכת מחזו הדרום של משרד החינוך, כעוזרו של אריה סימון. בשנת 1957 קיבל חופשה מהמשרד, ועבד במשך שלוש שנים כמזכיר המדרשה למורים. בשנת 1960 חזר למשרד החינוך וניהל את המחלקה לתקן מוסדות חינוך וכוח אדם בהוראה.

112 מכתב אריה סימון, בן שמן, אל בלה דנן, באר-שבע, 10.07.1970, ארכיון קיי.

113 מכתב אריה סימון, בן שמן, אל בלה דנן ומלכה בינגלס, באר-שבע, ערב יום העצמאות, תשל"ה, ארכיון קיי.

114 ראו קורות חייהם של המורים בנספח הביוגרפיות לפרק השני.

אריה סימון מודה לתלמידותיו על ברכותיהן לקבלתו את פרס החינוך לשנת תשל"ה (ארכיון קיי)

פרופ' סיני אוקו לימד פסיכולוגיה במקביל לעבודתו כמרצה באוניברסיטת תל-אביב וכמפקח על בתי המדרש הממלכתיים. **חיים אוורבון** מורה לידיעת העם והארץ ומדריך פדגוגי. במקביל הקים בשכונה ג' את בית-הספר היסודי "דגניה" וניהל אותו במשך שבע שנים. **שרה בץ** מורה לספרות וללשון. **שרה ברוורמן-קניוק** עבדה, כזכור, במדרשה החד שנתית למורי כפר בנגב. כאשר פתח אריה סימון את המדרשה הממלכתית, היה זה אך טבעי שיפנה אליה ויגייסה לעבודה. שרה לימדה פדגוגיה בכיתת המתקדמים, במקביל המשיכה להדריך בבאר-שבע מורות לכיתות א' בשיטות קריאה, וללמד במסלול הגיל הרך בסמינר לוינסקי.¹¹⁵ **זמרה גיל**, מורה-חיילת, לימדה עברית בכיתת העולים, במקביל לעבודתה בבית-הספר היסודי "אחוזה". **רבקה היידו** מורה לציור ולמלאכה. **הרב ד"ר משה ונטורה** מורה למסורת ישראל במדרשה ובבית-הספר התיכון הדתי. **יוסף ירון** מורה ללשון עברית. **יצחק (קליין) כדן** היה, כזכור, מורה לחקלאות במדרשה החד שנתית בנגב, כאשר נפתחה המדרשה הממלכתית לחינוך, שימש גם בה כמורה לחקלאות.¹¹⁶ **יוסף לוי** מורה לדברי ימי ישראל במקביל לניהול בית-ספר "בארי". **ד"ר גדעון פרוינדברג** מורה למדע כללי. **מרים צבי-רן** מורה לטבע במקביל לעבודתה כמחנכת וכמורה לטבע בבית-ספר "מצדה" במשך עשרים וחמש שנים.

115 ראו קורות חייה בנספח הביוגרפיות לפרק הראשון.

116 ראו קורות חייו בנספח הביוגרפיות לפרק הראשון.

אריה סימון (משמאל) ואיציק נריה, מוזכיר המדרשה, 1958 (ארכיון קיי)

יהודית פורת מורה למתודיקה של המקצועות: חשבון, תנ"ך, היסטוריה וספרות, ומדריכה פדגוגית בכיתת העולים. ישעיהו רוזנבלום לימד מדעי הטבע במקביל לניהולו את בית-ספר "האחים" בקריית מלאכי. אלישבע ריגר מורה לפדגוגיה ומדריכה פדגוגית בכיתת המתקדמים, במקביל לימדה בבית-הספר "נצח ישראל" לחינוך מיוחד בתל-אביב.

אחרית דבר

במהלך שנת הלימודים תשי"ט החליט משרד החינוך להפוך את המדרשה למורים בבאר-שבע למוסד של קבע בבירת הנגב, ואישר את בנייתם של שני בניינים מרווחים, שהוקמו על פי צרכיה: בניין למינהלה ולכיתות הלימוד (קומה אחת) ובניין לפנימייה (שתי קומות). הבניינים הוקמו בשכונה ג', מוקפים בחצר רחבת ידיים ובגינת ירק, שהוקמה כחלק משיעורי החקלאות, עובדה וטופחה על ידי התלמידים. וכך לאחר התנהלות של שנתיים בשכונה ה', נסגרה המדרשה ומבניה נמסרו לבית-הספר רמב"ם. החל משנת הלימודים תש"ך (1959/1960), החלה פעילותה של המדרשה בשכונה ג' למשך עשרים ואחת שנה, עד עקירתה למשכנה המפואר הנוכחי בשכונה ד', בצפונה של העיר.

במשך השנתיים בשכונה ה' התבססה המדרשה והפכה למוסד מוכר בנגב, המכשיר אנשי הוראה. עם הזמן היא עתידה להפוך למוסד אקדמי ייחודי לנגב. נקבעו העובדות בשטח והאחריות עליה הועברה למחלקה להכשרת מורים במשרד החינוך.¹¹⁷ החלטת משרד החינוך להפכה לדו שנתית,

¹¹⁷ המחלקה להכשרת מורים ולהשתלמותם התבססה בתוך משרד החינוך והתרבות עד סוף העשור הראשון להקמת המדינה. מלבד אחריותה על המוסדות להכשרת מורים, עסקה המחלקה גם בפעילות ההשתלמות למורים בפועל. בשיתוף עם הסתדרות המורים בישראל – במסגרת "הוועדה המרכזית המשותפת להשתלמות מורים וגננות" – היא הפעילה בכל הארץ מערכת של פעולות השתלמות מקומיות, אזוריות, מחוזיות וארציות, שהשתתפו בהן במשך שנת הלימודים ובחופשת הקיץ כרבע מכל עובדי ההוראה. יפה, על מחנכים וחינוכם, עמ' 79.

תלמידי המדרשה עובדים בגינה הלימודית, 1958 (ארכיון קיי)

יהודית פורת ותלמידותיה, 1958 (ארכיון קיי)

לצד מכינות פדגוגיות,¹¹⁸ תרמה לתנופת קידומה. מעתה תהפוך המדרשה החד שנתית למדרשה דו שנתית, ותבסס את מעמדה לצדם של בתי המדרש למורים ("סמינרים") בארץ.

118 באמצעות המכינות הפדגוגיות של בתי המדרש למורים ולגננות והמגמה הפדגוגית בבתי-הספר התיכוניים, נעשה ניסיון רב היקף של משיכת בני נוער להוראה. היו סמינרים שמרבית תלמידיהם באו אליהם מן המכינות הפדגוגיות שלידם. ראו יפה, המורה בישראל, עמ' 19-20; ח' רחביה, מערכות החינוך בישראל, תל-אביב תשי"ז, עמ' 73-79; 162-170 (להלן: רחביה, מערכות החינוך).

מדינת ישראל
משרד החנוך והתרבות

המדרשה הכולכותית לחנוך בנגב באר שבע

תעודה

מרת..... לכבי שושנה..... למד בקורס החר-שנתי

למורים..... כבי"ס יסודי..... שבמדרשה בשנת הלימודים..... תשי"ט

והשתלם במקצועות:

פסיכולוגיה
פדגוגיה
מדע כללי
מלאכה
חקלאות
זמרה

תנ"ך
מסורת ישראל
עברית (לשון, חבור, דקדוק)
ספרות עברית
דברי ימי ישראל
ידיעת העם והארץ

מנהל המדרשה

בשם חבר המורים

ב"ה בסיון תשי"ט

תעודת גמר בסיום שנת הלימודים תשי"ט

פרק שלישי

ממדרשה חד שנתית למדרשה דו שנתית

בניהולם של יוסף לוי וצוות מנהל, 1961-1959

השתלמות העולים החדשים במקצועות שונים
והשתבצותם בענפים שונים בדרגות מומחיות שונות,
מהוות אחד הפרסים היקרים למדינת ישראל,
על פעילותה המבורכת בהקניית מקצוע לאדם החדש.
דוד טוביהו, 1959

בפרוס שנת הלימודים תש"ך (1960/1959), פתח דוד טוביהו, ראש העיר, את ישיבת מועצת העיר בברכה לעיר באר-שבע על פתיחת קריית החינוך החדשה, שנבנתה בשכונה ג'. זו כללה בית-ספר תיכון ומדרשה למורים - מוסד להשכלה על-תיכונית, שניהם הראשונים בעיר. כך אמר: "...עירנו מתעשרת השתא בשני בניינים מרכזיים לחינוך: תיכון וסמינר למורים..."¹¹⁹ ואכן, המדרשה הממלכתית למורים נפתחה בשנה זו כמוסד דו שנתית, שפעל תחת חסותה של המחלקה להכשרת מורים במשרד החינוך והתרבות. אריה סימון, שעמד בראש המדרשה, על שני גלגוליה הקודמים (מדרשה למורי כפר בשכונת משקי עזר ומדרשה ממלכתית לחינוך בשכונה ה'), חזר לתפקידו כמנהל מחוז הנגב, לא לפני שדאג לאייש את סגל ההוראה ולקיים ועדות קבלה לתלמידים החדשים. הוא אף השאיר לשנה נוספת את מזכיר המדרשה יצחק נריה, כדי שיפקח על פתיחתה התקינה וילווה אותה בשנתה הראשונה בשכונה ג'. את מקומו של סימון בניהול המדרשה תפס יוסף לוי, שלימד ידיעת העם והארץ בשתי שנות התנהלותה של המדרשה בשכונה ה'. אריה סימון לא נטש את המדרשה, הוא המשיך לעקוב אחרי ה"בייבי" שלו (כדבריו) - יציר כפיו, המשיך ללמד בה תנ"ך ומחשבת ישראל, גילה מעורבות רבה בכל הנעשה בתחומיה, ובהיותו מפקח המחוז דאג לשבץ בסגל ההוראה את מיטב המורים שהגיעו לנגב.

יוסף לוי ניהל את המדרשה במשך שנת לימודים אחת בלבד (1960/1959), ולאחריה חזר לנהל את בית-ספר "בארי". בשנת הלימודים תשכ"א (1961/1960), משלא נמצא מנהל מתאים, ואף מורה מסגל ההוראה לא הסכים לקחת על עצמו את הניהול, מחשש "שהנעליים של אריה סימון גדולות מדי", ניאותו שלושה מורים מתוך סגל ההוראה לנהל במשותף את המדרשה, היו אלה: מרדכי דקל, ברוריה נאוי ויהודית פורת.

¹¹⁹ דיווח דוד טוביהו בישיבת מועצת העיר לקראת הדיון בתקציב לשנת הכספים 1960/1959, ארכיון טוביהו, 0701.04.021; גם אריה סימון הדגיש את החשיבות בפתיחת מדרשה למורים בבאר-שבע: "חשיבות פיתוחו של מוסד השכלה על-תיכונית בבאר-שבע אינה צריכה הסברה." 02.09.1959, ארכיון קיי.

המדרשה הממלכתית לחינוך בנגב, 1960 (ארכיון קיי)

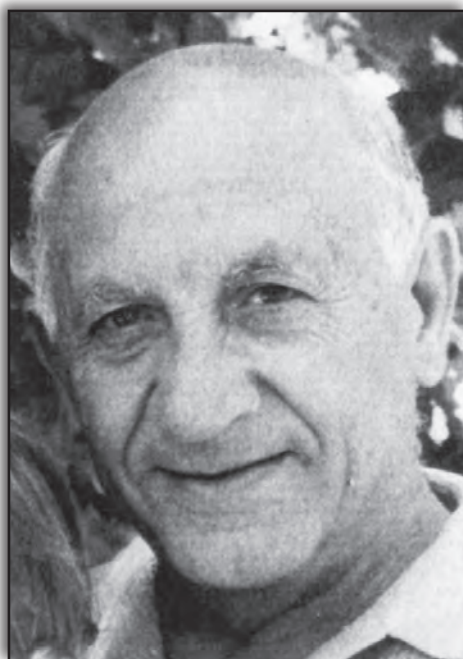
המדרשה בראשית העשור השני למדינת ישראל

בשנת תש"ך, שנת פתיחתה של המדרשה במעון הקבע המרווח בשכונה ג', נפתח גם העשור השני לקום המדינה. לעומת קודמו, עשור זה מאופיין בהתמתנות גלי העלייה לארץ, דבר שאפשר למערכת החינוך להגיע ליציבות מסוימת ולהתחיל בתהליך של התרחבות וצמיחה של בתי-הספר בכל רחבי הארץ. לא חסרו יותר כוחות הוראה בחינוך הקדם-יסודי והיסודי, ומערכת החינוך כולה התפתה להליך של גיבוש, לבדיקת דרכיה ולהפניית משאבים לשיפור ולהעלאה של רמת בתי-הספר ועובדי ההוראה.¹²⁰ בשנתון הממשלה תשכ"ד (1964) נאמר בהקדמה לדו"ח של משרד החינוך והתרבות: "מאמצי המשרד הופנו בשנים האחרונות לטיפוח תוכנו ולהעלאת רמתו של החינוך ברחבי המדינה בכלל וביישובי העולים בפרט. בראש ובראשונה ניתנה הדעת לשיפור כוחות ההוראה. אורגנו ומוסיפים להתארגן מפעלי השתלמות לאלפי מורים. [...] חלק גדול מבין המורים הלא-מוסמכים עמד בבחינות ההסמכה."

גם במערכת החינוך בבאר-שבע חלה התקדמות כמותית: משנים עשר תלמידים במאי 1949 עד לחמישה עשר אלף תלמידים בשנת 1962, וזאת בזכותם של אנשי החינוך בנגב ובזכות המוסדות שהשכילו לחזות מבעוד מועד את שינוי המציאות הדמוגרפית, הדורשת דפוסי ארגון וחינוך מתאימים.¹²¹ מערכת החינוך בבאר-שבע התייצבה, קצב העלייה הואט, מוסדות החינוך אוישו על ידי מורים וגננות והחלו להתפנות לביסוסם ולשיפור איכותם. כמחצית ממורי באר-שבע היו כבר בעלי הסמכה מלאה ולמעלה משני שלישים מכוחות ההוראה היו נשים. אברהם צלמון, מפקח

¹²⁰ ע' יפה, על מחנכים וחינוכם, עמ' 47, 49.

¹²¹ ד' ברנע, מנהל מחלקת החינוך והתרבות, "שאיפות בחינוך בבאר-שבע", ארכיון טוביהו, 0626.04.001.

יוסף לוי, מנהל המדרשה למורים בשנת הלימודים 1960/1959
(באדיבות המשפחה)

על בתי-הספר, שיבח את ציבור המורים בעיר: "הם יציבים במקומות מגוריהם ומכים שורשים בחיי העיר. הם מסורים לתפקידם בלב ובנפש ומראים נכונות להתקדם באופן אישי ולקדם את מוסדותיהם. הם דבקים באהבה 'פטריוטית' למוסדותיהם עד כדי הזדהות אתם".¹²² מעתה עמדו שתי מטרות מרכזיות לעיני קברניטי החינוך בעיר: האחת, למזג את ילדי קיבוץ הגלויות בבתי-הספר בחינוך ישראלי שווה אפשרויות והישגים; והשנייה, להגדיל משמעותית את אחוז המורים המוסמכים ולהעלות את רמתם המקצועית.¹²³

מה נתחדש במדרשה עם המעבר למעון הקבע

החל משנת הלימודים תש"ך עברה הכשרת עובדי ההוראה במדרשה בבאר-שבע שינוי משמעותי, שהתבטא בשלושה תחומים:

1. הארכת ההכשרה משנה לשנתיים, בסופה עמדו הבוגרים בבחינות חיצוניות וקיבלו תעודה של **מורה מוסמך**;
2. הארכת העבודה המעשית מיום בשבוע ליומיים בשבוע, כדי לאפשר לתלמידים התנסות מרבית בסיטואציות פדגוגיות;
3. שינוי בהרכב התלמידים: עד עתה עלה מספר הבחורים בהרבה על מספר הבחורות, מעתה מספר הבחורות עולה על מספר הבחורים.

122 שם, עמ' 15.

123 סקירה לקראת דיון מועצת העירייה על התקציב הרגיל לשנה 1961/60, עמ' 2, ארכיון טוביהו, 0627.19.001.

1. ביתר תכנית ההכשרה לא חל כל שינוי, והמדרשה המשיכה להתנהל כבעבר על פי הנהלים הבאים: קבלת התלמידים לאחר ריאיון אישי בפני ועדת קבלה, המורכבת מכמה מורים מסגל ההוראה, וכן בחינה בכתב, כתיבת חיבור בעברית ומבחן ידע כללי;
 2. פתיחת שתי כיתות: אחת, לתלמידים חסרי השכלה תיכונית מלאה וברובם חסרי תעודת בגרות; השנייה, למורים עולים, אשר עמדו בבחינות פנימיות וקיבלו תעודה של מורה בלתי-מוסמך. העומדים בבחינות המילואים קיבלו תעודה של מורה מוסמך;
 3. הכשרת המורים יועדה לבית-הספר היסודי בלבד, כלומר: תכנית הלימודים הייתה אחידה ללא חלוקה למסלולים;
 4. הוראה פרונטלית המושתתת על שינון, הערכה על ידי בחינות, ריבוי שעות הלימוד, גודש במקצועות הלימוד, יום לימודים ארוך;
 5. הכנת התלמידים לעבודה ביישובי העולים באזורי פיתוח, והתחייבות מצדם לעבוד בכל מקום שמשדד החינוך יציב אותם;
 6. לימודים בתנאי פנימיה.
- המדרשה המשיכה גם לשרת את עניין קליטת העלייה מהבחינות הבאות:
1. היא הכשירה את חניכיה לעבודה ביישובי העולים באזורי פיתוח, והתלמידים חתמו על התחייבות לשמש לפחות שלוש שנים בהוראה ביישובים אלה;
 2. רוב תלמידי הכיתה הדו שנתית היו ממשפחות מצוקה, בפרט מקרב עדות המזרח, שנתקבלו למוסד אחרי בחינת קבלה, אף אם הם חסרו השכלה תיכונית פורמלית מלאה. המטרה הייתה לאפשר לאנשים מוכשרים, שמסלול הלימודים הרגיל סגור בפניהם, להגיע להוראה;
 3. כיתה מיוחדת נפתחה למורים-עולים, שעלו ארצה עד שנתיים קודם לכן בעיקר ממזרח אירופה ומצפון אפריקה, והם הוכשרו להוראה בבית-הספר העברי.

הצוות המנהל בחברת תלמידים, 1960 (ארכיון קיי). עומדות מימין: ברוריה נאוי ויהודית פורת. יושב שני מימין: מרדכי דקל

התלמידים - פרחי ההוראה

התלמידים למדו, כאמור, בשתי כיתות: כיתה אחת כללה רק עולים חדשים ובכיתה השנייה למדו צברים ועולים ותיקים, והם כונו על ידי העולים - "הישראלים".

כיתת העולים החדשים כללה עולים (בעיקר עולות) בעלי תעודת הוראה, שעלו ארצה בשנתיים שלפני תחילת הלימודים, והם הוכשרו במשך שנת לימודים אחת בלבד, לעבודה בבית-הספר היסודי. חלקם היו מורים בפועל בארצות מוצאם או אקדמאים, ביניהם היו מרצה לפילוסופיה ומרצה לספרות מאוניברסיטה ברומניה, מפקחת על הוראת ההיסטוריה מרומניה, מורה לאנגלית מפרס, שתי מדריכות נוער מארגנטינה, ועוד. העולים (ברובם) גרו בפנימייה שליד המדרשה והם נמכרו על ידי הסוכנות היהודית ומשרד העבודה.¹²⁴

שלוש מהבוגרות סיפרו כיצד הגיעו למדרשה:

אליזבט קנר (מחזור 1960/1959)

בשנת 1950, בהיותה בת שמונה עשרה, עלתה מהודו והתיישבה עם משפחתה בנתניה. במשך חצי שנה למדה עברית באולפן עקיבא, ובעידודה של מנהלת האולפן, שולמית כצנלסון, פנתה למדרשה בבאר-שבע, כדי להגשים את חלומה משכבר הימים - להיות מורה. לאחר שעברה ריאיון בעל פה אצל פרופ' סיני אוקן, המורה לפסיכולוגיה, ועמדה בבחינת הכניסה, התקבלה לכיתת העולים. בספטמבר 1959 הגיעה אליזבט לבאר-שבע והחלה את לימודיה במדרשה. בתום השנה ניגשה לחלק מהבחינות, כי עדיין לא רכשה את העברית על בוריה, קיבלה תעודה של מורה בלתי-מוסמכת והתגייסה לצבא. לאחר השירות הצבאי נישאה לבוגר המדרשה, נפתלי קנר, שאותו הכירה כשלמד במקביל אליה בכיתת הישראלים. היא השלימה את הבחינות והפכה למורה מוסמכת. כך מוסמכת אליזבט את שנת הלימודים במדרשה: "היה מאוד נחמד. אווירה אנושית טובה. לא היה קשר כל כך עם הכיתה השנייה של הישראלים, כי הכיתה של העולים הייתה שונה במנטאליות, שפה שונה, גישה שונה"¹²⁵ (וזאת אמרה, מי שהתחתנה עם בוגר מכיתת הישראלים...). במהלך השנים המשיכה אליזבט בלימודיה וקיבלה תואר מורה בכירה. בסך הכול עבדה עשרים ושלוש שנים כמורה לאנגלית בבית-הספר היסודי, וארבע עשרה שנים כמורה לאנגלית בתיכון תגר באשקלון עד פרישתה.

חיה הולצמן (מחזור 1961/1960)

ילידת בואיינוס איירס, בוגרת מדרשה למורים בעיר הולדתה. בשנת 1950 נשלחה ארצה על ידי תנועת השומר הצעיר ללמוד במכון למדריכי חו"ל בירושלים. חצי שנה למדה במכון וחצי שנה שהתה בקיבוץ עברון ליד נהרייה. בתום שנת ההשתלמות חזרה להדריך בבואיינוס איירס ובסנטה-פה. בשנת 1956 שבה לארץ והתיישבה בקיבוץ ניר יצחק. לאחר שש שנים וחצי בקיבוץ, ביקשה חיה להשלים את לימודיה הפדגוגיים ולהיות מורה בארץ, לכן פנתה למכון למדריכי חו"ל וביקשה לדעת היכן תוכל להשלים את לימודיה. היא צוידה במכתב המלצה לאריה סימון, והוא קיבל אותה למדרשה להשלים שנת לימודים אחת. לאחר שעמדה בכל בחינות הגמר קיבלה תעודה של מורה מוסמכת. שלושים ושתיים שנים עבדה חיה בהוראה עד פרישתה לגמלאות.¹²⁶

124 מכתב א' צלמון, ירושלים, אל אטל מגיד, מנהלת המדור לנבחנים חיצוניים, 31.05.1963, ארכיון המדינה, גל 7949/21.

125 אליזבט קנר, ריאיון, 27.01.2002.

126 חיה הולצמן, ריאיון, 18.12.2002.

רחל מזובר (מחזור 1960/1961)

ילידת ארגנטינה, בוגרת מדרשה למורים בעיר לפלאטה. בשנת 1952 נשלחה על ידי תנועת "איחוד הבונים" ללמוד במכון למדריכי חו"ל בירושלים, ובתום השנה חזרה להדריך בארגנטינה. בשנת 1956 שבה ארצה עם גרעין התנועה, שהתיישב בקיבוץ ניר עם. לאחר שלוש שנים, החליטה לממש את שאיפתה להיות מורה. היא הופנתה למדרשה למורים בבאר-שבע. לאחר שנקבעה רמתה בעברית, היא שובצה לכיתת העולים. בסיום שנת הלימודים עמדה רק בחלק מן הבחינות ולכן קיבלה תעודה של מורה בלתי-מוסמכת, אך לאחר שהשלימה את הבחינות החסרות, במקביל לעבודתה בבית-הספר היסודי, קיבלה תעודה של מורה מוסמכת. כך מסכמת רחל את שנת הלימודים במדרשה: "מדרשה קטנה. הייתה אווירה טובה. אהבתי את השנה למרות שהייתה קשה. היו לנו מורים עם נשמה. מאוד מאוד אמפתיים, עזרו בכול. בזכותם אנחנו מורים".¹²⁷

כיתת הישראלים כללה נערים ונערות ילידי ארצות שונות, בני עליות שונות, שהגיעו לארץ בשנות החמישים, בני עיירות פיתוח, יוצאי קיבוץ וגם צברים. ביניהם רבים עסקו בהדרכת נוער טרם בואם למדרשה, רובם רווקים, בוגרי 11-12 שנות לימוד ויוצאי צבא. לאחר שעברו ריאיון קבלה, הוחתמו כולם על התחייבות לעבוד ביישובי ספר בגמר הלימודים. כיתה זו למדה שנתיים מלאות, בסיומן עמדו בוגריה בשני סוגי בחינות: 1. בחינות במקצועות מרכזיים כספרות, תנ"ך, היסטוריה ומתמטיקה, שנחשבו שוות-ערך לבגרות; 2. בחינות גמר של משרד החינוך, שהעומד בהן קיבל תעודה של מורה מוסמך.

כך אפיין אותם אריה סימון:

רוב תלמידי הכיתה הדו שנתית הם בני עניים, בפרט מקרב עדות המזרח, שנתקבלו למוסד אחרי בחינה קפדנית, אף אם הם חסרים השכלה תיכונית פורמלית מלאה. המטרה היא לאפשר לאנשים מוכשרים, שהדרך הרגילה סגורה בפניהם, להגיע להוראה.¹²⁸

חמישה מהבוגרים סיפרו על דרכם בהוראה:**חנה (זיבנברג) גרציאני-גרנות**

חנה הגיעה למדרשה מעכו, שם סיימה אחת עשרה שנות לימוד בלבד, כי בהיותה בת יחידה, נאלצה להפסיק את לימודיה ולצאת לעבוד על מנת לסייע להוריה, ניצולי השואה. חנה רצתה להיות מורה והיא הגשימה שאיפתה זו אחרי שירותה הצבאי כמש"קית ח"ן. היה לה רקע מתאים להוראה גם משום שבנעוריה הייתה מדריכה בתנועה המאוחדת. חנה סיימה לימודיה במדרשה ולאחר שהשלימה את כל הבחינות בהצלחה הפכה למורה מוסמכת. היא לימדה בבית-הספר היסודי, ולאחר שסיימה תואר ראשון באוניברסיטה, המשיכה ללמד בבית-ספר תיכון עד צאתה לגמלאות. כיום (בעת כתיבת שורות אלה) היא סטודנטית לתואר שני.¹²⁹

127 רחל מזובר, ריאיון, 19.12.2002.

128 מכתב אריה סימון, מפקח מחוז דרום, אל מזכירות משק אפיקים, 02.09.1959, ארכיון אפיקים. במכתב מנסה אריה סימון לשכנע את מזכירות הקיבוץ לשחרר את המורה לעברית מרדכי דקל מתפקידיו בקיבוץ ולאפשר לו לבוא ללמוד לשון עברית במדרשה בבאר-שבע.

129 חנה גרנות, ריאיון, 17.01.2002.

מרגלית ומנשה דוקטורי

מרגלית נולדה ב"הדסה" הר הצופים בירושלים, להורים ילידי עירק ופרס. היא בוגרת תיכון ללא תעודת בגרות, סיימה שירות צבאי בקורס לנהגות - הראשון בצה"ל, ובוגרת קורס להדרכת נוער בבית ברל. בהיותה בת עשרים ושתיים פנתה להוראה במדרשה בבאר-שבע, יחד עם חברה מנשה. מנשה נולד בירושלים להורים יוצאי עירק, הוא בוגר תיכון ללא תעודת בגרות, סיים שירות צבאי והיה מדריך נוער בעיריית תל-אביב. מרגלית ומנשה קראו בעיתונות על פתיחת המדרשה בבאר-שבע והחליטו להירשם, כי "היינו חסרי אמצעים והייתה שמה אפשרות לחתום על התחייבות להחזיר את כספי הלימודים תוך כדי עבודה בחינוך. ובימים ההם זה היה משמעותי ביותר." הם הגיעו לוועדת הקבלה, שם נשאלה מרגלית, בין השאר: "למה את רוצה להיות מורה?" תשובתה הייתה: "עבדתי עם ילדים, נהנית, אז למה לא להורות אותם?" מרגלית ומנשה התקבלו ללימודים, ובסוף שנת הלימודים הראשונה, באוגוסט 1960, נישאו וקיבלו "חדר משפחה" בפנימייה. מספרת על כך מרגלית: "הפכנו להיות האטרקציה במדרשה. פעם ראשונה זוג נשוי ממשיך ללמוד והיו רכילות ובדיחות". בסיום השנתיים עמדו שניהם בבחינות הגמר של משרד החינוך והפכו למורים מוסמכים. מרגלית עבדה כמורה שלושים שנה עד פרישתה. מנשה עבד כמורה וכמנהל עשרים וחמש שנים עד הפרישה, אז עשה הסבה מקצועית והיה למורה-דרך. שניהם אף נשלחו פעמיים לשליחות בחו"ל מטעם הסוכנות היהודית ומשרד החינוך בוונצואלה ובקולומביה, שם לימדו בבתי-הספר בקהילות היהודיות. כיום שניהם גמלאים של משרד החינוך.¹³⁰

לכיתת הישראלים התקבלו גם תלמידים אחדים לשנת לימודים אחת, בשל היותם בעלי תעודת בגרות ורקע בהוראה.

רות קרן למדה בשנת הלימודים 1960/1959.

רות הגיעה לנגב בשנת 1946 לאחר הכשרה בקיבוץ אפיקים והתיישבה בקיבוץ חצרים. בשנת 1959 פנתה להוראה, וכיוון שהייתה בעלת תעודת בגרות למדה שנה אחת בלבד ואף קיבלה פטור משיעורי לשון. בתום השנה החלה ללמד בכיתה ו' בקיבוצה. בשנה שלאחר מכן השלימה את בחינות הגמר וקיבלה תעודה של מורה מוסמכת.¹³¹

מרים קוז'וקרו למדה בשנת הלימודים 1961/1960.

מרים עלתה מרומניה בשנת 1950 והתיישבה עם משפחתה בבאר-שבע. החלה לימודיה בכיתה ה' בבית-הספר "מצדה", וסיימה את בית-הספר התיכון מקיף ג', בשנת 1958, במחזור השלישי. בהיותה בעלת תעודת בגרות, התקבלה לעבודה כמורה מחליפה בשני בתי-ספר. כאשר פנתה למדרשה, בשנת 1960, התברר לה שבאותה שנה לא נפתחה כיתה לימוד, ולכן היא ביקשה להירשם לשנה ב'. לשם כך צריכה הייתה לעבור ריאיון מיוחד אצל אריה סימון, מפקח המחוז והמפקח על המדרשה. סימון ראיין אותה, וכדבריה: "כנראה שהשארתי רושם כלשהו, כי אריה סימון אמר: 'אני

130 מרגלית דוקטורי, ריאיון, 26.12.2002.

131 רות קרן, ריאיון, 14.01.2002.

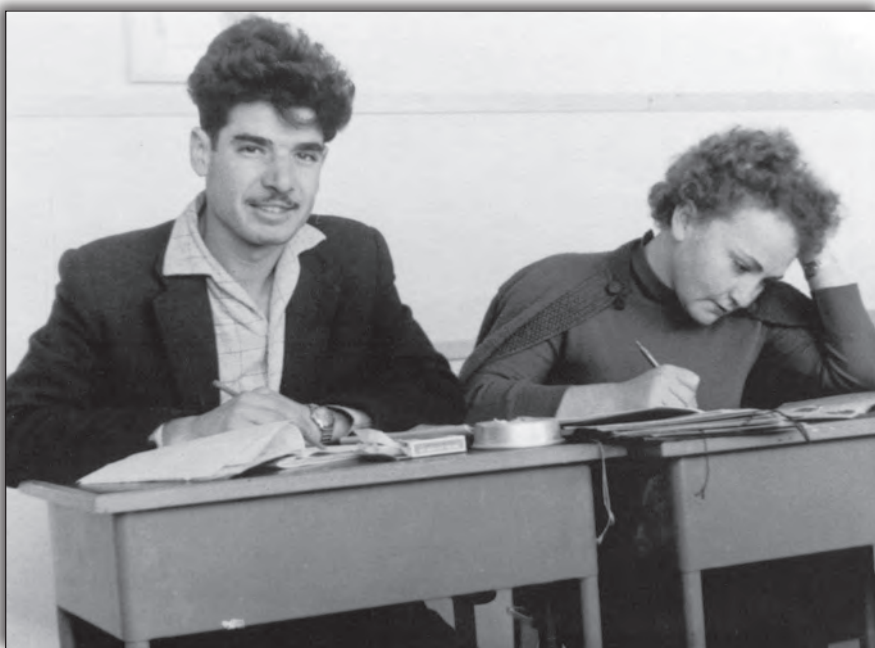
תלמידים על רקע הפנימייה, 1960 (ארכיון קיי)

אעשה משהו שאף פעם לא עשיתי, ואני מקווה שתנצלי זאת יפה!" סימון קיבל אותה כתלמידה שלא מן המניין והיא אכן סיימה, אך כמורה בלתי-מוסמכת. לאחר שהשלימה את כל הבחינות קיבלה הסמכה להוראה.¹³²

האוירה הלימודית-החברתית

הלימודים בתנאי פנימייה במשך שנתיים הניבו פעילות חברתית ענפה. החיים המשותפים באותה קבוצת גיל אפשרו קשירת יחסי רעות וחוויות משותפות. התלמידים גרו שלושה-ארבעה בחדר, התארגנו לקבוצות למידה וסייעו זה לזה. הם מילאו תורנויות משותפות במטבח ובחדר האוכל, והיו אחראים לניקוי חדריהם ולשמירה על סידור הכיתות ותקינות הריהוט. הריחוק מבית ההורים ומהחברים במשך תקופת זמן כה ארוכה, הביא לגיבושם ולהפיכתם לחבורה מלוכדת בעלת מטרה משותפת. מכיוון שיצאו לחופשת שבת פעם בחודש, נאלצו להישאר שלוש שבתות בחודש בפנימייה. בשבתות אלה ארגנו קבלות שבת, מלוות בשירים ובריקודים, שאליהם הצטרפו גם חלק מהמורים ובני משפחותיהם. הפעילויות החברתיות כללו הרצאות העשרה של אישי ציבור ואנשי חינוך; טיולים ברחבי הארץ, כשהדגש הושם על חינוך לאהבת המולדת; מסיבות לציון חגי ישראל, שכללו הצגות בהשתתפות התלמידים ומקהלה בניצוחו של המורה למוזיקה נסים אלשיך, וכמובן מאכלים אופייניים לחגים שהוכנו במטבח הפנימייה. אין ספק כי החיים בפנימייה תרמו להכשרתם של התלמידים לחיי חברה יעילים.

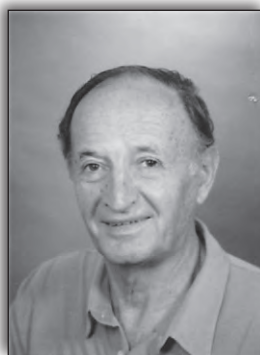
132 מרים קוז'קרו, ריאיון, 11.08.2002.

לומדים בצוותא בכיתת הלימוד, חנה זיבנברג ויעקב הרוש, 1960 (ארכיון קיי)

לומדים בצוותא בחדר בפנימייה, 1960 (ארכיון קיי)

צבי ברונר המורה להתעמלות

סגל ההוראה

המורים, רובם ככולם, עברו מהמדרשה החד שנתית בשכונה ה' למדרשה הדו שנתית בשכונה ג'. בחלקם עבדו במשרה מלאה ולימדו את שתי הכיתות, בחלקם לימדו את אחת הכיתות בלבד, והמשיכו בעיסוקיהם האחרים: הוראה, פיקוח, ניהול.

אלו היו המורים: יוסף לוי המנהל, לימד ידיעת העם והארץ. ד"ר סיני אוקו לימד פסיכולוגיה. צבי ברונר לימד התעמלות. מרדכי דקל ויוסף ירון לימדו לשון עברית. ברוריה נאוי לימדה היסטוריה וספרות. אריה סימון לימד מחשבת ישראל ותנ"ך. יהודית פורת הייתה מדריכה פדגוגית ולימדה דידקטיקה. מרים צבי-רן לימדה טבע.

בשנת הלימודים השנייה (תשכ"א) הצטרפו לצוות מורים נוספים: נסים אלשייך לימד מוזיקה. יהושע זמרה לימד טבע. לאה צמיר לימדה פסיכולוגיה במקום ד"ר סיני אוקו.

הבוגרים אמרו על מוריהם: "היו לנו מורים עם נשמה. מאוד מאוד אמפתיים. הם עזרו בכול. בזכותם אנחנו מורים".¹³³ אחת מהבוגרות סיכמה רשמית במסיבת הסיום: "... מצאנו במדרשה בית חם והבנה מצד ההנהלה והרבה רצון טוב מצד כל עובדי הבית. כולם השתדלו לעזור לנו להרגיש טוב בבית הזה ולשכוח קצת שאנחנו לבד ורחוקים ממשפחותינו. [...] עברנו יחד שנה, למדנו וצחקנו, שרנו ורקדנו, עבדנו בגינה והתרגזנו. טיילנו בארץ ממטולה עד אילת. חגגנו יחד מסיבות וחגים, אירוסים וחתונות. [...] אנחנו מודים לכולכם על האווירה הלבבית שיצרתם לנו כאן. עבור כל מה שלמדתם אותנו ומסרתם לנו מעושר האישיות של כל אחד מכם ומעומק הלב שלכם".¹³⁴

אחרית דבר

בתום שנתיים במשכנה החדש, הביע משרד החינוך את חששו, כי המדרשה אינה מתפתחת בהתאם לציפיות. האכזבה נעוצה הייתה בעובדה, שבשנת הלימודים השנייה - תשכ"א (1960/1961) - לא נפתחה כיתה של ישראלים, אלא של עולים חדשים (מרוסיה ומארגנטינה) בלבד, ואף היא מנתה

133 רחל מזובר, ריאיון, 19.12.2002 (למדה בכיתת העולים במחזור 1960/1961).

134 מתוך: "עלון התלמידים", תשכ"ב, ארכיון קיי.

בוגרי מחזור תשי"ט. במרכז: אריה סימון; מימין: יוסף לוי, מנהל המדרשה בשנת הלימודים 1960/1959 (ארכיון קיי)

חמישה עשר תלמידים. המעטים שביקשו להירשם באותה שנה נקלטו בלית ברירה בכיתה ב' והם נאלצו ללמוד שנה אחת בלבד ולהשלים את הסמכתם להוראה בכוחות עצמם. שררה תחושה קשה, שהמדרשה דורכת במקום וכי התהליך האקדמי המואץ, שעובר על רבים מבתי המדרש ברחבי הארץ, פוסח עליה. הוחלט, אפוא, להפסיק את הניהול של צוות המנהלים, ולהעמיד בראש המדרשה מנהל אחד בלבד, איש חינוך בעל מעוף, שתפקידו המרכזי יהיה להוביל את המדרשה בדרכה אל עבר האקדמיזציה.¹³⁵ במשרד החינוך אף הובעה הדעה, כי אם לא תחול התקדמות משמעותית, לא תהיה הצדקה לאשר המשך קיומו של מוסד, שמנה אותה עת פחות מחמישים תלמידים. אריה סימון נרתם אף הפעם למשימה הנכבדה ומצא את המנהלת המתאימה, בידיה הפקיד את ניהול המדרשה. הציפייה הייתה, שמנהלת זו תאיץ את התפתחות המדרשה, הן בכמות הן באיכות, ותקדמה בתהליך האקדמי, שבתי מדרש אחרים ברחבי הארץ היו כבר במהלכו המתקדם.

135 בשנות השבעים החל המונח "אקדמיזציה" לתפוס תאוצה ולהישמע בכל סמינר שביקש להפוך למכללה לחינוך. עד עתה נתפסה ההכשרה להוראה בסמינרים כגישה הומניסטית, המדגישה את פעולת הגומלין בין תחומי הידע לבין דרכי הוראתם, תוך השתדלות לשלב תיאוריה עם המעשה, ובה בשעה גם לשקוד על פיתוח האישיות והסגנון האיש של כל פרח-הוראה. בניגוד להכשרת המורים באוניברסיטאות, שמדגישה שליטה והתמחות בדיסציפלינה. ראו א' רוכלי, "האקדמיזציה של המכללות לחינוך ותרומתה למקצוע ההוראה", מהלכים, שנתון תשנ"ג, המכללה לחינוך ע"ש לוינסקי, עמ' 5 (להלן: רוכלי, האקדמיזציה של המכללות); י' דן, "תהליך המכלול של בתי המדרש למורים", שם, עמ' 22-32 (להלן: דן, תהליך המכלול של בתי המדרש למורים).

פרק רביעי

בית המדרש הממלכתי למורים ולגננות

בניהולה של טובה פוביצר, 1961–1971

בית-הספר העברי בארץ רשם לזכותו ראשונות בשורה של הישגים, שהיו לנחלת הציבור כולו, שהחשוב שבהם הוא, בלי ספק, החייאת הלשון העברית בפי היישוב בארץ. ובמידה שהגענו להפיכת העברית ללשון מדוברת בקרב העולים שלאחר קום המדינה, מילא גם כאן בית-הספר תפקיד ראשוני במעלה.

עמי אסף, 1959

לקראת תכנון שנת הלימודים תשכ"ב, החל אריה סימון בחיפושים אחר מנהל בעל חזון, שיתפוס את מקומו של צוות המנהלים, שניהל את המדרשה בשנת הלימודים החולפת. במהלך ביקור פדגוגי שערך עם המפקח עזריאל ניצני¹³⁶ בבית-ספר "ניצנים" בבאר-שבע, נכנסו השניים לכיתה א', כיתה של טובה פוביצר והתרשמו מהאווירה, משיטת ההוראה ומההישגים. סימון פנה אל ניצני ואמר לו: "ניצני, זה חשוב כיתה א', זה הבסיס. אך יותר חשוב לי הבייבי [המדרשה] שלי!" בכך "סימן" סימון את טובה כמנהלת העתידית של המדרשה למורים. ואכן, בסיומה של אותה שנת לימודים הוזמנה טובה אל אריה סימון והוא הפקיד בידיה את "ילד טיפוחיו".¹³⁷ כך החל 'הרומן' בן עשר השנים של טובה פוביצר עם המדרשה למורים.

טובה הגיעה לנגב באוגוסט 1960. קודם לכן לימדה שנה אחת (1951) באולפן למורים-עולים במסגרת שח"ל (שירות חלוצי לישראל) של מפא"י, בקיבוץ נצר. בשנת 1952 עברה עם משפחתה לכפר הנוער "הדסים", שם עבדה שבע שנים בכיתות א'-ד', תחת ניהולה הפדגוגי של רחל שפירא, ממייסדי הכפר והמנהלת הראשונה של בית-הספר.¹³⁸ בתה של טובה חלתה באסטמה והרופאים סברו, שהאוויר היבש בנגב ייטיב עמה. בלית ברירה ובכאב לב עזבה משפחת פוביצר את ביתה ב"הדסים" והגיעה לבאר-שבע. מצוידת במכתב המלצה מאת רחל שפירא, התייצבה טובה אצל

136 על ד"ר עזריאל ניצני ראו בנספח הביוגרפיות לפרק הרביעי.

137 טובה פוביצר, ריאיון, 27.01.2003 (להלן: פוביצר, ריאיון).

138 כפר הנוער "הדסים" הוקם בשנת 1944, ביוזמת הדסה ויצ"ו בקנדה. קבוצת מחנכים מבן שמן, בראשות רחל וירמיהו שפירא ו"ל, החלה בהקמת פנימייה, בית-ספר ומשק עזר חקלאי מחנך. בשנת הלימודים תש"ז (ספטמבר 1947) החלו הלימודים בבית-הספר. בשנים הראשונות היו החנכים צירוף של ניצולי שואה וצברים, שנוקקו לסידור מחוץ לביתם. בשני העשורים הראשונים לקיום הכפר התפתח בית-הספר והסמינר למורים, שהיה חלק אינטגרלי של מערכת החינוך בכפר, ברוח מיוחדת, ששמה דגש על אסתטיקה, על אמנות ועל פיתוח האישיות של הילדים. ראו הצדעה לחינוך ההתיישבותי ועליית הנוער. 50 שנות עשייה, משרד החינוך התרבות והספורט, ירושלים 1998.

טובה פוביצר (ארכיון קיי)

אריה סימון, מפקח מחוז הדרום, לשם שיבוצה בעבודת ההוראה. במכתב נאמר, בין השאר: "הח' טובה פוביצר היא מורה במוסדנו מזה 7 שנים בכיתות א'-ד'. [...] טובה היא מורה מעולה, בעלת סגולות תרומיות, גישה אימהית לילדים, בעלת כישרונות והבנה פדגוגית עמוקה. אנו בטוחים, שבעקב סגולותיה אלה תצליח בכל מקום לרכוש את אהבת הילדים ואהדת המורים, כשם שזכתה בכך במשך כל תקופת עבודתה במוסד. כמו כן שימשה טובה בהצלחה גם מורה-מדריכה לתלמידות הסמינר, ואנו ממליצים בכל לב על סידורה בתפקידים ההולמים את יכולתה."¹³⁹

אריה סימון התרשם מאוד מהמכתב, כי מהיכרותו עם רחל שפירא, ידע שאפשר לסמוך על אבחנותיה, ולכן ביקש להפקיד בידיה של טובה פוביצר את ניהולו של בית-ספר קורצ'אק. טובה סירבה, בטענה, שבתה חולה ובשלב זה לא תוכל להתפנות ולנהל בית-ספר, אלא עליה להתמקד בטיפול בבתה. סימון שיבץ את טובה לעבודה בכיתה א' בבית-ספר "ניצנים", ובמהלך אותה שנה היא אף הדריכה את תלמידי המדרשה למורים, שהגיעו לכיתתה להסתכלות, במסגרת התנסויותיהם בעבודה המעשית. בסיום השנה הטיל אריה סימון על טובה את ניהול המדרשה, והיא נכנסה לתפקיד זה בשנת הלימודים תשכ"ב. במשך עשר שנות ניהולה הגיעה המדרשה ליציבות, להתפתחות ולהתקדמות, ובשנת תשכ"ה הפכה באופן רשמי לבית מדרש (סמינר) ממלכתי למורים ולגננות (להלן: הסמינר).

139 רחל שפירא אל אריה סימון, י"א באייר תש"ך, 08.05.1960. ארכיון קיי, קופסה פ/32.

מה מייחד את הסמינר בתקופת ניהולה של טובה פוביצר?

מפנה מכריע ורב משמעות חל בהכשרת המורים בבאר-שבע בתקופת ניהולה של טובה והוא התבטא בכמה שינויים מרחיקי לכת, שהובילו את הסמינר לקראת התהליך האקדמי, שהתרחש כבר במלוא עוזו בסמינרים הגדולים בארץ:

1. הפיכת המדרשה לבית מדרש (סמינר) למורים ולגננות

המעבר ממעמד של "מדרשה" למעמד של "בית מדרש" (סמינר) גרר בעקבותיו שינויים משמעותיים במשך הלימודים ובתנאי הקבלה לסמינרים בארץ. אלה באו לידי ביטוי בהארכת משך ההכשרה משנה לשנתיים ובקבלת בוגרי תיכון בעלי תעודת בגרות. המדרשה בבאר-שבע הפכה אמנם באופן רשמי לבית מדרש בתקופת ניהולה של טובה פוביצר, אך תקופת הלימודים הוארכה כבר משנה לשנתיים עוד בהיותה במעמד של "מדרשה", ולמרות זאת עדיין התקבלו בוגרי תיכון בעלי תעודת בגרות חלקית.

2. הפיכת הסמינר לדו מסלולי: מסלול הוראה לבית-הספר היסודי ומסלול הוראה לגן הילדים

ההפרדה בין שני המסלולים התבצעה בעבודה המעשית ובשיעורים הפדגוגיים, בהתאם לצורכי ההכשרה להוראה: המורים והמורות למדו דידקטיקה והתנסו בהוראה בכיתות א'-ח', והגננות למדו תורת הגן והתנסו בהוראה בגני ילדים. את מסלול הגננות הקימה שולמית מאיר לאחר שהומלצה על ידי ד"ר שרה פאיאנס-גליק, המפקחת הארצית על גני הילדים, כמתאימה ביותר לתפקיד זה. שולמית היא ילידת בודפשט. עם כניסת הגרמנים להונגריה בשנת 1944 הצליחה לברוח ולהגיע ארצה עם קבוצה של חניכי תנועת הנוער הציוני. היא התחנכה בבית-הספר החקלאי "עיינות", במסגרת עליית הנוער, ומשם גויסה להגנה. לאחר סיום לימודיה ב"עיינות" ובעזרת מלגה של עליית הנוער, התקבלה ללימודים בסמינר אשכולי ע"ש יצחק אפשטיין בירושלים,¹⁴⁰ ובמקביל אף המשיכה את פעילותה בהגנה. עם פרוץ מלחמת השחרור התגייסה לצבא, ובסיום המלחמה חזרה לסמינר להשלים את לימודיה.

בשנת 1950 נשלחה שולמית למעברת קורדני ב', מחנה מעבר של הסוכנות היהודית בעמק זבולון. הוטל עליה לפתוח גן ילדים לילדי העולים. שולמית עברה להתגורר במעברה יחד עם בעלה, שהיה אז סטודנט בטכניון. בנוסף לעבודתה בגן הילדים, היא לימדה במעברה גם בבית-הספר לנוער עובד. מעברת קורדני נמנתה עם הנחשלים במחנות העולים בצפון הארץ, ושולמית ובעלה התגוררו שם בתנאים פייזיים קשים, במבנה ללא חשמל וללא מים זורמים. למרות חוסר ניסיונה, הצליחה להקים גן ילדים לתפארת, שעליו נכתב בעיתון "הארץ": "...פינות האור הן מוסדות הילדים. יש שם טיפת-חלב ובית תינוקות... בית-ספר של זרם העובדים... והעיקר גן ילדים גדול הנמצא במחסן ישן של הצבא הבריטי ליד חורשת אקליפטוסים, והמרנין לב במראהו. גננות, מדריכה ועובדות סוציאליות עושות עבודה חלוצית רבה."¹⁴¹

140 סמינר אשכולי הוא "הסמינר העברי לגננות" ע"ש יצחק אפשטיין, שנפתח בשנת הלימודים ת"ש (08.10.1939) כמסוד פרטי, בהנהלתו של ד"ר אהרן זאב אשכולי. כיסוד לפעולתו החינוכית-המקצועית שימש גן ילדים, בהנהלת מרים אשכולי, אשר שימשה כמדריכה פדגוגית לגננות לעתיד. הסמינר היווה חידוש בארץ, כי עד אז היה חינוך הגננות קשור בחינוך המורים בבתי המדרש למורים, וסמינר זה, כל עיקרו היה מכוון להקים דור של מחנכות לגיל הרך. ראו: "הסמינר לגננות על שם יצחק אפשטיין בירושלים", אורים, כרך ז, חוברת ג-ד (אייר תש"י), עמ' 247-251.

141 א' נשר, "שיכון ללא מים וללא עבודה", הארץ, 06.07.1950.

לאחר שנתיים של עבודה במעברה, עברה שולמית לחיפה, ולאחר לידת בתה הבכורה חזרה לעבודה בגן ילדים בחיפה. במקביל הדריכה סמינריות מסמינר גורדון, שהופנו אליה לקבלת הדרכה בעבודה מעשית ובתורת הגן. לאחר שלוש שנות עבודה בחיפה עברה שולמית עם משפחתה לאשקלון, בעקבות עבודת בעלה. באשקלון הקימה שולמית גן ילדים חדש, ובשנת הלימודים תשכ"ד מונתה לרכזת הראשונה של מערכת גני הילדים בעיריית אשקלון.

לקראת תכנון שנת הלימודים תשכ"ה פנתה אליה טובה פוביצר, כאמור, בהמלצת המפקחת הארצית על גני הילדים, והזמינה אותה לבוא לבאר-שבע ולהקים את מסלול הגננות בסמינר. שולמית נענתה לאתגר, ובמשך שנתיים נסעה מאשקלון לסמינר בבאר-שבע, הקימה את מסלול הגננות, שימשה כמדריכה פדגוגית ולימדה שני קורסים: האחד, תורת הגן לכיתת הגננות; והשני, בעיות בחינוך לכיתת הגננות ולכיתת המורים. לאחר שנתיים סיימה עבודתה בסמינר, ושבה עם משפחתה לירושלים (עם ילדה נוספת). משנת 1971 שימשה שולמית, במשך עשרים שנה, מפקחת על גני ילדים ממלכתיים בירושלים. במקביל, סיימה את לימודיה בחינוך ובתולדות האמנות באוניברסיטה העברית בירושלים. במשך עבודתה יזמה והפעילה תכניות חינוכיות, שאותן תיארה ב"הד הגן"¹⁴². לאחר פרישתה מהפיקוח עבדה במשך שש שנים כאחראית על פרויקט "גני ילדים שוחרי מוזיאון", מטעם האגף לחינוך קדם-יסודי. בשנת 1989 נשלחה על ידי הסוכנות היהודית לבודפשט, עיר הולדתה, להדריך גננות לקראת פתיחת גני ילדים יהודיים ברוח החינוך הממלכתי בישראל. וכך סגרה שולמית מעגל: שלוש שנים לאחר בריחתה מהונגריה ועלייתה לארץ ישראל ולאחר ארבעים שנות עבודה במערכת החינוך הקדם-יסודי בישראל, חזרה לבודפשט, הפעם כנציגת מערכת החינוך של מדינת ישראל.

מחזור הגננות הראשון של הסמינר, שאותו הדריכה שולמית מאיר, מנה תשע נערות: שוש בלחסן שושן, רחל בנדריהם כהן, מרים כדר דבא, לאה חרנדיש הראל, רחל כהן אזולאי, פלורה-שושן לוי בנבנישתי, צילה קויבסקי דגן קצמן ז"ל, רחל קופולוביץ, מלכה קריסטל טל. הן זכו להערכה רבה מפי שולמית: "הן היו בעלות כישורים מעולים. חומר אנושי מתלהב וטוב, ומוטיבציה גדולה להצלחה!" ולהוכחת דבריה סיפרה את הסיפור הבא: בהיותה כבר מפקחת בירושלים, יצאה לבית שאן לביקור פדגוגי עם מפקחות על גני ילדים מכל הארץ. הן הוזמנו לבקר בגן ילדים, שבו עבדה גננת, אשר שמה יצא למרחוק כ"מצטיינת של הצפון". כאשר נכנסה שולמית לגן, ראתה להפתעתה, שאותה גננת מצטיינת, היא לא אחת מאשר תלמידתה שוש בלחסן שושן.¹⁴³

3. איחוד עם הסמינר למורים-עולים

הסמינר למורים הכשיר, מאז הקמתו, מדי שנה מורים-עולים להוראה בבית-הספר היסודי. המטרה הייתה לענות על שני צרכים של מחוז הדרום: האחד, מציאת פתרון למחסור בכוחות הוראה; השני, מציאת פתרון לעולים, שהיו מורים בארץ מוצאם ורצו להמשיך במקצועם בארץ. לשם הכשרתם גיבש משרד החינוך תכנית לימודים מיוחדת, הבנויה על ההנחה, "שאינן לשכוח את העובדה,

¹⁴² ש' מאיר, "דיפורמה בחגיגות פורים", הד הגן, חוברת ד (אייר תש"ל), עמ' 372-376; ש' מאיר (יו"ר), הגן הרוקד, ירושלים תשל"ח; ש' מאיר, "הדדיות", הד הגן, חוברת א (כסלו תשמ"ה), עמ' 17-23; ש' מאיר, "טיפוח אהבת הארץ והויקה למוולדת באמצעות ריקודי-עם", ד' לימור (יו"ר), 40 למדינת ישראל, מדריך לגננת, ירושלים תשמ"ח; ש' מאיר, "גן הורים-ילדים", הד הגן, שנה נג, חוברת ב (טבת תשמ"ט), עמ' 205-207.

¹⁴³ שולמית מאיר, ראיונות, 27.04.2003; 08.05.2003.

מחזור הגננות הראשון של הסמינר, 1965 (באדיבות שולמית מאיר, מי שהקימה את מסלול הגננות והייתה המדריכה הפדגוגית)

שהעולים הם בעלי הכשרה וניסיון פדגוגי מעשי, וכי יש ללמדם דרכי הוראה וחינוך על פי דפוסים המקובלים עלינו".¹⁴⁴ המפקח אברהם צלמון ניסח "קווי הוראה אחדים להוראה בכיתת מורים עולים במדרשה", וצוות המורים נתבקש ליישם:

א. ידיעת הלשון והשליטה המלאה בה, החופשית והמדויקת, הן מטרות ראשוניות להוראת מורים-עולים; ב. ידיעה זו צריכה לבוא לידי ביטוי על כל צורותיה: דיבור (כולל היגוי מדויק), כתיבה (כולל כתב, כתיב ודיוק בלשון), שליטה באוצר מילים ומונחים, יכולת ניסוח רחב, חופשי ומדויק; ג. מטרות אלו להקניית לשון אינן מעניינם של המורים ללשון בלבד, אלא כל מורה בכיתת מורים-עולים, בכל מקצוע שהוא, צריך לתת את דעתו על הקניית הלשון לפי הפרטים הנ"ל; ד. בהוראת מקצועות כלליים (כגון: חשבון) אין לבטל את השיטות שהורגלו בהן בארץ מוצאם ואין לכוף עליהם את הדרכים הנהוגות בארץ. אפשר להביא לפנייהם מן הדרכים המקובלות כאן, ובעיקר בשעת דיון בשיעור שראו בעבודה המעשית בבית-הספר היסודי, אולם אין להעמיד דרכים אלה כיחידות וכבלעדות בהוראה.¹⁴⁵

במקביל לכיתת המורים-העולים שהוכשרו להוראה במדרשה למורים, התנהל בשנים 1966-1968, במרכז הקליטה בבאר-שבע, סמינר נוסף להכשרת מורים-עולים, בניהולה של שרה בץ. בסמינר היו שתי כיתות: אחת למורים-עולים שהגיעו ממרוקו כקבוצה מגובשת בגרעין עלייה, במטרה מוצהרת להיות מורים בארץ. וכיתה שנייה שעמה נמנו מורים-עולים מרומניה ומארגנטינה, סך הכול ארבעים תלמידים בשתי הכיתות. הבוגרים קיבלו תעודת מורה לא מוסמך והיה עליהם להשלים לימודיהם בבחינות מילואים לתואר מורה מוסמך. כעבור שנתיים בלבד להתנהלותו, החליט משרד החינוך לסגור את הסמינר של שרה בץ ולאחדו עם הסמינר של טובה

144 א' צלמון אל טובה פוביצר, מנהלת בית המדרש הממלכתי למורים ולגננות, 1970, ארכיון קיי, קופסה 32/5.

145 שם; א' צלמון, "ההוראה בבית המדרש למורים בישראל", החינוך, כרך מ (תשכ"ח), עמ' 1-4; הנ"ל, "על מדרכת הכתיב - שלוש בעיות ושאלות שמונה: נושאים לדיונים, סקרים ולמחקרים לבעלי הוראה", החינוך, כרך מח (תשל"ו), עמ' 1-5.

פוביצר, במגמה למנוע כפילויות ולאחד כוחות הוראה. רוב מוריו של סמינר זה עברו אף הם לסמינר של טובה והשתלבו בעבודתו, והחל משנת 1968 הוכשרו מורים-עולים בסמינר של טובה בלבד.¹⁴⁶

4. תגבור מדעי הטבע

בשנת הלימודים תשכ"ג (1962), עם הצטרפותה של אילנה צור לסגל ההוראה, בהפנייתו של המפקח לטבע אלכסנדר ברש, החל עידן חדש בלימודי הטבע בסמינר. לא עוד למידה פרונטלית, אלא למידה בגישה הוליסטית, שבסופה הגישו התלמידים עבודה עצמית על פי כלי החשיבה ודרכי ההפעלה של השיטה.¹⁴⁷ אילנה הקימה עם התלמידים גינה לימודית והקפידה להוציא לפועל את אחד מחוקי היסוד בשיטתה החינוכית, קרי: מדי חודש בחודשו חובה לצאת לטיול של יום לימודים שלם ליעד מתוכנן מחוץ לכותלי הסמינר ומחוץ לבאר-שבע. החל משנת הלימודים תשכ"ח (1967/1968) קיבל מסלול ההוראה לבית-הספר היסודי תגבור במדעי הטבע, במגמה להכשיר עתודה של מורים לטבע.

5. תגבור לימודי חינוך גופני במסלול הגיל הרך

בשנת הלימודים תשכ"ו (1966) הצטרפה אביבה לימון לסגל ההוראה של הסמינר, בהמלצת נחום שושן, המפקח על החינוך הגופני בבתי המדרש, ש"מצא אותה מתאימה לתפקיד".¹⁴⁸ אביבה היא בוגרת הקורס הראשון בארץ למורי החינוך הגופני בבית המדרש למורים לחינוך גופני במכון וינגייט בשנת 1944/1945. היא גם סיימה את בית-הספר לפדגוגיה שליד הוועד הלאומי ומשרד החינוך וכן קורס דו שנתי למרכזי החינוך החברתי באוניברסיטת תל-אביב. בשנת 1964/1965 היא

השתלמה בליברפול ב- I. M. Marsh college of Physical Education

אביבה עבדה עשרים ושבע שנים בהוראת החינוך הגופני טרם הגיעה לסמינר: בתיכון עירוני א' ובגימנסיה הרצליה בתל-אביב; בתיכון עירוני א', בתיכון מקיף ג' ובתיכון עירוני ד' בבאר-שבע.¹⁴⁹ עד בואה למדו כל הסמינריסטים בסמינר בבאר-שבע בכל המסלולים 2 ש"ש חינוך גופני. עם בואה, שונתה תכנית הלימודים של מסלול הגיל הרך ואביבה החלה ביישומה של תכנית לימודים מורחבת בחינוך גופני בת 5 ש"ש, שכללה: 2 ש"ש תאוריה (תולדות החינוך הגופני, פיזיולוגיה של הגוף, תורת התנועה, שיטות וגישות בהוראת החינוך הגופני, יסודות הגישה האנגלית); 2 ש"ש התנסות בהוראה (בניית מערכי שיעור ויישומם בגני הילדים ובבתי-הספר, הבאת תלמידים מבתי-הספר לסמינר לשם התנסות ולימוד על פי כללי המעריך); 1 ש"ש שיעורי חינוך גופני מעשיים להגברת הכושר הגופני של הסמינריסטיות (התעמלות חופשית לפיתוח ולחיזוק איברי הגוף השונים, התעמלות במכשירים, התעמלות בקצב המוסיקה לפיתוח הריתמוס ולפיתוח כושר האימפרוביזציה

146 שרה בץ, ריאיון, 28.12.2001; נורית זיידן, מורה להיסטוריה ומדריכה פדגוגית בסמינר של שרה בץ, עברה עם סגירתו לסמינר של טובה פוביצר, ריאיון, 22.12.2002; יוכבד קלוזנר, מורה ללשון, כנ"ל, ריאיון, 02.02.2003; ציפי שכטר, מורה לספרות ולמקרא, כנ"ל, ריאיון, 03.06.2004.

147 "הכרת האדם והבנתו בגישה הוליסטית" היא שיטה-טכניקה להורות את נושא האדם במובן "היותנו אדם" ולא "גוף האדם" או "נפש האדם". הגישה היא קונצנטרית, כלומר: האדם, תופעות מחיי האדם, הן נקודת המוצא, אך גם התכלית של הלימוד. סביב ל"תופעות" נבנים "כלי החשיבה", בעזרתם ניתן להרחיב ולהעמיק את הבנת התופעות ואת הכרת האדם, ולהבין תופעות יומיומיות בחייו. כל לומד בוחר את כלי החשיבה על פי הבנתו ומשתמש בהם על פי מידת מיומנותו והכרתו את הכלי, ועל פי התאמתו לסיטואציה או לתופעה הנלמדת. דרך לימוד זו מסייעת להמעיט את הזרות של האדם אל עצמו ולהגביר כבוד וזיקה אל הגוף, הכולל תמיד את הנפש והרוח. א' צור, הכרת האדם והבנתו בגישה הוליסטית, ירושלים תשמ"ג, עמ' 1.

148 נחום שושן אל ד"ר משה גיל, מפקח על בתי המדרש המ. מ, 06.05.1966, ט"ז באייר תשכ"ו, ארכיון קיי, קופסה ל/25. 149 אביבה לימון, ריאיון, 14.02.2005.

מבחן הוראה וכושר לתלמידות הגיל הרך, מאי 1970. מימין: המורה אביבה לימון

התנועתית). תכנית לימודים זו, שיושמה רק במסלול הגיל הרך, התבססה על ההנחה, כי החינוך לתנועה מתחיל בגיל צעיר, כאשר הילד נתון עדיין לתגובות טבעיות, ספונטניות ובלתי אמצעיות הבאות משמחת חיים, ואין בו עדיין הפחד הן מפני הניסיון עצמו הן מפני דעת הקהל. אם נתחיל באימון בשלב זה בהתפתחותו של הילד, עשינו כבר את מחצית הדרך. כי ככל שהאדם מתבגר יותר, הופכת התנועה הספונטנית שלו להיות מסויגת יותר ומבוקרת יותר, והגוף – קשה לתנועה.¹⁵⁰

בתום שתי שנות הלימוד בסמינר נבחנו הסמינריסטיות בגיל הרך בחינות גמר חיצוניות בחינוך גופני על ידי שני בוחנים, שנתמנו מבין מפקחי משרד החינוך על החינוך הגופני ומורים מומחים בתחום הוראת החינוך הגופני לגיל הרך.¹⁵¹ בחינת הגמר כללה שלושה חלקים: 1. מבחן תאורטי על כל החומר העיוני שנלמד במשך השנתיים; 2. מבחן בהוראת החינוך הגופני על ידי מתן שיעור לדוגמה; 3. מבחן בכושר גופני מעשי – תרגיל חובה, ותרגיל רשות – עבודה על מכשירים. החל

150 א' לימון, ההתעמלות החינוכית המודרנית, באר-שבע תשכ"ט, עמ' 18; א' לימון, מדריך דידקטי לחינוך לתנועה בבית-הספר היסודי, נתניה 1980.

151 תדריך לבחינות גמר בהוראת החינוך הגופני לגיל הרך, א' וגנר, מפקח על הוראת החינוך הגופני, אל מנהל בית המדרש למור"ג והמורה לחינוך גופני, 10.01.1978, ב' בשבט תשל"ח, ארכיון קיי, קופסה ל/25.

סיכום תוצאות המבחן החיצוני בהוראת החינוך הגופני, מאי 1972 (באדיבות אביבה לימון).
הבוחנים (מימין): יצחק נשר ואיסר וגנר

משנת 1976, ובהסתמך על הניסיון של השנים הקודמות, התקבלה החלטה במחלקה להכשרת עובדי הוראה, כי הבחינה בחינוך גופני תהיה בגדר חובה ותנאי הכרחי לקבלת תעודת הוראה לכל סמינריסטית במסלול הגיל הרך.¹⁵²

תכנית לימודים זו בחינוך גופני, שכללה אף בחינת גמר חיצונית, הייתה בבחינת חידוש מוחלט בסמינר בבאר-שבע. הבאת תלמידי בתי-ספר וגני ילדים לסמינר לשם התנסות הסמינריסטיות ביישום התכנית הייתה ייחודית למסלול הגיל הרך.

6. פתיחת מכון להכשרת מדריכים מקצועיים לחינוך הבלתי פורמלי

המכון פעל בשנים תש"ל-תשל"ב תחת חסותם של הסמינר ואגף הנוער במשרד החינוך והתרבות (בשנת תשל"ג הועבר למבנה קבע בשכונה ד'). מטרתו הייתה להכשיר עתודה של מדריכים לעבודה חינוכית עם ילדים ונוער במועדונים, בבתי נוער ובבתי התלמיד בבתי-הספר.¹⁵³ הוגה הרעיון להקמת קורסים מקצועיים להכשרת מדריכים היה יוסף מיוחס,¹⁵⁴ מנהל המחלקה לנוער במשרד החינוך

152 א' וגנר, מפקח על הוראת החנה"ג, אל מנהלי בתי מדרש למו"ג והמורים לחינוך גופני, 02.09.1977, י"ט באלול תשל"ז, שם.
153 יצוין, שעבר הקמת המדינה נוסד בתל-אביב המכון הראשון למדריכי נוער על ידי עיריית תל-אביב-יפו, המחלקה לנוער של הוועד הלאומי בראשותו של יוסף מיוחס, מכון הנרייטה סאלד והמחלקה לחינוך של האוניברסיטה העברית בירושלים. מטרת המכון הייתה להכשיר מדריכים לבתי נוער, למועדונים ולבתי התלמיד בבתי-הספר. ניסיונות נוספים להקמת מכונים להכשרת מדריכים מקצועיים נעשו על ידי גורמים ממלכתיים בירושלים, בחיפה (בבית רוטנברג), ברמלה ובבאר-שבע. י' מיוחס (עורך), 35 שנות חינוך משלים, ירושלים 1970, עמ' 58-59.

154 יוסף מיוחס, יליד ירושלים, היה מהמורים הראשונים ילידי הארץ, שפעלו ליצירת דו קיום יהודי-ערבי. היה מנהל בית-הספר לבנים ברשת החינוך הכללי, מורה לערבית בבית המדרש למורים ומעמודי התווך של החינוך המשלים. היה מדריך ומפקח על מגרשי המשחקים מטעם מחלקת החינוך של הוועד הלאומי. בשנים 1935-1972 עמד בראש לשכת הנוער המרכזית במסגרת

והתרבות, אשר כבר בשנת 1944, אמר: "יש לסדר קורסים שיטתיים, שבארגונם ניקח בחשבון את כוחות ההדרכה לסוגיהם, שהתלכדו מסביב למפעלנו. הקורסים האלה ישמשו בסיס עליו תיבנה התכנית של המכון להכשרת מדריכים.¹⁵⁵

המכון בבאר-שבע נפתח ביוזמתו של עודד כהן, מנהל אגף הנוער במחוז הדרום, אשר שימש, מאז שנת 1979, כראש מינהל חברה ונוער במשרד החינוך והתרבות.¹⁵⁶ בעצת מפקח הסמינר, ד"ר מרדכי צור, נתמנה עודד כהן למנהל מגמת ההדרכה בסמינר ואף לימד מתודיקה של ההדרכה. הלימודים במכון נמשכו שנתיים, במשך שלושה ימים מרוכזים בשבוע, וכללו הכשרה מעשית (יום בשבוע) לצד הכשרה תאורטית (יום חמישי מלא ויום שישי עד הצהריים).

ההכשרה התאורטית הקיפה שלושה תחומים: א. לימודי חינוך - פסיכולוגיה, סוציולוגיה, פדגוגיה, מתודיקה, זרמים מודרניים בחינוך; ב. לימודי הדרכה - תורת ההדרכה, יסודות החינוך החברתי-הקהילתי, תכנון פעילויות חינוכיות-חברתיות, פיתוח מנהיגות, דרכים ליצירת תקשורת עם החניכים והוריהם; ג. לימודים כלליים - גיאוגרפיה, תנ"ך, ספרות, לשון, התעמלות, אנגלית. ההכשרה המעשית כללה עבודה במסגרות קהילתיות, סיורים, תצפיות והנחיה.

המועמדים להדרכה הגיעו מכל רחבי הנגב (קריית גת, אשקלון, ירוחם, אשדוד, נתיבות, באר-שבע ועוד), ברובם היו אנשים נשואים, בעלי השכלה תיכונית וניסיון של לפחות שלוש שנים בהדרכה במסגרות השונות של החינוך הבלתי פורמלי. ביניהם היו מדריכים בפועל בתנועות נוער ובארגוני נוער, מנהלי בתי נוער, רכזי נוער ומנהלי מחלקה לנוער ברשויות המקומיות. בתום הקורס בן השנתיים ולאחר עמידה בבחינות הגמר קיבלו הבוגרים תעודה של מדריכים מוסמכים במערכת החינוך הבלתי פורמלי, ומכיוון שהתחייבו להישאר לפחות שנתיים בנגב (כי קיבלו הלוואות מותנות) שובצו כולם לעבודה במחוז הדרום.¹⁵⁷

7. פמיניזציה של ההוראה

חל שינוי משמעותי בהרכב התלמידים, לפיו אחוז הבנות בקרב סך הכול של התלמידים הלך וגדל משנה לשנה באופן משמעותי.¹⁵⁸

8. בתיחת שתי מכינות פדגוגיות (כיתות י"א-י"ב)

כיתות אלה נפתחו במגמה לקרב בני נוער למקצוע ההוראה, להרחיב את היקפו של הסמינר ולהבטיח בכך גידול טבעי למתכשרים להוראה. המכינות הכינו את הלומדים בצורה שיטתית

המחלקה של הוועד הלאומי, ועם קום המדינה - מנהל המחלקה לנוער במשרד החינוך והתרבות. ר' שורץ, קווים לדמותו של יוסף מיוחס ז"ל, 18.03.1977, ארכיון ציוני מרכזי, A419/114; צ' שחורי-רובין וש' שורץ, "מגרשי המשחקים גוגנהיים-הדסה: המתנסים של שנות העשרים", קתדרה, 86 (טבת תשנ"ח) עמ' 97.

155 פרוטוקול ישיבת הוועדה האדמיניסטרטיבית של מגרשי המשחקים הדסה-גוגנהיים בארץ ישראל, 28.08.1944, ארכיון ציוני מרכזי, J17/432

156 עודד כהן, ריאיון, 14.04.2003; א"ע כהן, "החינוך הבלתי פורמלי: מחינוך משלים למקום מרכזי במערכת החינוך", בתוך: א' פלד (עורך), יובל למערכת החינוך בישראל, כרך ג, ירושלים 1999, עמ' 1181-1197.

157 אלי ענבר, בוגר קורס מדריכים, מחזור שני, שנת תשל"א, ריאיון, 03.04.2003; שלמה ונטורה, בוגר קורס מדריכים, מחזור ראשון, שנת תשל"ל, ריאיון, 14.04.2003.

158 כיום שיעור הנשים מקרב העוסקים בהוראה במערכת החינוך העברי הוא מן הגבוהים בעולם. הדומיננטיות של נשים ניכרת לא רק בקרב המורים. בשנים האחרונות מסתמנת מגמה של פמיניזציה גם בקרב מנהלי בתי-הספר. א' אדי-רקח, "דומיננטיות של נשים בבית-הספר ורפורמות חינוכיות", בתוך: י' דרור ואחרים (עורכים), תמורות בחינוך: קווים למדיניות החינוך בישראל לשנות האלפיים, תל-אביב 2003, עמ' 267-282.

למקצוע ההוראה, על פי תכנית לימודים ייעודית, שכללה מקצועות כלליים, לשם השכלה כללית, לצד מקצועות פדגוגיים כפילוסופיה, תולדות החינוך ופדגוגיה. ההנחה שעמדה בבסיס פתיחת המכינות הפדגוגיות הייתה ש"ספיגת אוירתו של בית מדרש למורים, וכן המגע עם חומר הלימוד הפדגוגי, ובעיקר עם תלמידי כיתות הסמינר, יביאו את בוגרי המכינות להמשיך את לימודיהם בבית המדרש.¹⁵⁹ במסגרת מפעל זה נכלל גם פרויקט המחוננים מיישובי הפיתוח ומשיכוני העולים החדשים, שנפתח בסמינר בבאר-שבע בשנת הלימודים תשכ"ג (1 בספטמבר 1962).

פרויקט המחוננים¹⁶⁰

בשנים תשכ"ב-תשכ"ד ערך מכון סאלד בשיתוף עם משרד החינוך והתרבות, מחקר וניסוי, שתכליתם לבדוק דרכים לקידום של תלמידים מוכשרים, המצטיינים בכיתותיהם, בבתי-ספר טעוני טיפוח. במשך שלוש שנות הניסוי, הופעלו תכניות העשרה שונות ובסופן נבדקו ההישגים הלימודיים. הממצאים הראו, כי תכניות ההעשרה תרמו לקידום של התלמידים, העלו את המוטיבציה ואת רמת השאיפות בקרבם. זאת אף שהשוואה עם תלמידים בבתי-ספר מבוססים, הראתה, כי יחסית רמתם של טעוני הטיפוח עדיין ירודה וצפוי להם כישלון בכניסתם למסגרות החינוך העל-יסודי.¹⁶¹ מכון סאלד מיין גם תלמידים מחוננים, שאותו ביישובי הפיתוח ובשיכוני העולים החדשים, הומלצו על ידי מוריהם ונמצאו מתאימים להיות מורים לעתיד. אותם תלמידים, מבני השכבות הנחשלות, היו בעלי יכולת אינטלקטואלית גבוהה, אך לא נתאפשר להם לפתח את מלוא יכולותיהם, בשל ריחוק מקום מגוריהם ו/או מצבם הסוציו-אקונומי הקשה. המבחנים שעברו בדקו את יכולתם האינטלקטואלית ולא את רמת הישגיהם במקצועות הלימוד, כל זאת מתוך הנחה שבעזרת סיוע והכוונה, עידוד וטיפוח, תמיכה ודאגה וחיזוק הביטחון יוכלו להגיע להישגים לימודיים, חינוכיים וחברתיים גבוהים בהרבה. את הפרויקט יזם עמי אסף, סגן שר החינוך והתרבות דאז, לאור הסיסמה שהוא טבע: "מביניהם אליהם",¹⁶² הווה אומר: נבחר את המורים העתידיים מתוך בני העלייה החדשה, נשלח אותם ללמוד במדרשה למורים, ובסיום לימודיהם הם יחזרו למקומותיהם וילמדו את בני עלייתם. "ובמידה ויגדל מספר התלמידים שיבואו אל המדרשה מן המושב, וילכו למושב עם תום לימודיהם – נתקרב ונלך לשיפור החינוך במושב העולים ולייצובו.¹⁶³ גם ד"ר אליעזר מרכוס, שהיה מורה ומנהל בית-הספר האזורי "מבועים", אשר שלח מבוגריו ללמוד במדרשה למורים בבאר-שבע, טען: "העיקרון צריך להיות, שהטובים חוזרים לאזור ולחינוך, כי לא לעולם יוכל המקום להתקיים על מורים מתנדבים.

159 שיינין, הכשרת מורים, עמ' 169; מכתב ש' מרבך, מינהל החינוך העל-יסודי, משרד החינוך והתרבות, ירושלים, אל בית המדרש למורים גבעת וושינגטון, הנדון: "מכינות פדגוגיות מטעם מפעלי הטיפוח לקראת מקצוע ההוראה", 22.11.1964, ארכיון המדינה, גל-7949/21. במכתב מצייין מרבך, כי "מפעל המכינות הפדגוגיות נוצר בפקפוקים וחששות ולווה בחרדה. הוקם לאור הצרכים הדחופים של המדינה במורים ביישובי ספר ובעיירות הפיתוח".

160 פרק זה מבוסס על מאמרי, "מביניהם – אליהם": מפעל המחוננים מטעם מפעלי הטיפוח לקראת מקצוע ההוראה", דור לדור, כה (תשס"ה), עמ' 125-171.

161 ב' בורג, "מעלול" – מרכזי עידוד לחינוך ולקידום תלמידים לקראת חינוך על-יסודי", בתוך: עדיאל, עשור למפעלי הטיפוח, עמ' 89-92; מ' סמילנסקי, ב' בורג, ת' קריגר, "מרכז העשרה אזורי" לילדים טעוני-טיפוח בכיתות הגבוהות של ביה"ס היסודי", מגמות, יד, מס' 3-1 (שבט תשכ"ו), עמ' 200-212.

162 המנהלת טובה פוביצר מסבירה כי השם נלקח בהשראת "ממך... אליך!" מאת ר' שלמה אבן-גבירול: "אליה, אם גדול עווני נעושה, מה תעשה לשמך הגדול? ואם לא אוחיל לרחמיך מי יחוס עליי? ואם תבקש לעווני אברך ממך אליך, ואתכסה מחמתך בצלך, ובשולי רחמיך אחזיק עד אם רחמתי ולא אשלח כי אם ברכתני." לדבריה "בני דורם של אריה סימון ושל עמי אסף היו ספוגים ידיעת מקור ופסוק, ולא אתפלא, אם הכותרת שלעיל שימשה השראה ל'מביניהם אליהם'. טובה פוביצר, מכתב למחברת, ערב רה"ש תשס"ה.

163 אסף, עשור שנות חינוך, עמ' 261.

לכן יש לגייס את המקומיים, שילמדו ויחזרו לכפריהם ללמד.¹⁶⁴ אריה סימון, שייחס חשיבות רבה לקליטתם של מורים-עולים, בייחוד מארצות האיסלאם, האמין שמורים בני המקום "וכלו לשמש גשר חי אל יוצאי גלותם; הם דיברו את שפתם, תרתי משמע, ובעיניו היו בני סמכא שיש להתייחס אליהם בכבוד.¹⁶⁵ והוסיף: "גם אם לא יחזרו ליישוביהם, העובדה שחילצנו נער מתרבות של עוני – גם זו הצלחה.¹⁶⁶

התלמידים המצטיינים, שאותרו על ידי מוריהם או מנהליהם, הגיעו בשנת הלימודים תשכ"ג למכינה הפדגוגית הראשונה בסמינר בבאר-שבע, מכל קצות הארץ: מקריית שמונה הגיע מוריס בן זקן; ממעלות הגיעו חיים סולומון, רחל קופלוביץ, שושנה בלחסן שושן ושולמית אודיזי בר-אור; מתרשיחא הגיעו חיים הירש אייל; מהכפר הערבי-נוצרי מח'ול ליד פקיעין הגיע נגיב מ'ח'ול ז"ל; ממעונה הגיע אריה סגל; מנהרייה הגיעו צילה קויבסקי דגן קצמן ז"ל וציקה-ציפי הרשקוביץ פרץ; ממגדל העמק הגיעו חנה וייצמן אילן, רחל בנדריהם כהן, יסמין ברנס בכר ורות מוסקוביץ; מקריית ים הגיעו אריה רוס ומלכה קריסטל טל; מאור יהודה הגיע גדעון עובד; מלוד הגיעה רחל זרקו אלמוג; מגני תקווה הגיעה פנינה מורבה בן שושן; מקריית גת הגיעה חיה פלקר; מבאר-שבע הגיעה פלורה שושן לוי בנבנישתי; מרנן הגיעה מרים כדר דבך; מאשכול הגיעה לאה חרנדיש הראל; מניר משה הגיע אברהם בן זקן; מניר עקיבא הגיע צבי רבין; מפעמי תש"ז הגיעה מלכה מגלי מורד; מאופקים הגיעו משה כהן ז"ל ורחל כהן אזולאי; מאילת הגיעה מטילדה כהן ז"ל; ומניו-יורק הגיעה ציפי שפרינגר עינות, שחזרה ארצה ללמוד לאחר שהוריה ירדו לארצות-הברית.

התלמידים בני השש עשרה היו ילדי עולים מגלויות שונות ובני עדות שונות, שלא נתאפשר להם לקבל חינוך תיכון הולם, אם מסיבות כלכליות וחברתיות ואם בשל הריחוק הגיאוגרפי, ועל כן לא מימשו את הפוטנציאל הטמון בהם. הם הגיעו לסמינר בבאר-שבע למשך ארבע שנים, שבמהלכן למדו שנתיים במכינה פדגוגית (מקביל לכיתות י"א-י"ב), בסיומה עמדו בבחינות גמר פנימיות וחיצוניות, שוות ערך לבחינות הבגרות וקיבלו תעודת גמר. שנתיים למדו לימודי הוראה ובסיומה עמדו בבחינות הגמר של משרד החינוך וקיבלו תעודת הוראה. בתום ארבע שנות לימוד ובגמר הכשרתם המלאה להוראה עתידיים היו להתגייס לצה"ל ולחזור כמורים ליישוביהם. המטרה הייתה לטפח אוכלוסיית תלמידים זו, להרחיב את עולם מושגיהם, להגביר את יכולתם בהבעה בכתב ובעל פה, ולהקנות להם הרגלי למידה ועבודה מתאימים. ההנחה הייתה, כי השהייה בפנימיית העשרה תאפשר להם השלמת החסר, והשעות הרבות שיושקעו בהם ינוצלו גם להגברת הפעילות החינוכית-החברתית.¹⁶⁷

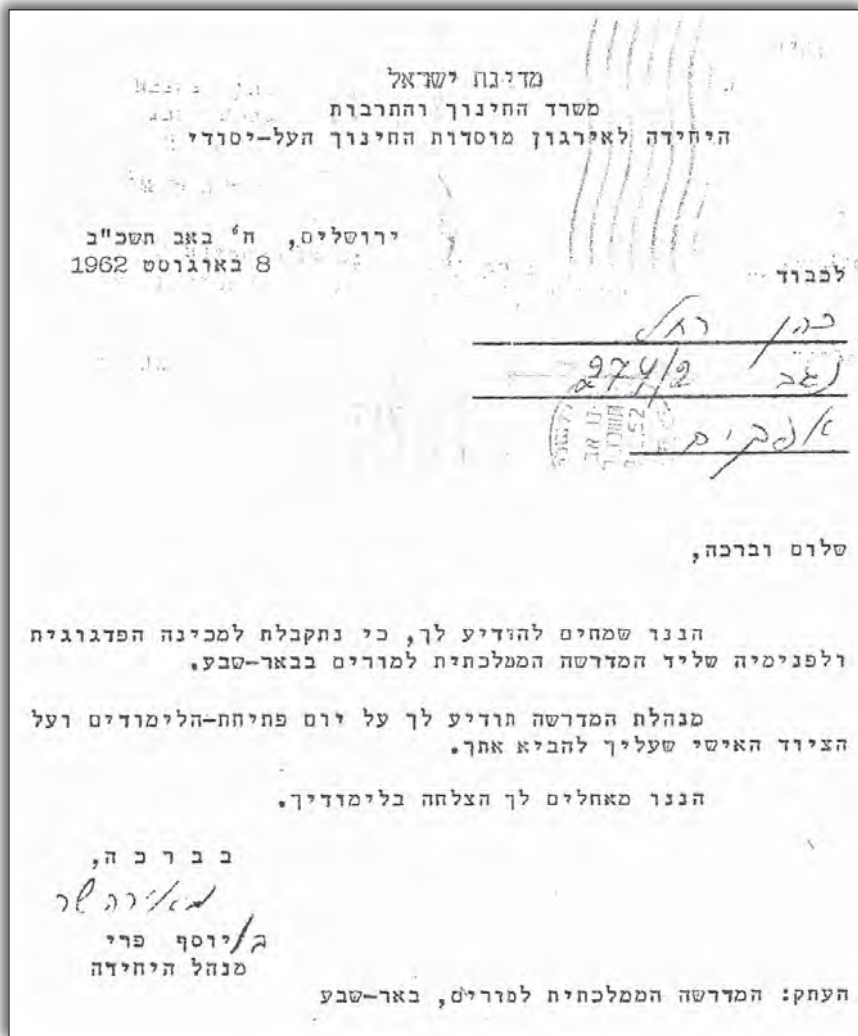
מדריכים חברתיים סייעו לתלמידים להסתגל לתנאי החיים בפנימייה, הקלו על קליטתם במקום המרוחק מבית הוריהם ומחבריהם. המדריכים היו גם אחראים לפעילויות שונות בחיי החברה. הם

164 אליעזר מרכוס, ריאיון, 18.02.2003.

165 א' סימון, דרכים ותהיות, כרמל, ירושלים 2004, עמ' 205.

166 אריה סימון, ריאיון, 22.04.2002; בריאיון אחר אמר סימון: "השאלה מעיקרה אינה עדתית אלא מעמדית. יש ריכוזים - לא רק אצלנו - של מה שסוציולוגים קוראים "תרבות העוני". לבעיה הזאת לא נמצאו פתרונות מספקים בשום מקום. השאלה שצריכה להעסיק אותנו היא, כמה ילדים ממשכבות העוני ניתן לחלץ ממצוקתם, עד כדי יכולת למלא את מה שהחסירו בראשית דרכם." ר' רוזנטל (מראיון), "כן, אני המצאתי את המושג 'טעוני טיפוח'", פנים, 5 (אפריל 1998), עמ' 22.

167 בעשור השני למדינה, עמדו במרכז העשייה החינוכית מפעלי הטיפוח לתלמידים בני השכבות המופחות מבחינה סוציאלית ותרבותית, ביניהם גם פנימיות העשרה לתלמידים מוכשרים. ראו: ש' עדיאל, "עשור למפעלי-הטיפוח", בתוך: עדיאל, עשור למפעלי-הטיפוח, עמ' 9-26; ש' מרבך, "דרכי הטיפוח בפנימיות", שם, עמ' 132-136.

אישור קבלה למכינה הפדגוגית במדרשה למורים, 1962

ארגנו ביקורים מודרכים במופעי תרבות, מפגשים עם אנשי ציבור, אנשי חינוך, סופרים ואמנים.¹⁶⁸ החשיפה לתחומים הללו הרחיבה אופקים ותרמה לתלמידים תרומה מכרעת ללמידה רחבת היקף, שהייתה מעבר ללימודים הפורמליים.

אתי שמיע ואיתן וגמן (לימים, אתי ואיתן וגמן) שימשו כמדריכים חברתיים במכינות הפדגוגיות הראשונות. אתי הגיעה לבאר-שבע מקיבוץ "סער" כקומונרית של השומר הצעיר והייתה פעילה בסניף מפ"ם בעיר. למכינה הראשונה בסמינר הגיעה בהמלצתו של פרץ אוריאל, מנהל בית-הספר "שורשים", שם עבדה בהדרכה לפרנסתה. אריה סימון, מפקח המחוז, אישר את מינויה כמדריכה

168 טובה פוביצר, מנהלת, אל מ' פלד, הממונה על היחידה לחינוך חברתי בבתי-הספר העל-יסודיים, משרד החינוך והתרבות, ירושלים, 08.09.1965, ארכיון המדינה, גל-7948/16. המנהלת מודה על קבלת התקציב לפעולות החינוך החברתי ומבקשת תקציב נוסף עבור פגישות עם סופרים ואמנים.

במכינה, ואיתי החלה לעבוד בסמינר כמדריכה חברתית. את איתן הכירה במערכת העיתון המקומי "מה מנגב". איתן, שהיה בעברו שחקן כדורסל במכבי חיפה, שימש ככתב הספורט בעיתון. בהמלצתה של איתי, קיבלה אותו טובה פוביצר לעבודה בסמינר והוא הקים חוג לכדורסל לנערים, אשר תחת שרביטו זכו באליפות בתי המדרש הכלליים בכדורסל. בשנה שלאחר מכן, שנת הלימודים תשכ"ד, התמנה איתן למדריך חברתי, והתמיד בתפקיד זה שנתיים.

תפקידים של איתי ואיתן כמדריכים חברתיים היה לסייע לתלמידים להסתגל למסגרת החינוכית החדשה, הרחוקה מבית הוריהם ומסביבתם הטבעית; לשמור על המסגרת הלימודית; לדרבן בהכנת השיעורים; לעזור בפתרון בעיות אישיות וקבוצתיות; לארגן ערבי שיש ופעילויות תרבותיות, כגון: הרצאות, הצגות וערבי שירה. הם גם יצאו עם התלמידים לטיולים ברחבי הארץ וליוו אותם בצעדות הנגב.¹⁶⁹

צעדת הנגב, 1963. מימין: איתן וגמן המדריך החברתי; משמאל: טובה פוביצר המנהלת (באדיבות איתן וגמן)

דוגמות אקראיות לפעילויות חברתיות-לימודיות שנערכו בסמינר: הרצאה על מלחמת האזרחים בספרד; ערב האזנה ליצירותיו של המלחין ג'ורג' גרשווין; ערב שירי נתן אלתרמן; ערב אפריקאי; "ערבי אנגלית", שהשתתפו בהם כל התלמידים בהמחזות של סיפורים ושירים באנגלית; ערב שירי ביאליק; "ערב שירי אהבה", שבו ניתנה הזדמנות לתלמידים לשיר ולנגן;¹⁷⁰ התלמידים יזמו והוציאו לאור עיתון פנימי בשם "בבואה", שבו כתבו מחוויותיהם היומיומיות, רשמי טיול, ציורי קריקטורה של המורים ואף תלונות וקיטורים.

169 אתי ואיתן וגמן, ראיונות, 05.02.2003; 30.04.2003.

170 מיכל גלר צדיק, ראיון, 30.04.2003; עליזה אילוז חסון, ראיון, 01.05.2003.

"הגביע הוא שלנו", צעדת הנגב, 1963 (ארכיון קיי)

נביא להלן כמה סיפורי חיים של תלמידים שלמדו במסגרת המכינות הפדגוגיות: מספרת מלכה מגלי מורד: "באתי למדרשה בהמלצתו של ד"ר אליעזר מרכוס. הוא היה מורה ומנהל בית-הספר "מבועים". למדתי שם בתיכון דו שנתי. הוא היה מנהל שלי. הוא החליט לאסוף קבוצה של תלמידים בעלי פוטנציאל שתהווה בעתיד הנהגה. הוא ייעד אותנו להוראה ואמר לי: 'את תלכי להיות מורה ותחזרי!' באתי בשליחות. ראיתי בהוראה ייעוד".¹⁷¹ בתום לימודיה בסמינר חזרה מלכה ל"מבועים" ולימדה בכיתות ה'-ח', ולאחר שסיימה לימודיה באוניברסיטה קיבלה הסמכה להוראה בחטיבת הביניים. מאז ועד היום (כתיבת שורות אלה), במשך שלושים ושבע שנים, עוסקת מלכה בהוראה, תחילה ב"מבועים" ואחר כך כסגנית מנהלת בתיכון "מרחבים".

גם אברהם בן זקן מניר משה וצבי רבין מניר עקיבא הגיעו למכינה הפדגוגית בהמלצתו של אליעזר מרכוס. מספר אברהם בן זקן: "המטרה הייתה להכשיר את העתודה הפדגוגית ביישובי הפיתוח. ד"ר אליעזר מרכוס היה מורה לתנ"ך ומנהל בית-הספר "מבועים" והוא הפנה אותי למכינה, הוא דחף אותי לעניין". אברהם סיים ארבע שנות לימוד במכינה ובסמינר, והוסמך להוראה, ולאחר השירות

171 מלכה מגלי מורד, ריאיון, 30.01.2003.

הצבאי חזר ללמד ב"מבועים". אברהם לימד בכיתות היסוד ו'-ח' היסטוריה, אזורות ומתמטיקה, והיה רכז חברתי. בשנת 1982 פרש והתמנה למנהל תהיל"ה (תכנית ייחודית ללומד המבוגר). כיום הוא בעל תואר ראשון בהיסטוריה כללית ובהיסטוריה של עם ישראל מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב, משמש כסגן מנהל מחלקת החינוך של המועצה האזורית "מרחבים" ומנהל שיקום שכונות של "מרחבים" בתכניות בריאות חינוך ורווחה.¹⁷²

את אשתו מטילדה כהן ז"ל, שהגיעה למכינה הפדגוגית מאילת, הכיר אברהם במכינה. בתום הלימודים היא התגישה ושירתה כמורה-חיילת ב"מבועים", ולאחר נישואיהם נשארו שניהם ללמד ב"מבועים". עד מותה עסקה מטילדה בהוראה, הייתה מחנכת בבית-הספר היסודי, מורה טיפולית, פיתחה את התפיסה הטיפולית בכיתה רגילה, התמחתה במתמטיקה בחטיבות הביניים, ולבסוף הייתה רכזת מיחשוב.

צבי רבין חזר אף הוא ללמד ב"מבועים" לאחר שסיים את שירותו הצבאי, ואף הוא בחר להמשיך בדרך אקדמית, סיים תואר ראשון במתמטיקה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב ותואר שני במינהל עסקים באוניברסיטת תל-אביב. כיום הוא יועץ מחשבים. את אשתו, חיה ודיש הכיר גם הוא בסמינר, כאשר למדה במכינה ג'. חיה נולדה במצרים ועלתה ארצה עם משפחתה בשנת 1951 בהיותה בת שנתיים וחצי. המשפחה התיישבה במעברת הרטוב ואחר כך בשיכונים בבית שמש, שם סיימה חיה בית-ספר יסודי ותיכון דו שנתי. כדי להגשים את חלומה להיות מורה, הרחיקה עד באר-שבע בהמלצת אחד ממוריה. בתום ארבע שנות הלימודים נישאו חיה וצבי. צבי התגייס לצבא וחיה החלה לעבוד בבאר-שבע בבתי-ספר לחינוך מיוחד "ניב" ו"שחר". לאחר שבע שנים בבאר-שבע עברו לגבעתיים. חיה המשיכה לעבוד בחינוך המיוחד במקביל להמשך לימודיה האקדמיים. היא בעלת תואר ראשון בייעוץ חינוכי מאוניברסיטת תל-אביב ותואר שני מהאוניברסיטה העברית בירושלים. עבדה בסמינר לוינסקי כמדריכה פדגוגית במסלול חינוך מיוחד, וכיום היא יועצת חינוכית ומדריכת יועצות.¹⁷³

רחל זרקו אלמוג עלתה עם משפחתה מטורקיה, בשנת 1948, בהיותה בת שנתיים וחצי. לאחר ישיבה של שנה במעברת חירייה, עברה המשפחה לשכונת "נווה זית" בלוד. המשפחה בת חמש הנפשות חייתה שנים רבות בתנאים של מחסור ועוני, ולאחר שנפטר ממחלה אחד משני הבנים, הפך המצב בבית לקשה מאוד. רחל שסיימה כבר כיתה י', החליטה, כי אם ברצונה להמשיך בלימודים עליה להתנתק ממשפחתה. בהמלצת מנהל בית-הספר התיכון בלוד, ומצוידת במכתבו, הגיעה רחל בגפה לוועדת הקבלה בבאר-שבע ולאחר שעמדה בה וביצעה לבדה את כל הליכי ההרשמה, החלה בלימודים שנמשכו ארבע השנים. בסיום הלימודים נישאה ועברה למושב עזריקם (ליד קריית מלאכי), שם לימדה בכיתות ג'-ד'. לאחר שנתיים עברה לאשדוד והייתה מורה מסייעת ומורה לכיתות הנמוכות במשך שמונה שנים. עברה למושב "שדמה" וניהלה במשך שנתיים את בית-הספר האזורי "גדרות". לאחר מכן החלה לעבוד במכון ואן-ליר בירושלים, שם עסקה במחקר הבנת הנקרא בראשותו של פרופ' יוסף באשי ז"ל. במסגרת הפרויקט נשלחה לשדרות ולקריית מלאכי להנחות מורים. במקביל סיימה תואר ראשון בחינוך ובספרנות ותואר שני בחינוך באוניברסיטת בר-אילן. עבדה במכללת "אחוזה" כמדריכה פדגוגית לעולות חדשות ולסייעות בתהליך הסבתן למקצוע

172 אברהם בן זקן, ריאיון, 31.01.2003.

173 חיה ודיש רבין, ריאיון, 24.04.2003.

הגננות. בשנת 1996 יצאה בשליחות משרד החוץ לשתי משימות התנדבותיות: האחת למינסק, והשנייה לאזרבייג'אן. בשתי קהילות יהודיות אלה לימדה רחל עברית, ארגנה פעילויות חברתיות ועודדה לעלייה. כאשר הגיעו עולים ממינסק היא ליוותה אותם בצעדיהם הראשונים בארץ, אירחה אותם בביתה, סייעה להם בהתאקלמותם ובמציאת מקומות עבודה. היום (בעת כתיבת שורות אלה) היא גמלאית של משרד החינוך, ומלמדת "מבוא לפסיכולוגיה" במחלקה למדעי התזונה, בפקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית בשלוחה ברחובות.¹⁷⁴

רחל כהן אזולאי עלתה לארץ מטוניס בשנת 1955 והשתקעה עם משפחתה באופקים, שם סיימה בית-ספר עממי ובית-ספר תיכון מקצועי דו שנתי. בהמלצתו ובעזרתו של זכריה לירז, מנהל מחלקת חינוך ותרבות של אופקים, הגיעה לוועדת הקבלה לסמינר בבאר-שבע. בוועדת הקבלה, שעמה נמנו טובה פוביצר, עזריאל ניצני ואריה סימון, נשאלה רחל מדוע היא רוצה ללמוד הוראה. תשובתה הייתה: "נמאס לי שמלמדות אותנו רק מורות-חיילות. אני רוצה ללמוד הוראה, לחזור לאופקים ולתרום ליישוב."¹⁷⁵ רחל סיימה את מגמת הגננות ובתום הלימודים חזרה לאופקים ללמד את בני המקום. לאחר ארבע שנות הוראה עברה לבאר-שבע ועבדה חמש עשרה שנים ב"גן לימון" בשכונה ד' צפון, ובגן "ציון" בשכונה ו'. במשך תקופה ארוכה זו שימשה גם גננת-מאמנת לסמינרסטיות במסלול הגננות של הסמינר. לאחר עשרים שנות עבודה בגן הילדים, הוטלו על רחל תפקידי הדרכה וניהול: היא ניהלה את גן מילר"א – מרכז יצירה להורים ולילדים; ריכזה את תכנית קדמ"ה – קבוצות דיון מורים הורים, מבאר-שבע עד אילת; ריכזה בבאר-שבע את תכנית האתגר"ר – הדרכת אימהות תכנותית גיל רך; הדריכה גננות בתכנית צפייה מושכלת בטלוויזיה, ועד הפרישה עבדה כגננת שי"ח – שילוב ילד חריג. במקביל לכל התפקידים הללו הדריכה גננות בסקטור הבדווי. היום, לאחר שפרשה לגמלאות, ממשיכה רחל לעבוד בתיכון ע"ש רבין ביישוב הבדואי ח'זרה ליד מיתר, שבו היא מלמדת את הקורס "ארגון סביבה חינוכית". רחל היא בעלת תואר ראשון בפסיכולוגיה ותואר שני בחינוך, מטעם אוניברסיטת ברלנגטון בארה"ב.

נסיים בסיפור חייה המאלף של **צילה קוויבסקי** דגן קצמן ז"ל, אשר אולי יותר מכל סיפורי החיים האחרים, מדגיש מצד אחד, את השפעתם ותרומתם העצומה של הסמינר, המנהלת והמורים על חייה; ומצד שני, את החשיבות הרבה שבאיתור תלמידים כשרוניים אך חסרי יכולת, והפנייתם למסגרות לימודיות מתאימות, מעודדות ותומכות.

צילה הגיעה ארצה מפולין עם משפחתה, בשנת 1957. בחיפוש אחר מקום מגורים החלו נדודיה של המשפחה: תחילה התיישבו בקיבוץ גבעת השלושה, משם עברו לקיבוץ אלונים, לכפר אתא ולבסוף השתקעו בגבעת טרומפלדור, שכונה של עולים חדשים בנהרייה. צילה, שלא ידעה עדיין עברית על בוריה, הופנתה ללמוד תפירה ופקידות בבית-ספר תיכון מקצועי דו שנתי. אחת המורות, חדת עין ובעלת יוזמה, הבחינה ששתיים מתלמידותיה אינן מתאימות למסגרת המקצועית הנמוכה, הן מבחינת הידע הן מהבחינה המנטאלית. זו הייתה גם דעתו של מנהל התיכון יעקב קוך, אשר חיפש מסגרת מתאימה יותר לכל קבוצת העולים החדשים שנקלטו בבית-ספרו. בשמעו על בחינות הכניסה למכינה הפדגוגית במדרשה למורים בבאר-שבע, החליט לשלוח לשם ארבע מתלמידותיו.

174 רחל זרקו אלמוג, ריאיון, 12.03.2003.

175 רחל כהן אזולאי, ריאיון, 24.04.2003.

הבנות עברו בחינת קבלה בכתב ובעל פה, אשר הדגש בה הושם על האינטליגנציה האישית (אופן הביטוי, דמיון, מקוריות) ולא על ידע. אך רק שתיים מהן עברו את בחינות הכניסה: צילה קויבסקי וציפורה הרשקוביץ (לימים, ציפי פרץ).¹⁷⁶

קבלתה של צילה, בת השש עשרה, למכינה הפדגוגית היוותה עבורה פתרון חינוכי-חברתי מצוין, והיא הביעה מיד את הסכמתה לעבור לבאר-שבע וללמוד במסגרת פנימייה, למרות הריחוק מהבית והמעבר למקום לא מוכר, שחייב אותה להתרחק משכונת העולים החדשים. היא ידעה, כי "זו הדרך היחידה שלי לקבל השכלה תיכונית ועל תיכונית, אחרת לא הייתי יכולה ללכת ללמוד". בספטמבר תשכ"ג הגיעה צילה לפנימייה ופגשה קבוצה מגוונת של נערים ונערות בני גילה, שהגיעו מכל רחבי הארץ, כולם מסביבה אקונומית נמוכה, ממשפחות קשות יום, עם יכולת אישית גבוהה. ואכן, הכיתה הצטיינה בחבורה של אנשים מאוד מיוחדים, מכל המגזרים ומכל העדות. המסגרת - מטפחת, תומכת ומעודדת; המנהלת - מיוחדת במינה, כריזמטית, תומכת, קשוחה ומבינה, איכפתית ודואגת, ומורה מעולה ללשון; והמורים - אנשים טובים, אנושיים ואיכותיים, אשר דאגו, השפיעו, עודדו וטיפחו.

ממשיכה צילה את המונולוג בלשונה הציורית:

ארבע השנים בהן ביליתי במדרשה היו השנים החשובות בחיי. הם עשו אותי חלק מהארץ ומהתרבות. זה היה הבסיס המוצק שאחר כך יכולתי להתפתח ממנו ולהיות חלק מהתרבות הישראלית. המדרשה הייתה בית במלוא מובן המלה. זה היה הבית-ספר שלי שהכין אותי לחיים מכל הבחינות. היא הייתה ציון דרך מרכזי בחיי. לא היה לה מתחרה לאורך כל ההיסטוריה שלי. אני ידעתי כבר אז, שמה שאני מקבלת פה, לא אקבל במקום אחר. זו ההזדמנות שלי וניצלתי אותה. כשהגעתי למדרשה לא היה לי שום יסוד, לא במסורת ישראל, לא בהיסטוריה, לא בתנ"ך. הגעתי טבולה-רסה. שגיאות כתיב איומות. בראש ובראשונה הקפידו לשפר את העברית שלנו בעל פה ובכתב. גרנו ארבע בחדר. פאר והדר לא היו שם, אך המון אכפתיות, חמימות, תמיכה ואהבה. למדנו להיות חיי שיתוף, לכבד אדם את חברו. היינו מעין קיבוץ קטן, כולל תפקידים ותורנויות במטבח ובחדר האוכל. קבלות השבת שערכנו בפנימייה, היו הראשונות שאי פעם נתקלתי בהן בחיי. נסענו הביתה פעם בחודש וחיכיתי שתיגמר כבר השבת ואחזור מהר למדרשה. אני באופן אישי מרגישה מאוד מורווחת. אלמלא המדרשה, אני לא יודעת מה היה יוצא ממני. זו הייתה הדרך היחידה שלי לקבל השכלה תיכונית ועל-תיכונית, אחרת לא הייתי הולכת ללמוד. רוב החבר'ה שלמדו אתי חזרו לסביבה הטבעית שלהם, כי המוטו היה: 'אנחנו בני המקום ונחזור לשם'. התמזל מזלי, שהמורה בנהרייה גילתה אותי, ופגשתי מורים אנושיים שעברו על ידי, דאגו לי וטיפחו אותי.¹⁷⁷

צילה סיימה את מגמת הגננות ובתום לימודיה התגייסה לצה"ל ושירתה בצוות הווי נח"ל, לאחר מכן פנתה לדרך השירה והציור. כדבריה: "היה ברור, שכנראה גננת לא תצא ממני, אך אני מאמינה,

¹⁷⁶ צילה קויבסקי דגן קצמן, ריאיון, 28.01.2003; ציפי הרשקוביץ פרץ, ריאיון, 23.03.2003.

¹⁷⁷ צילה, ריאיון; צילה נפטרה ב-18.04.2004. יהי זכרה ברוך!

שדרך השירה אני בכל זאת הצלחתי להשפיע תרבותית." על כך אכן נכתב לאחר מותה: "את ההערכה והמוניטין שלה רכשה צילה בזכות פרשנות מרתקת וחד פעמית לשירי משוררים.¹⁷⁸

בסיכום הראיונות הרבים שערכנו, ולאחר מעקב בעיקר אחר בוגרי המכינה הראשונה, גילינו שרבים מהבוגרים אכן חזרו בגמר הלימודים ליישובם וחיזקו את מנהיגותו, או השתקעו באחד מיישובי העולים בנגב, בהתאם לצורכי משרד החינוך. הם עבדו שנים רבות בהוראה, המשיכו בלימודיהם האקדמיים באוניברסיטה ונשאו בתפקידים בכירים במערכת החינוך: בהוראה, בריכוז מקצועות, בריכוז פרויקטים שונים, בייעוץ חינוכי, בניהול בתי-ספר ובפיקוח.

אכן, מילאו את הציפיות שתלו בהם!

הראיונות מצביעים על קווים אחדים המאפיינים את אוכלוסיית בוגרי המכינות הפדגוגיות בבאר-שבע:

- א. רובם התייחסו לתקופת לימודם בהערכה ובסיפוק עצמי ואף הביעו תחושה של גאווה על היותם בוגרי המכינות, על היותם בני מזל שנבחרו ללמוד בהן ועל התרומה העצומה של המכינות להתפתחותם המקצועית;
- ב. רובם נקלטו בהצלחה במערכת החינוך ועסקו בהוראה עד הפרישה;
- ג. לאחר שרכשו ניסיון וותק בהוראה, הפכו רבים מהם להיות המורים המאמנים והגננות המאמנות של הסמינר, והם מרגישים בכך מעין תרומה אישית למוסד וסגירת מעגל;
- ד. לרובם שימשה המכינה "מקפצה" להמשך לימודיהם האקדמיים. כיום, רבים מהם בעלי תואר ראשון, חלקם בעלי תואר שני, ובודדים אף לומדים לתואר שלישי.

בראייה היסטורית, ניתן לומר, כי שלושה גורמים חברו יחדיו להצלחת פרויקט המחוננים: האחד, תלמידים מצטיינים, בעלי פוטנציאל ויכולת אינטלקטואלית גבוהה, אשר ניצלו את ההזדמנות שניתנה בידיהם והתגברו על הקושי שבניתוק מבית הוריהם ולמדו במשך ארבע שנים בתנאי פנימייה בסמינר בבאר-שבע;

השני, מוריהם בתיכון ו/או מנהלי התיכון, שהשכילו לאתרם ולזהותם כבעלי פוטנציאל, והפנו אותם למסגרות חינוכיות מתאימות, כדי להוציאם מסביבתם הטבעית - סביבת מצוקה, ולהעבירם לסביבה מלמדת, מאתגרת ומטפחת;

והשלישי, מורי הסמינר - מורים לחיים - חדורי שליחות, אשר ראו בהוראה ייעוד, התמסרו ללא גבול להצלחת תלמידיהם, טיפחו, עודדו והכשירו אותם להיות מורים העתידים לחזור ליישוביהם, כדי לטפח ולקדם דור שני של ילדים ולהוציאם ממצוקה.

הצלחת הפרויקט מוכיחה, כי הפנייתם להוראה של התלמידים המצטיינים והוצאתם מיישוביהם לפנימיית העשרה הייתה הכרחית להצלחתם, וכי הרעיון להחזירם ליישוביהם הוכיח את עצמו כנכון, הן להם הן לקהילתם.

178 ע' אורן, "שיר סיום", ידיעות אחרונות, 19.04.2004.

"מפעל המחוננים לקראת מקצוע ההוראה" הוכיח את הצלחתו, וכפי שניסח זאת אריה סימון, מפקח מחוז הדרום: "במידה שניתן לסכם דבר כעבור שנה, הוכיח המפעל את חיוניותו. מן הראוי לערוך מעקב אחרי התפתחותו בשנת הלימודים תשכ"ד, על מנת להרחיבו הרחבה ניכרת לקראת תשכ"ה, אם יימצא הדבר כמוצדק.¹⁷⁹" ואכן, לאור הצלחתה של המכינה הפדגוגית הראשונה בבאר-שבע, שכזכור הוקמה "לאור הצרכים הדחופים של המדינה במורים ביישובי ספר ובעיירות הפיתוח,¹⁸⁰ החליט משרד החינוך והתרבות להמשיך במפעל ואף לפתוח את ההרשמה לכל נער ונערה החפצים ללמוד במכינה הפדגוגית בסמינר בבאר-שבע, אם במסגרת פנימייתית ואם כתלמידים אקסטריניים.

המכינות הפדגוגיות בבאר-שבע, כמו גם המכינות הפדגוגיות שהתנהלו בסמינרים רבים ברחבי הארץ, עשו לקירוב בני נוער למקצוע ההוראה והיו סמינרים שרוב תלמידיהם הגיעו ממכינות אלה. אך לקראת סוף שנות השישים, התברר כי המכינות הפדגוגיות בדרך כלל פיגרו ברמתן אחרי המגמות האחרות שבחינוך העל-יסודי, ולכן כאשר מספר הפונים לסמינרים ממסיימי המגמות האחרות גדל משמעותית, בוטלו רוב המכינות הפדגוגיות, וכך פחת מאוד מספר הלומדים במסגרת לימודים זו.¹⁸¹ בהתאם למדיניות של משרד החינוך נסגרה המכינה האחרונה בסמינר בבאר-שבע ב-31 באוגוסט 1970, ולא נפתחו כיתות י"א חדשות החל משנת הלימודים תש"ל.¹⁸² בראייה היסטורית ניתן להעריך, כי עובדי הוראה רבים, שסיימו לימודיהם במכינות הפדגוגיות בסמינר בבאר-שבע, מילאו תפקיד רב ערך, הן בקליטתם ובחינוכם של מאות תלמידים במושבי עולים ובאזורי פיתוח, הן במילוי המחסור החריף בכוח אדם בהוראה באותן שנות חירום.

תרבות הסמינר¹⁸³

החיים המשותפים בפנימייה, במשך ארבע שנים, והיציאה לחופשת שבת פעם בחודש, תרמו ליצירת חיי חברה פעילים וחוויות משותפות. ההווי המיוחד תרם לאווירה משפחתית, "אווירה עם המון סולידריות ושליוחות", כדברי פולה עסיס קדם.¹⁸⁴ בין התלמידים נקשרו קשרי רעות ובעקבותיהם עזרה הדדית, סיוע בלימודים, בהכנת שיעורי בית ובהכנה לבחינות. תורניות במטבח ובחדר האוכל, ניקוי החדרים ושמירה על תקינות הצידוד תרמו לפיתוח האחריות האישית והקבוצתית. עם הזמן נוצרה חבורה מגובשת ומלוכדת של בני נוער, ומהבחינה הזו שימש הסמינר כור היתוך בזעיר אנפין ותרם לאינטגרציה חברתית. כתב אריה רוס:

179 א' סימון, מפקח מחוז הדרום, אל זלמן ארן, שר החינוך והתרבות, 07.07.1963, ט"ז בתמוז תשכ"ג, מתוך עיונו של סימון, באדיבות המשפחה.

180 ש' מרבך, מינהל החינוך העל-יסודי, משרד החינוך, ירושלים, אל בית המדרש למורים גבעת וושינגטון, 22.11.1964, י"ז בכסלו תשכ"ה, ארכיון המדינה, גל – 7949/21.

181 יפה, המורה בישראל, עמ' 19-20; רחביה, מערכות החינוך בישראל, תל-אביב תשי"ז, עמ' 73-79; 162-170. 182 על ההחלטה לסגור את המכינות, כתבה המנהלת: "זו מכה רצינית למוסדנו – מכל הבחינות מכה – כי הרי אלה המשאבים העיקריים לבית המדרש. וכך שגם אם לא יוחלט על סגירת הסמינר (וכך אנו מקווים כמובן) קשה יהיה לגייס הרבה תלמידים מן המקום (גם הלוואות משרד החינוך צומצמו כמעט לגמרי והן ניתנו ברווחה רק לבוגרי המכינות) ובקיצור, איש אינו יודע מה ילד יום. ואעפ"כ אנחנו נוהגים כאילו לא קרה דבר ומקיימים כל פעולה, טיול וכמובן פעילות לימודית תקינה." מכתב טובה פוביצר אל ח"ג (מורה בחל"ת), מיום 31.12.1968, י' בטבת תשכ"ט, ארכיון קיי, ג/11.

183 המונח נלקח מתוך מחקר של שלוש מעמיתותיי למכללה. מחקרן עוסק בתיאור תרבותה של מכללת קיי בתקופה שבה עברה תהליך אקדמיזציה והוא מתמקד במפגש של שתי תרבויות: תרבות הסמינר והתרבות האקדמית ודן בהבדל בין מאפייניהן. ע' קינן, י' בצלאל וד' פישל, האקדמיזציה במכללת קיי, דו"ח מחקר פנימי, יחידת המחקר, המכללה לחינוך ע"ש קיי באר-שבע 1999.

184 פולה עסיס קדם, ריאיון, 07.07.2003.

החיים בפנימייה היו מדהימים בעיני. התפתחו חיי חברה מעניינים ופוריים, בעזרתם של מדריכים ששהו עמנו בפנימייה עשרים וארבע שעות ביממה, כשעל כל אלה שורה רוחה של טובה פוביצר המנהלת, שנוכחותה הייתה מורגשת ומודגשת ביותר, ואשר יחד עם בעלה עלי יצרו הרגשה של איכפתיות ומשפחתיות לצד דרישות לימודיות ומשמעתיות כנדרש. זכורים לטוב הטיולים, המסיבות והצעדות שהיו ממש הפנינג נפלא, וצילומי של עלי הותירו בידינו תיעוד נפלא של תקופה זו.¹⁸⁵

עלי פוביצר, בעלה של המנהלת, מלמד את המורים-העולים ריקודי עם, 1962 (ארכיון קיי)

המנהלת וצוות המורים שמו דגש על הצד החברתי-התרבותי ודאגו לארגון שיעורי עזר אישיים וקבוצתיים לאחר שעות הלימודים ולמערכת מגוונת של חוגים בשעות הפנאי: תיאטרון, טניס שולחן, ציור, פיסול, ריקודי עם, כדורסל. החוגים הללו סייעו לטיפוח כישרונותיהם האינדיבידואליים של התלמידים ועודדו את נטיותיהם בתחומים השונים. לתלמידים מוכשרים כמו פולה עסיס, אריה סגל וציקה הרשקוביץ, אפשרו לעבוד בסמינר, והם נתמנו לספרנים. הם נשלחו למרכזייה הפדגוגית בבאר-שבע על מנת ללמוד כיצד לארגן את הספרייה הלימודית וכיצד לקטלג את הספרים. השלושה הפעילו את הספרייה בתורנויות, ואף קיבלו משכורת. משה כהן ז"ל, כרמלה רחמים ואריה רוס לימדו שיעורי עזר בלשון.¹⁸⁶ אריה רוס אף הדריך תלמידים בבית-ספר לילדים קשי חינוך בבאר-שבע, כדבריו: "מעבר לסיפוק מפעילויות אלה, עלה בידי בדרך זו לממן את הוצאותי הנספות, כיוון שהורי לא יכלו לעזור לי במימון כלשהו."¹⁸⁷

185 אריה רוס, מכתב למחברת, 21.07.2003.

186 טובה פוביצר, מנהלת, אל י' פרידמן, מינהל החינוך העל-יסודי, משרד החינוך והתרבות ירושלים, 30.11.1965, הגדון: בקשה לאישור שיעורי עזר בלשון ובאנגלית, ארכיון המדינה, גל-7948/16.

187 אריה רוס, מכתב למחברת, 21.07.2003.

קשרי רעות עם הקהילה נוצרו כאשר בני נוער מבתי-ספר בבאר-שבע, הגיעו לסמינר לפעילויות משותפות עם תלמידי המכינה. נבחרת הכדורסל של הסמינר שיחקה בליגת הכדורסל לתלמידי תיכון וזכתה באליפות. פעילויות מיוחדות ארגנו תלמידי הסמינר עבור עיריית באר-שבע בימי העצמאות ובימי הזיכרון, במגמה לחזק את הקשר בין הסמינר והקהילה. סיפרה פולה עסיס קדם: "יום העצמאות שחגגנו בבאר-שבע היה הכי יפה שהיה לי בחיים. אמרו לנו, שהייעוד שלנו הוא להרקיד את אנשי באר-שבע, שיהיו מאושרים. רקדנו והרקדנו כל הלילה ברחובות. היינו אור לבאר-שבע.¹⁸⁸ קבוצת תלמידים נוספת ארגנה באותו יום העצמאות ערב לתושבי אופקים ומרחבים, וחבורת הזמר של הסמינר הופיעה בריקוד ובשיר להנאת התושבים.

ניקוי החדרים בפנימייה, 1968 (באדיבות טובה תבל, משמאל)

במסגרת השיעור "בעיות בחינוך" עסקו תלמידי המכינות בשלוש פעולות חינוך מעשיות, כתרומה לקהילה: א. עזרה למדריכים בבתי-תלמיד בארגון פעילויות לימודיות-חברתיות; ב. הוראה אישית לילדים חולים בבית החולים סורוקה; ג. הוראה אישית לתלמידים בבית-ספר סמוך שהוגדר כטעון טיפוח.¹⁸⁹

188 פולה עסיס קדם, ריאיון, 07.07.2003.

189 א' צלמון, דו"ח על ביקור במדרשה הממלכתית למורים בבאר-שבע, 09.03.1964. ארכיון קיי, קופסה פ/32.

חגים ברוח ישראלית

כל חגי ישראל, אירועים מיוחדים ומסיבות הסיום נחוגו ברוח ארץ ישראלית בשירי מולדת, בריקודים ובהמחזות.¹⁹⁰ טיולים אורגנו לצפון הארץ ולדרומה והדגש הושם על אהבת המולדת. היטיבה לנסח זאת מלכה מגלי-מורד: "טובה הביאה לנו את הציונות דרך הרגלים." וציקה הרשקוביץ הוסיפה: "כולנו היינו עולים חדשים ומעיריות פיתוח. היינו לא מעורים. בסמינר הפכו אותנו לישראלים".¹⁹¹ המסיבות בערבי שיש; החוג לתיאטרון שהקים שמשון לימון, שהעלה הצגות עם תלבושות ותפאורה; החוג לריקודי עם עם יוסי אבוהב לצלילי האקורדיון; ערבי השירה לצלילי הפסנתר; והופעות חבורת הזמר שהקים והנחה נסים אלשיך, הפכו לשם דבר ותרמו לחיי חברה חווייתיים ופוריים. סעדיה גוזלן (מכינה ג') הגדיר כך את תרומתו של הסמינר: "הסמינר הפך למרכז ההוויה התרבותית של באר שבע, ו...מקום משיכה לבחורי מקיף א', כי היו בסמינר הרבה בנות." וטובה פורמבה תבל (מכינה אחרונה) כתבה: "חיינו בבית המדרש, ובמיוחד בפנימייה, היו מלאי חוויות, גם במהלך השבוע, בשעות אחר הצהריים ובערבים. השתתפנו בצעדות, בטיולים וצפינו בהצגות. אני זוכרת את החוג לריקודי עם שכולנו אהבנו, ממנו צמחו מדריכים לא מעטים להוראת ריקודי העם. את יוסי אבוהב שלימד בחן רב את ריקודי העם ולא חסך במידע שנידב אודות היוצרים הישראלים."¹⁹²

מורים, תשכ"ג (באדיבות אתי ואיתן וגמן). שלישית מימין בשורת העומדים התחזונו: אתי שמיע וגמן המדריכה החברתית

190 שמואל מרבך, מינהל החינוך העל-יסודי, משרד החינוך והתרבות, ירושלים, אל טובה פובלישר, מנהלת, 04.07.1965, ארכיון המדינה, גל-7948/16. מרבך מודה "עבור ההזדמנות אשר ניתנה לי להשתתף במסיבות הסיום של המכינות הפדגוגיות. הופעת התלמידים והאווירה היו ביטוי למאמצים המושקעים במפעל במשך שנים."

191 ציקה-ציפי הרשקוביץ פרץ, ריאיון, 23.03.2003.

192 טובה תבל, מכתב למחברת, 09.03.2005.

חנה ברגמן, המורה לידע עם ולגיאוגרפיה בשנים 1964-2003, נזכרת בטיולים ובמסיבות המרגשות, שהטביעו את חותמם על תרבות הסמינר:

מסיבות היו שם דבר במדרשה. לא רק מסיבת פורים, שהתלמידים הכינו בעצמם את כל התכנית, אלא בעיקר מסיבת סיום שנת הלימודים, שהייתה גולת הכותרת. לטיולים יצאו כל הכיתות ביחד. מדי שנה, יצאה שכבת כיתות אחת לטיול של יומיים בירושלים ובסביבתה. הטיול התקיים תמיד ביומיים שלפני יום העצמאות, והתלמידים השתתפו בטקסי הזיכרון. עד שנת 1967 - בטקס שהתקיים במרכז העיר, ואחר כך - בטקס שהתקיים ליד הכותל. ביום הזיכרון עצמו, השכם בבוקר, היינו עולים להר הרצל. הטיול שזכור לי ביותר, היה בשנת 1967. ערב יום העצמאות, לקחתי את התלמידים לשער מנדלבאום ושם צפינו במכוניות העוברות מהצד הירדני לצד הישראלי של ירושלים ולהיפך. התלמידים צפו בנעשה ופתאום התחילו לקרוא בקצב "רוצים שלום, רוצים שלום". מספר חודשים אחר כך יצאנו לטייל עם אותם תלמידים לעברו השני של הקו הירוק.¹⁹³

המסיבות המרגשות ביותר, לדעת התלמידים, היו קבלות השבת, מלוות "צבע וריח וטעם וקול", כדברי מלכה מגלי מורד. השתתפו בהן תדיר המנהלת ומשפחתה וחלק מהמורים ובני משפחותיהם, ונתנו הרגשה של בית ושל איכפתיות ושייכות. סיפרה בהתפעלות רחל אזולאי כהן: "היינו כמו משפחה. המורים היו באים לאכול אתנו ביום שישי".¹⁹⁴ קבלות השבת כללו קטע אמנותי של קריאה, נגינה בפסנתר על ידי המורה שרה אסף, קריאה מסורתית של פרשת השבוע ולעתים גם תכניות נוספות.

"יש ערמה של חברה על הדשא", 1968 (ארכיון קיי)

193 חנה ברגמן, מכתב למחברת, 30.06.2003.

194 רחל אזולאי כהן, ריאיון, 24.04.2003.

צעדות הנגב היוו חוויה מיוחדת במינה. מספרת על כך רחל זרקו אלמוג, שצירפה את אמה לצעדה הראשונה: "צעדנו בתלבושת אחידה. עשינו בעצמנו את הכובעים והעניבות. לבשנו חולצה לבנה ומכנסיים כהים. היינו קבוצה הומוגנית. מרשימה מאוד בצעדה. על דש הבגד ענדנו את המשולש עליו כתוב: צעדת הנגב תשכ"ג." בחופש הגדול ובחופשת חגי תשרי יצאו תלמידים לעבוד במטעים של קיבוצי הסביבה, בארגונה של עליזה אילוז חסון (מכונה ב'). שלושה שבועות עבדו בקטיף ובזכות המשכורת שקיבלו, יכלו לממן את הוצאותיהם האישיות במשך השנה. תכונה מיוחדת הורגשה בסמינר ערב מלחמת ששת הימים. התלמידים חפרו שוחות מאחורי הפנימייה והדביקו רצועות של סדינים על החלונות עם דבק שהכינו מקמח ומים במטבח הפנימייה. לאחר הניצחון יצאו בהתלהבות לקבל בפרחים את פניהם של החיילים, שהגיעו מהחזית ועברו בבאר-שבע בדרכם לבסיסהם.¹⁹⁵

טיפוח אווירה חברתית

כפי שניתן להתרשם, הפעילויות החברתיות-התרבותיות יש בהן כדי להצביע על הכיוון החינוכי-האמוציונלי שנתנה טובה פוביצר לסמינר. נוהג מקורי שהנהיגה היה ציון ימי ההולדת של התלמידים והמורים. לפחות לאחדים מהתלמידים היה זה ציון יום ההולדת הראשון שחגגו בפורום כיתתי שכזה, והדבר גרם להם התרגשות רבה.

סיפר על כך יהושע ילין, המורה ללשון בשנים 1970-2002:

באותה תקופה היה למנהלת נוהג מאוד יפה, שלכל מורה ולכל תלמיד ביום ההולדת, היא נכנסה לכיתה ואמרה 'סליחה על ההפרעה, אבל עכשיו, לזה ולזה או לזו ולזו יש יום הולדת', ונתנה בונבוניירה קטנה של שוקולד ושרו שיר לכבוד יום ההולדת.¹⁹⁶

ד"ר אילנה צור, המורה לטבע בשנים 1964-1993, התרשמה מן האווירה המיוחדת כבר עם בואה לסמינר:

כשרק באתי, מה שהקסים אותי, זו האווירה שטובה פוביצר יצרה. אווירה מדהימה מבחינת שמחת החיים והיצירתיות. התלמידים הגיעו מעיירות הפיתוח, מכל הנגב, מבית שמש, מיישובי פרוזדור ירושלים. תערובת יפהפייה של ארץ-ישראל. חבר'ה שהרגישו את השחרור מהבית. הצמיחו כנפיים. הייתה ביניהם חברות טובה. הביאו תרבויות שונות ומיד התמזגו. בכיתות היו כלי נגינה והחבר'ה לקחו הכלים, שרו ורקדו.¹⁹⁷

הגיבוש החברתי ו"גאוות היחידה" הם שסייעו לתלמידים בעת משבר, שאיים להפר את חיי השגרה בסמינר, כפי שיסופר להלן:

בחורף 1965 (שנת הלימודים תשכ"ה), נפתחו ארובות השמים וגשמי זעף מלווים ברוחות ובקור עז פקדו את המדינה. הנגב הוצף בנחשולי מים, נחלים עלו על גדותיהם, הגשר מעל נחל באר-שבע, שחיבר את צפון המדינה עם דרומה ושימש עורק תחבורה מרכזי, נהרס כליל בשיטפון האדיר שפקד את האזור. יגאל אלון הבטיח בכנסת, כי "הגשר הגדול בנחל באר-שבע ייבנה עד החורף הבא."

¹⁹⁵ עליזה אילוז חסון, ריאיון, 01.05.2003; פולה עסיס קדם, ריאיון, 07.07.2003.

¹⁹⁶ יהושע ילין, ריאיון (מראיינת אביבה לימון), ארכיון טוביהו, 06.11.2000, קלטת מס' 870, צד ב.

¹⁹⁷ אילנה צור, ריאיון, 25.01.2003.

להקת המחול של המכינה הפדגוגית, 1963 (ארכיון קיי)

הגשמים גרמו להרס הכבישים, מילאו את כל האגמים ובריכות המאגר בנגב, שעלו על גדותיהם. כתוצאה מכך נותקו רוב כבישי הנגב ונסגרו הכבישים לאילת, לירוחם, לדימונה, לסדום, לעין גדי ולערד. זרם החשמל נותק והספקת המים הופסקה לשכונות אחדות בבאר-שבע. אך מבחינת משקעים הייתה זו שנה ברוכה ביותר. כבר בינואר ירדו בבאר-שבע יותר מ- 250 מ"מ גשם. כמות זו עלתה ב- 25% על כמות המשקעים השנתית הממוצעת, ויתר על כן, כמות כזו לא ירדה במקום בארבעים השנים האחרונות.¹⁹⁸

השיטפון הכבד לא פסח גם על הסמינר. ומעשה שהיה כך היה: בשנת הלימודים תשכ"ד (1964/1965) הגיע מספרם של תלמידי הסמינר למאה. הפנימייה צרה הייתה מלהכילם, והתלמידים הצטופפו ארבעה עד חמישה בחדר. משרד החינוך והתרבות אישר הוספת קומה שלישית לבניין הפנימייה, ולשם ביצוע המשימה פנה אל משרד השיכון, אשר הוציא מכרז לבנייה. במכרז זכה קבלן פרטי מקריית גת, וביום 11 במאי 1964 נחתם עמו חוזה. בהתאם לחוזה, הייתה העבודה חייבת להסתיים לא יאוחר מיום 4 באפריל 1965, אך חודשיים לפני סיום העבודה נעלם הקבלן והבנייה נפסקה. המנהלת חיפשה אחריו, ומשמצאה אותו, תירץ הדבר, בכך שזכה במכרז אחר, גדול יותר, ואינו יכול לסיים את העבודה. מכתבים ומברקים שנשלחו אל משרד השיכון ואל אהרן ידלין, סגן שר החינוך והתרבות, לא הועילו, והפניות הרבות לא נענו. בינתיים החלו לרדת גשמים עזים שהציפו את חדרי המגורים, כי הקבלן הספיק להסיר את שכבת הזפת עוד בקיץ, ומי הגשמים חדרו דרך הקומה העליונה הבלתי גמורה, דרך החלונות הפתוחים ומשם חלחלו לקומת הפנימייה ולחדרי התלמידים. התלמידים נאלצו להעביר את מיטותיהם ואת ציודם האישי לחדרי הכיתות ולגור שם. בגלל הרטיבות שחדרה לרשת החשמל, נאלצה חברת החשמל לנתק את זרם החשמל לפנימייה.

משלא חל שינוי במצב, החליטו התלמידים לעשות מעשה. ביום 13.01.1965 הם ערכו הפגנת מחאה מול משרדי הסניף המחוזי של משרד השיכון. הם "פלשו" לחדרים של משרד השיכון ותבעו

198 קטעי עיתונות: "הגשר הגדול בנחל ב"ש ייבנה עד לחורף הבא", דבר, י' בשבט תשכ"ה, 13.01.1965; "רוב הכבישים בנגב נותקו בשיטפון", דבר, י"ז בשבט תשכ"ה, 20.01.1965; "גשמי ברכה ירדו בנגב", שם; "חודשה התנועה בכבישי הנגב", על המשמר, י"א בשבט תשכ"ה, 14.01.1965.

הפגנות תלמידי מדרשה נסת"מ בתקריט משטרתית

מנהלת המוסד בבאר-שבע מאשימה שוטרים בהכאות

— מאת כתב "ידיעות אחרונות" בבאר-שבע —

התנגדות על הכאת תלמידים בידי שוטרים הוגשה לביטול באר-שבע. התלמידה הוגשה ע"י מנהלת המוסד למורים בעיר. המנהלת התנגדה על כי תלמידה, שהתגייסה במשרד השיכון בעיר, הוכה ע"י שוטרים, אשר באו לחבר את התלמידה לתלמידים התלונה גם על כך, כי עובדי המשרד היכו אותם.

התלמידים הפגינו על כי קבלו הבנין שצריך היה להם סוף קומה על בנין בית-הספר, הפסיק את עבודתו לפני סוף מה זכרם לכך, כי תלמידי השכונה שלהם יצאו במי גשם. הקבלן הפרטי בסביבה מקרית-גת, קיבל את התלמידה באמצעות משרד השיכון.

תלמידי המדרשה למורים של הגבול למורים כתנאים בתלמידיהם כבר ומו יב. ה"תלמידים" ברובם בני מושבי עולים, לומדים במדרשה ויש מתגוררים בה. לאחר שני קבלו הפסיק את עבודתו במי גשם, מסיימת האחר ש"נהרג הגבול המושב של הבנין. תלמידי המדרשה נאלצו לחפש את מוסדותם לתלמידיהם. מנהלת המדרשה, הגבול שובת פובליק, פנתה אל משרד השיכון, אל משרד החינוך

תלמידי המדרשה למורים של הגבול למורים כתנאים בתלמידיהם כבר ומו יב. ה"תלמידים" ברובם בני מושבי עולים, לומדים במדרשה ויש מתגוררים בה. לאחר שני קבלו הפסיק את עבודתו במי גשם, מסיימת האחר ש"נהרג הגבול המושב של הבנין. תלמידי המדרשה נאלצו לחפש את מוסדותם לתלמידיהם. מנהלת המדרשה, הגבול שובת פובליק, פנתה אל משרד השיכון, אל משרד החינוך

ה"א תלמידה אחת" —

דובר במשרד באר-שבע שנתבקש הבוקר להגיב על התלמידה שוטרי, אמר כי ה"משרד לא קיבלה תלונה, עד ממש" על התלמידה זו, חמש טיה אינה נוהגת לקבל תלונה בטרם בטלפון, הכהיר. לעצם העניין, טען הדובר כי לא יאטו ידיעתו לא תשטק שו שוטרים בכוח נגד תלמידי

אחרי ההפגנה התלוננו תלמידים כי כאשר סיפרו לי פקידים שם על הסבל הרב שעבר עליהם בבנין בית-הספר, גשמים וכנסו לחוכו, פגע אחד הפקידים בתלמידה יוספה פרחי בפראז לה, החיכת פרחי ואלו התלמידה שילמה דרכויו נזקקו בטה מן המשרד ע"י עובד אחרי מרובות המשרד חיכתה את התלמידה עליה אלו, טורה על פניה, משכה בשרותיה ירפה אותה

מן העיתונות: הפגנת תלמידי מדרשה, "ידיעות אחרונות", פברואר 1965

הבטחה בכתב, שייעשה הכול כדי לחייב קבלן זה או אחר לסיים מיד את בניית הגג, על מנת למנוע סבל נוסף במקרה שהגשמים יתחדשו. לאחר שהתלמידים סירבו לפנות את המשרדים, הזעיקו אנשי משרד השיכון את המשטרה, שפינתה אותם בכוח. התלמידים התלוננו, כי השוטרים היכו אותם, והמנהלת הגישה תלונה נגד השוטרים. סופו של דבר, חברי ועד התלמידים: צבי רבין, מלכה מגלי ומשה כהן, נפגשו עם מהנדס המחוז של משרד השיכון, אשר הבטיח לדאוג להשלמת הגג בפנימייה, וכך היה.¹⁹⁹

199 קטעי עיתונות: ע' ריבלס, "הגשם - ...הבעיה החינוכית", על המשמר, 02.02.1965; ש' גבעון, "תלמידים הפגינו - סולקו ע"י שוטרים", מעריב, 02.02.1965; מ' ארציאלי, "שיעור בבירוקרטיה למורות בעתיד", הארץ, ימים וילות בנגב, 02.02.1965; "הפגנת תלמידי מדרשה נסת"מ בתקריט משטרתית", ידיעות אחרונות, 02.02.1965; "Polic Force Claimed used", Jerusalem Post, 02.02.1965.

הפנימייה על שלוש קומותיה (ארכיון קיי)

נושאי התפקידים: המנהלת, סגל ההוראה ואם-הבית המנהלת טובה פוביצר

הסמינר זכה למנהלת רצינית ומסורה, אשר נטלה על עצמה בהתלהבות רבה את המשימה לנהל את המוסד החינוכי, לטפחו ולהגדילו, הן באיכות התלמידים והמורים והן בכמותם, וגילתה כישרון ארגוני ומסירות ללא גבול במילוי המשימה. ניתן לומר בוודאות, כי הסמינר עוצב בדמות מנהלתו.²⁰⁰ במקביל לניהול הסמינר לימדה טובה לשון בשיטתה המיוחדת, דרך סיפורים ושירים ישראליים, שיטה שהביאה לאהבת השפה, כפי שמעיד סעדיה גוזלן (מכילה ג'): "המנהלת הצליחה להדביק את כל התלמידים למקצוע שלה! אנשים שרו דקדוק! עד היום אני מנקד טקסטים."²⁰¹ לדבריו:

טובה הייתה קשובה לתלמידים. בתקופתה תלמידים הגיעו לסמינר במספרים גדולים. אם קרה ותלמיד עזב, היא ראתה זאת ככישלון אישי שלה. היא גייסה מורים מוכשרים. הביאה אנשים מהכור האטומי שילמדו פיזיקה ומתמטיקה. טיפלה בכל הבעיות, האישיות והארגוניות. ידעה להיות קשוחה עם תלמידים ומורים כשלא עמדו בציפיות

200 מחקר שנערך בראשית שנות התשעים על ידי צוות "אליטה - אבחון ארגוני ופדגוגי של מערכות חינוך", במטרה לאפיין את מערכת החינוך העל-יסודי בישראל על ידי פורטרטים נטורליסטיים, מנה בין מסקנותיו, כי "נכונה הקביעה, שבית-הספר מעוצב בדמות מנהלו. ראינו איך בגלוי ובסמוי חזרו החושים והובילו למנהל, במקרים רבים כדמות ש'הרימה' את בית-הספר." ראו ד' גורדון ואחרים, ימי בית-הספר: פורטרטים של שמונה בתי-ספר על-יסודיים בישראל, באר-שבע תשנ"ב, עמ' 382; ד"ר דרורה פורטוגלי ז"ל, המפקחת הארצית על כיתות הגננות בבתי המדרש, ערכה ביקור בסמינר בשנת 1971, שנת עבודתה הראשונה של טובה פוביצר, וכך כתבה: "למדתי להכיר ביתר הרחבה את הקן החם - נוסף הביטחון, שהשכלת לבנות במו ידיך. אם להוסיף לקן זה את אוירתו הלימודית, בעיון ובמעשה - הרי שעשית רבות, ויכולה את להיות גאה על מפעלך ופועלך." מכתב ד"ר ד' פורטוגלי אל טובה פוביצר, 14.02.71, ארכיון קיי, קופסה פ'32.

201 סעדיה גוזלן, ריאיון, 11.02.2003.

שלה. קשוחה ומבינה. והחשוב מכול, טובה הצליחה לטעת באנשים שהם שווים ויכולים להצליח, אם הם רוצים!!!

שתי אמרות ליוו את טובה מאז "הדסים" לאורך כל שנות עבודתה בהוראה, והיו נר לרגליה: האחת, "כגודל החסך שהילד חווה – כן גודל הפיצוי שהוא ראוי לו"; והשנייה, "שים לבך, המורה, לפוטנציאל החבוי בכל תלמיד, ולא לרמת ההתחלה שאֵתה בא. זמן לו אתגרים ומשימות מעוררי סקרנות, מוטיבציה ורצון להשקיע, ואז תיזקף קומתו של השתיל הרך שרוחות שונות כופפו את ראשו, והוא יבלבל, ינץ, יפרח וייתן פרי."²⁰²

ואכן, טובה זכתה לאהדה ולהערצה, הודות לגישתה החינוכית הייחודית, המאמינה בסגולותיו של כל תלמיד, מחזקת כל תלמיד ומעודדת אותו להאמין בעצמו ולהצליח תוך חיזוק הדימוי העצמי שלו.

מלכה מגלי מורד (מכינה א' וסמינר מחזור תשכ"ו):

טובה עשתה כאן עבודת קודש. היא לקחה אותנו תחת כנפיה. קודם דאגה להעלות את הדימוי העצמי שלנו ויצרה גאוות יחידה. היא דקדקה בנו. עיצבה וטיפחה את האישיות שלנו מבחינה חינוכית. טיפחה את הצד הערכי לצד הידע. עבדה ללא שעות. נתנה את נשמתה. עודדה יכולות אישיות. לימדה אותנו לאהוב את השפה. היו לנו מורים משכמם ומעלה בידע ובאישיות. לי היה מזל שאנשים כמו אליעזר מרכוס וטובה פוביצר ואריה סימון המורה לתנ"ך, לימדו אותי. בזכותם הגעתי למה שהגעתי.²⁰³

חיים (הירש) אייל (מכינה א' וסמינר מחזור תשכ"ו) מספר:

מורים רבים השאירו בי את רישומם אבל הייתה אחת, שנשבה כמו רוח, והפיחה חיים באוסף התלמידים שנאספו מכל רחבי הארץ לפנימייה בבאר-שבע. אחת שהפכה אותם לחבורה אוהבת. הרוח הזו נשבה מאישה צעירה וטמירה, שלשמע העברית היוצאת מפיה תמיד נרעדתי, טובה פוביצר – המנהלת. [...] היום אני נכון להודות לה על הטוב שהיא הרעיפה עלי ועלינו, וגם על הדרישות הנוקשות שלא הייתה מוכנה להתפשר עליהן: הדיוק והסדר, מילוי המחויבות, היושר האישי, החברות ועוד ועוד. היום אני יכול לראות, כמה עמוק נשבה הרוח הזאת. רוח שדרשה מהמורים כמו מהתלמידים לתת מעצמם וממשפחתם כל יום וגם בערבי שישי וקבלת השבת. רוח שהביאה ויצרה חגים ומועדים, רוח שנטעה טעם חיים במשחק בשיר ובציור, רוח שהתירה ואסרה לטובה, כשמה כן היא. היום אני מכיר בעובדה, כי לדרשנות הזו היו שתי פנים: פן הדרישה ופן הדרשה. אני ראייתי יותר את הראשון, ורק לימים הכרתי בפן השני, ובמיוחד בגילוי ההתנהגותי "נאה דורש ונאה מקיים". היום נדמה לי, כי זה היה הצופן הגנוז בשמה של המדרשה.²⁰⁴

אלה לבקוביץ גוזלן (מכינה ג' וסמינר מחזור תשכ"ח):

לטובה היה חוש מיוחד לאתר אנשים בעלי כישורים מתאימים להוראה. רובנו היינו

202 טובה פוביצר, מכתב למחברת, 23.07.2003.

203 מלכה מגלי מורד, ריאיון, 30.01.2003.

204 חיים אייל, מכתב למחברת, 16.10.2003.

עולים חדשים והיא נטעה בנו את אהבת ארץ ישראל דרך שירי הילדות. לימדה אותנו שירי ילדות, כי ילדותנו עברה עלינו בגולה. היינו בני שש עשרה ולא הכרנו את שירי הגן הארץ ישראליים, כי לא גדלנו בארץ. וכדי שלא נהיה מנותקים, טובה חיברה אותנו דרך השירים להווי הארץ. היא בנתה לנו את הילדות הארץ ישראלית, שלא נהיה מהגרים, שלא נרגיש זרים. אני עזבתי את התיכון, כי לא הייתי מחוברת עם ילידי הארץ. הם נתנו לי להרגיש כעולה חדשה, למרות שכבר סיימתי בית-ספר יסודי בארץ, הרגשתי זרה. לא ידעתי את שירי הילדות, ולא את שירי מבצע קדש וגם השירים שנוגנו ברדיו היו זרים לי. טובה לימדה את כל השירים תוך לימוד הניקוד. כתבה על הלוח את השיר, ניקדה אותו, לימדה אותנו לשיר ואחר כך לימדה את חוקי הניקוד.²⁰⁵

חנה עטר צפאני (מכינה ו' וסמינר מחזור תשל"א):

האישה הזו, טובה פוביצר, נצורה בלבי כאדם שעשה הבדל בחיי. היא טיפחה אנשים צעירים בעלי "נשמה יתרה". אנשים עם ערכים שישכילו ללמד ולחנך את הדור הצעיר בהצלחה. סיימתי את הסמינר בהצטיינות למרות מצוקה קשה בבית, והוכחתי שעם תנאי למידה טובים ומורים תומכים אפשר להגיע להישגים נאים. ואת זה לקחתי לעצמי בתור מורה בישראל, שאאפשר לכל תלמיד לבוא לידי ביטוי מלא.²⁰⁶

טובה פורמבה תבל (מכינה אחרונה וסמינר מחזור תשל"ב):

הייתה מי שניצחה על העשייה, ובדרכה הייחודית סללה עבורנו מסע מופלא של צמיחה והתהוות. ואני מתכוונת כמובן ל**טובה פוביצר**, לה שמור בלב כולנו מקום חם. איכויותיה וסגולותיה ניכרו כבר אז בכל שנגעה ידה. יופייה הפנימי, העושר התרבותי והרוחני שאפיין אותה, הקרין על כולנו ובמידה רבה עיצב את דמותנו האישית והמקצועית. עד היום, כשכולנו שומעים את השיר "תכול המטפחת קורטוב של נחת ונתגשם החלום", אנחנו נזכרים בקולה הנעים של טובה ובמה שלמדנו בשיעור הלשון אותו לימדה. לאחת שכמותה, התכוון מי שטבע את המושג "מלח הארץ". טובה הייתה דוגמה לערך כבוד האדם. יחסה החם והבלתי אמצעי כלפי כל אחד מאתנו, גם בתקופת לימודינו וגם ברכות הימים, הוא דוגמה ומופת לכל מחנך בישראל.²⁰⁷

סגל ההוראה

המורים היו בוגרי סמינרים, בעלי תעודת הוראה, ו/או בעלי תואר ראשון, ויש שהיו כבר בעיצומם של לימודיהם לקראת התואר השני. עבודתם לא הצטמצמה רק בהוראת מקצועם, אלא כולם נטלו חלק נכבד בעבודה החינוכית-החברתית הכללית. ולדברי התלמידים: "היו לנו מורים משכמים ומעלה – בידע ובאישיות".²⁰⁸

205 אלה לבקוביץ גוזלן, ריאיון, 09.02.2003.

206 חנה עטר צפאני, מכתב למחברת, 03.03.2004.

207 טובה תבל, מכתב למחברת, 09.03.2005.

208 חנה צפאני, מכתב למחברת, 03.03.2004.

מי היו המורים ומה הם זוכרים מתקופה זו?

שרה אסף עבדה בסמינר בשנים 1961-1974, הייתה מחנכת של המכינות הפדגוגיות ולימדה את המקצועות ההומניסטיים גם במכינות הפדגוגיות וגם בכיתות מורים-עולים. כך סיפרה: הייתי בכל השנים של טובה פוביצר. היא הייתה מנהלת מסורה בלב ובנפש. טיפחה את התלמידים. עבדנו סביב לשעון. גם ביום החופשי היינו במדרשה. זו הייתה נתינה טוטאלית. נעשתה שם עבודה חינוכית יוצאת מן הכלל. דוגמה נהדרת לעבודה חינוכית שנעשתה בכל הלב.²⁰⁹

לימים תראה שרה פרי בעמלה, והיא ממחישה זאת ב"סיפורים מהחיים", מהם בחרנו בשניים: האחד: לאחת מההשתלמויות בלשון עברית שנערכה באוניברסיטת חיפה, הגיעה שרה באיחור. כאשר נכנסה, האולם היה כבר חשוך וההרצאה הראשונה כבר בעיצומה. בעוד היא מתארגנת במקומה, הועבר אליה פתק, בו נכתב: "אני תלמידה שלך לשעבר מסמינר באר-שבע. הופתעתי מאוד לראותך וכמובן שמחתי! אין מילים בפי להביע את זיכרונותי הטובים מהתקופה שבה לימדת אותי. צעדתי בצעדים איטיים מאוד בשיעורי המקרא, בהיותי עולה חדשה, וזכיתי לעידוד יוצא מן הכלל מצדך. היום אני נותנת את ההרצאה למורים של חט"ב בנושא הבנת הנקרא. החומר המונח מאחוריך נכתב ברובו על ידי - אני יושבת בצוות של מחברי התכנית 'טיפוח החשיבה'. אין ספק שיש לך חלק נכבד בחלק גדול של הישגיי!" כאשר נדלקו האורות, ניגשה אליה הכותבת, ושרה זיהתה את תלמידתה טובה קורבר רוזנקרנץ, מהמכינה הפדגוגית השלישית.²¹⁰ הסיפור השני: בשנת 1983 התחילה שרה להורות לשון עברית בסמינר אורנים, במקום מורה שנסע לארצות-הברית. כאשר ביררה מי הוא אותו מורה, הסתבר לה, להפתעתה, שהיה זה תלמידה לשעבר מהסמינר, בעל תואר ב.א. בלשון.

חנה ברגמן לימדה בסמינר בשנים 1964-2003, הייתה מורה לידע עם ולגיאוגרפיה. ערב פרישתה לגמלאות העלתה את זיכרונותיה על הכתב:

אין יום מתאים יותר לכתוב את זיכרונותי על ימיה הראשונים של המדרשה למורים ולגננות, מאשר יום עבודתי האחרון במכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי. הדרך בה התגלגלתי ללמד במדרשה משקפת את המציאות בבאר-שבע של אותם ימים. ד"ר גדעון פרוידנברג, המנהל של השכלת עם באוניברסיטה העברית, הציע לי לבוא וללמד במדרשה. המורה להיסטוריה יצאה לחופשת לידה ואין מי שיכין את התלמידים לבחינות השלמה. אני הייתי בשלבי סיום של לימודים לתואר ראשון. כך התחלתי ללמד במדרשה בתחילת חודש מאי של שנת 1964. [...] הפגישה עם המדרשה הייתה דבר שונה מכל מה שהכרתי. מוסד קטן, שכל הכיתות שבו, שתיים או שלוש במספר, שכנו לאורך מסדרון אחד. כך ששיעורי זמרה בכיתה אחת היו ליווי רגיל ללימודים עיוניים בכיתה אחרת. היות וכל התלמידים היו מעירות פיתוח - מקריית שמונה בצפון ועד אילת

209 שרה אסף, ריאיון, 06.02.2003.

210 טובה קורבר נפטרה בשנת 2002. יהי זכרה ברוך! בשנת תשנ"א כתבה טובה יחד עם ד"ר הדרה לסר-כהן את הספר **התבוננות וחשיבה: תרגילים לפי יצירת מוריץ קורנליוס אשר**, בהוצאת הסוכנות היהודית, עליית הנוער, התכנית לטיפוח קריאה וחשיבה. חוברת הדרכה למורים וחוברת פעילויות לתלמיד.

בדרום, כולם גרו בפנימייה והורגשה מאוד האווירה של ה**בית**. גם ב"חדר המורים", שהיה גם המזכירות וגם חדר ההנהלה, הורגשה אווירה זו. [...] אלה היו הימים שטובה פוביצר הייתה מנהלת המוסד. המוסד היה קטן, אבל האווירה הייתה טובה והדגש היה על **חינוך**. וכך באותם ימים יכלה מנהלת להציע למונה ללא ניסיון וללא תעודת הוראה, ללמד מקצוע שמעולם לא למדה, והוא מקצוע הגיאוגרפיה. ועל כך אהיה תמיד אסירת תודה לה, כי בזכותה נהניתי מכל רגע שעבדתי במדרשה – מכללה, במשך 39 שנה ומשהו.²¹¹

סימה גולן לימדה בסמינר בשנים 1964-1974, הייתה מדריכה פדגוגית בכיתות מורים-כוללים ומורה לפדגוגיה ולתולדות האמנות. במכינות הפדגוגיות לימדה בשנים 1967-1969, בהן לימדה "בעיות חינוך". כך סיפרה:

הרקע התרבותי של התלמידים היה מאוד דל. הם הגיעו מכל הארץ. אך הייתה המון נכונות. יש לי זיכרונות טובים. זו הייתה תקופה טרום-טלוויזיה, טרום-בידור. הכנו לתלמידים ערבים תרבותיים. היה תענוג לעבוד אתם. לא נתתי מבחנים אלא מבחנים הביתה. סה"כ מאוד נהניתי.²¹²

זמרה גיל, מורה לספרות במכינות הפדגוגיות, מדריכה פדגוגית ומורה לדידקטיקה בכיתת מורים-עולים, בשנים 1964-1970:

הסמינר היה מפעל חיים של טובה. הסמינר היה מעין פנימייה קטנה. התלמידים ניתנו לעיצוב כמו בצק רך. הם חיו חיים נפלאים בפנימייה. חיים אינטנסיביים. המורים גילו מעורבות חברתית גבוהה והגיעו לחגוג חגים וערבי שבת במדרשה יחד עם משפחותיהם. טובה - אישיות בעלת שיעור קומה. הדלת בחדרה תמיד הייתה פתוחה לכל תלמיד. היא הכירה כל תלמיד וידעה על בעיות אישיות של כל תלמיד. הייתה נערצת על התלמידים. מורה ללשון בחדר. לימדה באמצעות שירים ובדיחות. שיתפה את המורים בעשייה החינוכית והחברתית. מנהלת מיוחדת במינה. הובילה את המדרשה בייחודיות שלה.²¹³

גריזלדה שניאור ז"ל לימדה תורת החינוך ופסיכולוגיה בשנים 1967-1981:

זה היה סמינר קטן ממדים. הייתה בו אווירה ידידותית. הסמינריסטים היו מתושבי המקום ומהקיבוצים ואימהות צעירות, רובם ללא תעודת בגרות ורובם קיבלו מלגות. מכיוון שלא היו מספיק ספרים לכל התלמידים, נהגתי להדפיס בעצמי במכונת כתיבה מאמרים של אברהם מינקוביץ, קרל פרנקשטיין, ז'אן פיאז'ה ואחרים, ושכפלתי אותם עבור התלמידים. זה היה החומר הלימודי ממנו למדנו.²¹⁴

211 חנה ברגמן, מכתב למחברת, 30.06.2003.

212 סימה גולן, ריאיון, 23.03.2003.

213 זמרה גיל, ראיונות, 8.11.02; 06.02.2003.

214 גריזלדה שניאור ז"ל, ריאיון, 06.07.2003; ראו קורות חייה בנספח הביוגרפיות לפרק הרביעי.

שולמית מאיר הקימה את מסלול הגננות בסמינר, הייתה מדריכה פדגוגית בשנים תשכ"ה-תשכ"ו ולימדה תורת הגן ובעיות חינוך. כך סיפרה:

אהבתי מאוד את הסמינר. הכול היה חדש. ציוני. הייתי צריכה לבנות את מסלול הגננות לבד, כי מלבדי כולם היו מורים, ורובם חיפשו גם הם את הדרך. בניתי תכנית לימודים בתורת הגן ובעבודה מעשית עם הנחיות של המפקחת שושנה אילן ז"ל. הצמדתי כל תלמידה לגן ילדים וקיימנו גם סיורים קבוצתיים. הרוח החיה של כל העסק הייתה טובה. היא משהו באמת מיוחד.²¹⁵

כעבור שנתיים חזרה שולמית לירושלים, אך לא שכחה את הסמינר. כשהגיעה בתה לגיל שש עשרה שלחה אותה ללמוד במכינה הפדגוגית בבאר-שבע, כי "סמכתי כל כך על המקום ועל המורים."

אסתי לוכטנשטיין פילרסדורף, שלימדה אנגלית בשנים 1963-1971, העלתה את זיכרונותיה על הכתב:

הייתה במדרשה אווירה של "ארץ ישראל היפה", כפי שפיללנו וקיוונו לה. אווירה של התלהבות ראשונית, של שיתוף פעולה ואחוה. של אהבת הארץ, נופיה ושיריה ושל העשייה החינוכית. במידה רבה היינו כמשפחה אוהבת ותומכת – מורים ותלמידים כאחד. עצם העובדה שהמקום היה גם פנימייה היווה הזדמנות נרחבת מן הרגיל בבתי-ספר, לעבודה מעמיקה. אנגלית, כידוע, היה אז מקצוע שרבים התקשו בו, וודאי נוער מן הרקע של תלמידינו. אבל גם כאן ההתלהבות חיפתה ועזרה להתגבר על הקשיים. [...] אני הנהגתי בסמינר "ערב אנגלי". ערב אחד בשנה היו כל התלמידים משתתפים בהמחזות של סיפורים ושירים באנגלית. ימים לפני כן הייתה תכונה לקראת הערב, ובאותו יום היה כל הסמינר עסוק בו. הכנו תפאורות ותלבושות וכמובן חזרנו שוב ושוב על ההצגות. הכול באנגלית. אלה היו ערבים שכולנו נהנינו מהם ביותר.²¹⁶

"ערב אנגלי", בהנחיית המורה לאנגלית אסתי לוכטנשטיין פילרסדורף (במרכז)

215 שולמית מאיר, ראיון, 27.04.2003.

216 אסתי פילרסדורף, מכתב למחברת, 14.04.2003.

יהושע ילין, המורה ללשון בשנים 1970-2002, סיפר:

כשהגעתי זה היה באמת סמינר קטן. הייתה אווירה מאוד נעימה. תלמידים רצו ללמוד בחשק רב, ומבחינה זו, אחרי השנה שלימדתי במקיף, בית המדרש למורים היה בשבילי משב רוח רענן. סוף סוף יכולתי ללמד ברוח שאני אוהב ללמד. [...] לא היה אפילו חדר מורים. בכל הפסקה התכנסנו במזכירות, הפרענו למנהלת ולמזכירה אביבה שגב, ומהפנימייה שלחו לנו סנדוויצ'ים. ישבנו על כסאות מתקפלים, בסוף ההפסקה קיפלנו את הכיסאות והלכנו ללמד.²¹⁷

אם-הבית

דבורה יבנאלי עבדה כאם הבית במשך שמונה שנים, החל מנובמבר 1963. בעברה הייתה חניכה במשק הפועלות שבהנהלת חנה צ'יזיק, חברת הפלמ"ח וחמש עשרה שנה חברה בשדות ים.²¹⁸ דבורה הייתה אחראית על המבשלות, על עובדות הניקיון, על הכביסה ועל כל התיקונים והשיפוצים למיניהם, ובהתאם לכך הוזמינה בעת הצורך שרברב, חשמלאי או רופא. כך סיפרה:

התלמידים הגיעו מבתי לא מסודרים, הם היו צריכים טיפוח והרבה תשומת לב ונתנו להם. הסמינר אפשר להם להתפתח ולהוציא את הגרעינים הטובים מתוכם. והם יצאו נהדרים! המדרשה התנהלה כמו משפחה. נוצרה ידידות בין התלמידים כמו במשפחה מורחבת. בין התלמידים היו גם תלמיד ערבי-נוצרי ושני צ'רקסים והם התערו והרגישו כמו בבית. לא הרגישו שונים. עבדנו ללא חשבון של שעות. אם תלמיד חלה וצריך היה להזמין את ד"ר קיש (רופא הילדים), או להגיש מרק חם לתלמידה שחלתה, או לדאוג לחולצה לבנה לקבלת שבת לתלמיד שלא היה לו, עשינו זאת. הייתה אווירה חמה. אווירה של בית.²¹⁹

בשלהי תקופת טובה פוביצר

בסוף שנות השישים גדלו כוחות ההוראה במידה כזו, שלרבים מהם לא נמצאה עבודה. בארץ היו אותה עת שישים ושניים מוסדות להכשרת עובדי הוראה, אך כבר לא היה צורך בכולם, ומשרד החינוך נערך בהתאם והחל לסגור מוסדות (מדרשות למורי כפר) או לאחדם וכך בשנת תשכ"ח, פחת מספרם לארבעים ושבעה.²²⁰ לקראת שנת תשכ"ט נעשו ניסיונות נוספים לצמצום על מנת לרכז את הכשרת המורים במספר קטן של מוסדות הוראה.²²¹

היה זה גם בעקבות מסקנותיה של ועדת דושקין – "הוועדה הציבורית לבעיות המורים לחינוך היסודי", אשר המליצה עוד בשנת 1962, על "הקמת 2-3 מוסדות מרכזיים להכשרת

217 יהושע ילין, ריאיון (מראיינת אביבה לימון), ארכיון טוביהו, 06.11.2000, קלטת מס' 870, צד B.
218 מכתב טובה פוביצר, מנהלת, אל ש' מרבך, מינהל החינוך העל-יסודי, משרד החינוך והתרבות, ירושלים, 12.11.1965, הנדון: דבורה יבנאלי. ארכיון המדינה, גל-7948/16.

219 דבורה יבנאלי, ריאיון, 03.02.2003.
220 על פי מדיניות זו, החל משנת תשכ"ח צומצמו מספר המוסדות להכשרת מורים וגגות וכן מספר הכיתות במוסדות אלה. הוכנסו גם שינויים בתקן השעות ובהיקף ההוראה של מקצועות שונים. במקביל החל תהליך פיטורם של מורים שאינם קבועים עדיין בעבודתם במוסדות להכשרת מו"ג (שהתחילו בעבודה זו בתשכ"ו או בתשכ"ז). מורה שפוטר קיבל הודעה, כי "לא נוכל להעסיקך בשנת תשכ"ח. אין במכתב זה משום ניסיון להטיל דופי בעבודתך, אלא היענות לשינוי בתנאים." עמנואל יפה, מנהל המחלקה להכשרת מורים, אל ח"ג, מורה בסמינר בבאר-שבע, מיום 24.04.1967, י"ד בניסן תשכ"ז, ארכיון קיי, קופסה ג' 11.
221 יפה, על מחנכים וחינוכם, עמ' 49.

מורים, שיקרינו מכוחם על המוסדות הקטנים יותר (מספרם של אלה יצומצם).²²² הוועדה פסלה את האפשרות שהועלתה, להעביר את משימת הכשרת המורים לבית-הספר היסודי לא האוניברסיטאות. פרופ' סיני אוקו ופרופ' אלכסנדר דושקין תמכו "בהשאת ההכשרה בסמינרים, תוך ריכוזם לסמינרים גדולים ושיפור תכנית הלימודים שלהם."²²³ לאחר שנים נוספות של דיונים, שוב המליצה ועדת דושקין, בשנת 1969, על "צמצום מספר המוסדות והקמת מספר מוסדות מרכזיים ומקיפים במתכונת אקדמית. במוסדות אלה יאורגנו הלימודים בארבע חטיבות: מדעי הרוח, החברה והטבע מחד גיסא – וההכשרה המקצועית מאידך גיסא."²²⁴ במסגרת מדיניות זו, של סגירת סמינרים קטנים, נסגר בשנת 1976 הסמינר למורים ולגננות בשדה בוקר, שנפתח בשנת 1966.²²⁵ מכיוון שהסמינר בבאר-שבע, בראשית שנות השבעים, היה גם הוא מצומצם בהיקפו, והיו בו ארבע כיתות לימוד בלבד, שבהן למדו כמאה תלמידים, ריחפה גם עליו סכנת הסגירה. ואכן, הגיעו שמועות, שמשד החינוך מתכוון לסגור את הסמינר בבאר-שבע. היו שכבר החלו בחיפוש קדחתני אחר מקומות עבודה חלופיים, בתיכון ובאוניברסיטה, אך "הגרעין הקשה" של המורים הוותיקים, סירב אף להביא בחשבון אפשרות זו של סגירת הסמינר היחיד בנגב, והקים ועד פעולה בניסיון לשנות את רוע הגזירה. על הוועד הוטל להשתדל אצל פעילי ציבור מן האזור כדי לשכנעם בחשיבות המשך פעולתו של הסמינר ולשתתף במאבק נגד סגירתו.

מספר על כך יהושע ילין, המורה ללשון:

אני זוכר ישיבה גדולה אצל שר החקלאות דאז, אהרן אוזן, בביתו בגילת. פגישה עם יונתן יפרח, ראש מועצת שדרות. פגישה עם זאב זריז, סגן ראש העיר. פנינו גם לאהרן ידלין מחצרים, שהיה אז סגן שר החינוך והתרבות, כי הייתה חרדה רבה בקרב המורים והתלמידים. היינו בדיכאון. לאן נלך? מורים התחילו לחפש עבודה בתיכון, באוניברסיטה. סיכומי של דבר, לא רק שלא נסגר הסמינר, אלא נפלה החלטה שהוא יהיה מוסד להכשרת מורים מרכזי בנגב.²²⁶

ד"ר נורית זידין ודוד אוחנה פנו לדוד טוביהו, ראש העיר בשנים 1950-1962, שפעל להקמת המכון להשכלה גבוהה בנגב (לימים, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב), וכזכור, סייע בידי אריה סימון להקים את הסמינר בגלגולו הראשון כמדרשה למורי כפר בנגב. סיפרה נורית:

הגענו לטוביהו וסיפרנו לו שעומדים לסגור את הסמינר. תיארו בפניו, מי היא האוכלוסייה הלומדת בסמינר: ברובה אנשי באר-שבע וגם בני מושבים ואזורי פיתוח, קיבוצניקים

222 יפה, המורה בישראל, עמ' 32.

223 דרור, אקדמיזציה, עמ' 22; ס' אוקו, "מורים בבית המדרש למורים", אורים, כרך יד, חוברת ו-ז (אדר ב' תשי"ז), עמ' 430.

224 דרור, אקדמיזציה, 23.

225 הסמינר למורים ולגננות בשדה בוקר הוקם בשנת 1966 על ידי מוטי לקסמן, גבי שפר ויוסף משולם. בנוסף למסלולים הרגילים הדו שנתיים של הכשרת גננות והכשרת מורים לבית-הספר היסודי, פיתח הסמינר מסלול מיוחד תלת שנתי להכשרת מורים לחינוך שדה, מורים לבית-הספר היסודי ולחטיבת ביניים: מורים לטבע, לגיאוגרפיה ולידיעת הארץ. כאשר הוחלט במשרד החינוך על סגירת הסמינר, ניהל המנהל מוטי לקסמן משא ומתן עם הנהלת אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, שתיתן חסות לסמינר, או לפחות תאפשר לבוגרי המסלול לחינוך שדה להשלים את השנה הרביעית ולקבל תואר ראשון. אך תכניתו לא צלחה. הסמינר נסגר אמנם רשמית בשנת 1976, אך משרד החינוך אפשר לתלמידי המסלול לחינוך שדה להשלים את השנה השלישית, ובשנת 1977 נסגר סופית. ראינו: לוי ייב, מרכז לימודי השדה, ריאיון, 20.05.2003; מוטי לקסמן, מנהל הסמינר בשנים 1972-1977, ריאיון, 01.07.2003.

226 יהושע ילין, ריאיון (מראיינת אביבה לימון), 1.8.2000 ארכיון טוביהו, קלטת 864; ריאיון שלי, 16.03.2003.

ועולים חדשים. דוד טוביהו שמע אותנו, התקשר לשר החינוך יגאל אלון וסיפר לו את הסיפור. בגמור השיחה, פנה אלינו, ותוך חבטת אגרופו על השולחן, אמר בנחרצות: 'לא יקום ולא יהיה! לא ייתכן להשאיר את הנגב ללא סמינר. זו תהיה מכת מוות לנגב ללא מורים. אתם יכולים לחזור לסמינר. סמינר באר-שבע לא ייסגר!!!' ואכן, בעקבות הלחצים, הוסר האיום, ולא רק זאת, הסמינר המשיך להתפתח, לגדול ולהתרחב.²²⁷

ודוד אוחנה הוסיף: "למזלנו המוסד לא רק שלא נסגר, אלא מאותו רגע ואילך נפלה החלטה שיעמוד מוסד להכשרת מורים מרכזי בנגב, הוא רק הלך והתפתח עד להישגיו היום."²²⁸

אחרית דבר

ראשית שנות השבעים הביאו למפנה מכריע בהתנהלותו של הסמינר בבאר-שבע, בעקבות התהליך האקדמי שהתדפק כבר במלוא עוזו על דלתות הסמינרים בארץ. הסמינרים הגדולים כבר היו בעיצומו של התהליך לקראת הפיכתם ל"מכללות לחינוך", הווה אומר: הארכת משך הלימודים משנתיים לשלוש שנים, עליהם תיוספ שנה רביעית, שתהיה מיועדת להתמחות (סטאז'). הסמינר בבאר-שבע עדיין רחוק היה ממגמות אלה, ומשרד החינוך והתרבות, בנסותו להאיץ את התהליך, החליט להביא מנהל בעל תואר אקדמי, שיכניס את רוח האקדמיזציה לסמינר ויאיץ את תהליך הפיכתו ל"מכללה לחינוך". טובה פוביצר סיימה את תפקידה בסוף שנת הלימודים תשל"א (אוגוסט 1971) ועקרה לערד, וניתן לסכם ולומר, כי בתקופת עשר שנות ניהולה, התפתח הסמינר והתרחב, העמיק שורשיו ושירג פארותיו. דורות רבים של מורים וגננות סיימו לימודיהם בתקופתה ומילאו את החסר בכוח אדם במרחבי הנגב. רבים מביניהם זוכרים תקופה זו כיפה בחייהם:

צילה דגן ז"ל: "ארבע השנים בהן ביליתי במדרשה היו השנים החשובות בחיי."

חיה ודיש רבין: "תקופת הסמינר הייתה עבורי המשמעותית ביותר בחיי, שקבעה במידה רבה מאוד, הן את דרכי המקצועית והן את מסלול חיי האישיים. שם הכרתי את אישי צביקה, שלו אני נשואה למעלה משלושים וחמש שנים, ולנו ארבעה ילדים. מעגל החברים הקרוב ביותר שלנו נע סביב אותם חברים נפלאים מימי הסמינר. [...] חברים יקרים אלה, שעד היום הקשר אתם לא רק שלא נחלש, אלא הולך ומתהדק, הם לנו החברים הכי הכי אמיתיים. אנו נפגשים לעתים קרובות בקבוצה וביחידים, באירועים משפחתיים וסתם כך. בחתונת בנו הייתה כמעט פגישת מחזור ממש."²²⁹

חיים (הירש) אייל: "המדרשה הייתה עבורי בית מעצב לתפיסתי הבוגרת. היא עיצבה את השקפתי החברתית, היא עיצבה את טעמי התרבותי, היא עיצבה את שפתי והביאה אלי את האהבה לארץ לנופיה למשורריה, שלא לדבר על תפיסתי החינוכית, אבל מעל הכול היא נטעה בי אמונה עזה באדם וברוחו."²³⁰

227 נורית זיידין, ריאיון, 22.12.2002.

228 דוד אוחנה, ריאיון (מראיינת: אביבה לימון), 01.08.2000, ארכיון טוביהו, קלטת מס' 864, צד B.

229 חיה ודיש רבין, מכתב למחברת, 02.05.2003.

230 חיים (הירש) אייל, מכתב למחברת, 16.10.2003.

פרק חמישי

הסמינר מפלס דרכו בנתיבי האקדמיזציה

בניהולו של ד"ר יצחק הלווינג, 1971–1976

'תואר אקדמי' נדרש למורה כדי לסמן שהוא 'משכיל',
אך כדי למלא כראוי את תפקידו כמורה
הוא זקוק להכשרה ב'רמה אקדמית'.

עמנואל יפה, 1976
ראש האגף להכשרת עובדי
הוראה ולהשתלמותם
ויו"ר המזכירות הפדגוגית
במשרד החינוך והתרבות

הסמינר בבאר-שבע, כמו מערכת החינוך בישראל כולה, נכנס לעשור השלישי לקיומו. מה השינויים שלפניהם עמדו אז?

עמנואל יפה, אשר התמנה בשנת תשל"א ליו"ר "הוועדה לבדיקת הבעיות הפדגוגיות, הקשורות בניהולם ובהפעלתם של המוסדות להכשרת מורים וגננות", סקר את השינויים הצפויים בהכשרתם ובהשתלמותם של עובדי הוראה בעשור השלישי למדינת ישראל:

בראשית שנות השבעים המערכת זקוקה למספרים גדולים והולכים של עובדי הוראה מסוגים רבים ושונים: עובדי הוראה שיהיו בעלי הכשרה טובה יותר, בעלי השכלה גבוהה יותר, ובעלי התמחויות מיוחדות – במקצועות ההוראה, במדעי החינוך והאדם, בידיעת העם והעולם, בטכנולוגיה הכללית והחינוכית – ואף יבינו במחקר. [...] כדי להשיג מטרה זו יש צורך בגיוון הכשרתם של עובדי ההוראה לסוגיהם ובהעלאת רמתם ובהגדלת מספר מקבליה. [...] המשימה העומדת לפני הסמינרים בעשור זה היא אפוא הפיכתם למוסדות בעלי רמה אקדמית, המקנים תואר אקדמי. [...] היעד שאליו צריך להגיע במשך שנים אחדות, הוא שהסמינרים יגיעו למעמד של מכללות לחינוך, שהלימודים בהן יימשכו שלוש שנים ותיוספ אליהם שנה רביעית של עבודה מודרכת (סטאז').²³¹

ניצני האקדמיזציה

השינויים הללו בהכשרתם של עובדי ההוראה מקורם בשתי רפורמות ששינו את פניה של מערכת החינוך, הן את מבנה בית-הספר הן את מערכת ההכשרה להוראה. הרפורמה הראשונה, שיושמה בשנת 1961, היא הרפורמה בהכשרת המורים לחינוך היסודי; הרפורמה השנייה, שיושמה בשנת 1968, היא הרפורמה במבנה בית-הספר היסודי שבעקבותיה הוקמו חטיבות הביניים.

231 יפה, המורה בישראל, עמ' 46–47; 50–52.

בשנת 1961 מינה אבא אבן, שר החינוך והתרבות, ועדה ציבורית לבדיקת בעיות הכשרת מורים לחינוך היסודי, שכונתה "ועדת דושקין", על שמו של היו"ר פרופ' א"מ דושקין. הוועדה נתבקשה בין היתר לבדוק את מצב הסמינרים מתוך מגמה להכשיר מורים לשלושה מסלולים: גיל רך, כיתות ג'-ו', כיתות ז'-ח' ומעלה, לבדוק הוספת שנת לימודים שלישית, לבדוק את שאלת כוח האדם בהוראה בסמינרים ואת הקמת שניים עד שלושה מוסדות מרכזיים להכשרת מורים ש"יקרינו מכוחם על המוסדות הקטנים יותר (ומספרם של אלה יצומצם).²³²

"ועדת דושקין" הייתה צעד ראשון לקראת "אקדמיזציה" של הכשרת המורים לחינוך היסודי והגננות. מסקנותיה פתחו פתח ראשוני להגשמת תכניות לימודים ולהנהגת שנת לימודים שלישית. אך הביצוע התעכב, ורק בשנת 1971 הוקמה "הוועדה לבדיקת הבעיות הפדגוגיות הקשורות בניהולם ובהפעלתם של המוסדות להכשרת מורים וגננות", בראשותו של עמנואל יפה. בעקבות "ועדת יפה" ואחרי דיונים שנערכו במועצה להשכלה גבוהה בישראל, אושרו העקרונות של "האקדמיזציה של הסמינרים" והוסכם על הענקת מעמד של מכללות לחינוך לסמינרים המובילים בארץ, שהלימודים בהן יימשכו שלוש שנים תוך כוונה להוסיף שנה רביעית של עבודה מודרכת (סטאז'). לביצוע פעולה זו הקימה המועצה להשכלה גבוהה, בסוף תשל"ה, "ועדה אקדמית ארצית למכללות לחינוך", וזו פעלה בשיתוף עם המחלקה להכשרת עובדי הוראה במשרד החינוך והתרבות.²³³ בעקבות מסקנות הוועדה החל תהליך מואץ של "אקדמיזציה", שבו הכינו עצמם הסמינרים לכך שיאשרו כ"מכללה למורים", כלומר: להפיכתם למוסד בעל מעמד אקדמי המוסמך להעניק תואר ראשון לבוגריו. בהתאם לכך נקבע, שהכשרת היסוד של המורים לכל הגילים ולכל המקצועות תימשך ארבע שנים, ולמסיימיה יינתן התואר האקדמי הראשון לתעודת הוראה. ההכשרה תעניק השכלה כללית, השכלה פדגוגית והשכלה בהתאם לצורכי כל מסלול ומסלול והתנסות בהוראה. נקבעה תקופת סטאז' של שנה, שבמהלכה יעבוד הבוגר כמורה מן המניין ויקבל שכרו כמורה. שנת הסטאז' תיחשב כשנת ותק בעבודה. במקביל הוא יקבל הדרכה צמודה של מורה-חונך וישתתף בסדנה בת שתי שעות, שתדון בבעיות המקצוע וההוראה ובעיות חינוך אחרות. בסופה יגיש עבודה בכתב שתסכם את התנסותו בשנת העבודה הראשונה. בכך יתבצע מעבר הדרגתי ממעמד של "פרח-הוראה" למעמד של מורה אוטונומי.²³⁴

הרפורמה השנייה גררה בעקבותיה שינויים משמעותיים במערכת החינוך, ויישומה חייב שינוי במבנה הכשרת המורים לחינוך היסודי. זוהי הרפורמה במבנה של בית-הספר שהתבצעה בשנת 1968 בעקבותיה נקבע, כי במקום החלוקה המקובלת לשמונה שנות לימוד בבית-ספר יסודי וארבע שנות לימוד בבית-ספר תיכון, תחול חלוקה שונה: יקוצץ מספר שנות הלימוד בבית-הספר היסודי לשש, להן יוספו שלוש שנות לימוד בחטיבת הביניים, ולאחריהן יבואו שלוש שנות לימוד בבית-הספר התיכון. רפורמה זו חייבה כמובן יישום מערכת חדשה של הכשרת מורים: הכשרת "מורות-גננות" או מחנכות לגיל הרך - לגני ילדים ולכיתות א'-ב'; הכשרת מורים-כוללים לכיתות ג'-ו', שיתמחו בהוראת מקצוע עיוני או אמנותי מסוים; הכשרה מיוחדת של מורים לחטיבת הביניים -

232 יפה, על מחנכים וחינוכם, עמ' 82; א' רוכלי, "המכללה בעידן האקדמיזציה", מהלכים, שנתון תשמ"ג, עמ' 33-38. ההיסטוריה של רפורמות בהכשרת מורים מצביעה על מגמה מתמדת להאריך את משך ההכשרה ולהעלות את הדרישות לגבי השגת תארים אקדמיים. ד' כפיר ואחרים, האקדמיזציה של ההכשרה להוראה ושל מקצוע ההוראה, ירושלים תשנ"ח, עמ' 21 (להלן: כפיר, האקדמיזציה של ההכשרה).

233 יפה, על מחנכים וחינוכם, עמ' 8; 92-93.

234 שם, עמ' 24-25; 34.

כיתות ז'-ט'; והכשרת מורים לכיתות י'-י"ב, מורים בעלי השכלה אקדמית מלאה.²³⁵ שינויים אלה הביאו להכשרתם של מורים לחטיבות הביניים "ברמה אקדמית".

עם יישום שתי רפורמה אלה, החל המונח "אקדמיזציה" לתפוס תאוצה ולהישמע בכל סמינר שביקש להפוך למכללה לחינוך. במקביל הוועדה הממלכתית לבדיקת מעמד המורה ומקצוע ההוראה אימצה את הכלל, שבד בבד עם "אקדמיזציה" יש לשקוד על העיקרון המנחה של ה"הומניזציה" בהכשרת המורים. נקבע שיש להשתדל לשלב תאוריה עם המעשה, ובמקביל גם לשקוד על פיתוח האישיות והסגנון האישי של כל פרט-הוראה, על ידי "חינוך אדם רחב אופקים והכשרת מחנך, מצד אחד, ועל ידי ליבון ההיבטים החינוכיים בתפקיד המורה והמשמעות הערכיות של נושאי ההוראה מצד שני, ברוח מטרות החינוך, כפי שהן מפורטות בסעיף 2 לחוק חינוך ממלכתי, תשי"ג-1953.²³⁶ כל זאת בניגוד להכשרת המורים באוניברסיטאות, המדגישה שליטה והתמחות בדיסציפלינה.²³⁷

תהליך האקדמיזציה של מקצוע ההוראה נכנס אם כן להילוך גבוה. פירושו המעשי "הבאת כל המורים הפועלים במערכת החינוך בישראל, על דרגיה השונים, לכלל השלמת תואר אקדמי ראשון ("בוגר"). אקדמיזציה זו משמעה, מצד אחד – מכלול תהליך ההכשרה להוראה על ידי הפיכת בתי המדרש למורים (הסמינרים) למכללות אקדמיות, המעניקות תואר "בוגר בהוראה" (B.Ed.) – המוכר לצורך לימודים לתואר שני; ומהצד השני פירושה – החזרת כל המורים הפועלים במערכת החינוך אל ספסל הלימודים, במוסדות המורשים להעניק תואר אקדמי, לשם השלמת השכלתם לרמת תואר אקדמי ראשון, לפחות.²³⁸

כדי ליישם המלצה זו הקים משרד החינוך בשנת 1971 ועדה, שתפקידה היה לבחון את תפקודם של המוסדות להכשרת מורים. לאחר לימוד הנושא, הציעה הוועדה, שמוסדות אלה יעניקו לבוגריהן תואר אקדמי של "בוגר" (B.Ed.), שיאפשר להם להמשיך בלימודיהם לקראת התואר השני והשלישי באוניברסיטאות. האקדמיזציה הובילה לתפיסה, לפיה לא צריך להיות הבדל ברמה של הכשרת המורים על פי נושא הכשרתם או קבוצת הגיל שאותה נועדים הם לחנך.²³⁹

בשנת 1981 נבחרה על ידי המועצה להשכלה גבוהה "ועדת קבע למסלולים אקדמיים במוסדות להכשרת עובדי הוראה", בראשותו של פרופ' יוסף דן, וזו ניסחה דגם-מנחה לתכנית לימודים לתואר בוגר בהוראה, שהתפרסם בכסלו תשמ"ב (דצמבר 1981). הדגם-המנחה מגדיר את התואר B.Ed. כ"תואר אקדמי ראשון הפותח אפשרות לבוגרי מכללות להכשרת מורים, העומדים בדרישות הקבלה הרגילות של האוניברסיטאות, להתקבל ללימודי תואר שני בחינוך באוניברסיטאות.²⁴⁰

235 ע' יפה, "לקראת מפנה בהכשרת המורים", שנתון המוסדות להכשרת מורים וגננות, ירושלים 1969, עמ' 20-21; רוכלי, האקדמיזציה של המכללות, עמ' 5.

236 דו"ח הוועדה הממלכתית לבדיקת מעמד המורה ומקצוע ההוראה, משרד החינוך והתרבות, ירושלים 1979 (פרק א': הכשרת עובדי הוראה), עמ' 13-14.

237 רוכלי, האקדמיזציה של המכללות, עמ' 5; דן, תהליך המכלול של בתי המדרש למורים, עמ' 22-32; ש' רשף ו' דרור, החינוך העברי בימי הבית הלאומי 1919-1948, ירושלים תשנ"ט, עמ' 101-104. יצחק, שמחקרים בתחום הכשרת מורים בישראל החלו רק בראשית שנות ה-80. המחקרים טיפלו בשישה תחומים: אפיוני תלמידי המכללות בישראל (הרקע שממנו באו תלמידי ההוראה, מניעיהם לבחירת המקצוע, יחסם אל החינוך וציפיותיהם מתכנית הכשרתם); אפיוני מורי המכללות (הדימוי והמוניטין המקצועי של מחנכי המורים); תוכן תכניות הלימודים; דרכי הוראה והערכה בתכניות להכשרת מורים; יחסי גומלין בין אפיוני התלמידים ובין אופי התכנית; הערכת תכניות הלימודים. ראו מ' בן-פרץ, "מחקרים בהכשרת מורים בישראל", דפים, 10, תש"ן, עמ' 9-23; ע' לומסקי-פדר ור' כהנא, "ההכשרה לתפקיד המורה", דיוקנו של המורה בחברה הישראלית, ירושלים 1988, עמ' 310-315.

238 כפיר, האקדמיזציה של ההכשרה, עמ' 29-30.

239 רוכלי, האקדמיזציה של המכללות, עמ' 7; רוכלי, המכללה בעידן האקדמיזציה, עמ' 33-38.

240 רוכלי, המכללה בעידן האקדמיזציה, עמ' 33; כפיר, האקדמיזציה של ההכשרה, עמ' 183; נצנין, כי בסוף שנות השמונים זכו כבר

כיצד, אם כן, פילס הסמינר בבאר-שבע את דרכו בסבך האקדמיזציה? כיצד בוצע התהליך האקדמי? מי הם הגורמים שנטלו חלק פעיל בשינוי מעמדו האקדמי ממוסד דו שנתי למוסד בן ארבע שנים – ממורה מוסמך הלומד שנתיים למורה בכיר הלומד ארבע שנים לתואר ראשון בחינוך (B.Ed.). על שאלות אלה ואחרות ייסוב הפרק שלהלן.

פריצת דרך בתהליך האקדמיזציה מינוי מנהל בעל תואר אקדמי

בשנת 1971 עמד הסמינר על פרשת דרכים: עדיין מדשדש במקום, וגם התנופה האקדמית המצופה והמיוחלת טרם החלה. המוסד מנה שלוש כיתות בלבד: מורים-כוללים, גננות-מורות לגיל הרך ועולים חדשים, ובנוסף, קורס מדריכים לחינוך הבלתי פורמלי, שלמדו יומיים בשבוע. היו בו כמאה תלמידים בלבד, כולל מרצים ועובדים טכניים. המכינות הפדגוגיות, שהביאו מדי שנה עשרות בני נוער מכל רחבי הארץ, נסגרו ב-31 באוגוסט 1970 בהוראת משרד החינוך, והפנימייה על שלוש קומותיה, התרוקנה ברובה. זו הייתה התמונה הכללית באותה העת.

במצב נתון זה, ברור היה לכול, שהסמינר אינו יכול להמשיך ולהתנהל כך לאורך זמן, ובמיוחד בהיותו כה רחוק מתחילת תהליך האקדמיזציה. במשרד החינוך הוחלט על כן להתחיל בתהליך של שינויים חינוכיים, בדומה לשינויים שחלו בעשורים האחרונים בסמינרים האחרים בארץ. הכול בתקווה שהשינויים יניבו את התוצאות המקוות של תחילת תהליך האקדמיזציה, שסיומו – קבלת מעמד של "מכללה אקדמית למורים". השינויים אמורים היו לבוא לידי ביטוי בקביעת מדיניות ברורה ובלתי מתפשרת, בחמישה תחומים: א. שינוי בתנאי הקבלה של התלמידים, ובייחוד הכרחי היה התנאי של המצאת תעודת בגרות מלאה; ב. הארכת הלימודים לשלוש שנים ובסיומם הענקת תואר מורה בכיר; ג. השלמת השכלתם של המרצים הוותיקים, אשר יידרשו לחבוש את ספסלי האוניברסיטה ולהשלים לימודיהם לכל הפחות לתואר אקדמי ראשון; ד. קבלת מרצים חדשים בעלי תואר אקדמי; ה. התאמת תכניות הלימודים למערך של שלוש שנות לימוד, בהתאם לאופיו של כל מסלול ומסלול.

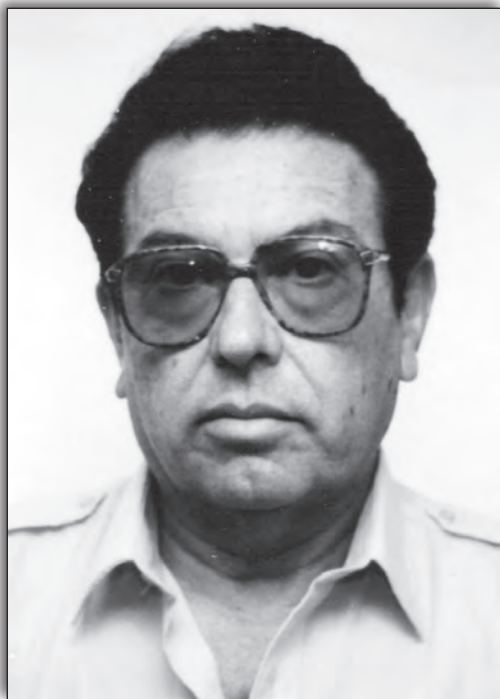
הייתה זו, אם כן, תכנית לשינוי מהפכני לגבי הסמינר, הן בתנאי הקבלה של התלמידים והמרצים הן בתכניות הלימודים. כדי ליישם מדיניות זו, הכרח היה, ראשית לכול, למנות מנהל – איש חינוך, סמכותי ובעל חזון, וכמובן גם בעל תואר אקדמי. לשם כך פורסם לראשונה מכרז ארצי לניהול הסמינר בבאר-שבע.²⁴¹ המועמדים נתבקשו להציג לכל הפחות תעודת תואר ראשון והתחייבו להשתקע עם משפחתם בעיר. במכרז זכה ד"ר יצחק הלווינג, בעל תואר שלישי בהיסטוריה.

ד"ר הלווינג סיים את לימודי התואר הראשון בהיסטוריה ישראלית וכללית, מדע המדינה, יחסים בינלאומיים וחינוך באוניברסיטה העברית בירושלים. הוא זכה במכרז על מלגת לימודים מטעם משרד החינוך האוסטרי,²⁴² ובברכת משרד החינוך הישראלי, יצא לווינג להמשיך לימודיו האקדמיים. באוניברסיטת וינה סיים את לימודיו וקיבל תואר דוקטור (בהצטיינות) בהיסטוריה ובמדעי היהדות לאחר שאושרה עבודת מחקרו בנושא "האנטישמיות הדתית במאה התשע עשרה

שמונה מכללות גדולות להכשרת מורים בהכרה אקדמית וסללו בכך את הדרך לאקדמיזציה של הפרופסיה. ד' כפיר ות' אריאב, "הרפורמה בהכשרת מורים: מהלך חלקי ותוצאותיו", מגמות, כרך מג, מס' 1 (שבט תשס"ד), עמ' 171; שיינן, עמ' 360.

241 נזכיר, שעד עתה מונו המנהלים בהמלצת המפקח על הסמינר, על פי כישוריהם הפדגוגיים וניסיונם בהוראה.

242 שמעון אבטליון, מנהל לשכת הסטודנטים, משרד החינוך והתרבות, אל מנהל הלשכה לעלייה ומרשם, ירושלים, כ"ו באלול תשכ"א, 07.09.1961. המכתב מאשר, כי מר יצחק הלווינג יוצא לחו"ל למטרת השתלמות במקצוע ההיסטוריה באוניברסיטת וינה, אוסטריה, על סמך סטיפנדיה לכיסוי הוצאותיו מממשלת אוסטריה. ארכיון קיי, קופסה ה/16.

ד"ר יצחק הלווינג (ארכיון קיי)

באוסטריה ובגרמניה". ספרו בנושא זה יצא לאור בשנת 1972 (בגרמנית, בהוצאת הַרְדֶּר). בשנת 1967, לאחר שסיים גם פוסט-דוקטורט, חזר לארץ לאחר היעדרות של שש שנים. את דרכו החינוכית החל כמנהל פדגוגי בבית-הספר הימי באשדוד בשנה הראשונה להקמתו. כעבור שנה התמנה לסגן מנהל תיכון י"א בתל-אביב, ושנה לאחר מכן כיהן כסגן מנהל של המכינה הפדגוגית בסמינר גבעת השלושה בפתח תקווה. כשפורסם המכרז לניהול בית המדרש הממלכתי למורים ולגננות בבאר-שבע הגיש ד"ר הלווינג את מועמדותו וזכה.²⁴³

בשנת הלימודים תשל"ב (1971/1972), החל ד"ר הלווינג במילוי תפקידו כמנהל, ותוך כדי ניסיונותיו "לשמור לפחות על המצב הקיים" – כפי שנתבקש, הצליח גם לקדם את הסמינר, ולהתאימו למגמות האקדמיות שנקבעו על ידי משרד החינוך, כדבריו: "שמתי לי למטרה להגיע לאקדמיזציה של הסמינר הזה".

ה"אני מאמין" של ד"ר הלווינג תאם למדיניות משרד החינוך. הוא טען, כי המחסור במורים קבועים בנגב נבע מכך שבנגב עבדו בעיקר מורות-חיילות ומורים בשנת עבודתם הראשונה, שקיבלו הלוואת מענק כפיצוי להסכמתם ללמד ביישובי סָפֶר בהתאם לדרישות משרד החינוך. מורים אלה, לא כולם ולא תמיד, לא ראו עצמם כחלק ממערך המורים הקבוע בבאר-שבע ובנגב, בידעם שבתום תקופה קבועה מראש ישובו למקומות מגוריהם במרכז הארץ וישתלבו בבתי-הספר שם. היה זה

243 ד"ר יצחק הלווינג, ריאיון, 21.03.2004.

מחזה קבוע לראותם בימי חמישי "יושבים על המזוודות". מאחר שרבים מהמורים בנגב היו חסרי ניסיון בהוראה, גרם הדבר לפערים ברמת החינוך בין בתי-הספר במרכז הארץ ובתי-הספר בנגב. ד"ר הלוינג סבר, שהתלמידים בנגב ראויים למורים מוסמכים ברמה דומה לאלו המלמדים במרכז הארץ. כך החליט, והוא אכן עשה לקידום הסמינר על ידי העמקת ההכשרה להוראה והרחבתה, באמצעות פתיחת מגמות מקצועיות כמוזיקה, ציור ואמנות, מלאכה, חטיבת ביניים וחינוך מיוחד, כדי להכשיר כוחות הוראה איכותיים בתחומי התמחות רבים ככל שיתאפשר. הוא פנה לבוגרי התיכונים בנגב ובמרכז הארץ, והזמינם לבוא וללמוד בסמינר ובכך להכשירם להוראה, לטפח את אישיותם ולהפכם למורים מוסמכים, שיחליפו בבוא העת את מקומם של המורות-החיילות והמורים הבלתי-מוסמכים. ד"ר הלוינג פעל בהתאם למשנתו זו, וכבר משנת ניהולו הראשונה ניתן היה לחוש בפריצת הדרך שחלה בתהליך האקדמיזציה.

בעיתונות התקופה נכתב: "מוסד אחד שצבר ניסיון רב בהכשרת מורים, גננות ומדריכים, ושכנחו לתרום תרומה חיונית בהעלאת רמת החינוך באזור, הוא בית המדרש הממלכתי למורים וגננות בבאר-שבע. [...] עם חילופי-גברי שחלו באחרונה במוסד, נושבת בו רוח חדשה. הרוח החיה בו הוא ד"ר יצחק הלוינג, המנהל הצעיר והדינמי. [...] הוא נושא עניין לקידום המפעל ושואף להרחבת הממדים, לתוספת מבנים ולציוד שיהיה מקביל לציודם של מוסדות דומים בארץ."²⁴⁴ אנו עדים, אם כן, להתפתחות מואצת של הסמינר, שבאה לידי ביטוי בכמה קווי פעולה שנקט:

1. פרסום הסמינר והעלאתו למודעות הציבור

עם כניסתו לתפקיד החל ד"ר הלוינג במסע פרסום נרחב ביותר של הסמינר, במגמה להעלות למודעות הציבורית בבאר-שבע ובארץ. הפרסום התבטא בארבעה תחומים שכולם היו בגדר חידוש: האחד, תליית שלטי חצות בעיר ובמוסדות ציבור. השלטים בישרו על הרחבת הסמינר ועל פתיחת מסלולי הוראה מגוונים, והזמינו מועמדים לבוא וללמוד מקצוע נדרש; השני, ראיונות ברדיו, שבהם סיפר ד"ר הלוינג על מגמת ההתרחבות של הסמינר; השלישי, ביקורים שהוא ערך עם סטודנטים נבחרים בכיתות י"ב בבתי-הספר התיכוניים ברחבי הנגב, כדי לעשות לקידום שמו של הסמינר ולשיווקו. הוא הזמין את בוגרי י"ב לבקר ולהתרשם ישירות מן הסמינר ומנה בפניהם את האפשרויות המגוונות העומדות בפניהם לעסוק בכל תחומי ההוראה, החל מגן הילדים ועד הכיתות הגבוהות של בית-הספר היסודי וחטיבות הביניים, מורים לחינוך מיוחד, למוזיקה, למלאכה, לציור ולאמנות; הרביעי, פנייה לעיתונות הארצית שבה הציע משרות למורים בעלי תואר שני ושלישי.²⁴⁵

סיפר על כך יהושע ילין, המורה ללשון בשנים 1970-2002:

לשבחו של ד"ר הלוינג ייאמר, שהוא ראה כמשימה שלו לשים את הסמינר על המפה: בפרסומת, תלה שלטים 'בית המדרש למורים ולגננות באר שבע' על הדרך הראשית של באר-שבע-דרך הנשיאים. ביציאה לבתי-ספר לתלמידי י"ב, ולומר להם: 'הנה יש סמינר. מישוה מכם הגומר עכשיו ורוצה לעסוק בהוראה, שיבוא.' הוא לקח אתו לא רק מורים,

²⁴⁴ י' גילת, "רוח חדשה בביהמ"ד למורים, גננות ומדריכים בבאר-שבע", על המשמר, 23.05.1972, עמ' 4.
²⁴⁵ ד"ר הלוינג פנה לעיתונות הארצית והציע משרות למורים בעלי תואר שני ושלישי. לדוגמה, ביום 20.12.1974 התפרסמה מודעה במעריב, במדור "דרושים", בו הלשון: "דרוש/ה מורה לפסיכולוגיה ותורת החינוך בעל/ת השכלה אקדמית (רצוי מ.א. ומעלה)". בעקבות מודעה זו הגיע ד"ר אפרים בראון והתקבל כמורה לפסיכולוגיה. גם כותבת שורות אלה הגיעה לסמינר בעקבות מודעה בעיתון, ובהיותה אז בעלת תואר ראשון בהיסטוריה התקבלה לעבודה על ידי ד"ר הלוינג.

אלא גם תלמידים מהסמינר לסיבוב הזה בבתי-הספר. הוא פתח מגמות חדשות: מגמה למוזיקה, מגמה לאמנות ועוד ועוד. ומבחינה זו באמת קידם את הסמינר.²⁴⁶

דוד אוחנה, בוגר הסמינר ומורה בשנים 1964–2003, הדגיש אף הוא את תרומתו של ד"ר הלוינג: הדחיפה הגדולה באה עם ד"ר הלוינג. ד"ר הלוינג נתן דחיפה עצומה לסמינר. פתח מסלול אמנות, מסלול מוזיקה, מסלול לבדווים, מסלול גיל רך, חטיבת ביניים. וזה היה רק בשנת 73/72 ולא לפני כן.²⁴⁷

מן העיתונות: "דרושים מורים", מעריב, 26.4.1974

2. פתיחת מגוון מסלולי הכשרה להוראה

החל משנת הניהול השנייה פתח ד"ר הלוינג מסלולי לימוד חדשים בנוסף לשלושה שכבר פעלו (מורים-כוללים, מורות-גננות ועולים): חינוך מיוחד, מלאכה, ציור ואמנות, מוזיקה וחטיבת ביניים, ובשנת 1975 נפתח גם מסלול להכשרת מורים למגזר הבדווי, הראשון בארץ. קורס ייחודי "תולדות

246 יהושע ילין, ריאיון (מראיינת: אביבה לימון), 06.11.2000, ארכיון טוביהו, קלטת 870, צד B.

247 דוד אוחנה, ריאיון (מראיינת: אביבה לימון), 01.08.2000, ארכיון טוביהו, קלטת 864, צד A.

התנועה הציונית", הוכנס למערכת הלימודים, על פי גישתו של ד"ר הלוינג: "אם אנחנו מדינה ציונית, מחובת הכשרת המורים ללמד את הסמינריסטים על התנועה הציונית ומפעליה." חלו גם שינויים אקדמיים בסדרי הלימודים בחלק מן המקצועות, לפיהן פורקה המסגרת הכיתתית, והלימודים נערכו במסגרת קורסים משותפים לתלמידי הכיתות השונות. הלימודים התקיימו בכל שעות היום בהתאמה למשרתו של כל מרצה ומרצה ותוך ניצול אופטימלי של המבנים שעמדו לרשות המוסד.

3. גידול במספר הלומדים

כתוצאה מהפרסום ומיכולתו של הסמינר לתת מענה ללימודים על-תיכוניים במקצועות הכשרה מגוונים, הוא תפס תאוצה, עד שהגיע לתפוסה מעל לכל המצופה. שנה אחת בלבד לאחר כניסתו לתפקיד כבר פתח ד"ר הלוינג את שנת הלימודים תשל"ג (1972/1973) עם שתי עשרה כיתות, שבהן למדו מאתיים ושבעים תלמידים.²⁴⁸ בשנה לאחר מכן כבר הגיע מניין התלמידים לכארבע מאות. בעיתונות נכתב: "עם הגידול (פי 4) במספר הנרשמים והמועמדים שנתקבלו במדרשה בראשית שנת הלימודים תשל"ג, בעקבות הקריאה של הנהלת המוסד לתושבי האזור והעיר, יכלה המדרשה לאפשר לתלמידיה מבחר רחב יותר של מסלולי לימוד והכשרה. [...] עם העלאת רמת ההכשרה בבית המדרש למורים, והאפשרות הנראית באופן הקרוב להגיע לתואר אקדמי ראשון, עם כל המשתמע מכך מבחינת המשכורת והמעמד החברתי – יש לקוות לזרימה מוגברת של בוגרי תיכון וגידול מספר הגברים במדרשות למורים. היום, למשל, מגיע מספר הגברים במדרשה בבאר-שבע לכדי חמישה אחוזים בלבד מכלל התלמידים. גידול מספר הגברים בבתי מדרש למורים יביא למהפכה ב'הרכב המיני' של מקצוע ההוראה, שהפמיניזציה שלו היא בעוכרי מערכת החינוך."²⁴⁹

4. תנאי קבלה אקדמיים לתלמידים ולמרצים

מעטה הושם דגש על תנאי קבלה כנדרש וכמקובל במוסדות אקדמיים וכן נבחנה רמת השכלתם של המרצים. התקבלו תלמידים עם תעודת בגרות ולאחר ריאיון קבלה, על פי הדרישות המיוחדות של כל אחד מן המסלולים. המרצים הוותיקים נדרשו לשוב לספסל הלימודים ולהשלים השכלתם האקדמית, לפחות לתואר ראשון, ומרצים חדשים התקבלו רק עם תואר ראשון ומעלה. ואכן, בשנים אלה התקבלו למשרות חלקיות מרצים בעלי תואר שני ושלישי מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב ומהאוניברסיטה העברית.²⁵⁰ כותבת שורות אלה התקבלה בשנת הלימודים תשל"ה (ספטמבר 1974) בזכות היותה בעלת תואר ראשון בחינוך ובהיסטוריה של עם ישראל, והפכה למדריכה פדגוגית במסלול הגננות. מעטים היו אז בעלי תואר שלישי.

5. הארכת תקופת הלימודים משנתיים לשלוש שנים

החל משנת הלימודים תשל"ד יושמה תכנית לימודים של שלוש שנים לשם קבלת התואר מורה בכיר

248 מערכת החינוך בבאר-שבע, הוצאת עיריית באר-שבע, תשל"ג, עמ' 3. ארכיון טוביהו, קופסה 0626-0627.

249 נ' סנה, "מהפכה ב'הרכב המיני' במקצוע ההוראה?" ידיעות באר-שבע, 09.02.1973.

250 אחד מהם הוא פרופ' שמעון זקס ז"ל, שהקים את מוגמת החינוך המיוחד ולימד בה. כך כתב לד"ר הלוינג: "בעצמי לימדתי במשך כמה שנים אצלכם והייתי בזמנו היחיד שעסק בנושא זה. אתה דאגת שתיפתח המגמה, התעניינת ללא לאות בנושא, ראינית יחד אתי מורים מועמדים למגמה עד שהיא נפתחה." ד"ר שמעון זקס, מפקח מרכז על החינוך המיוחד, אל ד"ר י' הלוינג, בית המדרש הממלכתי למורים ולגננות, כ"א באייר תשל"ו, 21.05.1976, ארכיון קיי, ה/16.

במסלולים: גיל רך, מורים כוללים, חינוך מיוחד, חטיבת ביניים, ציור ואמנות. ביתר המסלולים: גננות, מלאכה, מוזיקה, עולים ובדווים, למדו עדיין שנתיים, והתלמידים התקבלו עם תעודת בגרות חלקית תוך התחייבות להשלימה עד לסיום לימודיהם בסמינר, וכתנאי לקבלתם תעודה של מורה מוסמך.

6. הרחבת הספרייה והתאמתה לדרישות האקדמיזציה

בהתאם לדרישות האקדמיות החלו לעבוד בספרייה ספרניות מקצועיות, אשר עסקו בהרחבת הספרייה, ברכישת ספרים וכתבי עת מדעיים על פי צורכי המסלולים השונים. כן נפתחו מעבדה פדגוגית וחדר טכנולוגיה חינוכית, שבהם ניתן היה ליישם בדרך של "הוראת עמיתים" את התאוריות החינוכיות. בשנת הלימודים תשל"ד הופעלה מערכת אורקולית משוכללת, שבמרכזה טלוויזיה במעגל סגור.

7. מבנה אקדמי להנהלה

בשנת 1974 הקים ד"ר הלוינג הנהלה אקדמית, שהייתה מורכבת מבעלי התפקידים הבאים: סגן מנהל, אחראי לענייני התלמידים (דיקן סטודנטים), מרכז הוראה ומרכז הדרכה.

דוד אוחנה, בוגר המחזור השני של הסמינר, התמנה לסגן המנהל ונשא בתפקיד זה במשך שנתיים. מתוקף תפקידו היה אחראי על מערכת השעות של המוסד, על הקצאת כיתות ועל ביקור סדיר של המורים. אוחנה הוא בעל תואר ראשון במקרא ובהיסטוריה של עם ישראל ותואר שני במקרא מטעם האוניברסיטה העברית.

ד"ר אפרים בראון התמנה למרכז לענייני תלמידים (דיקן סטודנטים).

ד"ר בראון רכש את השכלתו הגבוהה בארצות הברית: תואר ראשון באוניברסיטת קולומביה בניו יורק (1956); תואר שני בחינוך בבית המדרש למורים ע"ש שכטר בניו יורק (1960); ותואר שלישי בפסיכולוגיה באוניברסיטת קולומביה (1962). מאז עלה ארצה, רכש ניסיון בהוראה ובייעוץ בכמה מוסדות: באוניברסיטת תל-אביב, במחלקה לפדגוגיה ובבית-הספר לרפואה, וכן בגימנסיה הרצליה בתל-אביב.

לסמינר הגיע ד"ר בראון בעקבות מודעה בעיתון "מעריב" (20.12.1974), וכך כתב: "המודעה בעיתון עניינה אותי מאוד. חשבתי לעצמי, כי אולי זאת תהיה הזדמנות טובה לחדש את הרוח החלוצית שמשכה אותי לארץ מארה"ב כעשרים שנה לפני כן. בהתלהבות גדולה הגעתי לרח' וינגייט בבאר-שבע ולהפתעתי, ראיתי מול עיני, במקום צחיח ובלתי מטופח, כניסה פשוטה שהובילה למספר צריפים די עלובים בעיני, ללא צמחים ופרחים. אך למרות הספקות בלבי על התאמת המקום הזה לחלום שלי להתיישב במקום חדש, להתפתח ולהרים תרומה של ממש למערכת החינוך בארץ, דפקתי בדלת של המנהל ונכנסתי לעולם החדש של הסמינר למורים בבאר-שבע.²⁵¹

וכך בשנת הלימודים תשל"ה (1975/1974) החל ד"ר בראון עבודתו בסמינר כמורה לפסיכולוגיה וכאחראי על ענייני התלמידים, כעבור שנה נתמנה לסגן מנהל, ובשנים 1976-1983 שימש כמנהל הסמינר (להלן, פרק שישי).

251 ד"ר אפרים בראון, פלורידה, מכתב למחברת, 01.07.2004 (להלן בראון, מכתב).

מתוקף תפקידו כמרכז ענייני תלמידים, היה ד"ר בראון אחראי על התחומים הבאים: 1. טיפול בבעיות אישיות וסוציאליות של התלמידים; 2. אחריות על הייעוץ הלימודי והפסיכולוגי, על המעקב אחר לימודי התלמידים, על משמעת הלימודים במוסד ועל הכנת ישיבות מיון תלמידים והישגיהם; 3. אחריות לפיתוח חיי החברה והתרבות של התלמידים, לרבות פעולותיה של אגודת הסטודנטים והפעלתה; 4. שמירה על הקשר עם הבוגרים; 5. ריכוז פעולות "השירות לציבור"; 5. טיפול בהפצת המידע אודות המוסד, פרסום, גיוס תלמידים וקבלתם בתיאום עם מרכזי המסלולים; 6. ריכוז הנושא של הלוואות ומענקים לתלמידים; 7. ייעוץ לבוגרי הסמינר והכוונתם במציאת תעסוקה, בתיאום עם הגורמים האחראים להעסקת עובדי הוראה.²⁵²

יהושע אדלר התמנה למרכז ההוראה.

יהושע עלה לארץ בשנת 1972 והשתקע בירושלים. הוא בעל תואר ראשון בחינוך ובהיסטוריה כללית מקולג' בעיר ניו יורק ותואר שני במדעי היהדות מן הסמינר היהודי התיאולוגי בניו יורק. את דרכו בהוראה החל בבית המדרש למורים ע"ש דוד ילין, שם לימד היסטוריה במשך שנתיים. בספטמבר 1974 התמנה למרכז ההוראה בסמינר בבאר-שבע.²⁵³

מתוקף תפקידו כמרכז הוראה היה יהושע אדלר אחראי על התחומים הבאים:

1. תכניות הלימודים שהוגשו על ידי המורים, בתיאום עם מרכזי המסלולים; 2. עריכת מערכת השעות והפעלתה הסדירה; 3. מערכת הבחינות במוסד; 4. הספרייה וחדר העיון; 5. מעקב אחר התייצבותם הסדירה של המורים ללימודים; 6. תכנון פעילות חברתית-חינוכית-יהודית בסמינר.²⁵⁴ יהושע נתמנה גם למרכז לימודי היהדות ולימד בהצלחה רבה את הקורס "מנהג והלכה". ניתן ללמוד זאת ממכתב ההוקרה שנשלח להנהלת הסמינר: "מורה זה נתן לנו בסיס להבנת היהדות ופתח בפנינו אופקים להכרת ייחודו של העם היהודי. פתיחותו וגישתו הרוחנית קירבה אותנו אל היפה והנפלא שבדת היהודית."²⁵⁵ יהושע אדלר לימד בסמינר עד שנת תשמ"א (1980).

זאב גליק ז"ל נתמנה למרכז ההדרכה.

זאב החל עבודתו בסמינר בשנת הלימודים תשל"ה (1974/1975). היה מוסמך למדעי החקלאות מהאוניברסיטה העברית בירושלים ובעל רישיון הוראה לבית-הספר העל-יסודי (כיתות ט'-י"ב). הוא צבר ניסיון חינוכי רב טרם בואו לסמינר במוסדות חינוך שונים: בכפר הנוער ניצנים, בבית-הספר האזורי שער הנגב ובבית-הספר התיכון החקלאי כפר סילבר. בבואו לסמינר הוא התמנה למרכז ההדרכה הפדגוגית ולמדריך פדגוגי לחטיבת הביניים בהתמחות טבע.

מתוקף תפקידו היה אחראי על כמה תחומים: 1. ארגון העבודה המעשית של הסמינריסטים, ביצועה וסדירה, וקביעת אמות מידה להערכת הישגי הסמינריסטים בתחום המעשי; 2. תפעולו היעיל של "המרכז להדרכה פדגוגית" (המעבדה הפדגוגית, חדר הטכנולוגיה החינוכית, המוזיאון הפדגוגי והספרותי); 3. יו"ר מועצת ההדרכה של המוסד, מרכז ומכוון את פעולתה; 4. אחראי על הקשר השוטף עם המפקח המקשר מטעם מנהל המחוז ועם בעלי תפקידים אחרים; 5. אחראי על

252 ד"ר י' הלווינג, מנהל, אל ד"ר בראון, 29.08.1974, י"א באלול תשל"ה, ארכיון קיי, קופסה ב/7.

253 ד"ר מ' צור, מנהל המחלקה להכשרת עובדי הוראה, אל יהושע אדלר, 21.02.1975, י' באדר תשל"ה, שם, קופסה א/1.

254 ד"ר הלווינג, מנהל, אל יהושע אדלר, 29.08.1974, י"א באלול תשל"ה, שם, שם.

255 כיתת גננות א/2 אל הנהלת בית המדרש למורים באר-שבע, מאי 1975, שם, שם.

קיום קשר מינהלי ופדגוגי עם בתי-הספר וגני הילדים שבהם התאמנו הסמינריסטים תוך שיתוף פעולה ותיאום עם האחראים על מוסדות אלה במחוז; 6. אחראי על המדריכים הפדגוגים, המורים המאמנים והגננות המאמנות; 7. אחראי על פעולות ההשתלמות למורים ולגננות המאמנים; 8. אחראי לעריכת הצעת התקציב השנתי להתנסויות בהוראה; 9. אחראי על מערכת השעות והפעלתה הסדירה; 10. אחראי להופעתם הסדירה של המורים לעבודתם.²⁵⁶

בשנת הלימודים תשל"ו התמנה זאב גליק גם למרכז הוראת מקצועות מדעי הטבע, והיה אחראי על מספר תחומים: 1. תיאום בין המורים למקצועות הטבע, הכנת תכניות לימודים והתיאום ביניהם; 2. הדרכת מורים חדשים; 3. ייעוץ בתחום פיתוח הלימודים וההתמחויות ובענייני השתלמות מורים בתחום מדעי הטבע; 4. המעבדה וכל הקשור בה, עבודת הלבורנטית, החזקת הציוד, פיתוח ורכש ציוד חדש, טיפול באוספים והעשרתם; 5. ספרות מקצועית ועזרי לימוד הדרושים להוראת מדעי הטבע; 5. חבר בוועדה הבין-מוסדית לתכניות הלימודים בשטח מדעי הטבע.²⁵⁷

זאב גליק ז"ל עבד בסמינר שנתיים, לאחריהם עקר לאילת. יהי זכרו ברוך!

טקס סיום שנת הלימודים 1974 (באדיבות ד"ר הלוינג). מימין לשמאל: זאב גליק, מרכז ההדרכה; ד"ר הלוינג, מנהל הסמינר; אליהו נאוי, ראש העיר באר-שבע; דוד אוחנה, סגן המנהל

הפנימייה

ד"ר הלוינג שימש גם כמנהל הפנימייה והשתתף בכנסים של "מנהלי סמינרים המקיימים פנימיות". בכנסים אלו הועלו נושאים כגון: הקצבות למוסדות המקיימים פנימיות; קביעת תקנים לבעלי תפקידים; דירוג בעלי התפקידים בדירוג ההולם את עבודתם בפועל, וזאת בהתחשב בתקני ההוראה של המוסד ובתקציבו.²⁵⁸

²⁵⁶ ד"ר י' הלוינג, מנהל, אל זאב גליק, כפר סילבר, 17.06.1974, כ"ז בסיוון תשל"ד; ד"ר מ' צור, מנהל המחלקה להכשרת עובדי הוראה, אל זאב גליק, 21.02.1975, י' באדר תשל"ה, שם, קופסה ג/11.

²⁵⁷ ד"ר י' הלוינג, מנהל, אל זאב גליק, 01.09.1975, כ"ה באלול תשל"ו, שם, שם.

²⁵⁸ החלטות כנס מנהלי הסמינרים המקיימים פנימיות, מיום 18.05.1973, ט"ז באייר תשל"ב, ארכיון קיי, קופסה ה/16; סיכום

למען תיפעול תקין של הפנימייה, הקים ד"ר הלווינג ועד-מנהל, שעמו נמנו אישי ציבור, ביניהם היו"ר פרופ' עמנואל עצמון, מרצה לגיאולוגיה מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב; פרופ' משה פויכטוונגר, מייסד החטיבה לכירורגיה בבית חולים סורוקה; פרופ' יוסף שטרן ז"ל, מנהל בית החולים דאז; ועו"ד יעקב מרש ז"ל. גוף זה נרשם כאגודה עותומנית²⁵⁹ והיה אחראי על הניהול הכספי של הפנימייה ועל עובדיה. הוועד נפגש פעם בחודש ודן בבעיות הכלליות של הפנימייה הדרושות כדי לקיימה, לקדמה ולשמור שתפעל בתקינות.²⁶⁰ במקביל, הוקם גם ועד של תלמידי הפנימייה, חלקם מכיתת העולים וחלקם מהכיתות העיוניות בסמינר. בשנת 1972 איישו את הפנימייה תשעים ואחד תלמידים, ושני מדריכים (במשרה אחת) היו אחראים עליהם ועל הפעילות החברתית-התרבותית שהתנהלה בין כתליה.²⁶¹

לדברי, פרופ' עצמון, יו"ר האגודה, "ד"ר הלווינג ניהל את הפנימייה על בסיס כלכלי ללא סיוע מגורם ממלכתי כלשהו. למרות שלא ניתנו סובסידיות כלשהן סיימו תמיד את המאזנים עם עודף תקציבי. הוא הצליח להכניס שיפורים בתקופת כהונתו, וייצר יחסי אנוש טובים עם העובדים."²⁶²

חיי החברה בסמינר

נשמרה האווירה המשפחתית, שכה אפיינה את הסמינר מראשיתו. ד"ר צבי תמרי ז"ל,²⁶³ מורה להיסטוריה וליהדות, התמנה למרכז הפעילות החברתית, ובמסגרתה הוזמנו מרצים בתחומים שונים. התלמידים חגגו את חגי ישראל ומועדיו וציינו אירועים מיוחדים כמו יום ירושלים, יום השואה, שבוע שמירת הטבע. כן הכינו תערוכות ומרכזי למידה בנושאי לימוד שונים, ויצאו לטיולים ולסיורים ברחבי הארץ.

יוכבד קלוזנר, מורה ללשון בשנים 1972-1998, סיפרה: "הייתה אווירה של בית-ספר קטן. יחס קרוב לתלמידים. דאגה, תמיכה. אווירה מאוד חברית בין המורים. עבדנו ביחד בהתלהבות ובמסירות."²⁶⁴ ניתן לחוש באווירה זו גם בדברי הברכה של נציגת המורים-העולים בטקס הסיום: "כיתת עולים ב' מודה לסמינר על כל עזרתו בחינוך שלנו ביהדות ובלשון עברית. נהנינו מהטוילים המוצלחים, מלימודים מעניינים, מעבודה מעשית חביבה, ממורים טובים ומיחס מצוין מכל הסמינר, ההנהלה, המורים והתלמידים."²⁶⁵

תכנון בניין חדש לסמינר

כתוצאה מהרשמה מוגברת, פועל יוצא של קידום שמו של הסמינר ודרכי פרסומו, שנקט ד"ר הלווינג, גדל מספר התלמידים משנה לשנה. בשנת ניהולו הראשונה המשיך ד"ר הלווינג את הקיים,

פגישת ועדת הפנימיות של איגוד מנהלי המוסדות להכשרת עובדי הוראה עם ד"ר מ' צור מנהל המחלקה, מיום 05.12.1973, י' בכסלו תשל"ג, שם.

259 אגודה עותומנית היא "קבוץ המורכב ממספר אנשים המצופים לזמן מתמיד את ידיעותיהם או מרצם, לשם השגת איזו מטרה שאינה מכוונת להשגת רווחים. [...] צריך להיות בכל מרכז אגודה, ועד מנהל המורכב מלא פחות משני חברים". "החוק העותומני על האגודות", בתוך: חוקי מדינת ישראל, פרק 1 – אגודות, הוצאת גדעון, עמ' 2.

260 פרופ' עמנואל עצמון, ריאיון, 08.04.2004; פרופ' משה פויכטוונגר, ריאיון, 20.06.2004.
261 ד"ר הלווינג, מנהל, אל שמואל מרבך, יו"ר הוועדה לאיסוף מידע על הפנימיות, האגף לפיתוח מערכת החינוך, משרד החינוך והתרבות, ירושלים, 26.12.1972, כ"א בטבת תשל"ג, ארכיון קיי, קופסה ה'16.

262 מכתב פרופ' ע' עצמון, יו"ר האגודה, אל 'כל המעוניין', 29.08.1976, שם.

263 על ד"ר צבי תמרי ז"ל ראו בנספח הביוגרפי לפרק החמישי.

264 יוכבד קלוזנר, ריאיון, 02.02.2003.

265 ספר מחזור י"ב, תמוז תשל"ז, ארכיון קיי.

נציגי משרד החינוך והתרבות בביקורם בסמינר, 1973 (באדיבות ד"ר הלוינג). משמאל לימין: אלעד פלד, מנכ"ל משרד החינוך; ד"ר יצחק הלוינג, מנהל הסמינר; מיכאל בן חנן (יושב), המפקח על הסמינר מטעם משרד החינוך

הווה אומר שלוש כיתות בלבד, אך החל משנת ניהולו השנייה כבר נפתחו, כאמור, שתיים עשרה כיתות לימוד, מעל ומעבר לתפוסת הסמינר. הבניין המקורי כבר לא יכול היה להכיל את מספר התלמידים הרב, והצפיפות במוסד חייבה הוספתם של כמה מבנים ארעיים (קרוונים), ששימשו ככיתות לימוד וכחדרי האמכלות. עלה הצורך הדחוף לחשוב על פתרון לטווח ארוך. ד"ר הלוינג החליט שהגיע הזמן לתכנן בניין חדש ומרווח והיה עסוק שנתיים בתכנון הבניין, שהחל להיבנות על שטח שהקציב אליהו נאוי, ראש עיריית באר-שבע, בפאתיה הצפוניים של העיר. אל המקום הזה הועתק הסמינר בשנת 1982.

פתיחת מסלול להכשרת מורים למגזר הבדואי

בשנת הלימודים תשל"ו (1975/1976) הקים ד"ר הלוינג את המסלול הבדואי ובכך נוצרה לראשונה בתולדות מדינת ישראל מסגרת מסודרת להכשרת מורים בדואים למגזר הבדואי בנגב, כדי לענות על צורכי כוח האדם במגזר. המטרה הייתה להכשיר מורים ברמה אקדמית, ועל ידי כך לשפר את רמת ההישגים של התלמידים הבדואים בבתי-הספר.²⁶⁶ כיתה מיוחדת נפתחה עם עשרים ושניים סטודנטים וסטודנטית אחת בלבד. הסטודנטים בני שמונה עשרה עד עשרים וחמש, כולם בוגרי כיתה י"ב ללא תעודת בגרות, חלקם אנשים נשואים, מביניהם בעלי ניסיון כמורים, כמנהלי בתי-ספר וכסגני מנהלים. הם הגיעו מכל השבטים בנגב והתקבלו ללימודים לאחר שעמדו בדרישות ועדת קבלה. במהלך שנתיים של לימודים הוכשרו כולם ללמד בכיתות היסוד בבית-הספר היסודי על פי תכנית הלימודים של המגזר היהודי ובהתאם לדרישות משרד החינוך, אך היו שינויים קלים: במקום

266 היערכות המסלולים להוראה למגזר הבדואי לקראת קבלת היתר להענקת תואר בוגר הוראה. ארכיון קיי, אקדמיזציה, II, 2.1.7.3; ק' עבדולקדר, "החינוך באוכלוסייה הבדואית בנגב", החינוך, כרך נא, חוברת א-ג (חשוון תשל"ט), עמ' 94-95.

תנ"ך ויהדות הם למדו קורסים בערבית ובתרבות האיסלם, בהתאם לצרכים הייחודיים של בתי-הספר במגזר הבדואי. בתום שתי שנות הלימוד, ולמרות הקשיים המרובים, סיימו כל הסמינריסטים את חובותיהם וקיבלו תעודת מורה מוסמך. כולם התקבלו לעבודה "בזרועות פתוחות". החל משנת 1979 כבר הוארכו הלימודים לשלוש שנים, וברבות השנים גדל המסלול הבדואי במהירות ונוספו לו מסלולי הכשרה מגוונים.

קשיי ההתחלה

עארף אבו רביעה (כיום פרופ') הוא שהקים את המסלול הבדואי ועמד בראשו מיזמו הראשון עד שנת 1983, עת התמנה לעוזר מפקח במשרד החינוך. עארף מונה את הקשיים הרבים שהיו מנת חלקו של המסלול הבדואי בשנותיו הראשונות:²⁶⁷

1. תנאי קבלה קשים

בשנה הראשונה התקבל כל מי שסיים י"ב כיתות, אך גם תנאי מינימלי זה הקשה על גיוס מועמדים מתאימים. בשנים הראשונות, זו הייתה דרישת היסוד, אף שהנהלת משרד החינוך מחזו דרום והאוכלוסייה הבדווית לחצו להקל יותר בתנאי הקבלה. כדי לזרז את התהליך של התאמת התלמידים לדרישות הסמינר, יום משרד החינוך תכניות תגבור על ידי פתיחת מגמות פדגוגיות בבתי-הספר התיכוניים במגזר הבדואי, בהנחה שמתוכם יגיעו המועמדים המתאימים. לאט לאט, עם התבססות המסלול, התחילו להקפיד על תנאי קבלה מחמירים יותר, ואלה כללו תעודת בגרות, בחינת-סף וריאיון אישי. הנחת היסוד הייתה, שכדי להכשיר מורים טובים ובעלי ידע רחב, יש להחמיר בתנאי הקבלה, וכך לגרום למיטב הכוחות לפנות להוראה. בתהליך מתמשך של שנים, הושוותה לבסוף רמת תנאי הקבלה בין המגזר הבדואי ובין המגזר היהודי, וכך ניתן היה לשלב סטודנטים בדווים ויהודים בקורסים משותפים.

2. חוסר אחידות ברמת הידע

הסטודנטים הגיעו מכל רחבי הנגב לאחר שסיימו בתי-ספר תיכון ברמות שונות, וכאמור ללא תעודת בגרות. רבים התקשו בעברית, ולכן נתקלו בקשיי לימוד במקצועות שנלמדו בעברית.

3. קשיי הסתגלות במעבר מדפוס החינוך בחברה הבדווית המסורתית לדפוס החברה היהודית

קשה היה לפרוץ את המסורת ולהביא מועמדים ללמוד לימודים אקדמיים מחוץ לשבט, לכן לא נרשמו בשנים הראשונות בנות, למעט אחת ויחידה. רק במחזור החמישי התחילו להצטרף הבנות. עארף מציין עם זאת, כי ההסתגלות הייתה מהירה יחסית הודות למדיניות שנקטה בסמינר, לשלב את הכיתה הבדווית בפעילויות החברתיות של יתר הכיתות. הבדווים הוזמנו לחגוג עם תלמידי הסמינר את חגי ישראל, ואילו הבדווים מצידים הזמינו אליהם בחגיגה, הכינו תערוכות של רקמה בדווית וצמחי מרפא, וארגנו פעילויות שירה.²⁶⁸ סיורים משותפים בנגב עם הסטודנטים היהודים

267 ד"ר עארף אבו רביעה, ריאיון, 24.02.2004.

268 מכתב תודה למורי המסלול הבדואי ולתלמידיו על הקמת מרכז הלמידה בנושא הבדווים ועל ארגון יום העיון וקיומו. נורית וידין, מרכזת ההדרכה, אל עארף אבו רביעה, 18.02.1983, ה' באדר תשמ"ג, ארכיון קיי, קופסה א/2.

תרמו לשיתוף פעולה פורה בין שני המגזרים. היה זה דו-קיום בראשית התהוותו. שיתוף פעולה זה, שהיה עדיין בחיתוליו, היה עתיד להניב פרויקט ייחודי בשם "דו-קיום בין סטודנטים בדווים ויהודים", שהחל לפעול בשנת 1995 ונמשך עד ימינו אלה. מרים שילדקראוט וד"ר מחמוד חליחל ריכזו פרויקט זה, שמטרתו הייתה לפתח גישה הומניסטית כלפי הזולת, שתאפשר להתייחס לכל אדם כאל אדם פרטי וייחודי ולא באופן סטראוטיפי כאל אדם שמייצג מגזר. הפרויקט יצר מסגרת ייחודית שבה נפגשות שתי האוכלוסיות - הערבית והיהודית - למפגש יחיד במינו, המאפשר אינטראקציה אמיתית ומשמעותית ושונה מזו המתרחשת בשיעורים הרגילים. הפרויקט התרכז מראשיתו בארבע סוגיות: ספרות יהודית וערבית; אמנות ערבית ויהודית; דפוסי חיים: היכרות הדדית עם חגים, מנהגים ומוסכמות; תולדות יחסי ישראל-ערב. במסגרת הפרויקט מבצעים הסטודנטים בזוגות (סטודנט יהודי וסטודנט בדווי) משימה משותפת, שבה הם מעבדים נושא הקשור לאחת מארבע הסוגיות שהוזכרו לעיל.²⁶⁹

המסלול הבדווי אף תרם לעיצוב פני החברה הבדווית, בכך שאפשר לשלב בנות בדוויות בהוראה. הימצאותו של הסמינר בבאר-שבע אפשרה לבנות לבוא ללמוד, שכן הן לא היו יוצאות ללמוד בסמינרים הרחוקים בחיפה ובירושלים.²⁷⁰ חלקן של הבנות גדל משנה לשנה, וכיום מספרן עולה על 60% מכלל הלומדים במסלול. בכך תרמה המכללה תרומה משמעותית לא רק למסלול הבדווי, אלא גם להווי החיים בתוך המגזר ולמגזר עצמו.²⁷¹

4. המרחק בין יישובי הבדווים לבאר-שבע

המרחק הרב הקשה על הסמינריסטים להגיע לסמינר ואף הקשה על פיזורם בעבודה המעשית. כדי להתגבר על מכשול זה הוחלט לרכז את ההתנסויות בהוראה בבית-ספר אחד בלבד בתל שבע, וד"ר הלווינג אפשר לעארף לקבל את רכב הפנימייה ולהסיע את הסטודנטים לעבודה המעשית.

5. מחסור בכיתת לימוד

בגלל הגידול המשמעותי במספר התלמידים בסמינר שרר מחסור חמור בכיתות לימוד. כדי להקצות לבדווים כיתה משלהם, סוכם עם הנהלת בית-הספר התיכון הסמוך, לפנות עבורם כיתה. אך עם פתיחת שנת הלימודים התחוור, כי הכיתה לא תתפנה. בלית ברירה הוחלט שהבדווים ילמדו כל פעם בכיתה אחרת שתצא לפעילויות חוץ-כיתתיות, כמו שיעורי ספורט, טיול או עבודה מעשית. רק כאשר נוספו מבנים ארעיים (קרוונים) לסמינר, קיבלה הכיתה הבדווית אחד מהם.

6. קשיים כלכליים

הבדווים הגיעו מכל רחבי הנגב ולמדו ימים ארוכים, ומכיוון שלא נפתחה עדיין קפטריה בסמינר, היה צורך לארגן עבורם ארוחות. ד"ר הלווינג אפשר להם לרכוש ארוחות בוקר וצהריים במסעדת הפנימייה במחיר מוזל.

269 מרים שילדקראוט, "פרויקט דו-קיום", דף מידע, מכללת קיי, 2004.
270 ח"כ טאלב אלסאנע, בנאומו בטקס קבלת ההסמכה להענקת התואר B.Ed. במסלולי ההכשרה להוראה למגזר הבדווי, מכללת קיי, באר-שבע, 24.05.2004.
271 רבקה בן-יעקב, מנהלת מכללת קיי בשנים 1983-1992, וכיום יו"ר החברה של המכללה, נאום ברכה בטקס קבלת ההסמכה להענקת התואר B.Ed. במסלולי ההכשרה להוראה למגזר הבדווי.

7. מחסור במרצים בדווים אקדמאים

בשנה הראשונה לימד במסלול הבדואי רק עארף אבו-רביעה. הוא היה אז בעל תואר ראשון בחינוך ובספרות עברית מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב, ובשלב של לימודים לתואר שני בבריאות הציבור בבית-הספר לרפואה של האוניברסיטה העברית בירושלים. עארף היה מדריך פדגוגי ולימד גם תורת החינוך, דידקטיקה ובריאות הציבור, ואת שאר המקצועות העיוניים לימדו מורי הסמינר. בסמסטר השני הגיע ראנס מזעאל, אז סטודנט שנה ג' ללשון עברית, שפה וספרות באוניברסיטה העברית בירושלים, והיום בעל תואר דוקטור לספרות השוואתית שאותו השלים בגרמניה, ותואר ראשון בעריכת דין מאוניברסיטת תל-אביב. ראנס גויס על ידי עארף ולימד ערבית, לשון וספרות במשרה חלקית.²⁷² בשנת הלימודים שלאחר מכן, התמנה ראנס לאחראי על לימודי ערבית ואיסלם ולמדריך פדגוגי של שנה א' ועארף שימש גם כמדריך פדגוגי של שנה ב'. לאחר שעארף סיים תפקידו כמרכז המסלול הבדואי ועבר למשרד החינוך, התמנה ראנס לממלא מקומו. עארף מסכם: "זו הייתה התקופה הטובה ביותר שלי בהכשרת מורים."²⁷³

הרכב הכיתה הבדווית הראשונה

הכיתה מנתה עשרים ושניים בחורים ובחורה אחת. הסמינרסטית הייתה נאיפה אבו סיאם, שכדי להגשים את חלומה להיות מורה נאלצה ללמוד בכיתה אחת עם בחורים, דבר לא מקובל באותם ימים. נאיפה סיימה את בית-הספר העממי בשבט ולאחר מכן, בעידודו של אביה, יצאה ללימודים במגזר היהודי. היא למדה שנתיים, כיתות ט'-י', בבית-הספר "אשל הנשיא", וכיתות י"א-י"ב בבית-הספר התיכון מקיף ג' בבאר-שבע, במגמה חברתית, וקיבלה תעודת בגרות. בדיוק אז נפתחה הכיתה להכשרת מורים בדווים בסמינר. בהיותה הבדווית היחידה בכיתה, גרה נאיפה בפנימייה עם הסמינרסטיות היהודיות וקשרה עמן קשרים חברתיים טובים. את שיעורי ההתעמלות למדה אתן ואת שאר הקורסים למדה עם בני כיתה הבדווים. בסיום הלימודים ולאחר שעמדה בבחינות הגמר קיבלה תעודה של מורה מוסמכת והפכה למורה לעברית בבית-הספר היסודי אל-עוזייל במשך שנה, אז עברה עם משפחתה לרהט, ומאז ועד היום היא מורה לעברית בבית-הספר אל-סאלם. נאיפה השלימה את לימודיה האקדמיים במכללת לוינסקי, והיום היא מורה בכירה, בעלת תואר B.Ed. בחינוך.²⁷⁴

מסלול הכשרה לגננות בדוויות

חרף המחסור החמור בגננות במגזר הבדואי, לא הוקם מסלול לגננות בדוויות. הסיבה נעוצה הייתה בסירובן של התלמידות להיות גננות, מפאת התדמית הנמוכה שנוצרה לגננות במגזר הבדואי, אשר ברובן היו בנות צעירות שלא סיימו י"ב כיתות. שינוי במצב חל בשנת 1984, עת החלה קבוצה של עשר בנות בדוויות ללמוד ולהתמחות בהוראה לגן הילדים בהדרכת המדריכה הפדגוגית גאולה ליבוביץ, בוגרת סמינר לוינסקי, גננת ותיקה ומדריכה פדגוגית משנת 1973 במסלול הגננות בסמינר. עם הזמן הצליח סגל ההוראה לשכנע את הבנות בחשיבות ההכשרה לגן הילדים במגזר הבדואי, וזאת לאחר ביקורים בגנים היהודיים בבאר-שבע. ואכן, מסלול הגננות צבר לאט לאט הצלחה וגדל משנה לשנה, ועלה הצורך גם בהרחבת הצוות הפדגוגי. בשנת הלימודים תשנ"ז הצטרפה למסלול אתי בר, בוגרת

272 ראנס מזעאל, ריאיון, 24.06.2003.

273 עארף אבו רביעה, ריאיון, 24.02.2004; כיום משמש עארף ראש המחלקה ללימודי המזרח התיכון באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

274 נאיפה אבו-סיאם, ריאיון, 16.03.2004.

מסלול הגננות בסמינר למורים ע"ש דוד ילין, גננת ותיקה ומנוסה, ששימשה שנים רבות גננת מאמנת לתלמידות הסמינר, בעלת תואר ראשון בחינוך ותואר שני במינהל ומדיניות החינוך מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב. החל משנת 2000 הפך המסלול להכשרת גננות בדויות למסלול עצמאי, וכדי לאפשר לגננות אלה לעבוד גם בבתי-הספר, שולב בתכנית לימודיהן הקורס "הוראת הקריאה והכתיבה".²⁷⁵

מסלול לגיל הרך לגננות-מורות בדויות

במקביל למסלול הגננות, נפתח בשנת הלימודים תשנ"א (1992/1991) מסלול גיל רך (גן וכיתות א'-ב'). בשנה זו הצטרפה למסלול אדיבה ערפאת, שהדריכה את הסטודנטים המיועדים ללמד בכיתות א'-ב', לצד גאולה ליבוביץ שהמשיכה גם היא להדריך את הגננות.

אדיבה היא בוגרת בית-ספר עממי ערבי בלוד. בתיכון למדה בבית-ספר לנזירות סנט ג'וזף בנצרת, ובשל הצטיינותה בלימודים הועברה היישר לכיתה י' וסיימה כעבור שלוש שנים עם תעודת בגרות. היא החלה לימודיה בסמינר למורים ולגננות ערבים בחיפה, במסלול גיל רך, ולאחר שנתיים קיבלה תעודת מורה מוסמכת. בתום לימודיה חזרה ללוד, ומאז ועד שנת 1989 עבדה במסגרות חינוך שונות: בגן ילדים, בכיתה א' ובכיתות ד'-ח'. במקביל, החלה גם את לימודיה האקדמיים באוניברסיטת תל-אביב. היא למדה ערבית ופילוסופיה כללית לתואר ראשון, השלימה תעודת הוראה בערבית, סיימה תואר ראשון נוסף בחינוך מיוחד במגמת הילד החרג, אצל פרופ' שמעון זקס ז"ל ותואר שני בייעוץ חינוכי. בנוסף למדה העשרה אינסטרומנטלית אצל פרופ' פוירשטיין. בשנת 1983, בעזרתו של פרופ' זקס, פתחה את הכיתה המקדמת הראשונה בלוד והייתה המחנכת שלה. בשנת 1985, החלה ללמד שני קורסים בסמינר למורים ערבים בחיפה: "העשרה אינסטרומנטלית" ו"מבוא לחינוך מיוחד".

בקיץ 1986 נפגשה אדיבה בכינוס פדגוגי עם רבקה בן-יעקב, מנהלת מכללת קיי באותה עת, אשר סיפרה לה על תכניתה לפתוח התמחות לחינוך מיוחד במסלול הבדווי ועל הצורך במדריכה פדגוגית. בן-יעקב הציעה לאדיבה את התפקיד, ובשנת הלימודים 1987/1986 החלה אדיבה ללמד יום בשבוע ולשמש מדריכה פדגוגית ראשונה במסלול הבדווי בכיתת מורים בהתמחות חינוך מיוחד. כמו כן לימדה סדנה דידקטית, שכללה נושאים כגון: הוראת קריאה, התפתחות לשון, דרכי הוראה בחינוך המיוחד. בנובמבר 1986 נפתח מעון לילדים מפגרים ברהט, הראשון במגזר הבדווי, ואדיבה הדריכה בו את הסטודנטים הבדוים. בספטמבר 1987 נפתחה כיתה מקדמת בלקייה, אשר שימשה יחד עם המעון מקום לתצפיות ולביקורים פדגוגיים לה ולתלמידיה.²⁷⁶ וכאמור, בשנת הלימודים תשנ"א הצטרפה אדיבה למסלול הגיל הרך, והדריכה את הסטודנטים המיועדים ללמד בכיתות א'-ב'. מחזור ראשון של גיל רך סיים בשנת 1994 וכלל עשרים בנות ושלושה בנים.

המסלול הבדווי התפתח והמשיך לגדול משנה לשנה. בשנת 2002 כבר למדו 283 סטודנטים מן המניין בשנים א'-ג' לתואר מורה בכיר, והסטודנטיות היו כ- 60% מכלל הסטודנטים. בשנת 2004, עם סיום תהליך האקדמיזציה של המסלול הבדווי וקבלת ההסמכה להענקת תואר ראשון בחינוך (B.Ed.), מציעה המכללה לסטודנטים הבדוים מגוון של מסלולי הכשרה להוראה: לגילאי 0-6, לחטיבה הצעירה (גננות ומורות לכיתות א'-ב'), לבית-הספר היסודי ולחטיבת הביניים. הסטודנטים הבדוים יכולים להשתלב גם במסלולים לאמנות ולחינוך גופני. כמו כן, מורים רבים שעובדים במגזר

275 אתי בר, ריאיון, 24.06.2003; ח' מרון, "דו קיום בנגב", כל הנגב, גיליון 1239, י"ט באב תשס"ד, 06.08.2004.
276 אדיבה ערפאת, ריאיון, 17.03.2004.

באים להשלים את הסמכתם או להרחיבה.²⁷⁷ לדברי ד"ר שרה זיו, מנהלת האגף להכשרת עובדי הוראה, מכללת קיי היא המכללה הראשונה שפתחה מסלול בדווי במדינת ישראל והיא גם הראשונה מבין המכללות לחינוך בארץ, שהשלימה את תהליך ההסמכה שלהם להענקת תואר ראשון בחינוך. סיום תהליך זה מהווה, לדעתה, "טקס בגרות לחברה הישראלית בכלל ולמכללת קיי בפרט. הישג נדיר ששמור למכללת קיי."²⁷⁸

הראשון במגזר

טקס הענקת תואר ראשון בהוראה לסטודנטים מהמגזר הבדואי התקיים השבוע במכללת קיי בבאר שבע, בנוכחות ח"כ טאלב איסנע, ד"ר שרה זיו, מנהלת האגף להכשרת עובדי הוראה וד"ר חיים גורן, נציג המועצה להשכלה גבוהה. לצד הענקת התעודות הופיעה להקת מכתוב, המשלבת נגנים יהודים ובדואים, בקטעי נגינה על עוד, מנדולינות וטרבוקות

מן העיתונות: "הראשון במגזר", כל הנגב, יוני 2004

אחרית דבר

כתוצאה מפעילותו הנמרצת של ד"ר הלוינג נתקבלה בשנת הלימודים 1975/1974 הודעה מאלעד פלד, מנכ"ל משרד החינוך, כי בית המדרש הממלכתי למורים ולגננות קיבל מעמד של "מכללה בדרך". הווה אומר, מעתה הלימודים יימשכו שלוש שנים ובסיומם תוענק ללומדים תעודת מורה בכיר. פעילותו הנמרצת של ד"ר הלוינג נשאה, אם כן, פרי. גם בניית הבניין החדש החלה ועתידה להסתיים בראשית שנות השמונים.

²⁷⁷ הערכות המסלולים להוראה למגזר הבדווי לקראת קבלת היתר להענקת תואר בוגר הוראה, תמוז תשס"ב. ארכיון קיי, IV.
²⁷⁸ ד"ר שרה זיו, נאום ברכה בטקס קבלת ההסמכה להענקת התואר B.Ed. במסלולי ההכשרה להוראה למגזר הבדווי, מכללת קיי, באר-שבע, 24.05.2004.

ד"ר הלווינג סיים את תפקידו בסוף שנת הלימודים תשל"ו (אוגוסט 1976). הוא קיבל לידיו סמינר שמנה מאה תלמידים ומורים, וכאשר סיים תפקידו השאיר ליורשו סמינר שמנה כבר ארבע מאות וחמישים תלמידים ושמונים מורים, ברובם המכריע בעלי תארים אקדמיים. ד"ר הלווינג הצליח לשפר את רמת ההוראה, ובעיקר - השיג את היעד שהציב לעצמו: הגדלת הסמינר והרחבתו, העלאתו על דרך האקדמיזציה והפיכתו ל"מכללה בדרך" - מוסד אקדמי לכל דבר ועניין.

ד"ר הלווינג מברך את הבוגרים בטקס סיום שנת הלימודים 1974 (באדיבות ד"ר הלווינג).
משמאל: אליהו נאוי, ראש העיר באר-שבע

פרק שישי מכללת קיי – "מכללה בדרך"

בניהולו של ד"ר אפרים בראון, 1976–1983

הכשרת המורה צריכה להביא לידי כך,
שהמורה יידע, כי החינוך הוא לא סתם תפקיד,
אלא טיפול בפיקדון יקר אשר הופקד בידו –
רוח האומה, נפש האומה, חיי האומה.
זאת ועוד: מקצוע ההוראה אינו משלח-יד,
כי אם שליחות.

משה אביגל, 1961

בשנת הלימודים תשל"ז (1976) התמנה ד"ר בראון למ"מ מנהל הסמינר.²⁷⁹ במשך שנתיים הוא שימש כממלא מקום, ובשנת הלימודים תשל"ט (1978/1979) נתמנה למנהל בפועל, לאחר שנבחר על ידי ועדת מכרזים והעתיק את מקום מגוריו מתל-אביב לבאר-שבע. וכך הוא כתב: "בתום שנתיים של עבודה נמרצת ופורייה קיבלתי מינוי כמנהל המוסד. ראיתי שהאתגר החינוכי היה עצום, אך הייתי נחוש בדעתי, כי למוסד יש עתיד מזהיר ועלי לפעול בכיוונים שונים, כדי להכניס אווירה של מקום אסתטי, שבו לומדים סטודנטים רציניים שמכירים בחשיבות שליחותם כמחנכים לעתיד.²⁸⁰ תפקיד נוסף מילא ד"ר בראון בשנים 1980–1981, עת בהמלצת הנהלת משרד החינוך נפתחה באילת כיתת מורים בפועל לקבלת תואר מורה בכיר, במסגרת מכללת אילת. לפי הכללים והגדרת הסמכויות, כיתה כזו הייתה חייבת להתנהל בחסות ובפיקוח בית מדרש למורים, הרשאי להעניק תואר מורה בכיר. ד"ר בראון התבקש להיות אחראי לתכנית הלימודים של הכיתה ולפקח עליה.²⁸¹

ההנהלה ובעלי תפקידים

ד"ר בראון ניהל את הסמינר בעזרת הנהלה שהורכבה מבעלי התפקידים הבאים: ישי שריג ז"ל²⁸² מרכז ההוראה, ומשנת תשל"ח (1978) גם סגן מנהל.²⁸³ בשנת תשמ"א (1981) התמנה ישי לסגן מנהל ראשון,²⁸⁴ וציפי שכטר התמנתה במקומו למרכזת ההוראה; טליה גלעוז

279 ד"ר מ' צור, מנהל המחלקה להכשרת עובדי הוראה, אל מר אפרים בראון, 12.07.1976, י"ד בתמוז תשל"ז, ארכיון קיי, קופסה ב/7.

280 בראון, מכתב.

281 ד"ר א' בראון, מנהל, אל דב אייזן, מנהל המחלקה להכשרת עובדי הוראה, 27.04.1980, י"א באייר תש"ם, ארכיון קיי, ב/7; דב אייזן, מנהל המחלקה להכשרת עובדי הוראה, אל אהובה פיינמסר, סגנית החשב, 19.05.1980, ד' בסיון תש"ם, שם, שם.

282 על ישי שריג ז"ל ראו בנספח הביוגרפיות לפרק השישי.

283 עזריאל ניצני, מנהל האגף להכשרה ולהשתלמות עובדי הוראה, אל ד"ר א' בראון: "הריני מאשר ברצון מינויו של מר ישי שריג כסגן מנהל", א' בסיון תשל"ח, 06.06.1978, ארכיון קיי, קופסה ש/42.

284 דב אייזן, מנהל המחלקה להכשרת עובדי הוראה, אל מר ישי שריג, ז' באלול תשמ"א, 06.09.1981, שם, שם.

ד"ר אפרים בראון (ארכיון קיי)

ז"ל²⁸⁵ מרכזת ההדרכה ומרכזת מסלול מורים-כוללים; יוכבד קלוזנר מרכזת לענייני תלמידים [דיקנית סטודנטים]²⁸⁶ ואחריה דבירה אורן.

בעלי תפקידים נוספים היו מרכזי המסלולים והמקצועות: עירא כץ מרכזת מסלול גננות וגיל רך; חנה בלאו, מרכזת מסלול מוזיקה; חנה דקל, מרכזת מסלול מלאכה; עארף אבו רביעה, מרכז מסלול בדווים; חנה חופשי ז"ל²⁸⁷ מרכזת מסלול טבע ומקצועות המדע; ד"ר פאני צ'פמן ז"ל²⁸⁸ מרכזת מסלול ציור ואמנות, ואחריה דבורה טושינסקי; מרים קרלר ואחריה ברכה קייזר ז"ל²⁸⁹ מרכזות מסלול חינוך מיוחד; דוד אוחנה מרכז המקצועות יהדות, תנ"ך והיסטוריה; יהושע ילין מרכז המקצועות לשון וספרות; ציפי שכטר אחראית על המכינה ועל השתלמויות מורים; יוכבד קלוזנר אחראית על מורים-עולים ואחריה יוכבד זוהר; אביבה לימון אחראית על החינוך הגופני; מיכל רוזנברג אחראית על הקורסים למורים בכירים; דבירה אורן מרכזת ועדת טיולים; מיכל רוזנברג ודבירה אורן מרכזות פעילויות מחוץ לתכנית הלימודים; אסתר מילוא ז"ל²⁹⁰ אחראית על המעבדה הפדגוגית (שילוב אמצעי העזר האור-קוליים בהוראה) ולהוראת הטכנולוגיה החינוכית.

עם צוות המינהל והפקידות נמנו: רחל קרפר - אמרכל; אילה מתוק - מזכירה ראשית; אלה מאור - מזכירה פדגוגית; שולה אסידו - לבורנסית; צילה גולדברג - אחראית פנימייה; גרדה שרגא ז"ל - גזברית; פולה ורשבסקי - ספרנית ראשית; מלכה קאופמן - אחראית לחדר הטכנולוגיה החינוכית.

285 על טליה גלעז ז"ל ראו בנספח הביוגרפיות לפרק השישי.

286 על פי בקשתו של ד"ר בראון לאשר את המינוי: ד"ר בראון, מנהל, אל מר ד' אייזן, מנהל המחלקה להכשרת עובדי הוראה, 04.07.1979, ט' בתמוז תשל"ט, ארכיון קיי, תיק מורים/47; אישור המינוי על ידי ד' אייזן מנהל המחלקה וי' שלהב, נציג המחלקה במוסד, נשלח על ידי כוכבה וולף, מנהלת מדור כוח אדם בהוראה, אל ד"ר א' בראון, 17.07.1979, כ"ב בתמוז תשל"ט, שם, שם.

287 על חנה חופשי ז"ל ראו בנספח הביוגרפיות לפרק השישי.

288 על ד"ר פני צ'פמן ז"ל ראו בנספח הביוגרפיות לפרק השישי.

289 על ברכה קייזר ז"ל ראו בנספח הביוגרפיות לפרק השישי.

290 על אסתר מילוא ז"ל ראו בנספח הביוגרפיות לפרק השישי.

עירא כ"ץ, מרכזת מסלול גננות וגיל רך, מעניקה תעודת הוראה לבוגרת זהבה כהן, 1980. בשנת 2006 התמנתה זהבה למרכזת מסלול הגננות במכללה (ארכיון קיי)

מסלולי הלימוד במכללה

מסלולי הלימוד התחלקו לשני סוגים: האחד, מסלולים לתואר מורה מוסמך, שעמהם נמנו גננות, מורים-עולים, בדווים, מוזיקה ומלאכה. הסטודנטים במסלולים אלה נדרשו ללמוד שנתיים לשם קבלת התואר מורה מוסמך; והשני, מסלולים לתואר מורה בכיר, שעמהם נמנו הגיל הרך, כוללים, חינוך מיוחד, חטיבת ביניים, ציור ואמנות. הסטודנטים שלמדו במסלולים אלה נדרשו ללמוד שלוש שנים לשם קבלת התואר מורה בכיר.

במסלולי הלימוד התלת שנתי לקראת התואר מורה בכיר נדרשו התלמידים לכתוב עבודת גמר ("עבודת פרויקט") בשנת הלימודים השלישית. תכליתה של עבודה זו היתה להביא לידי מפגש משותף של תחומי הלימוד השונים, הלימודים הפדגוגיים ולימודי ההתמחות, וליישם הלכה למעשה בהוראה. כל תלמיד הודרך על ידי מנחה-מומחה מן התחום שבחר והופנה למקורות מידע מתאימים. עבודת הגמר מבטאה את יכולתם של הסטודנטים לתכנן, לבצע ולהעריך יחידה לימודית, והיא משמשת דגם לעבודתם העצמאית כמורים בהמשך דרכם.²⁹¹

291 ש' האופטמן ואחרים, "הערכת איכותה של הכתיבה האקדמית בעבודת-גמר של סטודנטים המתכשרים להוראה ("עבודת הפרויקט")", בתוך: ר' זוובסקי ואחרים (עורכים), הכשרת מורים והתפתחותם המקצועית: חילופי רעיונות, תל-אביב תשס"א, עמ' 110.

הטבלה שלהלן מצביעה על מגוון מסלולי הלימוד ועל מספר הבוגרים בכל אחד ואחד מהמסלולים, בשנה"ל תשל"ז ובשנה"ל תשל"ח:²⁹²

שנה"ל תשל"ח	שנה"ל תשל"ז	סטודנטים מסלולים
		לתואר מורה בכיר
16	17	גיל רך
כוללים הומניסטיקה 8 כוללים טבע 11	27	כוללים
9	9	חינוך מיוחד
8	12	חטיבת ביניים
15	9	ציור ואמנות
		לתואר מורה מוסמך
35	23	גננות
9	19	עולים
32	23	בדווים
6	7	מוזיקה
16	18	מלאכה
165	164	סה"כ

כפי שניתן לראות, לא חל שינוי במספר הכללי של הבוגרים בשנתיים אלה. שני מסלולים מבוקשים במיוחד היו מסלול הגננות והמסלול הבדווי, לעומתם ירד מספר הלומדים בכיתת המורים-העולים ובכיתת מורים-כוללים, אף שנוספה התמחות טבע לתחומה.

העבודה המעשית

העבודה המעשית התבצעה בבאר-שבע ובסביבותיה, במוסדות חינוך שונים, בהתאם למסלול ההכשרה. מטרתה הייתה לאפשר לתלמיד להכיר מקרוב את מערכת החינוך ואת עבודת ההוראה על מרכיביה השונים ולהתנסות באופן פעיל בעבודת ההוראה. במהלך שלוש שנות לימודיו חווה כל תלמיד את תהליך ההוראה והתנסה בדרכי הוראה שונות של מקצועות שונים במוסדות חינוך בעלי אוכלוסיות תלמידים שונות. כל תלמיד חויב לדווח בכתב על יום העבודה המעשית למדריך הפדגוגי בכל שבוע. בשנים א'-ב', בכל המסלולים, הוקדש יום אחד משבוע הלימודים לעבודה המעשית ופעמיים בשנה התקיימו תקופות של עבודה מעשית רצופה בנות שבעה עד עשרה ימים. בתקופה זו לא התקיימו לימודים סדירים בסמינר, והתלמידים היו צמודים לכיתת ההתנסות שלהם ויכלו להשתתף באופן רצוף ומלא בחיי הכיתה. מורי הסמינר סייעו בעצה ובהדרכה וביקרו בשיעוריהם. בשנה ג' עמדה ההתמחות בעבודה המעשית במרכז תכנית הלימודים (10 ש"ש בשבוע בשלושה ימים רצופים). התלמיד היה במעמד של מתמחה, וקיבל יותר עצמאות ואחריות בעבודת ההוראה

292 ספר המחזור הי"ג, תמוז תשל"ח, ארכיון קיי.

שלו. בשנה ג' עמדו התלמידים במבחן דידקטי משולב. זה היה מבחן אישי. כשבוע לפני הבחינה הגיש התלמיד למדריך הפדגוגי את מערך השיעור שכלל: תיאור הנושא ופירוט ההכנה, המטרות בהוראה, ראשי פרקים לדרך ההוראה, רשימה ביבליוגרפית שנעזר בה, דף עבודה ו/או אמצעי המחשה. השיעור התקיים במעמד בוחן (בדרך כלל המפקח על בית-הספר בו התאמן התלמיד), מנהל בית-הספר, המדריך הפדגוגי, מורה הכיתה ומורה מקצועי מסגל ההוראה בסמינר. לאחר השיעור התקיימה שיחת קולוקוויום עם התלמיד הנבחן, שנסבה על שיקולי הדעת הדידקטיים בתכנון ובביצוע, על מהלך השיעור והתאמת אמצעי המחשה. הציון ניתן במשותף על ידי הבוחנים, וכולם חתמו בטופס המיועד לכך.

במהלך שלוש שנות הלימודים נטלו התלמידים חלק בפרויקטים חינוכיים שונים, על אחד מהם, "פרויקט דימונה", מספרת ד"ר נורית זיידין:

בשנת 1979 מחסור המורות בדימונה היה בשיאו. בתיאום עם הנהלת המכללה הוחלט לשלב את הסטודנטיות הלומדות בשנה ג' בעבודה כמחנכות בבתי-הספר. כל שתי סטודנטיות עבדו שלושה ימים בכיתה תוך הדרכה צמודה של המדריכות הפדגוגיות, של מורה מתוך סגל ההוראה של בית-הספר ו/או מנהלת בית-הספר. כל הפרויקט לווה על ידי הנהלת המכללה ועל ידי כנציגת משרד החינוך.²⁹³

פעילויות העשרה

על מנת לקדם את התלמידים בתחומים שונים, הוחלט, החל משנות הלימודים תשל"ט, להקדיש יום בשבוע לפעילויות שונות. המטרה הייתה להעשיר את התלמידים, להוסיף ידע בנושאים שאינם חלק מתכנית הלימודים ולאפשר להם להרחיב אופקים על ידי ביקורים בתיאטרון ובמוזיאונים, האזנה להרצאות בנושאים שונים, צפייה בסרטים וכן טיולים וסיורים לימודיים: סיורים פדגוגיים, סיורים מקצועיים וסיורים עם מדריכי החברה להגנת הטבע. התכנית הייתה חלק בלתי נפרד ממערכת הלימודים, וההשתתפות בכל הפעילויות הייתה חובה.

מקהלת המסלול של המורים למוזיקה בהופעה בכנס המקהלות, אפריל 1978. מלווה בפסנתר ומנצחת חנה בלאו, מי שהקימה את מסלול המוזיקה בשנת 1972

293 נורית זיידין, מכתב למחברת, 21.07.2005. יצוין, שבשנה זו יצאה נורית לשנת עבודה כמפקחת כוללת בדימונה ובקיבוצים דביר וחצרים. לימים, עם חזרתה למכללת קיי לתפקיד מרכזת ההדרכה ועם פתיחת פורום מרכזי ההדרכה הראשון, היא העבירה את ניסיונה מ"פרויקט דימונה" לידיעת הפורום, אשר אחת מהמטלות שנטל על עצמו הייתה בניית נייר עמדה למשרד החינוך בנושא הסטאז'.

קורסים מיוחדים למורים בפועל

הסמינר זכה לתוספת נכבדת של לומדים בשנת 1978, עת נפתחו לראשונה בבאר-שבע שני קורסים דו שנתיים: האחד למורים מוסמכים והשני לגננות מוסמכות. שניהם העניקו את התואר מורה בכיר / גננת בכירה. בשנת 1979 נפתח גם קורס דו שנתי למורים מוסמכים בחינוך המיוחד, שהקנה תואר מורה בכיר, ועליו הייתה אחראית ציפי שכטר, מתוקף תפקידה כאחראית על ההשתלמויות בסמינר. בבניית הקורס היא נעזרה ביעוץ של פרופ' שמעון זקס. בהמשך נפתחו קורסים נוספים דו שנתיים למרכזי מקצוע לעברית ולמתמטיקה, ושעות הלימוד נצברו לתואר מורה בכיר.²⁹⁴ כן נערכו קורסים למורים למלאכה בפועל בעלי ותק של שלוש שנים לפחות בהוראה בכיתות ז'-ח'. הם למדו לקראת דרגת מורה מוסמך בכיר לחטיבת ביניים. זו הייתה התחלה של בניית מערך ההשתלמויות למורים בפועל, שעתיד להתפתח ולהפוך למרכז להשתלמויות מחוזי עם המעבר לבניין החדש והפיכת הסמינר למכללה אקדמית לחינוך.

המעבר למשכן של קבע

ד"ר בראון המשיך בתכניות של קודמו, ד"ר הלוינג, וקידם את נושא הקמת הבניין החדש. כך כתב: "פגשתי את הארכיטקט של הבניין היפה, שעתיד היה להיבנות על מגרש גדול בצפון באר-שבע. נסעתי פעמים רבות לתל-אביב כדי לעבור על התכניות ולהציע הצעות, בתקווה שתוכלנה לפאר את המוסד ולהתאימו במידת האפשר למכללה של ממש, שתוכל בבוא העת להעניק תואר אקדמי לתלמידיה."

בשנת תשמ"ב עברה ה"מכללה בדרך", על כל עשרים ואחת כיתותיה, למשכנה החדש והמפואר בשכונה ד', בפאתיה הצפוניים של העיר באר-שבע, ושמה הוסב מ"בית המדרש הממלכתי למורים ולגננות" ל"מכללה לחינוך ע"ש קיי". השם החדש - "מכללה" - משקף נאמנה את מגמת משרד החינוך להעניק לסמינר מעמד אקדמי על כל המשתמע מכך.

התורם - מר ג'פרי קיי

בניין המכללה החדש והמרווח, שתוכנן ל-1200 סטודנטים, הוקם על ידי הסוכנות היהודית בתרומה של ג'פרי קיי, באמצעות קרן החינוך. הקרן פעלה כזרוע מבצעת של המגבית המאוחדת לשם איסוף תרומות להקמת מבני חינוך ולפיקוח על הפעלתם, בהתאם ליעודה של התרומה. בן-גוריון - הוגה הרעיון, הרוח החיה ויוזם הקמת קרן החינוך לישראל, הבין את חשיבותו העצומה של חינוך הדור הצעיר ושל צמצום הפערים החברתיים לעתידה של מדינת ישראל. הוא החליט לפנות אל יהדות העולם ולגייסה למשימה זו, באומרו: "אם נצליח לחנך הילדים - נוכל להמשיך בדרך בה התחלנו; אם ניכשל - נהפוך למדינה אחרת."²⁹⁵

קרן החינוך החלה פעולתה בשנת 1964 לאחר כריתת הסכמים בין ארצות חוץ לבין ממשלת ישראל והסוכנות היהודית. בהשגת ההסכמים הנ"ל היו מעורבים משרד האוצר, משרד הפנים ומשרד החינוך. ההסכמים הבטיחו שהתרומה תוכר לתורמים בארצות מוצאם, ותזכה אותם בפטור ממס הכנסה.²⁹⁶ הקרן אפשרה לנדבנים פוטנציאליים בחו"ל לתרום מענק ישיר לפרויקטים אישיים

294 ציפי שכטר, ראיונות, 03.06.2004; 03.04.2005.

295 "קרן החינוך לישראל", הוצאת הסוכנות היהודית לארץ ישראל, ירושלים 2004.

296 עו"ד נעמי מלר, נציגת הסוכנות היהודית, אל מזכיר המועצה להשכלה גבוהה, 05.09.1993, ארכיון קיי, קלסר I, 2.1.3.

המכללה לחינוך ע"ש קיי, 2003 (ארכיון קיי)

(בדרך כלל להנצחת זכר הוריהם או יקיריהם, בדרך של הקמת פרויקט או קריאת בניינים על שמם), בנוסף לתרומותיהם הסדירות למגבית המאוחדת. רבים מבין אותם נדבנים תורמים מתוך ציונות לשמה ורצון ליצור קשרי שותפות עם הארץ. הם מגלים מעורבות אישית ומעוניינים לפקח על אופן הוצאת הכספים שתורמו.²⁹⁷

הקשר בין משפחת קיי מאנגליה ומדינת ישראל תחילתו עם הקמת המדינה. גולדה ומיכאל קיי, זוג יהודים מאנגליה, נהגו להרים תרומה שנתית למען המדינה בראשית צעדיה, באמצעות UJA - United Jewish Appeal. בשנת 1963 ערכו השניים ביקור בישראל. הם נהנו מאוד מהשהייה בארץ ובחזרם לאנגליה המשיכו להעלות את תרומתם השנתית למגבית. שנה לאחר מכן, בשנת 1964, ביקר בנם ג'פרי בארץ ונפגש עם דוד בן-גוריון. ג'פרי קיי התרשם מאישיותו של בן-גוריון, שהלהיבו בדברו על עתידה של באר-שבע בפרט ועתידו של הנגב בכלל, ועל ההכרח בפיתוחם. דבריו של בן-גוריון השאירו עליו רושם בל יימחה ובשובו לאנגליה המשיך בתרומותיו הגדולות למען ישראל. בשנת 1975 החליט ג'פרי להקים פרויקט, שישמש יד-זיכרון להוריו, אך גם יתרום לעתיד המדינה. לשם כך הוא פנה ל-UJA בלונדון. בעקבות פנייתו ביקר אותו עדי יפה ז"ל, מנהל UJA בישראל, ושניהם דנו באפשרויות השונות. כאשר יפה העלה את האפשרות של בניית קולג' בבאר-שבע, נזכר ג'פרי בשיחתו עם בן-גוריון, וכדבריו: "כל השאר היסטוריה". ג'פרי קיבל את ההצעה להקים "בניין פאר לסמינר למורים בבאר-שבע" והרים את תרומתו ההתחלתית למטרה זו. ב-22.05.1977 קיבל ג'פרי מברק ממנחם בגין, שבו נאמר: "חברי היקר, אני רוצה שתהיה אתי

297 א"ד יפה, נתינה בתבונה: המדריך הישראלי לעמותות ולארגונים מתנדבים, גפן, ירושלים 2000.

ג'פרי קיי בביקורו במכללה, יוני 2000 (ארכיון קיי)

בכנסת בזמן ההשבעה של הממשלה החדשה". ג'פרי הגיע לארץ וניצל את ביקורו זה גם לנסיעה לבאר-שבע לראות את בניין הקולג' שנבנה בכספי תרומתו.²⁹⁸

התרומה שתרתם קיי בשנים 1975/1976 ו-1981, אפשרה את בניית הבניין המרכזי, אשר הוקדש "למיכאל ולגולדה קיי על ידי בנם ג'פרי קיי מלונדון, בהערכה לשירותיהם המסורים למען האגודה היהודית הפילנתרופית לישראל והמזרח התיכון". יגאל ירושלמי, מנהל המחלקה לפיתוח והתיישבות מרחב הנגב בסוכנות היהודית, כתב, כי התרומה של ג'פרי קיי הורמה "בתקופה שהקמת מכללה כזו בבאר שבע גרמה להרמת גבות אצל 'רבים וחשובים'. המכללה התפתחה בצורה מרשימה ומהווה את המוסד האקדמי היחידי והמרכזי בדרום ובנגב להכשרת מורים בכל המקצועות הנלמדים בארץ. המכללה גם אושרה כמכללה יחידה בנגב ללימודי תואר אקדמי בתחום החינוך B.Ed., ונראה לי כי הסוכנות היהודית תרמה תרומה מכרעת לפיתוח תחומים אלה בנגב."²⁹⁹

ג'פרי קיי המשיך לתרום למען פיתוחה של המכללה. בתרומותיו הוקמו אולם הספורט והמעבדות למחלקה הביו-טכנולוגית, אשר נקראות על שם שתי בנותיו, ג'מה וג'ניפר. בתרומה נוספת, שהרים

298 מכתב ג'פרי קיי אל ד"ר ריבה לבנצ'וק, מנהלת מחלקת יחסי ציבור במכללת קיי, 26.12.2004 (להלן קיי, מכתב).
299 יגאל ירושלמי, מנהל המחלקה לפיתוח והתיישבות מרחב הנגב (בסוכנות היהודית), אל עו"ד משה אנוז, 30.05.1994, ארכיון קיי, קלסר I, 2.1.3; יגאל ירושלמי, ריאיון, 13.04.2004.

ג'פרי קיי ומשפחתו בביקורם במכללה, יוני 2000 (צילום: יורם פרץ, ארכיון קיי)

בשנת 2004, הוקם בבניין המרכזי "מרכז הסטודנט", שמשמש מקום מפגש, מנוחה, לימוד והנאה. המרכז, המצוייד היטב לנוחות הסטודנטים, נחנך בדצמבר 2004.³⁰⁰ כששמע ג'פרי קיי כי המרכז כבר מוכן והוא עומד לשירות הסטודנטים במכללה, הוא כתב: "שמחתי לשמוע כי המרכז החדש נפתח להנאת הסטודנטים, בהתאם למטרתו. זה היה כבוד עבורי להקדיש את הקולג' לזכרם של הוריי האהובים. הם החדירו בי את הגאווה להיות יהודי, ומעל הכול לתת צדקה."³⁰¹

בניין המכללה המפואר המוקף גינה מטופחת, מדשאות, שיחים ועצי בר, שימש אכסניה אידאלית לטיפוח פרחי ההוראה. הבניין הכיל כיתות מרווחות וממוזגות, ריהוט חדיש ווילונות בכל כיתה, אגף מיוחד יוחד להנהלה ולמשרדי האמרכלות. חדר מורים בנוי משני מפלסים, ספרייה רחבת ידיים, קפטריה וחדרי שירותים. בהשוואה לתנאים שבהם עבדנו בסמינר הישן, חשנו שזכינו לשינוי מהפכני ומהותי. כתב על כך ד"ר בראון:

בהתרגשות רבה העברנו את רכושנו מהצריפים לבניין החדש והמפואר, שנקרא ע"ש קיי, התורם האנגלי, שתרומתו האדיבה אפשרה את התחלת הפרויקט. אני זוכר היטב אותו יום גורלי, שבו העברנו את רכושנו הדל לבניין החדש. כשראיתי את המדפים הריקים הרבים בספרייה הנהדרת, ואת המכשור העלוב שעמד לרשותנו מהמוסד הישן, ידעתי, כי לפנינו עבודה רבה, כדי להתאים את רמת ההוראה לסביבה החדשה, לספק

300 "בית לסטודנט בקיי", כל הנגב, 17.12.2004, עמ' 30; ב-28.06.2005 כאשר הגיע ג'פרי קיי לביקור במכללה, נערך הטקס הרשמי של חנוכת "מרכז הסטודנט".

301 קיי, מכתב.

Mr. Geoffrey Kaye, his daughters Gemma and Jennifer at the Opening Ceremony of the Bio-Mechanics Lab

ג'פרי קיי ובנותיו בפתחת המעבדות למחלקה הביו-טכנולוגית, יוני 2000 (צילום: יורם פרץ, ארכיון קיי)

לתלמידינו את הכלים הדרושים לקידום כמחנכים ולעורר בהם את הרגש האסתטי, שבעיניי גורם חשוב ביותר לאווירה של יצירה והתחדשות. לא קלה הייתה המשימה, אך ביוזמת צוות מורים מסור ומלא התלהבות, לאט לאט הושגו הישגים. ספרים חדשים מילאו את המדפים, מכשירים חדשים עמדו לרשות התלמידים, כדי להביא אותם למיצוי האפשרויות החינוכיות החדשות באמצעות המכשור המודרני. מעבדות רציניות הוכנו ורוח חדשה של יצירה וקידום נשבה במסדרונות הרחבים.³⁰²

חנוכת המכללה, 1982 (ארכיון קיי). מימין: ד"ר אפרים בראון, מנהל המכללה; אליהו נאוי, ראש העיר באר-שבע; אברהם צלמון, נציג המחלקה להכשרת עובדי הוראה; ד"ר יעקב שלהב, המפקח על המכללה

אסתר מילוא ואליהו נאוי, ראש עיריית באר-שבע, בחנוכת הבניין החדש, 1982 (ארכיון קיי)

התקדמות בתהליך האקדמיזציה

נושא האקדמיזציה המשיך ללוות את הסמינר כל תקופת ניהולו של ד"ר בראון. צוות המורים גדל, נתקבלו מורים מקצועיים חדשים בעלי תארים שני ושלישי, מורים רבים השלימו לימודיהם לתואר ראשון והמשיכו לתואר שני. התלמידים חויבו בתעודת בגרות מלאה, ואלה שהתקבלו לאחד מהמסלולים שהעניקו תואר מורה בכיר חויבו להמציא כבר בעת הרישום תעודת בגרות ולעבור ריאיון ובחינת קבלה. הספרייה עודכנה בספרים חדשים ובכתבי עת אקדמיים, בהתאם לצרכים של כל מסלול ומסלול. תכניות הלימודים עודכנו בהנחייתו של ישי שריג, מרכז ההוראה וסגן המנהל, ונשלחו למשרד החינוך לשם אישורן. התכניות זכו להערכה רבה: "עלי לשבח את המלאכה הנאה שעשיתם בהכנת תכניות הלימודים ובהדפסתן. השקידה וההתמדה שלכם בהכנת תכניות הלימודים השנתיות ראויות לציון. אין ספק בתרומתן החשובה למערכת הכשרת עובדי ההוראה."³⁰³

על ההתקדמות בשטח האקדמיזציה כתב ד"ר בראון:

ההנהלה בשיבותיה הרבות, הקדישה שעות אין ספור לדין בשאלת המכלול. כדי להעלות את רמת הסטודנטים שהתקבלו למוסד העלינו את הדרישות למועמדים, היינו זהירים יותר בבחירת סטודנטים מתאימים על ידי בחינות כניסה. הרחבנו את צוות המורים ועודדנו מורים ותיקים להמשיך בלימודיהם ולרכוש תארים נוספים וגבוהים יותר. כל אלה היו שלבים הכרחיים בקידום המוסד לקראת המכלול הנכסף, שכל כך דיברנו עליו והיינו זקוקים לו. כל המאמצים האלה והעבודה המסורה של ההנהלה וצוות המורים גם יחד הביאו יוקרה לשמנו ורגש של הישגים ממשיים לתלמידינו. גם תפקיד המנהל התרחב בסביבה החדשה. בסדר העדיפויות היו מספר חידושים, שראיתי אותם כיסודות חשובים לקידומנו, כגון תכניות לימודים חדשות ומורחבות עם ביבליוגרפיה ומטרות ברורות, מקצועות חדשים מנוהלים ומודרכים על ידי מורים מתאימים, שימוש יתר במכשור החדש וניצול התנאים החדשים לקידום העבודה המעשית. [...] ראינו חשיבות בהדגשת השימוש הרחב ביותר במכשירי ההוראה השונים שיכולנו לרכוש בתקופה ההיא ושימוש יתר בספרייה המורחבת. דומני שבשטחים אלה הייתה התקדמות גדולה בתקופת כהונתי כמנהל וראיתי בזאת ברכה לחינוך כולו.³⁰⁴

אחרית דבר

לאחר שבע שנות ניהול סיים ד"ר בראון את תפקידו. כך סיכם תקופה זו: "פרשתי מתפקידי כמנהל אחרי שבע שנות בנייה וקידום, ועוד היום אני מסתכל אחורה לימים ההם וחושב, שבוודאי יכולתי לעשות יותר, להרים תרומה משמעותית יותר, להשפיע יותר – אך נאלצתי להשאיר את כל החלומות האלה לבאים אחריי, בתקווה שהם יוכלו להשלים את העבודה ולהגשים את החלום. וכך היה."³⁰⁵

303 רבקה מורדוך, מנהלת המרכזיה, אל מר ישי שריג, סגן מנהל המכללה המ"מ ע"ש קיי, ט' באדר ב' תשמ"א, 15.03.1981, ארכיון קיי, קופסה 43/ש; י' שריג, "דפוסים של עבודה אקדמית במוסד להכשרת מורים", החינוך, כרך ג, חוברת א-ב (חשוון תשל"ח), עמ' 339-341.

304 בראון, מכתב.

305 שם.

טקס חלוקת תעודות הוראה בסיום שנת הלימודים, 1980 (ארכיון קיי). מברכת: נציגת הבוגרים, עלמה ברויטמן; יושבים (משמאל): ד"ר אפרים בראון, מנהל הסמינר; יוסף ירון ז"ל, מפקח משרד החינוך; יוכבד קלוזנר, אחראית לענייני סטודנטים; טליה גלעוז ז"ל, מרכזת ההוראה; ישי שריג ז"ל, סגן המנהל

שתי משימות מרכזיות השאיר ד"ר בראון לממלא מקומו: האחת, סיום תהליך האקדמיזציה; והשנייה, משימה לא פחות נכבדה וחשובה, שמשדד החינוך כבר החל בטיפולה בשלהי תקופתו, איחודם של שני המוסדות להכשרת מורים: המכללה לחינוך ע"ש קיי ובית המדרש הממלכתי לחינוך גופני. משרד החינוך חיפש דרך מעשית לאיחודם והחל בחיפוש מנהל מתאים שיקבל עליו משימה קשה זו ויוציאה מן הכוח אל הפועל. ביצוע המדיניות המאתגרת נמסרה לידיה של רבקה בן-יעקב, אשת חינוך ותיקה, שמילאה מגוון תפקידים במערכת החינוך. כניסתה לתפקיד הניהול מציינת פתיחת עידן חדש במערכת הכשרת המורים בנגב, עם הקמת המכללה המאוחדת, שייעודה - הכשרת גננות ומורים כלליים לצד הכשרת מורים לחינוך גופני.

פרק שביעי

מכללת קיי מתאחדת עם בית המדרש לחינוך גופני

בניהולה של רבקה בן-יעקב, 1983-1992

להיות מורה – זה המקצוע הקשה ביותר, המכריח את האדם למתיחות נפשית, אינטלקטואלית ומוסרית מתמדת. ולכן אין מקצוע שבו האדם הוא כל כך שותף למעשה בראשית כמורה. בן ציון דינור, 1958

בשנת הלימודים תשמ"ד (1983/1984) החלו תשע שנות הניהול של רבקה בן-יעקב. רבקה (במלרע) היא בוגרת סמינר לוינסקי, שבו למדה שש שנות לימוד: ארבע שנים בתיכון ושנתיים בסמינר, והוכשרה להוראה במסלול מורים-כוללים. בשנת 1946 סיימה את לימודיה. זו הייתה תקופה של מחסור במורים, רבקה שובצה להוראה בכפר יהושע ולימדה במשך שש שנים בכיתות א'-ג'. משם עברה לחיפה ולימדה שנה בכיתה ב', עברה לירושלים ולימדה שנתיים בכיתות ז'-ח', ומשם עברה לאשקלון לבית-הספר גורדון. בשנת ההוראה האחרונה באשקלון נשאה בשני תפקידים: האחד, הוראה; והשני, הדרכת מורים באזור הצפוני של מחוז הדרום. בשנת 1961 יצא מנהל בית-הספר גורדון ללימודים ורבקה התמנתה לממלאת מקומו במשך שנתיים. בתום השנתיים, בשנת 1963, מינה אותה אריה סימון, מפקח מחוז הדרום, למפקחת כוללת על בתי-הספר בצפון מחוז הדרום (למעט אשדוד). בשנת 1969 החלה את לימודיה האקדמיים בעזרת מלגה של משרד החינוך וסיימה את לימודי התואר הראשון בחינוך ובפילוסופיה באוניברסיטה העברית. את התואר השני בחינוך סיימה במקביל לחזרתה לפיקוח. בשנת 1976 יצא עזריאל ניצני, מנהל מחוז הדרום, להשלים את לימודי הדוקטורט ורבקה מילאה את מקומו במשך שלוש שנים כמנהלת בפועל של מחוז הדרום. כאשר סיים ד"ר ניצני את לימודיו ושב לתפקידו, עברה רבקה לירושלים ובמשך שלוש שנים (1979-1982) ניהלה את בית-הספר לעובדי הוראה בכירים. אחר כך, במשך שנה, עבדה גם במזכירות הפדגוגית. בשנת 1983 פנה אליה ד"ר יעקב שלהב, המפקח על מכללת קיי, והציע לה את ניהול המכללה.³⁰⁶

שתי מטרות מאתגרות הוצבו בפניה: הראשונה – המרכזית והבווערת – לאחד את שני הסמינרים למורים שפעלו בבאר-שבע: מכללת קיי ובית המדרש לחינוך גופני, ולהפכם למכללה אקדמית אחת. זאת, משום שבמשרד החינוך עלתה הטענה, כי "בתנאים של הנגב אין די מועמדים לשני בתי מדרש ולכן יש למזגם". השנייה, להמשיך ולהאיץ את התהליך האקדמי, שקודמיה החלו בו,

רבקה בן-יעקב, 1990 (ארכיון קיי)

ולתפוח את המכללה המאוחדת למוסד אקדמי, שיעניק תואר ראשון בחינוך (B.Ed.) לאחר ארבע שנות לימוד.

כדי לשמור על רצף כרונולוגי, ולסבר את אוזנו של הקורא שאינו קרוב לאירועים, נספר תחילה על קורותיו של בית המדרש הממלכתי לחינוך גופני, נתאר את תהליך איחודו עם מכללת קיי, ונסיים בתיאור הדרכים שנקטה רבקה בן-יעקב במטרה להאיץ את תהליך האקדמיזציה של המכללה המאוחדת.

בית המדרש הממלכתי למורי החינוך הגופני

ראשיתו של בית המדרש לחינוך גופני בשנת הלימודים תשכ"ד (1963/1964), עת נפתחה על ידי משרד החינוך, ביוזמתו ובעידודו של עמנואל יפה, מנהל המחלקה להכשרת מורים, ובסיועו של אליעזר שמואלי, מנכ"ל משרד החינוך, כיתה ניסיונית להכשרת מורים לחינוך גופני בבאר-שבע. תפקיד הניהול הוטל על ד"ר אלי פרידמן-ויטקובר ז"ל, הרוח החיה בפרויקט, אשר גייסה את התלמידים ואת צוות המורים, ועמדה בראשו חמש עשרה שנה.

המניע לפתיחת בית המדרש נעוץ במחסור החרף במורים ובמדריכים מיומנים בתחום הספורט ברחבי הנגב. מטרת הפרויקט הייתה כפולה: להתגבר על המחסור במורים לחינוך גופני במחוז הדרום ולגבש דרך הוראה בחינוך גופני המתאימה "לאקלים הפיזי והאנושי של הדרום".³⁰⁷

ביוני 1963 התבשרה ד"ר פרידמן, כי משרד החינוך החליט לפתוח כיתה להכשרת מורים לחינוך גופני וכי ניהולה יופקד בידיה. הוחלט שהכיתה תסונף לבית המדרש הממלכתי למורי חינוך גופני

307 ד"ר אלי פרידמן-ויטקובר אל הנהלת משרד החינוך והתרבות, ירושלים, יולי 1977, מכתב סיכום עם פרישתה לגמלאות, בתוך: מ' שניידר (עורך), לזכרה של ד"ר אלי פרידמן (ויטקובר) – במלאת שנה לפטירתה, באר-שבע 1989, עמ' 19 (להלן: במלאת שנה לפטירתה); א' פרידמן-ויטקובר, "הרהורים על דרכי הוראת החינוך הגופני והמדרשה לחינוך גופני בבאר-שבע, שם, עמ' 22-23.

במכון וינגייט, אולם הריכוז המינהלי והפדגוגי יהיה בידי ד"ר פרידמן.³⁰⁸ כעבור חודש התבשרה ד"ר פרידמן, כי לצורך מימוש הפרויקט, הקציב משרד החינוך תקציב מיוחד למשך שנת לימודים אחת.³⁰⁹

הכיתה הניסיונית

הנחת היסוד של ד"ר אלי פרידמן הייתה שעל מנת שיהיו מספיק מורים לנגב, יש להכשיר בראש ובראשונה את העתודות מתוך הנגב, אי לכך ניסחה את מגמותיה של הכיתה הראשונה שפתחה: "למצוא ולסלול דרך מיוחדת לעבודה בחינוך הגופני, בעיקר ביישובי עולים ובעיירות פיתוח; לעורר ולעודד את השמחה לעבודת ההוראה ואת ההתלהבות למקצוע".³¹⁰

בכיתה הניסיונית למדו עשרים ושניים תלמידים (חמישה בחורים ושבע עשרה בחורות) יוצאי גלויות שונות, בגילים שונים (17-31), ביניהם מסיימי י"א כיתות, קיבוצניקים מסיימי י"ב כיתות וכן בוגרי תיכון בעלי תעודת בגרות. התלמידים הגיעו ממקומות שונים בארץ ולמדו במתכונת מזוזת כ- 8-9 שעות ביום. תושבי חוץ התגוררו בפנימייה ב"בית רמט". תכנית הלימודים כללה את המקצועות העיוניים בתורת החינוך הגופני לצד מקצועות כלליים: התעמלות יסודית ותנועתית (3 ש"ש), התעמלות ספורטיבית (2 ש"ש), אתלטיקה קלה (4 ש"ש), משחקים (6 ש"ש), ריקודי עם ומחול (2 ש"ש), שחייה (2 ש"ש), אנטומיה-פיזיולוגיה (3 ש"ש), לשון עברית (3 ש"ש), ידיעת הארץ (2 ש"ש), פסיכולוגיה (3 ש"ש), פדגוגיה (2 ש"ש), תנ"ך (2 ש"ש), היגיינה (1 ש"ש), מתודיקה של ההוראה (6 ש"ש). סה"כ 41 שעות שבועיות.³¹¹

הכיתה הניסיונית התנהלה בצל קשיים מרובים: תנאי לימוד לא מתאימים, מחסור בציוד ספורט ובמתקנים אלמנטריים, ומחסור במורים מקצועיים. כל נושא נלמד במקום אחר, לדוגמה: הלימודים התיאורטיים התקיימו באולם ההתעמלות של "הפועל", באולם רחב ממדים שבו ישבו התלמידים על ספסלים שבדיים, ללא שולחנות, והמחברות מונחות על ברכיהם. בשעה 15:00 הכרח היה לפנות את האולם, ולכן הציוד המשרדי, מכונת הכתיבה והתיקים נארזו והוכנסו לארון עד למחרת היום. חדר קטן ליד האולם שימש כחדר מזכירות, כחדר מורים וגם כחדר המנהלת. שיעורי הספורט התקיימו במקומות שונים, בהתאם לאופי השיעור: כדור יד במגרש של בית-ספר "צאלים", טניס במגרשים של מועדון הטניס המקומי, אתלטיקה קלה באצטדיון לכדורגל, כדור סל במגרש של בית "הפועל" וכדור עף במועדון הנוער בשכונה ב'. מדעי הטבע למדו במכון הביולוגי אצל המורה יהושע זמרה.³¹² בחופשות נסעו התלמידים ל"הדסים" לשיעורי שחייה ושם למדו בתנאי פנימייה גם לימודים כלליים.

את המורים המקצועיים כמו יצחק נשר ז"ל,³¹³ רות דגן ז"ל,³¹⁴ עמי שלף, שלימד כדור סל וכדור

308 עמנואל יפה אל ד"ר אלי פרידמן-ויטקובר, 10.06.1963, י"ח בסיוון תשכ"ג, ארכיון קיי, תיק חנ"ג.

309 מנהל המחלקה להכשרת מורים ולהשתלמותם אל ד"ר אלי פרידמן ויטקובר, 02.07.1963, י' בתמוז תשכ"ג, שם.

310 אלי פרידמן, "המדרשה לחינוך גופני בבאר-שבע", מה מנגב, מס' 3 (6), תשכ"ד, עמ' 16.

311 מנהל המחלקה להכשרת מורים ולהשתלמותם [עמנואל יפה] אל ד"ר אלי פרידמן ויטקובר, 02.07.1963, י' בתמוז תשכ"ג, ארכיון קיי, תיק חנ"ג.

312 יהושע זמרה, ריאיון, 29.01.2003.

313 על יצחק נשר ז"ל ראו בנספח הביוגרפי לפרק השביעי.

314 על רות דגן ז"ל ראו בנספח הביוגרפי לפרק השביעי.

בנות הכיתה הניסיונית, 1964 (ארכיון טוביהו)

עף, יאיר טאו - כדור יד, מרים קארה - התעמלות ספורטיבית ואחרים, גייסה ד"ר אלי פרידמן. חלקם לימדו במכון וינגייט ו/או בסמינר הקיבוצים. הם הגיעו לבאר-שבע, לימדו כל אחד את הקורס שלו בלבד וחזרו למרכז הארץ.³¹⁵ מורים נוספים הגיעו מהסמינר הכללי למורים ולגננות, ביניהם אביבה לימון שלימדה ריקודי עם, בני סאדק - אתלטיקה, שרה אסף - מקרא, ד"ר אילנה צור - אנטומיה, שרה בץ ז"ל - לשון עברית, יעקב טייטלבוים ז"ל³¹⁶ - מינהל החינוך, ועוד.³¹⁷ בתום אחד עשר חודשי לימוד, עמדו הבוגרים בבחינות פנימיות של המוסד ובבחינות חיצוניות של משרד החינוך ויצאו לעבודת ההוראה, כדי ללמוד הלכה למעשה ובכך גם להקל על המחסור החמור במורים. רק לאחר הצלחה של שנתיים בהוראה והשלמת קורסי חובה למורה מוסמך זכו לקבל הסמכה מלאה ורשמית כמורים בישראל.

בתום שנת הלימודים הראשונה, ולאור הצלחתה של הכיתה הניסיונית, התקבל אישור ממשרד החינוך להמשיך את הכשרת המורים, ומשך ההכשרה נקבע לשנתיים כמקובל, בהתאם לתכנית שהייתה נהוגה במכון וינגייט. וכך בשנת הלימודים 1965/1964 הפכה הכיתה הניסיונית למדרשה

³¹⁵ כוכבה כהן מרמלשטיין, ריאיון, 13.06.2004; בת שבע ברוך, דברי פרידה במסיבת פרישתה לגמלאות, מכללת קיי, 24.06.2003.

³¹⁶ על ד"ר יעקב טייטלבוים ז"ל ראו בנספח הביוגרפי לפרק השביעי.

³¹⁷ עם המורים הראשונים נמנים גם ד"ר איתן וגמן, לוי יהב, פנחס כהן, דב שריר ואחרים. בשנות השבעים השתלבו מורים נוספים, רבים מהם בוגרי בית המדרש: ד"ר משה שניידר, ד"ר בת שבע ברוך, שלמה ברוך ז"ל, כוכבה מרמלשטיין, ד"ר טלי בן ישראל, ד"ר אורי ליפצין ז"ל, נסים זוהר, ד"ר מודי זילברשטיין, עמי לויתן, נילי פורת, ד"ר אסף הראל, ד"ר עזרא סער, ד"ר חיים פריימן, יצחק מנדלברויט, חדווה חיים, חיים כהן, עדנה אהרון, אתי קפלנסקי ואחרים.

כוכבה כהן מרמלשטיין, בוגרת הכיתה הניסיונית, 1964. בשנת 1975 התמנתה למדריכה פדגוגית בחינוך הגופני במכללה (ארכיון ע"ש אלי פרידמן במכללת קיי)

דו שנתית להכשרת מורים לחינוך גופני. רוב בוגרי המחזור הראשון נשארו בנגב והשתלבו בעבודה בבתי-הספר, ורבים מבוגרי המחזורים הבאים אחריו ממלאים עד היום תפקידי חינוך במערכת החינוך הפורמלית והבלתי פורמלית בנגב.

ד"ר אלי פרידמן-ויטקובר

אלי פרידמן, ילידת ברלין, עסקה בספורט כבר משחר ילדותה. הצטיינה בסקי כשהייתה בת עשר ובשנת 1932 הייתה לאלופת הנערות של גרמניה בטניס. את השכלתה האקדמית בפדגוגיה, בפילוסופיה ובחינוך גופני רכשה באוניברסיטאות ברלין והיידלברג, ואת עבודת הדוקטורט שלה השלימה בבזל. בשנת 1934 עלתה ארצה ומיד נרתמה לטיפול החינוך הגופני והספורט במעברות, בבתי-הספר ובסמינרים למורים, במחקר וברשות הספורט³¹⁸. בתפקידה הראשון בארץ היא לימדה חינוך גופני בבית-הספר היסודי, בבית-הספר התיכון ובסמינר למורים בבית הכרם בירושלים והייתה ממייסדות "ארגון המורות לתרבות הגוף"³¹⁹. לאחר הקמת המדינה עברה לצפון ולימדה בסמינר למורים "בירם" ליד בית-הספר הריאלי בחיפה.

מפנה בעבודתה חל בעקבות סיוריה הלימודיים במוסדות לחינוך גופני באנגליה. בתחילת שנות החמישים פותחה באנגליה, בהשפעת תורתו של רודולף לאבאן (כוריאוגרף וממציא תיאטרון

318 מ' שניידר, "ד"ר אלי פרידמן – סיומה של תקופה וראשיתה של תקופה חדשה", דבר, 16.09.1977; ח' כהן, "ד"ר אלי פרידמן – החזון היה למציאות", בתוך: **במלאת שנה לפטירתה**, עמ' 24.

319 ט' בן ישראל, 'שילוב החינוך הגופני בחינוך העברי בא' (מסוף המאה התשע עשרה עד קום המדינה), מחקר לשם מילוי חלקי של הדרישות לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר-שבע 2002, עמ' 151.

ד"ר אלי פרידמן-ויטקובר ז"ל, מנהלת בית המדרש לחינוך גופני בשנים 1963-1977 (ארכיון ע"ש אלי פרידמן במכללת קיי)

התנועה), שיטה חדשנית להוראת החינוך הגופני, התנועה והריקוד. אלי שוכנעה ש"השיטה האנגלית" עדיפה על "השיטה הסקנדינבית" – שהייתה נפוצה אותה עת בארץ, ועשתה להחדרתה למערכת החינוך. הקו המנחה של שיטה זו תאם את האני מאמין שלה: "חינוך הילד בשלמותו, באמצעות התנועה, הספורט והחינוך הגופני – הוא העיקר".³²⁰ בהתאם לכך, היא שאפה להכשיר מורים בעלי יכולת להעריך נכונה את האדם כאדם ולמצות מכל תלמיד את מלוא הפוטנציאל הגלום בו, באמצעות תנועה מוטורית.³²¹

בשנת 1961 הגיעה ד"ר פרידמן-ויטקובר עם משפחתה לבאר-שבע ונתמנתה למפקחת הראשונה בנגב מטעם רשות הספורט והחינוך הגופני, תפקיד אותו מילאה במשך שלוש שנים. הקמת הכיתה הניסיונית, שממנה התפתח לעתיד לבוא בית המדרש להכשרת מורים לחינוך גופני, הייתה השיא בהישגיה הרבים. היא הייתה גאה בכך שכיתה זו, שהוקמה באילוצים רבים וקשים, התפתחה בניהולה והייתה למוסד במלוא מובן המילה, שהיה ברבות השנים ל"בית מדרש ממלכתי למורי החינוך הגופני בבאר-שבע". מכיתה אחת, שמנתה עשרים ושניים תלמידים, גדל המוסד והתרחב. בשנת הלימודים תשל"ג (1972/1973) כבר היו בו ארבע כיתות ובהן מאה תלמידים,³²² ועם פרישתה

320 דברי סיכום של ד"ר אלי פרידמן בכינוס הבוגרים, **ספר בית המדרש**, בית המדרש הממלכתי למורי החינוך הגופני, משרד החינוך והתרבות, באר-שבע 1978, עמ' 51 (להלן: **ספר בית המדרש**).

321 א' פרידמן-ויטקובר, "התנועה כגורם לחינוכו ופיתוחו של הילד בגיל הרך", **אשיות**, ו-ז (תמוז תשט"ו), עמ' 45-47.

322 **מערכת החינוך בבאר-שבע**, תשל"ג, חומר אודות עיריית באר-שבע, אגף החינוך 1953-1975, ארכיון טוביהו, קופסה 0626-0627.

לגמלאות בשנת 1978, מנה המוסד עשר כיתות ובהן מאתיים ושמונים תלמידים. ד"ר אלי פרידמן לא הסתפקה בניהול ובהוראה בלבד, אלא עסקה אף במחקר. היא הרבתה לפרסם מאמרים בכתבי עת מקצועיים והוציאה לאור את ספרה "חינוך ותנועה" (אורים, 1958). מחקר חלוץ בנושא "השפעת התנועה המוטורית על ילדים טעוני טיפוח", שערכה בשנים 1969-1976. מחקר נוסף שערכה בגני הילדים של פרויקט הרווחה בבאר-שבע ובאופקים, בשנת הלימודים 1976-1977 הוא נושא ספרה השני "מבחן פסיכומטורי לילדי הגן" (צ'ריקובר, 1978). היא ייצגה את ישראל בכינוסים בינלאומיים, ולאחר פרישתה מניהול בית המדרש המשיכה להרצות בנושא הפסיכומטוריקה באוניברסיטת תל-אביב, במחלקה להשתלמויות מורים ובבית-הספר ללימודי המשך באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.³²³

גזירות ומאבקים

בסוף שנות השישים גדלו כוחות ההוראה במידה כזו, שלרבים מהם לא נמצאה עבודה. בארץ היו אותה עת שישים ושניים מוסדות להכשרת עובדי הוראה, אך כבר לא היה צורך בכולם, ומשרד החינוך נערך לסגור מוסדות או לאחדם וכך, בשנת תשכ"ח, פחת מספרם לארבעים ושבעה. על פי מדיניות זו החל בשנת תשכ"ח צומצם מספר המוסדות להכשרת מורים וגננות וכן מספר הכיתות במוסדות אלה. הוכנסו גם שינויים בתקן השעות ובהיקף ההוראה של מקצועות שונים. במקביל החל תהליך פיטורם של מורים שעדיין לא היו קבועים בעבודתם במוסדות להכשרת מורים וגננות. לקראת שנת תשכ"ט נעשו ניסיונות נוספים לצמצום על מנת לרכז את הכשרת המורים במספר קטן של מוסדות הוראה מרכזיים.³²⁴ בהתאם למדיניות זו החליט משרד החינוך, בשנת 1967, לסגור את בית מדרש הממלכתי למורי החינוך הגופני בבאר-שבע ולא נפתחה שנה א'. ועד הסטודנטים הודיע: "משרד החינוך הודיע שבשנת הלימודים הבאה [תשכ"ט], לא תיפתח כיתה חדשה במדרשה, ומכאן המסקנה שבכוונת משרד החינוך להביא לסגירת המדרשה שלנו."³²⁵

ד"ר אלי פרידמן וועד הסטודנטים נרתמו לביטול רוע הגזירה. ועד התלמידים והבוגרים מחה על כוונה זו וטען:

אי פתיחת כיתה נוספת תביא לכך שצעירים מכל הארץ יאלצו ללמוד אך ורק במדרשה לחינוך גופני ב"וינגייט" וייווצר מצב של חוסר חופש בחירה. כמו כן יפגע הדבר במדיניות המוצהרת של הממשלה בקשר לפיזור האוכלוסייה ופיתוח אזור הנגב.³²⁶

המאבק הממושך נשא פרי ובשנת 1969 לאחר הפסקת לימודים בת שנה, נפתח המוסד מחדש להרשמה ללימודי שנה א'. המוסד המשיך לפעול בתנאים קשים, ללא אולם התעמלות, וחסרו בו כיתות לימוד, מעבדה וספרייה, חדר מזכירות, חדר מורים וחדר הנהלה. בחנוכה תשל"ב (1971) הגיע לביקור בבאר-שבע, יגאל אלון, סגן ראש הממשלה ושר החינוך והתרבות. לרגל ביקורו פרסמה עיריית באר-שבע תזכיר מפורט על כל מפעלי החינוך שנעשו בעיר, ממנו ניתן ללמוד על מצבו של בית המדרש לחינוך גופני, ש"שוכן בתנאים בלתי הולמים לייעודו

323 ארנסט פרידמן, "המדרשה – מפעל חייה של אלי", בתוך: במלאת שנה לפטירתה, עמ' 3-4.

324 יפה, על מחנכים וחינוכם, עמ' 49.

325 בתוך: ספר בית המדרש, עמ' 52.

326 שם, שם. ההדגשה במקור.

בית המדרש לחינוך גופני במשכנו החדש, 1972 (ארכיון קיי)

והדרושה השקעה ניכרת להעבירו למבנים מתאימים.³²⁷ ועדת-משנה בענייני ספורט, שהתמנתה על ידי משרד החינוך לבדיקת הנושא, שיבחה את המוסד, על שהוא מהווה "מרכז חינוכי-ספורטיבי המשמש גם כגורם מכון ומדריך בכל הפעילות הספורטיבית הענפה בעיר" וקבעה כי "מסגרת המדרשה הכוללת מספר רב של מדריכי ספורט, מורים לחינוך גופני ומאמנים מקצועיים, מסוגלת לתרום תרומה חשובה לספורט, אך זאת, רק אם יינתנו לבית המדרש עצמו התנאים המתאימים: הקמת מבנים, הרחבת בית המדרש למרכז ספורטיבי לנוער, שיפורים דחופים של מגרשי הספורט הקיימים והבטחת אחזקה שוטפת ותקינה". ועוד קבעה הוועדה המלצות בנושאים של אספקת ציוד חיוני לקבוצות הספורט ולמועדונים, תוספת מדריכי ספורט למועדונים ולקבוצות הספורט, השתלמות מדריכים, הגדלת תקציב הספורט, סיום בניית אולמי ספורט בבתי-הספר החשובים ומתן אפשרות להשתמש בהם בשעות אחרי הצהריים.³²⁸

הכרה רשמית

בתום שבע שנים של מאבקים קיבל המוסד הכרה רשמית ממשרד החינוך והוכר כבית מדרש להכשרת מורים לחינוך גופני. כן זכה בית המדרש לעבור למשכנו החדש בשכונה ב', ליד בית-ספר "נתיבות". נבנו מבנים חדשים, ששימשו כיתות לימוד, מעבדה פיזיולוגית, ספרייה, חדרי מינהלה, חדר מורים ואולם.³²⁹

המוסד המשיך לגדול ולהתפתח, ובשנת תשל"ג (1972), עם פתיחתה של שנה ג' להכשרת מורים לחינוך גופני בחטיבת הביניים ובבתי-הספר העל יסודיים, הפך למוסד תלת שנתי,³³⁰ ומרצים מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב השתלבו בסגל ההוראה. אך עדיין נמשכו גם המחזורים הדו שנתיים

327 תזכיר שהוגש לסגן ראש הממשלה ושר החינוך והתרבות מר יגאל אלון, לרגל ביקורו בבאר-שבע, ביום ד', ו' בכסלו תשל"ב, 24.11.1971, הוצאת עיריית באר-שבע, אגף החינוך התרבות והנוער, ארכיון טוביהו, 0627.21.001.

328 דו"ח ועדת-המשנה בענייני ספורט, תשל"ב, ארכיון טוביהו, 0626.01.001.

329 א' פרידמן, "תולדות בית המדרש לחינוך גופני בבאר שבע", ספר בית המדרש, עמ' 2.

330 הודעת ד"ר אלי פרידמן בישיבת מורים, 15.12.1970, י"ז בכסלו תשל"א, ארכיון קיי, תיק חנ"ג. יצוין, כי באותה עת הייתה ההוגה כבר שנה ג' במכון וינגייט, בסמינר הקיבוצים ובושינגטון.

עד שנת 1975. בשנת 1967 התקבלה המדרשה כחברה מלאה לאס"א (ארגון ספורט אקדמי) במועצת אס"א ה-14, ומאז יש למדרשה נציג וזכות הצבעה במרכז אס"א.

פעילות חברתית ותרבותית

פעילות חברתית ותרבותית אינטנסיבית, שעליה היו ממונים מדריכים חברתיים, אפיינה את המוסד מראשיתו. ערבי חברה ופעולות חברתיות התקיימו במהלך השנה. ערב אחד בשבוע הוקדש להרצאה בנושא מסוים ו"לא עבר שבוע בלי פעולה אחת ולעתים גם שתיים".³³¹ חגי ישראל נחוגו בשיתוף המורים והבוגרים. מסיבת חנוכה במעמד כל בוגרי המדרשה הפכה למסורת, כמו גם חילופי סטודנטים עם צ'לסי קולג' – מכללה לחינוך גופני באנגליה. נערכו טיולים וסיורים לציון אירועים שונים, כך לדוגמה צוינה פתיחת כל שנת לימודים בטיול היכרות עם אתרי באר-שבע ובמפגש חברתי ראשון בין כל התלמידים.

מראשית דרכו של המוסד הטמיעה בו ד"ר אלי פרידמן את גישתה הייחודית – "הגישה ההומניסטית" בחינוך, הגורסת כי התלמיד נמצא במרכז של העשייה החינוכית, ועל המורה להתאים את גישתו ואת אופן הוראתו לצרכיו, ליכולותיו ולנטייותיו. עקב מגוון האוכלוסייה בדרום הרבו הסטודנטים לעסוק בפעילות לימודית-ספורטיבית לשכבות טעונות טיפוח ולתלמידים בחינוך המיוחד, שילבו פעילויות תנועה לגיל הצעיר ופעילות נופש לקהילה כולה. פעילויות התנדבות ועזרה למוסדות הקהילתיים של העירייה: הקש בדלת, המלחמה בשחפת, עזרה למען העיוור, סיוע בבית החולים לפצועי מלחמת ששת הימים, פעילויות ספורטיביות ופעולות חינוך לעזרת תלמידים בבתי-ספר שונים, אימוץ פנימיית "אשלים" – בית-ספר לחינוך מיוחד בשכונת נווה נוי. כל אלו יצרו את הייחוד בדרכו של המוסד.³³²

בשנת 1977 פרשה ד"ר אלי פרידמן לגמלאות וד"ר משה שניידר התמנה למנהל בית המדרש. שניידר, יליד ראשון לציון וחבר קיבוץ עין גדי, נענה לקריאתה של אלי פרידמן לבוא ללמוד במחזור הראשון. בגמר הלימודים לימד חינוך גופני בבתי-ספר בבאר-שבע, וברבות השנים הפך למפקח על החינוך הגופני ומרצה בבית המדרש ובמכללת קיי. כממשיך דרכה של אלי פרידמן נבחר למלא את מקומה כמנהל בית המדרש והוא עשה זאת בשנים 1977-1981. ד"ר חיים פריימן, בוגר המחזור החמישי, התמנה לסגנו. לאחר שסיים שניידר את תפקידו התמנתה נילי טוקר למנהלת במקומו. היא מילאה תפקיד זה במשך שנת הלימודים 1981/1982. אחריה ניהל את המוסד יצחק צ'רבסקי במשך שנת הלימודים 1982/1983. בשנת הלימודים 1983/1984, השנה בה הועבר בית המדרש, על מוריו, תלמידיו וציודו למכללת קיי, ניהלה את המוסד אביבה לימון.

בדרך לאיחוד מכללת קיי ובית המדרש לחינוך גופני

עם התבססותו של בית המדרש לחינוך גופני כמוסד הממלכתי היחידי במחוז הדרום, החלה ד"ר פרידמן לפעול להפיכתו למכללה אקדמית. לשם כך פתחה במו"מ עם האוניברסיטה, במטרה לשלב

331 "סיכום הפעילות החברתית במדרשה בשנת תשכ"ט", מכתב לוי יהב, מדריך חברתי, אל מרדכי פלד, מנהל היחידה לחינוך חברתי בבתי-הספר העל-יסודיים, משרד החינוך והתרבות, ירושלים, 12.11.1968, כ"א בחשוון תשכ"ט, ארכיון קיי, תיק חנ"ג.

332 היערכות המכללה לקראת קבלת היתר להענקת תואר בוגר הוראה, מוגש למועצה להשכלה גבוהה, 1995, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I, 2.1.9.1.

תלמידי המחזור השני בכנס האתלטיקה הארצי בבאר-שבע, 1965. ד"ר אלי פרידמן (בשורה העליונה)
ודוד אלוש, אב הבית (משמאל) (ארכיון ע"ש אלי פרידמן במכללת קיי)

את בית המדרש כאחת הפקולטות מן המניין. במקביל החלו התכנונים וההכנות להקמת קריית ספורט - משכן של קבע לבית המדרש. עיריית באר-שבע הקציבה שטח של חמישים דונם בקרבת בית-ספר תיכון עירוני מקיף ג', מגרש רחב ידיים שנרכש ממנהל מקרקעי ישראל. הוועדה לבניין ערים נתנה אישור לבנייה ושורטוטו תכניות המבנים.³³³ הבנייה תוכננה לארבע עשרה כיתות, כלומר, עבור כארבע מאות וחמישים סטודנטים, תוכננו שלושה אולמות ספורט, בריכת שחייה, מגרשי טניס, כדור יד, כדור עף וכדור סל, מסלול ריצה, מעבדות, כיתות לימוד, ספרייה, מנוה, פנימייה, חדרי מינהלה ועוד.³³⁴ הנהלת המוסד התחייבה, כי "בקמפוס החדש והמשוכלל שעומד להיבנות, אנו מעוניינים לשמור על האווירה הביתית, על המעורבות לעיר ולאזור, על הקשר לבוגרים ועל הקידום המתמיד של דרכי עבודתנו".³³⁵

בשנת תשל"ח הוגשו לאישור הוועדה במשרד החינוך, תכניות המבנים והאולמות, שתוכננו על ידי האדריכל מ' לופנפלד, והצפי היה שעם אישורן יוצאו המכרזים לביצוע העבודות. בעיתונות המקומית אף נכתב: "בשורה זו מהווה ציון דרך חשוב בהתפתחותו של המוסד להכשרת מורים לחינוך גופני בבאר-שבע שמבין כתליו יצאו מאות מורים שלהם חלק נכבד בקידום החינוך הגופני בקרב בני הנוער והמבוגרים".³³⁶ אך לרוע המזל מדיניות חדשה של הממשלה הורתה על הקפאת הבנייה הציבורית וגרמה להפסקת בנייתו של בית המדרש לחינוך גופני.³³⁷

333 "מצבה הקשה של המדרשה לחינוך גופני הועלה בפגישה עם השר המר", ספר בית המדרש, עמ' 146.

334 א' פרידמן, "מבט לעתיד", שם, עמ' 119.

335 שם.

336 ח' כהן, "אצטדיון אתלטיקה בבאר שבע", שם, עמ' 135.

337 "חשש בנגב: תהיה הקפאה בבניית אולמות ספורט חדשים", שם, עמ' 133.

הפעילות הציבורית למען בית המדרש לחינוך גופני

אנשי ציבור נרתמו להאיץ את מפעל ההקמה. שר החינוך זבולון המר מינה ועדה משרדית, שעליה הוטל לבדוק דרכים לגיוס מקורות מימון לתחילת הבנייה. חה"כ אלי מויאל אף הגיש שאילתה לשר החינוך, שבה הציע, שהמוסד יהיה מפעל הנצחה לזכרו של יגאל אלון, מי שעמד בראש משחרי הנגב ובירתו באר-שבע בימי מלחמת העצמאות, והיה שר החינוך והתרבות בממשלת ישראל.³³⁸ גם ח"כ יוסי שריד, שנמנה עם ועדת הספורט של הכנסת, ביקר במוסד והבטיח לטפל בנושא במסגרת הוועדה.³³⁹

החלטה סופית בנושא נתקבלה בישיבה שהתקיימה בירושלים, בלשכתו של אליעזר שמואלי, מנכ"ל משרד החינוך והתרבות. בישיבה השתתפו רבים: ח"כ אלי מויאל; דב איזון, מנהל המחלקה להכשרת מורים; יריב אורן, מנהל רשות הספורט; שלום חרמון, מפקח-מרכז על החינוך הגופני; משה זילברמן, סגן ראש העיר באר-שבע; ד"ר יעקב שלהב, נציג המחלקה בבית המדרש למורי חינוך גופני בבאר-שבע; יצחק גנור, נציג המחלקה לבינוי ופיתוח; וד"ר משה שניידר, מנהל בית המדרש. שוב דרשה המחלקה להכשרת עובדי הוראה לאחד את המוסד עם מכללת קיי, שעתידיה הייתה לעבור למבניה החדשים והמרווחים, שהלכו ונבנו באותה עת בפאתיה הצפוניים של העיר. מנגד, הוצגה עמדה, שתמכה בבניית בית מדרש למורים לחינוך גופני כמוסד עצמאי ונפרד, שיהווה בעתיד מרכז ספורט עירוני ומחוזי לבאר-שבע ולדרום. עמדתו של שר החינוך זבולון המר צידדה בהפרדה בין הסמינרים, ובכך הוכרעה הכף. בסיכום הישיבה הוחלט, כי הסמינרים לא יאוחדו, והסמינר לחינוך גופני ייבנה על השטח שיועד לו, אך משרד החינוך לא יתקצב את בנייתו עקב מגבלות תקציביות, והמוסד יתחיל להיבנות בכספי תרומות.³⁴⁰

העיתונות המקומית חגגה וכך נכתב בה:

הניסיונות של אחדים מאנשי משרד החינוך לאחד את שני בתי המדרש למורים בבאר-שבע – למורים כלליים ולמורים לחינוך גופני – סוכלו, וכל בית מדרש ימשיך בהתפתחותו בנפרד. הנהלת משרד החינוך – באגף להכשרת מורים, הורידו מעל הפרק את הניסיון לאיחוד – הפעם סופית. כמו במקרים רבים, גם כאן ההחלטה האחרונה הייתה בבחינת מעז יצא מתוק. לא זו בלבד שלא יהיה איחוד, אלא הוחלט על זירוז הקמתו של הקמפוס החדש של בית המדרש למורי חינוך גופני, שיקום במקום, שאותר קודם לכן, בקרבת בית-ספר תיכון מקיף ג'.³⁴¹

ב-15.02.1981 (י"א באדר א' תשמ"א) נערך טקס העלייה על הקרקע.³⁴² משרד החינוך החרימ את הטקס ולא שלח נציגים. לכן במקום טקס הנחת אבן פינה, נחוג טקס העלייה לקרקע.³⁴³ עיריית באר-שבע הקציבה מכספי משרד השיכון חצי מיליון לירות, לשם התחלת עבודות ההכשרה, והנהלת קרן החינוך הודיעה על נכונותה לצאת למסע התרמות מרוכז למימון הפרויקט. אך בינתיים

338 "המכון לחינוך גופני להנצחת יגאל אלון", שם, עמ' 148.

339 "איש ציבור נרתמים לבניית בית המדרש לחינוך גופני", שם, עמ' 144.

340 ח' כהן, "בית המדרש למורי חינוך גופני בבאר-שבע יוקם מכספי תרומות", שם, עמ' 161.

341 "סופית – לא יהיה איחוד של בתי המדרש בב-ש", שם, עמ' 146.

342 "טקס עליה על הקרקע לבניין המדרשה לחנ"ג", שם, עמ' 161.

343 "צעד ראשון להקמת בית המדרש למורי חינוך גופני בבאר-שבע", שם, עמ' 162.

הוקפאה הבנייה על פי החלטת משרד החינוך, שהורה על העברת בית המדרש לחינוך גופני למבנים החדשים של מכללת קיי. לטענתו, יש לשאוף לאיחוד כוחות ואין הצדקה להקמת שני מוסדות נפרדים להכשרת מורים בבאר-שבע. ד"ר פרידמן ניהלה מאבק נגד האיחוד. היא הקימה ועדה ציבורית למען בית המדרש והגיעה בהתנגדותה עד ועדת החינוך של הכנסת ושר החינוך, אך לא הצליחה לשנות את החלטת האיחוד.

הסטודנטים אף הם הצטרפו למאבק וניסו להילחם בגזרה. אריה הכט, יו"ר אגודת הסטודנטים בשנים 1985-1986, סיפר כך: "פנינו למשרד החינוך, פנינו לאורה נמיר, יו"ר ועדת החינוך של הכנסת, נסענו אליה לירושלים, ישבנו עם יעקב שלהב, המפקח על המוסד. ביקשנו לא לבצע את האיחוד ולהישאר מכללה עצמאית. הסברנו, כי אם נעבור למכללה גדולה אנחנו ניטמע בה. נאבד כיוון. השבתנו את הלימודים וארגנו הפגנה לטובת העניין, אך לא הצלחנו. לא היה לנו מספיק כוח לשנות את רוע הגזירה".³⁴⁴ סגנו, ישראל ברוך, הוסיף: "הגענו אל אליעזר שמואלי, מנכ"ל משרד החינוך והתרבות, אך לא הצלחנו לשכנע אותו לבטל את ההחלטה. שמואלי הסביר לנו חד משמעית, כי הפור נפל, נגזרה הגזרה, האיחוד יבוצע ואין להשיב את הגלגל אחורנית". ברוך סיפר, כי בחזרתם הביתה מירושלים הדדה באוזניהם כל הדרך פסיקתו של שמואלי, שאין חזרה ממנה: "תרנגול שכרתו את ראשו אי אפשר לחברו".³⁴⁵

סופו של דבר, תהליך האיחוד של בית המדרש לחינוך גופני עם מכללת קיי שהחל בשנת 1983 הסתיים סופית בשנת 1986, ובכך הפך בית המדרש למכון לחינוך גופני במכללת קיי. אלי פרידמן התאכזבה קשות מכך שלאחר פרישתה הפך בית המדרש לאחד המסלולים במסגרת מכללת קיי, ולא התפתח כפי שציפתה. לאחר מותה, בשנת 1988, הוחלט לקרוא למכון על שמה: "המכללה לחינוך ע"ש קיי באר-שבע - המכון להכשרת מורים לחינוך גופני מיסודה של ד"ר אלי פרידמן ז"ל".

ד"ר משה שניידר, מנהל בית המדרש לחינוך גופני בשנים 1977-1981, בטקס קריאת המכון לחינוך גופני על שמה של ד"ר אלי פרידמן (ארכיון ע"ש אלי פרידמן במכללת קיי)

³⁴⁴ אריה הכט, יו"ר אגודת הסטודנטים, ריאיון, 28.11.2004.

³⁴⁵ ישראל ברוך, סיו"ר אגודת הסטודנטים, ריאיון, 13.11.2004.

בניין החינוך הגופני הולך ונבנה בשטח מכללת קיי, 1985 (ארכיון קיי)

המכללה המאוחדת בדרך לאקדמיזציה

רבקה בן-יעקב והנהלת המכללה המאוחדת החלו ביישום התכנית לאיחוד. בהנהלה היו בעלי התפקידים הבאים: דוד אוחנה סגן מנהל ראשון; אביבה לימון סגן מנהל שני וראש המכון לחינוך גופני בשנה הראשונה לאיחוד שני המוסדות (1984/1983). אחריה נתמנה ד"ר חיים פריימן, שמילא תפקיד זה בשנים 1984-1988³⁴⁶ ובמקביל שימש גם סגן ראש המכללה, ומשנת 1989 גם מרכז המכניות לבגרות עד צאתו לגמלאות בשנת 2004; יוכבד קלוזנר מרכזת ענייני תלמידים ואחריה דבירה אורן; נילי טוקר מרכזת ההוראה; טליה גלעוז ז"ל מרכזת ההדרכה³⁴⁷ ואחריה ד"ר נורית זיידן, שבנוסף מונתה גם למרכזת ההדרכה של החינוך הגופני.

אף שתכנית האיחוד הייתה כבר לעובדה מוגמרת, ההתנגדות לאיחוד המשיכה לנשב בשני המוסדות: מצד אחד התנגדות פסיבית מצד המרצים במכללת קיי, אשר טענו, כי הם כבר ברובם בעלי תואר שני, ומעטים מהם בעלי תואר ראשון, בעוד שבחינוך הגופני המרצים ברובם הם מורים מוסמכים בלבד. ומהצד השני, התנגדות אקטיבית של קבוצת מורים מסגל ההוראה של החינוך הגופני, שלא השלימו עם הפיכת המכון לחינוך גופני לחלק ממכללת קיי, וניסו בכל דרך להכשיל את המאמצים לקיים את המינהל המשותף במוסד. התנגדותם נשענה על הטיעון, כי לא ניתן לבצע

346 יצויין, כי לאחר שד"ר חיים פריימן סיים את תפקידו כראש המכון לחינוך גופני, התמנתה לממלאת מקומו ד"ר טלי בן ישראל, שמילאה תפקיד זה בשנים 1988-1993. אחריה מילאו תפקיד זה: ד"ר איתן וגמן, בשנים 1993-1997; ד"ר פליקס לבד, בשנים 1997-2004; ד"ר טלי בן ישראל, בשנים 2004-2007.

347 דב איזון, מנהל המחלקה, אל מנהלת מכללת קיי, הנדון: מינוי בעלי תפקידים במוסדכם, 24.09.1984, כ"ז באלול תשמ"ד, ארכיון קיי, תיק מורים, 47.

בניין החינוך הגופני לקראת סיום הבנייה, 1986 (ארכיון קיי)

את האיחוד, כל עוד אין אולם ספורט ומתקנים לפעילות מוטורית.³⁴⁸ לכן רבקה והנהלתה החלו, ראשית לכול, בתכנון מידי של בניית אולם ספורט ומתקני ספורט שונים בשטחה של מכללת קיי. שנה תמימה נמשך התהליך של קבלת האישורים לבניית האולם ו"בינתיים", מספרת רבקה, "ניהלנו משא ומתן עם הסוכנות היהודית לקבלת תקציב לבניית אולם הספורט." ואכן בשנה השנייה של האיחוד התחילה בנייתו. בשנה זו נמשכו הלימודים של תלמידי החינוך הגופני עדיין בבית המדרש הישן, ובשנת 1985, כאשר התחילה הבנייה של מתקני הספורט בשטח מכללת קיי התקיימו לימודי התאוריה בקיי ואילו הפעילות הספורטיבית נמשכה עדיין במוסד הישן. בשנת 1986 הועברה כל הפעילות, הלימודית והספורטיבית, למכללת קיי.³⁴⁹ במקביל החלה רבקה ליישם במרץ ובנחישות את מדיניות משרד החינוך למימוש תהליך האקדמיזציה. לעזר רב בעניין זה היה ד"ר יעקב שלהב, נציג המחלקה להכשרת מורים במכללה. כאשר התבררה תמונת המצב בשני המוסדות, הסתבר כי הם נמצאים בשלבים שונים בתהליך האקדמיזציה. נתקיימו דיונים עם ד"ר שלהב ובהם סוכמו הצעדים שיש לנקוט, כדי ליצור מכללה אקדמית הומוגנית בעלת רמה אחידה וסטנדרטים אחידים בדרישות הקבלה של סטודנטים ומורים כאחד. בהתאם לכך נדרשה מהסטודנטים תעודת בגרות מלאה ובחינת סף (ציון עובר 75) בכל מסלולי הלימוד במכללה,

348 רבקה בן-יעקב, ריאיון, 06.06.2004.

349 שם; ראיונות עם בוגרים: אתי יגיל פינטו, סטודנטית בבית המדרש לחינוך גופני בשנים 1982-1985, ריאיון, 31.10.2004; ישראל ברוך, סטודנט בשנים 1983-1986, ריאיון, 13.11.2004; אריה הכט, סטודנט בשנים 1983-1986, ריאיון, 28.11.2004; חיים כהן, בוגר בית המדרש לחינוך גופני בשנת 1973, מנכ"ל פדגוגי בשנים 1973-1985 ועורך מדור הספורט בשבועון המקומי "שבע" בשנים 1972-1987, ריאיון, 07.12.2004.

טקס חנוכת בניין חינוך גופני ומדעים, 1986 (ארכיון קיי)

למעט במסלול הבדווי, כתנאי לקבלה ללימודים במכללה. לסטודנטים שלא השלימו את בחינות הבגרות ניתנה אורכה, ואלה שלא סיימו את בחינותיהם בתום תקופת הארכה, לימודיהם הופסקו. ד"ר שלהב הקפיד מאוד על ביצוע החלטה זו הלכה למעשה, והדבר היה לתנאי בל יעבור! מובן שגישה זו תרמה להעלאת רמתם של הסטודנטים שהתקבלו וסיימו לימודיהם במכללה.

באשר לצוות המורים, המגמה הייתה לעודדם להמשיך בלימודים אקדמיים לתואר שני. מספר קטן של מורים, משני המוסדות, שלא התאימו לדרישה, פוטרו. מדיניותה של רבקה בנושא זה ודבקותה במטרה דרבנה מורים רבים לפנות ללימודים אקדמיים. מרצים ותיקים המשיכו בלימודיהם לתואר שני ומרצים חדשים התקבלו בתנאי שיש להם תואר שני לפחות, עם העדפה לאלה שהחלו לימודיהם לתואר שלישי. מדריכים פדגוגיים התקבלו עדיין עם תואר ראשון, אך כפוף להתחייבותם להשלים לימודיהם לתואר השני. מעטים היו עדיין המורים בעלי תואר שלישי, וברובם היו מתחום המדעים והמתמטיקה.

פיתוח תכניות לימודים אקדמיות

בהתאם לקו המנחה של משרד החינוך שוכתבו תכניות הלימודים הקיימות ונכתבו תכניות לימודים חדשות. כל תכנית וכל פרויקט חינוכי תוכננו עם המבט אל האקדמיזציה. סיפרה רבקה: "כדי להתיישר עם קו האקדמיזציה התחלנו לטפל בתכניות הלימודים ובהתאמתן לתכניות של האקדמיזציה. עבדנו על שלב הבקשה.³⁵⁰ השלב הזה הביא לשינויים בתכניות הלימודים, להצעות לקורסים אקדמיים חדשים, לשילוב נושאים חדשים רלוונטיים ולרענון הרשימות הביבליוגרפיות." על תהליך תכנון הלימודים שעבר צוות המורות לספרות ילדים, שמענו מפי המורות: ציפי שכטר,

350 תהליך האקדמיזציה התבצע בשלושה שלבים: שלב הבקשה לאקדמיזציה, שלב ההיתר ושלב ההכרה. ראו פירוט בפרק השמיני.

ד"ר מיכל רוזנברג וד"ר מירי צללזון. כאשר הן הגיעו לסמינר בראשית שנות השבעים לא נלמד עדיין באוניברסיטאות מקצוע אקדמי בשם "ספרות ילדים", על כן הן צריכות היו ליצור תחום הוראה זה יש מאין. בראשית דרכן בסמינר הן לימדו בכיתות מורים-עולים, שחובה הייתה להעניק להם מושג בסיסי על ספרות הילדים העברית, ויחד עם זאת להשתמש בידע שלהם לגבי ספרות הילדים הכללית. כך נוצר גרעין ראשוני לתכנית הלימודים, אשר הלך ופותח והורחב עם הזמן. ציפי שכטר, שהגיעה לסמינר בשנת 1972, התחילה ללמד ספרות ילדים לאחר שד"ר אסתר טרסי-גיא ז"ל³⁵¹ פרשה לגמלאות. תכנית הלימודים של ד"ר טרסי-גיא התמקדה בקריאת טקסטים מספרות הילדים העברית המקורית בלבד והיו לה שתי מטרות: האחת, להעמיק את ידיעותיהם של המורים-העולים בשפה העברית; והשנייה, לאפשר להם היכרות עם מבחר ספרות הילדים והנוער הכתובה בעברית וכו' שנועדה לגילאים בין 6-15, מבחר שישמש אותם בבואם להורות בבתי-ספר יסודיים.³⁵² ציפי ומיכל המשיכו בקו זה.

סיפרה ציפי שכטר:

הכול היה בחיתולים. מבחינת ה"מבוא לספרות ילדים" היה חומר ביבליוגרפי מצומצם, בעיקר באנגלית. מקצוע כמו "דידקטיקה של ספרות ילדים" לא היה בכלל. למזל, המחלקה לתכניות לימודים (ת"ל) במשרד החינוך והתרבות, הוציאה לאור את סדרת "מחרוזת", בעריכת הצוות ללשון ולספרות בבית-הספר היסודי הממלכתי. סדרה זו כללה חוברות לפי נושאים ויוצרים וכן מדריך למורה, שמטרתו להדריך את המורים המלמדים בכיתות ב'-'ה בבתי-הספר היסודיים, כיצד ללמד טקסטים ספרותיים, לא רק ברמת הידע, ההבנה המילולית והמסרים החינוכיים, אלא גם כיצד לבחון ולהתייחס לטקסט ספרותי בכלים ספרותיים. מדריכות לספרות של משרד החינוך ערכו השתלמויות, ואני, שהשתתפתי בהשתלמויות אלה, קיבלתי את המדריך למורה ונעזרתי בו מאוד. זה היה החידוש של "מחרוזת" ואלו היו אבני היסוד של המתודיקה לבית-הספר היסודי ולגיל הרך.³⁵³

לאחר מכן כשעברו ציפי ומיכל ללמד בכיתות הרגילות של הסמינר (גיל רך ומורים-כוללים), גילו להפתעתן, שהסמינריסטים ('דור הטלוויזיה') לא גדלו על ברכיה של ספרות הילדים ולכן לא הכירו יצירות מספרות הילדים, ואף המעיטו בקריאה. מכאן נבע ההכרח בהרחבת תכניות הקריאה במסגרת הקורס. בשלב הראשון נבנה "מבחן בקיאות", כדי שהסמינריסטים יקראו ויכירו יצירות ספרותיות רבות ככל האפשר.

ד"ר מיכל רוזנברג, שהחלה לעבוד בסמינר בשנת 1973, סיפרה:

כיוון שהמחקר היה דל, היינו צריכות לבנות מחקר ולכתוב אותו, וכך המורות לספרות ילדים היו גם החוקרות שלה. היינו צריכות להחליט מי מהסופרים המרכזיים חשובים יותר ולחקור את יצירותיו, וכך מההוראה נוצר מחקר. עם השנים התפתח בארץ המחקר

351 על ד"ר אסתר טרסי-גיא ז"ל ראו בנספח הביוגרפיות לפרק השביעי.

352 מכתב אסתר טרסי-גיא אל צבי פרח, משרד החינוך והתרבות, 07.06.1968, ארכיון קיי, קופסה ט/20.

353 ציפי שכטר, ריאיון, 03.06.2004.

בתחום ספרות הילדים ויכולנו להשתלב, לקחת ולתת. כך נוצרו שלושה תחומי לימוד במסגרת תכנית הלימודים שבנינו, הקשורים אחד לשני ובעקבותיהם נכתבה תכנית לימודים אקדמית. התחום האחד הוא ספרות הילדים העברית, שכללה משוררים ויוצרים מרכזיים, דוגמת חיים נחמן ביאליק, לאה גולדברג, מרים ילן-שטקליס, ע' הלל ואחרים. ושני התחומים האחרים (שאינם שייכים לספרות הילדים) הם: האחד, האגדה התלמודית, שכללה אגדות בסיסיות על המקרא ואגדות העוסקות בביורפיה של חכמים. המטרה הייתה למצוא את החומרים הבסיסיים ולקשרם לספרות התלמודית הכללית. והשני, הספרים החיצוניים: ספר יהודית הבוחן את ממד הגבורה הנשית במסגרת המושג הכללי של הגבורה, שכלל יוחסה לגבר ונבנתה על בסיס התפיסה של דמות הגבר הגיבור; וספר "אדם וחווה", שנכתב בתקופת בית שני ומתאר את אירועי בראשית מנקודת מבטה של חווה. הכוונה הייתה להדגיש זווית ראייה נשית: המורות היו החוקרות, הן שבחרו חומרים שעוסקים בגיבורות-נשים, שנכתבו על ידי נשים ומיועדים לנשים-הסטודנטיות. הקונספציה בלימוד שני תחומים אלה הייתה להחזיר לתכנית הלימודים ענפי ספרות (ספרות חז"ל והספרות החיצונית), שמסיבות היסטוריות נדחקו מתכנית הלימודים של בית-הספר הציוני. ספרות חז"ל היא הבסיס לתרבות עם ישראל ולכן יש להחזירה לתכנית הלימודים של בית-הספר היסודי ולשכנע את התלמידים באשר לעושרה, ליופייה ולרלוונטיות שלה.³⁵⁴

והוסיפה ד"ר מירי צללזון, שהצטרפה לצוות בשנת 1981:

כל אחת מאתנו התרצה בתחום ספציפי ובישיבות הצוות הרצינו אחת לשנייה על החומרים שלנו וכך יצרנו תכנית מאוד ייחודית בספרות ילדים. אני התמקדתי במארגים של מוטיבים מטפוריים בספרות ילדים, באיורים, במצלולים (צליל וקצב), בהכללות רוחב הנותנות זווית רחבה על היצירות השונות. אני מדגישה גם את הצד המתודי לצד הצד האקדמי, תוך התייחסות למוטיבים משותפים ביצירות שונות של משוררים שונים.³⁵⁵

מיכל התמקדה בספרות הילדים הקלאסית,³⁵⁶ בהוראת האגדה התלמודית והספרים החיצוניים. ציפי התמקדה בבנייה הדרגתית של תחום המתודיקה של הוראת ספרות הילדים לגיל הרך, וכיצד ניתן להגיש טקסט ספרותי לילד ולפתוח בפניו את העולם הספרותי הטמון בטקסטים אלה. תכניתה נבנתה על סמך השתלבותה בהדרכה הפדגוגית בגיל הרך, צפייה בשיעורי הסטודנטיות, ניתוח ויישום הנלמד בכיתה.³⁵⁷ וכך, לאחר עבודת צוות של שנים, השכילו שלוש המורות להגיש תכנית לימודים אקדמית בנויה על יסודות מחקרניים ועבודת שדה שיטתית. השילוב בין שני יסודות אלה יצר תכנית לימודים אקדמית, עשירה ומגוונת.

354 מיכל רוזנברג, ריאיון, 16.03.2005.

355 מירי צללזון, ריאיון, 22.03.2005.

356 מ' רוזנברג, **סדק ראשון: עיונים ביצירת מרים ילן-שטקליס**, באר-שבע תשנ"ג; הנ"ל, **עיונים בשני שירי ילדים של ח. נ. ביאליק**, באר-שבע 1998; הנ"ל, **"האם הפרפר הוא פרח חי"**, מעגלי קריאה, 27 (מרץ 2001), עמ' 62-69.

357 ציפי שכטר, ריאיון, 25.03.2005.

פועל יוצא של השינויים שחלו באותה תקופה הוא גם מבחן "פטור" בלשון עברית, שהונהג כקריטריון למיון המתקבלים. אפרת כהן, מרכזת לימודי הלשון, וצוות מורי הלשון שבנה את המבחן, עשה ימים כלילות למען הצלחת הפרויקט וזכה לתשבחות מפי ההנהלה: "עבודתכם המסורה והעקבית הביאה להתייחסות רצינית למבחן ולתוצאותיו. הדבר התבטא בגידול מספר התלמידים, שהשיגו תוצאות חיוביות במבחן השני לעומת המבחן הראשון".³⁵⁸

בנוסף לכל הפעולות שנעשו, נשכרו גם שירותיהם של אנשי חינוך במטרה לייעץ בייעול עבודת המכללה, בהערכת פעילויותיה ובגיבוש מדיניותה בתחומים שונים, כל זאת במגמה להגדיל את מספר הלומדים בה. אחד מן היועצים היה פרופ' צבי לם ז"ל, שהחל עבודתו כיועץ אקדמי במכללה בראשית שנת הלימודים תש"ן (1990). פרופ' לם התמקד בייעוץ לגיבוש פרויקטים שמטרתם להגדיל את מספר הלומדים במכללה ובייעוץ אקדמי לפיתוח תכניות לימודים בתחום החינוך ושילוב הוראת המדעים בהתנסויות בהוראה. במסגרת תכנית זו השתתף פרופ' לם בדיונים עם ממלאי תפקידים מרכזיים במכללה, אשר בסיומם הוחלט, כי הוא יסייע בשלושה תחומים: 1. ייעוץ אקדמי לצוות המורים המקצועיים והמדריכים הפדגוגיים; 2. ייעוץ למרכז השתלמות המורים במכללה; 3. ייעוץ לצוות המורים שיפעיל תכנית לימודים להתמחות בחינוך מיוחד בגיל הרך.

נערכה פעילות משותפת עם הפרופ' וצוות המדריכים הפדגוגים שבה לובנו מאפייני עבודת המדריך הפדגוגי ופרופ' לם עמד על עקרונות העשויים להנחותם בהתנסות בהוראה. באשר למרכז השתלמות המורים במכללה, שמנה כחמש מאות מורים משתלמים, הכין פרופ' לם רשימת קורסים אטרקטיביים, במגמה להגדיל את מספר הלומדים. בעזרת שאלון למורה ולגננת, שהועברו למורים המשתלמים במרכז ולא להא, שאינם משתלמים, נקבעו קריטריונים לקביעת הקורסים העונים על הצרכים והבקשות של המורים. נקבעה תכנית השתלמות אטרקטיבית ומשמעותית שהביאה להגדלת מספר המשתלמים.³⁵⁹

שתי דרכים לאקדמיזציה

במקביל לכל הפעולות האקדמיות הללו שנעשו במטרה לקדם את האקדמיזציה, נוסו גם שתי דרכים אופרטיביות: האחת, שיתוף פעולה בין המכללה לבין החוג לחינוך באוניברסיטת בן-גוריון בנגב; והשנייה, שיתוף פעולה בין המכללה לבין האוניברסיטה הפתוחה. שתי הדרכים לא צלחו.³⁶⁰ הרעיון לשיתוף פעולה עם האוניברסיטה, נבע מהטיעון, שאם ייווצר שיתוף פעולה, הרי שניתן יהיה לנצל משאבים פיזיים ופדגוגיים הקיימים באוניברסיטה. התכנית לשיתוף הפעולה, כפי שרבה תכנונה, עתידה הייתה להתבצע כך: ההכשרה להוראה תיעשה במכללת קיי והקורסים התאורטיים הנלווים, שצריכים להעניק תואר, יילמדו באוניברסיטה. אך תכנית זו עוררה שאלות מעשיות רבות כגון: מי

358 רבקה בן-יעקב אל אפרת כהן, מרכזת, וצוות מורי לשון, 01.07.1987, ד' בתמוז תשמ"ז, ארכיון קיי, קופסה 42.

359 רבקה בן-יעקב, מנהלת, אל צבי לם, ירושלים, 13.11.1989, ט"ו בחשוון תש"ן, ארכיון קיי, קופסה 25.

360 יצחק, כי ניסיון ראשון לאחד סמינר עם אוניברסיטה, נעשה לפני קום המדינה על ידי בית המדרש למורים העברי בירושלים עם האוניברסיטה העברית, בתקופת כהונתו של דוד ילין כמנהל. רעיון האיחוד לא צלח, "המשא ומתן לא עלה יפה ותכליתו לא הושגה". בתום מלחמת העולם השנייה, בראשית שנת תש"ה (1945), העלה בן ציון (דינבורג) דינור, שנתמנה עם מותו של ילין למנהל בית המדרש, הצעה חדשה לשיתוף פעולה בין בית המדרש לאוניברסיטה העברית. גם ניסיון זה לא עלה יפה, ובעקבות תגובתה המסתערת של האוניברסיטה, הקפיא דינבורג את ניסיונותיו ליצירת קשר בין שני המוסדות. הניסיון הבא נעשה בשנת תשי"א (1951), על ידי המנהל ישראל מהלמן. הצעתו נענתה והנהלת האוניברסיטה אפשרה לתלמידים מצטיינים בסמינר ללמוד שנה שלישית נוספת באוניברסיטה. בהתאם לכך החלו בראשית שנת תשי"ב קבוצות תלמידים ללמוד באוניברסיטה. ראו שיינץ, התהליך האקדמי, עמ' 46-55.

ילמד את הקורסים: המרצים של קיי או המרצים של האוניברסיטה? מי יבנה את תכנית הלימודים? מה יהיה מעמדם של מורי קיי, שהם בעלי תואר שני בלבד? ועוד. תוכנן גם להעמיד מיניבוס שיסיע את הסטודנטים מקיי לאוניברסיטה ויחזירם בהתאם למערכת השעות, ובכך ייחסך זמן רב.

אך המשא ומתן עם צוות האוניברסיטה לא הניב את התוצאות המקוות. נזכרת רבקה: שיתוף הפעולה היה מאוד חשוב, אך לא היינו מספיק חזקים מבחינה אקדמית לשיתוף פעולה. לא היו מספיק דוקטורים בסגל ההוראה של מכללת קיי, רבים היו אמנם בדרך למסטר, אך זה לא היה מספיק. ואז עלה החשש שאנחנו ניבלע שם. מנקודת ראות אקדמית ובתנאים הנתונים לא יכולנו לעמוד מול האוניברסיטה, כי אם אין מספיק דוקטורים, את גורמת מראש לכך שהתכנית תהיה נחותה מול האוניברסיטה. פרופ' דוד גורדון ז"ל ופרופ' נחום פינגר, חברי צוות המשא ומתן של האוניברסיטה, כתבו ראשי פרקים לתכנית לימודים משותפת, וכאשר קיבלנו אותה ראינו שאנחנו רחוקים ואין התאמה מבחינה אקדמית. לאחר דיונים של כשנה התכנית נגנזה. אנחנו דיברנו על שילוב, אך החוג לחינוך דיבר על מיוזג. מה עוד, שהועלו ספקות בתוך צוות האוניברסיטה, כי שני מוסדות חלשים (קיי והחוג לחינוך) לא יניבו פירות. לאחר משא ומתן של שנה נגנזה התכנית.³⁶¹

הדרך השנייה שנוסתה במטרה לזרז את תהליך האקדמיזציה הייתה יצירת מסלול לימודים משותף למכללת קיי ולאוניברסיטה הפתוחה. בהתאם למשא ומתן שהתנהל בין שני הצדדים, החלו הסטודנטים של קיי ללמוד כמה קורסים בהיסטוריה ובפסיכולוגיה, במסגרת האוניברסיטה הפתוחה, שהקנו להם קרדיט אקדמי. אך תכנית זו נתקלה במכשולים בירוקראטיים, כספיים ואקדמיים, שלא ניתן היה להתגבר עליהם. למשל, הועלו שאלות לגבי ההוצאות הכספיות: מי יישא בהן, האוניברסיטה הפתוחה או המכללה? האוניברסיטה הפתוחה לא רצתה להתערב בתהליכים רק ביקשה להציע את הקורסים שלה, בתקווה לפתוח ערוץ נוסף להגדלת מספר הסטודנטים שלה. הלמידה באוניברסיטה הפתוחה היא עצמאית והמדריכים-הטוטורים נבחרו מתוך המכללה, אך ככל שנקף הזמן הסתבר כי הקורסים דרשו מאמץ לימודי רב, וקשה היה לשלבם במערכת שמכשירה מורים. הסטודנטים התקשו לעמוד בדרישות האוניברסיטה הפתוחה יחד עם מערכת ההכשרה להוראה. הם קיבלו אמנם קרדיט על הקורסים שכבר למדו במסגרת האוניברסיטה הפתוחה, אך כעבור שנתיים גם תכנית זו נגנזה ואז הנהלת המכללה חזרה לתהליך האקדמיזציה בתוך המכללה.

מרכז להשתלמויות עובדי הוראה

בפברואר 1984, חודשים ספורים לאחר כניסתה לתפקיד ניהול המכללה, הקימה רבקה מרכז להשתלמויות עובדי הוראה. הדבר היה בעקבות החלטתו של דב אייזן, מנהל המחלקה להכשרת עובדי הוראה ולהשתלמותם, לעגן את כל השתלמויות המורים במחוז הדרום תחת קורת הגג של מכללת קיי. אייזן טען, שמרכז כנ"ל שיפעל במתחם המכללה יאפשר לעובדי הוראה בלתי-מוסמכים להשלים לימודיהם לשם הסמכתם להוראה, ולמורים מוסמכים - להשלים השכלתם לתואר מורה בכיר. בדרך זו תשמש המכללה מרכז ומפגש למורי המחוז, ובו יוכלו להשתלם ולהוסיף ידע. המרכז

רבקה בן-יעקב, מנהלת המכללה, וזבולון המר, שר החינוך והתרבות, בביקורו במכללה, 1984 (ארכיון קיי)

יעשיר את המכללה במרצים ובסטודנטים, ויתרום לפיתוחה ולקידומה כמכללה אקדמית. רבקה מינתה את ד"ר עזריאל ניצני ז"ל לראש המרכז ואת לאקה צביאלי למנהלת המרכז. שניהם פעלו להקמתו וניהלו אותו במשותף בשנתו הראשונה, ואחר כך המשיכה לאקה לנהלו עד שנת 1994. המרכז נועד לקדם את השכלתם הפדגוגית-המקצועית של בעלי תפקידים שונים במערכת החינוך; לקיים השתלמויות למורים בפועל, למרכזי-מקצוע, למנהלים ולכל מורה או גננת המעוניינים להתמחות בנושאים שונים; להעשיר תחומי עניין, דעת ויצירה ולפתח דרכי הוראה ומיומנויות. ואכן המרכז הציע מגוון של קורסים ונתן שירות למערכת החינוך, כולל השלמת הלימודים לתואר מורה בכיר.³⁶²

כיום (בשנת היובל) המרכז נושא את השם "המחלקה לפיתוח מקצועי של עובדי ההוראה", ובראשו עומדת צילה ארד. כאלף ושלוש מאות עובדי הוראה לומדים בו מדי שנה בשנה, מהמגזר היהודי ומהמגזר הבדוי גם יחד. המרכז עוסק גם בתכנון מפעלי השתלמות לתומכי חינוך: סייעות לגני ילדים, לחינוך המיוחד ולחטיבות הצעירות; אבות-בית ומזכירות בתי-ספר. בנוסף, משמש המרכז

362 לאקה צביאלי, ריאיון, 11.11.2004; רבקה בן-יעקב, ריאיון, 09.01.2005.

טקס זיכרון לחללי מלחמות ישראל בערב יום העצמאות תשמ"ג (צילום: יורם פרץ, ארכיון קיי)

כמטרייה אקדמית לחמש פסגות (מרפ"דים) בדרום: באר-שבע, דימונה, ערד, מצפה רמון ותל-שבע, ומספק להם את כל הקורסים של מיומנויות היסוד (אוריינות, מתמטיקה, לשון ואנגלית).³⁶³

אחרית דבר

בשנת 1992, לאחר תשע שנות ניהול, פרשה רבקה לגמלאות, לאחר שהצליחה להכניס אל בין כותלי המכללה אווירת לימודים נינוחה ומעודדת למידה, ולשלב ביחסי נועם וביחסי עבודה טובים בין ההנהלה לסגל ההוראה, בין המורים לבין עצמם ובין המורים והתלמידים. היטיבה לנסח זאת ציפי שכטר, שעבדה בשנים 1972-2003: "זו הייתה התקופה הכי טובה. תקופה של שקט. אווירה טובה. תקופה של יחסים בין אישיים טובים."³⁶⁴

למרות פרישתה לגמלאות, רבקה אינה שוקטת על שמריה והיא ממשיכה לתרום בתחומים רבים. רבקה משמשת יו"ר החברה, שהוקמה בשנת 1987, אז עברה המכללה לראשות חברה עם ועד ציבורי מנהל,³⁶⁵ היא חברה בוועד המנהל של "תרשיש" – בית-ספר לגמלאים הפועל במכללה; מנהלת בפועל של אגודת "ניצן" (עמותת הורים ומתנדבים הפועלת לקידום ילדים, מתבגרים ובוגרים לקויי למידה, הסתגלות ותפקוד) בדרום; חברה בוועד המנהל ובחבר הנאמנים של מכון מופ"ת (בית-ספר למחקר ופיתוח תוכניות בהכשרת עובדי חינוך והוראה במכללות).

363 צילה ארד, ריאיון, 06.12.2004.

364 ציפי שכטר, ריאיון, 03.06.2004.

365 שלוש מכללות נבנו בכספי הסוכנות היהודית: לוינסקי, וינגייט וקיי. ההסכם של הסוכנות עם המדינה (משרד החינוך) היה שהסוכנות תגייס תרומות לבניית המבנים, והמכללות נדרשו להקים חברה-בת לסוכנות, שיש לה הנהלה שאחראית להתנהלות האקדמית שלהן. החברה של קיי החלה בפעילותה ב-1 באוקטובר 1989. בהנהלתה יושבים נציגי הסוכנות היהודית, נציגי ציבור ונציגים מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב. רבקה בן-יעקב משמשת יו"ר החברה. רבקה בן-יעקב, ריאיון, 09.01.2005.

פרק שמיני

המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי

בניהולו של פרופ' שלמה בק, 1992–2009

"האקדמיזציה" היא תהליך, שיקיף בסיומו, ברבות הימים, את כל הכשרת עובדי החינוך וההוראה במדינת ישראל, לכל סוגיהם. עמנואל יפה, 1976

הגענו לפרקו המסכם של הספר, הסוקר את התהליכים מרחיקי הלכת שעברו על הסמינר למורים בבאר-שבע, במהלך חמישים שנות קיומו. כזכור, החל המוסד פעילותו כמדרשה חד שנתית וברבות השנים התפתח למכללה בעלת מעמד אקדמי, שמעניקה לבוגריה לאחר ארבע שנות לימוד, תואר ראשון בחינוך. השינויים היו פועל יוצא של התפתחות מערכת החינוך במדינת ישראל בכלל והתפתחות מערכת ההכשרה להוראה בפרט. נתאר בפרק זה את השלבים, שעברה מכללת קיי בדרכה לסיום התהליך האקדמי.

בשנת הלימודים תשנ"ג (1992/1993) נתמנה ד"ר (היום פרופ') שלמה בק לתפקיד ראש המכללה. שלמה נולד בירושלים וגדל בתל-אביב. למד פילוסופיה כללית והיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל-אביב. השתלב באוניברסיטה ובמערך המכללות לחינוך, ביניהן מכללת לוינסקי.³⁶⁶ קודם בואו למכללת קיי, כיהן כסגן אקדמי לראש מכללת לוינסקי והתבקש על ידי ראשי המחלקה להכשרת מורים, דב איזון וד"ר יעקב שלהב, לעבור לנגב ולעמוד בראש מכללת קיי. הוא ראה במשימה זו "אתגר אישי-מקצועי והתייחס אליה כאל שליחות חינוכית, חברתית ולאומית".³⁶⁷ מיד עם בואו החל שלמה בהאצת תהליך האקדמיזציה. הדרכים שנקט: שימת דגש והקפדה על תנאי קבלה אקדמיים של הסטודנטים וכן על רמת השכלתם של המרצים; עדכון תכניות הלימודים בהתאם לדגם המנחה המקובל במסלולים אקדמיים במוסדות להכשרת מורים; התאמת הספרייה, המעבדות ומתקני הלימוד לנדרש במוסדות אקדמיים.³⁶⁸ פעילותו של שלמה בק למען קידומה ופיתוחה של המכללה, הניבה פירות כבר בשנה הראשונה. בסוף שנה זו, שנת 1993, מנתה המכללה כאלף סטודנטים, שלמדו במסלולי הכשרה עיוניים ומקצועיים ועוד כשמונה מאות סטודנטים שלמדו במרכז המחוזי להשתלמות ולהדרכה לעובדי הוראה ובמכניזם הקדם אקדמי, ולמעלה ממאתיים אנשי סגל.³⁶⁹

366 הדר מוניץ, "בק קיי" - ריאיון, זמן הנגב, גיליון 583, 25.12.2009, עמ' 16-17.

367 מכתב למרצים בסיום הכהונה, 31.12.2009.

368 אהרן מוריאל, התמנה למנהל אקדמי של הספרייה בשנת 1992 ובשנתיים בהן כיהן בתפקידו "קידם את הספרייה מבחינה אקדמית ומינהלית לרמה העומדת בדרישות המועצה להשכלה גבוהה". מכתב תודה, ד"ר שלמה בק אל אהרן מוריאל, 18.10.1994, י"ג בחשוון תשנ"ה, ארכיון קיי, קופסה 26/.

369 חוברת "היערכות המכללה לקראת קבלת היתר להענקת תואר בוגר בהוראה", מוגש למועצה להשכלה גבוהה, תשנ"ג, I, 2.1.2.

פרופ' שלמה בק (צילום: יורם פרץ, ארכיון קיי)

כיצד התבצע תהליך האקדמיזציה?

תהליך האקדמיזציה (להלן: מכלול) התבצע בשלושה שלבים:

1. בקשה למכלול

המוסד המבקש הכרה אקדמית פונה למועצה להשכלה גבוהה בבקשה לפתוח מסלול לימודים אקדמי. אם הוועדה מאשרת את הבקשה, היא ממנה ועדה בודקת, שמתפקידה לבחון את המוסד, מבנהו ומוסדותיו, ולהעריך את מידת יכולתו להיות מוסד אקדמי, המסוגל להעניק לבוגריו תואר ראשון בהוראה. אם מצאה הוועדה שהמוסד העומד לבדיקה ערוך כהלכה למכלול, היא ממליצה בפני המועצה להשכלה גבוהה להעניק למוסד "היתר" לפתוח מסלול לימודים אקדמי, וללמד לתואר. שלב זה נמשך כשנה עד שנתיים.³⁷⁰

ב-6 במאי 1993 שלח דב אייזין, מנהל הגף להכשרת מורים, בקשה למכלול מכללת קיי למועצה להשכלה גבוהה, ובה נכתב בין היתר:

אנו פונים אליכם בבקשה לפתוח בתהליכי מכלול של מסלולים והתמחויות במכללת קיי באר-שבע. [...] קיומה של מכללה אקדמית במחוז הדרום חשוב מאוד להעלאת רמת החינוך וההוראה בבתי-הספר. סגל ההוראה בסיוע משרד החינוך השקיעו מאמצים רבים ומיוחדים בפיתוח המוסד ואנו סבורים שהמכלול יהווה שלב חשוב בהתפתחותו ובהתפתחות בתי-הספר במחוז.³⁷¹

370 ד"ר שלמה בק, "האקדמיזציה של המכללות לחינוך – עבר, הווה ועתיד", הרצאה בפני סגל ההוראה במכללת קיי, 22.09.1992, ארכיון קיי, I, 2.1.1 (להלן: בק, הרצאה)

371 דב אייזין אל ריקי מנדלצוויג, המועצה להשכלה גבוהה, 06.05.1993, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I, 2.1.1.

שלמה בק פנה אף הוא למועצה להשכלה גבוהה, לאור הגידול במספרי הסטודנטים ולאור נטיית המועצה להשכלה גבוהה לפתוח את תהליך המכלול בפני מכללות נוספות. ב-19 במאי 1993 הוא שלח למועצה להשכלה גבוהה "בקשה לקבלת היתר לקיים מוסד להשכלה גבוהה והכרה להעניק תואר B.Ed.³⁷² משרד החינוך והתרבות הצטרף לבקשת המכללה, בהדגישו כי המכללה בסיוע משרד החינוך השקיעה מאמצים רבים ומיוחדים בפיתוח המוסד, ו"משרד החינוך סבור, כי האקדמיזציה של המוסד תהווה שלה חשוב בהתפתחותו ובהתפתחות בתי-הספר במחוז באר-שבע והנגב".³⁷³

לאור נתונים אלה נכתבה חוברת הבקשה למועצה להשכלה גבוהה, שבה ניתן ביטוי לייחודה של מכללת קיי, שבשל היותה מוסד ממלכתי יחיד להכשרת מורים בנגב היא מחויבת לתת מענה ראוי לצורכי מערכת החינוך בדרום על כל מגוריה ומסגרותיה. תפקידה להכשיר עובדי הוראה ברמה אקדמית, תוך הבלטת המאפיינים הייחודיים למחוז הדרום. עוד נכתב, כי ההכשרה להוראה מתבצעת בראייה מערכתית, תוך שיתוף פעולה עם הנהלת משרד החינוך ומוסדותיו במחוז הדרום ועם גופים ציבוריים הפועלים בנגב. המכללה מתאפיינת בתפיסתה הרעיונית הנגזרת מגישה ציונית-הומניסטית ובאה לידי ביטוי במעורבות חינוכית-חברתית בקהילה, בקליטת אוכלוסייה יהודית ובדוויית ומורים-עולים, ובטיפוח הזיקה לארץ-ישראל על ידי לימוד אינטנסיבי של מדעי הסביבה.³⁷⁴

בספטמבר 1992, עם היכנסו לתפקיד ראש המכללה, קיים שלמה בק מפגש עם סגל ההוראה, שבו נקבע העיקרון לפיו מסלולים והתמחויות יוגשו למכלול ברגע שיהיו מוכנים לכך, וזאת בניגוד לתפיסה שרווחה עד אז, לפיה המכללה תוגש למכלול כמקשה אחת, כשכולה תהיה מוכנה לכך. בהתאם להחלטה זו, הוכנו מחדש, במהלך שנת הלימודים תשנ"ג, תכניות הלימודים במסלולים ובהתמחויות, שוכתבו הסילבוסים של הקורסים והתגבש צוות של יועצים אקדמיים. המכללה נערכה לדרישות המכלול בארבעה תחומים: כוח אדם בהוראה, קריטריונים לקבלת תלמידים, קוריקולום אקדמי וספרייה הולמת.³⁷⁵

בחודש מאי 1993 הוגשו התכניות הראשונות לאישור המועצה להשכלה גבוהה. הן כללו את התכניות המסלוליות של ההכשרה להוראת גננות (מלידה עד גיל 5), לגיל הרך (גן, א'-ב'), לבית-הספר היסודי (ג'-ו'), לחטיבת הביניים בהתמחויות ביולוגיה-כימיה, מתמטיקה ואנגלית, לחינוך מיוחד ולחינוך הגופני. בחודש אוקטובר 1993 הוסיפה המכללה לבקשה לקבל היתר אקדמי גם לתכנית לימודים הומניסטית לחטיבת ביניים, בהתמחויות גיאוגרפיה, לשון וספרות.

עם קבלת התכניות לעיונה של המועצה להשכלה גבוהה חל עיכוב ממקור בלתי צפוי, כאשר היועץ המשפטי של המועצה להשכלה גבוהה העלה קושי משפטי, שנבע מהיותה של המכללה בגדר "חברה סוכנותית", דבר העלול לפגוע בעקרון אי-התלות של מוסד אקדמי, על פי סעיף 15 לחוק המועצה להשכלה גבוהה. המכללה היא חברה פרטית בע"מ שכל מניותיה מוחזקות בידי הסוכנות היהודית. מצב משפטי זה נקבע בשנת 1987, כתוצאה ממעורבות הסוכנות בבניית המכללה, ולדעת

372 ד"ר שלמה בק אל ריקי מנדלצוויג, ירושלים, 19.05.1993, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I, 2.1.2.

373 דו"ח הוועדה הבדוקת את המכללה לחינוך ע"ש קיי בבאר-שבע לקראת היתר לפתוח ולקיים מוסד להשכלה גבוהה, פברואר 1995, עמ' 2, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I, 2.1.8.

374 תכניות היערכות המכללה לקראת קבלת היתר להענקת תואר בוגר הוראה (B.Ed.), מאי 1993, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I, 2.1.2.

375 ד"ר שלמה בק, "סיכום תהליך האקדמיזציה", יולי תשס"א, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I.

המכללה למורים ע"ש קיי בע"מ

באר-שבע

כ"ח באייר תשנ"ג
1993 במאי 19

לכבוד
גב' ריקי מנדלצוויג
המועצה להשכלה גבוהה
ירושלים

הנדון: בקשה לקבלת היתר לקיים מוסד להשכלה גבוהה

הננו פונים בבקשה לקבלת היתר לפתוח ולקיים מוסד להשכלה גבוהה והכרה להעניק תואר B.Ed במכללה לחינוך ע"ש קיי, באר-שבע במסלולים להכשרת מורים לגנות, לגיל הרך, לביה"ס היסודי, לחטיבת ביניים בחוגים למתמטיקה, לביוכימיה-כימיה ולאנגלית, לחינוך מיוחד ולחינוך הנופני.

לבקשה מצורף מארז המכיל את החוברות המתארות את היערכות המכללה לקראת קבלת היתר להענקת תואר בוגר הוראה (B.Ed). לבקשתך מוגשים 6 מארזים המכילים את החומר כולו (כולל, מבוא, נספחים, תוכניות הלימודים, וקורות החיים של המורים) ו-30 עותקים נוספים של חוברת המבוא והנספחים המתייחסים לתקנונים ולמצבה החוקי והכלכלי של המכללה.

בכבוד רב,

ד"ר שלמה גל
מנהל המכללה

העתק: דב איזון, מנהל הגף להכשרת מורים

שב/אנ

דח' יהודה הלוי ת.ד. 65 באר-שבע, מיקוד: 84100 טל: 057-416863/4/5, פקס - 413020

בקשה לקבלת היתר לקיים מוסד להכשרה גבוהה

היועץ המשפטי של המועצה להשכלה גבוהה, הדבר עלול ליצור ניגוד עניינים ולמנוע מהמכללה לתפקד כגוף אקדמי ריבוני, כמתחייב מסעיף 15 בחוק המועצה להשכלה גבוהה. ד"ר בק, ראש המכללה, החל בהתדיינות עם משרד החינוך, הסוכנות היהודית והמועצה להשכלה גבוהה, והצליח לשכנעם שהמועצה להשכלה גבוהה תמשיך את תהליך בדיקת תכניות הלימודים ללא עיכובים, עד שיימצא פתרון לנושא משפטי זה.³⁷⁶

2. תקופת ההיתר

בשלב זה המוסד מקיים לימודים לתואר ראשון לסטודנטים הלומדים בו ארבע שנים מלאות. "ועדה מלווה" עוקבת אחר ארבעה פרמטרים: מהות תכנית הלימודים במסלולים שקיבלו היתר, הרכב אוכלוסיית הסטודנטים ורמתם, הרכב סגל ההוראה, מבנה המכללה, מוסדותיה הפנימיים ושירותיהם הנלווים (ספרייה, מחשבים, מעבדות וכדומה).³⁷⁷ שלב זה נמשך במועצה שלוש שנים נוספות. אם מוצאת "הוועדה המלווה" שהמוסד עומד בדרישותיה, היא ממליצה בפני מליאת המועצה להשכלה גבוהה להכיר במכללה כבמוסד אקדמי, הרשאי להעניק תואר ראשון בהוראה במסלולים שנבדקו על ידה. המלצת "הוועדה המלווה" חייבת לעבור אישור של מליאת המועצה להשכלה גבוהה, והיא נכנסת לתוקף לאחר החלטת ממשלה.³⁷⁸

עם קבלת תכניות הלימודים מינה אמנון רובינשטיין, יו"ר המועצה להשכלה גבוהה, שתי ועדות בודקות: האחת כללית, בראשותו של פרופ' נחמיה לב ציון; והשנייה לחינוך הגופני, בראשותו של פרופ' הלל רסקין. על שתי הוועדות הוטל לבדוק את בקשת המכללה "לקבל היתר לפתוח ולקיים מוסד להשכלה גבוהה לקראת תואר בוגר בהוראה במסלולים: גננות והגיל הרך, בית-הספר היסודי, חטיבת ביניים, החינוך המיוחד, והחינוך הגופני". הוועדות התבקשו גם לבחון שני תחומים: האחד, לבדוק את תכניות הלימודים המוצעות, רמת ההוראה, תנאי קבלת תלמידים ומידת התאמתם לדגם המנחה לקראת התואר "בוגר בהוראה"; והשני, לבדוק את נתוני הסגל האקדמי, רמתו, היקף העסקתו, התאמת הספרייה והציוד שבמוסד לנדרש בכללי המועצה, להיתר לפתוח ולקיים מוסד להשכלה גבוהה.³⁷⁹ שתי הוועדות הגישו המלצותיהן, בעקבותיהן עדכנה המכללה בשנת תשנ"ד, את תכניות הלימודים במסלולים ובהתמחויות, תגברה את סגל ההוראה, בנתה מעבדות חדשות ומצוידות למדעי הטבע ולמחשבים, ורכשה ספרים וכתבי עת לספרייה.

הוועדה הבודקת התכנסה פעמים מספר ובדקה את תכניות הלימודים, את רמת ההוראה במוסד, את מצבת המורים ותכניות הפיתוח. חברי הוועדה והיועצים החיצוניים שבדקו את תכניות הלימודים בהתמחות לאנגלית, גיאוגרפיה וספרות ציינו "את הרוח החיובית, שגילתה ההנהלה וצוות המורים במהלך עבודת הוועדה, על מנת להיענות לדרישות האקדמיות בתחום שיפור תכניות הלימודים והסגל האקדמי בהתאם לדרישות הדגם המנחה לתואר 'בוגר בהוראה' והערותיה של הוועדה הבודקת. במהלך עבודתה ביקרה הוועדה במכללה ועמדה מקרוב על מהלך השיעורים במקצועות הספציפיים, בדקה את הספרייה והציוד העומדים לרשות המכללה, שמעה מן ההנהלה והרכזים המקצועיים על היערכות המכללה לקראת המכלול ועל תכניות הפיתוח בתחום הציוד, המעבדות

376 שם.

377 כפיר, האקדמיזציה של ההכשרה להוראה, עמ' 179.

378 בק, הרצאה.

379 אמנון רובינשטיין אל חברי הוועדה, 29.11.1993, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I, 2.1.5.

והרחבת הספרייה".³⁸⁰

בפברואר 1995, בתום בדיקה קפדנית ביותר של תכניות הלימודים וקבלת התיקונים כנדרש, הגישה הוועדה הבודקת דו"ח מסכם למועצה להשכלה גבוהה, שבו המליצה "פה אחד על מתן היתר למכללה לפתוח ולקיים מוסד להשכלה גבוהה".³⁸¹ הוועדה המליצה למנות "ועדה מלווה", אשר תפקידה יהיה לעקוב אחר "איכות ההפעלה של תכניות הלימודים בשנת תשנ"ו, המשך הפיתוח וההצטיידות של המעבדות, המשך שיפור רמת הסגל האקדמי על ידי עידודם של מורים בעלי תואר שני ללמוד לתואר שלישי". במקביל פעלה הוועדה הבודקת של המסלול לחינוך גופני. במהלך פעילותה ובעקבות מסקנותיה, נוספו למסלול מורים חדשים, נפתחה התמחות חדשה בבריאות הציבור, והחלה בניית מבנה למעבדות החינוך הגופני. בפברואר 1995 המליצה הוועדה על מתן היתר "לפתוח מוסד להשכלה גבוהה ולקיימו במסלול לחינוך גופני". הוועדה ציינה, כי למסלול לחינוך גופני יש ייחוד בהכשרת מורים הנקלטים ברובם באזור הדרום. הוועדה התרשמה כי התלמידים מקבלים הכשרה טובה כמורים לחינוך גופני וכמחנכים למסגרות פורמליות ובלתי פורמליות כאחת.³⁸²

המלצות אלה של שתי הוועדות הבודקות אושרו ב-14 באפריל 1995, במליאת המועצה להשכלה גבוהה, וב-5 במאי 1996, בישיבת הממשלה. בעקבות מתן ההיתר, פתחה המכללה בשנת תשנ"ו את לימודי שנה ד' לתלמידיה הסדירים, ופורסם לראשונה ידיעון למכללה. בשנה זו הצטרפה למכללה ד"ר אסתר גוסרסקי כמרכזת אקדמית. במסגרת תפקידה זה הכינה את לימודי שנה ד' וריכזה את המשך הפעילויות לקראת ההכרה.

3. תקופת ההכרה

בשלב זה מוסמך המוסד להעניק תואר ראשון לסטודנטים הלומדים ארבע שנים מלאות, ובסמכותו לקיים לימודי השלמה למורים בכירים לקראת התואר הראשון, בכפוף לדרישות המועצה להשכלה גבוהה. בשלב זה, נמצא עדיין המוסד בפיקוח מלווה וצמוד של המועצה להשכלה גבוהה, המוסמכת לשלול ממנו את ההכרה, אם הוא יחרוג מהמסגרת שאושרה לו.³⁸³

הוועדה הכללית, בראשותו של פרופ' נחמיה לב ציון, המשיכה ללוות את המכללה בדרכה להכרה, ובסיועה גובשו תכניות לימודים חדשות בפזיקה, בהיסטוריה, בלימודי היהדות ובמקרא. חברי הוועדה "ציינו את הרוח החיובית שגילתה ההנהלה וצוות המורים במהלך עבודת הוועדה ואת היענותה המלאה לדרישות האקדמיות בתחום הפעלת תכניות הלימודים ושיפור רמת הסגל האקדמי".³⁸⁴ לאחר בדיקה קפדנית ביותר של תכניות הלימודים וקבלת התיקונים כנדרש, סיכמה הוועדה את מסקנותיה: "הוועדה מציינת בסיפוק את איכותן הטובה של תכניות הלימודים, אשר הופעלו במהלך שנת הלימודים תשנ"ו ע"י המכללה, כולל תכניות הלימודים לשנה ד', וזאת על פי הקווים שסוכם עם הוועדה הבודקת ובשיתוף פעולה מלא עמה, תוך היענות להערותיה

380 דו"ח הוועדה הבודקת את המכללה לחינוך ע"ש קיי בבאר-שבע לקראת היתר לפתוח ולקיים מוסד להשכלה גבוהה, פברואר 1995, עמ' 3, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I, 2.1.8.

381 שם, עמ' 7.

382 דו"ח הוועדה הבודקת את המכללה לחינוך ע"ש קיי בבאר-שבע לקראת היתר לפתוח ולקיים מוסד להשכלה גבוהה ולקיימו במסלול לחינוך הגופני, פברואר 1995, עמ' 3, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I, 2.1.10.

383 בק, הרצאה.

384 דו"ח הוועדה המלווה את המכללה לחינוך ע"ש קיי בבאר-שבע לקראת ההכרה וההסמכה להעניק תואר "בוגר בהוראה", B.Ed., אפריל 1996, עמ' 2, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I, 2.1.15.

ודרישותיה".³⁸⁵ בסיום עבודתה, הגישה הוועדה המלווה המלצותיה למועצה להשכלה גבוהה: "להעניק הכרה (הדגשה במקור) למכללת קיי ולהסמיכה להעניק תואר אקדמי "בוגר בהוראה" (B.Ed.) במסלולים: גננות, מורים וגננות (גן כיתות א'-ג'), בית-הספר היסודי (כיתות ג'-ו'), חטיבת ביניים (בהתמחויות כימיה, ביולוגיה, פיזיקה-מתמטיקה, מחשבים, לשון, ספרות, מקרא, גיאוגרפיה, יהדות) והחינוך המיוחד (בין מסלולי)".³⁸⁶

ב-18 בנובמבר 1996 התברר ד"ר שלמה בק, על ידי זבולון המר, שר החינוך והתרבות, כי ממשלת ישראל בישיבתה מיום ד' בכסלו התשנ"ז 15.11.1996, החליטה לאשר את החלטת המועצה להשכלה גבוהה מיום 16.07.1996, להעניק הכרה למכללת קיי ולהסמיכה להעניק תואר אקדמי "בוגר בהוראה". [...] הממשלה החליטה איפוא, ע"פ סעיף 10 לחוק המועצה להשכלה גבוהה תשי"ח - 1958, להכיר במכללה לחינוך ע"ש קיי בבאר שבע כמוסד להשכלה גבוהה.³⁸⁷

ביום 28 באפריל 1998 חתם עוז וייצמן, נשיא המדינה, על תעודת ההכרה, ובזה הסתיים למעשה תהליך שנמשך כשלוש שנים, שבסיומו הוכרה המכללה כמוסד להשכלה גבוהה. בעקבות ההכרה נפתחו לימודי שנה ד' גם לתלמידי המשך (מורים בפועל) והוקמה במכללה היחידה לתכניות מיוחדות וללימודי המשך בניהולה של ד"ר טלי בן ישראל. היחידה ריכזה את הטיפול בהסבת אקדמאים להוראה ובהרחבת ההסמכה למורים בפועל. הטקס הראשון של מקבלי תואר B.Ed. התקיים ב-9 ביוני 1998.

במקביל לתהליך ההכרה הכללי, המשיכה "הוועדה המלווה" בעבודתה עם המסלול לחינוך גופני - לעקוב אחר הפעלת התכנית בשנה ד', לבחון את הפעלת הציוד במסגרת תכניות הפיתוח של המסלול ולבחון אם במהלך תקופת הליווי חל שיפור וחיזוק של הסגל האקדמי המלמד במסלול לחינוך גופני. בגמר עבודתה ציינה "הוועדה המלווה", כי "המכללה עמדה בכל התחייבויותיה וכי רמתה היום גבוהה הרבה יותר מזו שהייתה בתחילת דרכה. אי לכך ממליצה הוועדה להסמיך את המכללה להעניק תואר "בוגר בהוראה" (B.Ed.) במסלול לחינוך הגופני".³⁸⁸ לאור דו"ח הוועדה העניק המוסד להשכלה גבוהה, ב-7 ביולי 1997, הסמכה למסלול לחינוך הגופני.

ב-18 ביוני 1997 העניקה המועצה להשכלה גבוהה הסמכה גם להתמחות בהיסטוריה, לאחר ש"הוועדה המלווה", בראשותו של פרופ' נחמיה לב ציון, ובייעוץ חיצוני של פרופ' יוסף גורני, מצאה, כי "התכנית מצטיינת בייחודיות התואמת את צורכי המורה להיסטוריה. [...] המוסד מצטיין בניהול יעיל ונמרץ, באווירת לימודים טובה וחיצוניות אסתטית". פרופ' יוסף גורני, מהמכון לחקר הציונות באוניברסיטת תל-אביב, שהתמנה כיועץ חיצוני וצורף ל"וועדה המלווה", בדק את תכניות הלימודים בהתמחות היסטוריה, ביקר במכללה, נפגש עם צוות ההוראה והמליץ להסמיך

385 שם, עמ' 3.

386 שם, עמ' 8.

387 ארכיון קיי, אקדמיזציה, I, 2.1.16.

388 דו"ח הוועדה המלווה את המכללה לחינוך ע"ש קיי בבאר-שבע לקראת ההכרה וההסמכה להעניק תואר "בוגר בהוראה" (B.Ed.) במסלול לחינוך הגופני, יולי 1997, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I, 2.1.22.

תעודת היתר לפתוח מוסד להשכלה גבוהה, מאי 1996

נשיא מדינת ישראל

חוק המועצה להשכלה גבוהה, תשי"ח - 1958

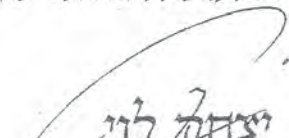
תעודת הכרה

זאת לתעודה כי
המכללה לחינוך על שם ק"י בבאר-שבע
הוכרה, ביום 15 בנובמבר 1996,
כמוסד להשכלה גבוהה.

ניתן בירושלים היום, ב' באייר התשנ"ז (28 באפריל 1998)

יצחק רבין
נשיא המדינה

לקיום חתימת נשיא המדינה

יצחק רבין
שר החינוך והתרבות והספורט

תעודת הכרה למכללת קיי, נובמבר 1996

את מכללת קיי להעניק להתמחות בהיסטוריה תואר "בוגר בהוראה".³⁸⁹ פרופ' גורני התרשם מאוד מביקורו במוסד, וכך כתב בדו"ח:

התרשמתי במיוחד מחדוות הלימוד שראיתי בספרייה בקרב הסטודנטים היהודים והערבים כאחד, וממסירותם ורמתם של המורים להיסטוריה שאיתם שוחחתי. [...] מצאתי גם רצון טוב אצל ההנהלה, וראש המכללה הנמרץ, ד"ר שלמה בק, לסייע לפיתוחו של המסלול להוראת ההיסטוריה.³⁹⁰

הסמכת מסלולים והתמחויות

לאחר קבלת ההכרה המשיכה המכללה את התפתחותה האקדמית והחלה להיערך להגשת הסמכה לכמה מסלולים: אמנות, המגזר הבדווי והמסלול החברתי-הקהילתי. והסמכה לכמה התמחויות: התמחות להכשרת מורים לערבית כשפה שנייה, התמחות לחינוך המיוחד במסלולים לגיל רך, לבית-הספר היסודי ולחטיבת הביניים.

אמנות

במאוס 1998 פנתה המכללה אל המועצה להשכלה גבוהה בבקשה לפתוח תכנית לימודים אקדמית באמנות ולהסמיכה להעניק לבוגריה תואר אקדמי ראשון באמנות בכמה מן המסלולים: הכשרת מורים לאמנות בבתי-הספר היסודיים (כיתות א'-ו'), בחטיבת הביניים (כיתות ז'-ט') ובבתי-ספר תיכוניים (כיתות י'-י"ב). לבקשה צורף מכתבה של ד"ר שרה זיו, מנהלת האגף להכשרת עובדי הוראה במשרד החינוך, הממליצה על פתיחת התכנית ואף מתחייבת לתקציבה.³⁹¹

באוגוסט 1998 מונתה ועדה לבדיקת בקשות של מכללות להכשרת עובדי הוראה לפתוח תכניות לימודים אקדמיות באמנות, ביניהן גם מכללת קיי. בראש הוועדה עמד פרופ' יעקב דורצ'ין, ראש מדור יצירה בחוג לאמנות באוניברסיטת חיפה.³⁹² חברי הוועדה בחנו את תכניות הלימודים, שהוכנו על ידי ד"ר רחל קרופ וד"ר (היום פרופ') שוע אמוראי שטרק וצוות המסלול, ביקרו במכללה ובחנו את התשתית הפיזית הקיימת לצורך הפעלתה של תכנית לימודים אקדמית להכשרת מורים לאמנות (כיתות לימוד, סדנאות וציודן, עמדות מחשב, ספרייה).

הוועדה התרשמה מהרמה הגבוהה של תכנית הלימודים וציינה לשבח את האיזון בין המרכיבים העיוניים והחינוכיים של התכנית שהוגשה לבדיקתה, אך הציעה תיקונים, כגון הרחבת סגל ההוראה הן בתחום לימודי האמנות המעשיים הן בתחום לימודי האמנות העיוניים.

ביולי 1999, בעקבות התיקונים והרחבת סגל ההוראה אימצה המועצה להשכלה גבוהה את המלצת הוועדה הבודקת בראשותו של פרופ' דורצ'ין והחליטה לאשר למכללה לפרסם את דבר תכנית הלימודים האקדמית באמנות, על כל מסלוליה. הוועדה הביעה את הערכתה לפתיחת תכנית הלימודים המדגישה את האמנות המודרנית, וציינה כי תכנית הלימודים גובשה בצורה רצינית, מעמיקה ומנומקת,

389 דו"ח הוועדה שבדקה את ההתמחות להיסטוריה במכללת קיי לקראת הסמכת המכללה להעניק תואר אקדמי "בוגר בהוראה" (B.Ed.) לבוגרי ההתמחות, יולי 1997, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I, 2.1.27.

390 פרופ' יוסף גורני אל פרופ' נחמיה לב ציון, יו"ר הוועדה המלווה למכללת קיי מטעם המועצה להשכלה גבוהה, 31.03.1997, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I, 2.1.26.

391 ד"ר שרה זיו אל ריקי מנדלצוויג, 02.04.1998, ארכיון קיי, אקדמיזציה, II, 2.1.29.

392 הודעה על הקמת הוועדה והעמדת ד"ר דורצ'ין בראשה, נשלחה אל ד"ר שלמה בק על ידי נעמה שקד, מרכזת הוועדה, 09.11.1998, ארכיון קיי, אקדמיזציה, II, 2.1.30.

המבטיחה רמה גבוהה של הוראה, הן מבחינת התוכן הן מבחינת סגל ההוראה המלמד בתכנית. הוועדה התרשמה בחיוב מתכנית הלימודים, מן הסגל האקדמי, מהתשתית הפיזית ומן הציוד העומד לרשותה של המכללה, ולדעתם ראוי להסמיך את המכללה להעניק תואר "בוגר בהוראה" באמנות.³⁹³

מורים למגזר הבדווי

המסלול הבדווי, שהוקם כזכור בשנת 1975, החל להכשיר בוגרים לרוב מסלולי ההוראה. האקדמיזציה של מסלול זה שמה דגש על תנאי קבלה אקדמיים של הסטודנטים ועל רמת השכלתם של המורים. תכניות הלימודים נבנו על יסוד הדגם המנחה המקובל במסלולים אקדמיים במוסדות להכשרת מורים, ונערכה פעולה להתאמת הספרייה, המעבדות ומתקני הלימוד לנדרש במוסד אקדמי ששפת הוראתו ערבית.

בדצמבר 2000 מונתה ועדה, בראשותו של פרופ' אריה לוי מאוניברסיטה העברית, לבדוק את הבקשה לפתוח מסלולים להכשרה להוראה במגזר הבדווי לקראת קבלת תואר "בוגר בהוראה".³⁹⁴ ביולי 2003 החליטה המועצה להשכלה גבוהה "להיענות לבקשת המכללה לחינוך ע"ש קיי ולאשר לה לפרסם את דבר פתיחתו של מסלול אקדמי נפרד להכשרת מורי הגיל הרך ובית-הספר היסודי למגזר הבדווי לקראת תואר "בוגר בהוראה". הותר לה לרשום אליו תלמידים ולהתחיל בו את הלימודים, תוך הדגשה כי עד לשלב ההסמכה יתוקנו התיקונים הנדרשים, כמו גיוס סגל אקדמי בכיר נוסף למסלול הבדווי.³⁹⁵

ד"ר אסתר גוסרסקי, מ"מ ראש המכללה בשנת הלימודים תשס"ב, פרסה בפני חברי הוועדה הבדוקת מטעם המועצה להשכלה גבוהה, את הרציונל שעל פיו נבנה המסלול הבדווי במכללת קיי: על פי תפיסת השילוב של המכללה וגישתה הרב תרבותית, דוגלת מכללת קיי באינטראקציה בין הלומדים משני המגזרים, הבדווי והיהודי, בתהליך ההכשרה האקדמי. הלמידה המשותפת מאפשרת למידה מן האחר, סיגול ופיתוח דרכי למידה, חשיבה והבעה חדשות והרחבת אופקי הלומדים. למידה כזו עשויה לסייע בהכשרת מורים אקדמאים טובים יותר, אשר להם זקוקה מערכת החינוך הבדווית המצויה במצוקה. על כן המכללה מקיימת מערכות למידה משותפות במרבית הקורסים הדיסציפלינריים ובלימודי היסוד. אך בתחומים מסוימים הקשורים לתרבות ערבית ולשפה, למשל, הלימוד בנפרד הוא חיוני, כמו גם ההתנסות המעשית, שחייבת להיות נפרדת, ולכן ההדרכה הפדגוגית נעשית על ידי מרצים בערבית, מלבד במסלול לגננות. שיעורי החינוך נלמדים בצורה דיפרנציאלית, קרי אלה הקשורים ישירות להתנסות המעשית ולבעיות המיוחדות להוראה במגזר נלמדים בנפרד, וכל האחרים נלמדים במשותף.³⁹⁶

בשנת הלימודים תשס"ג (2003/2002) קיבל המסלול הבדווי את ההכרה, ובשנת הלימודים תשס"ד (2004/2003) החלו מורים במסלול הבדווי ללמוד לתואר B.Ed. בחינוך.

393 דו"ח הוועדה שבדקה את בקשת המכללה לחינוך ע"ש קיי להסמכה להעניק תואר "בוגר בהוראה" באמנות, יוני 2000, ארכיון קיי, אקדמיזציה, II, 2.1.35.

394 השופטת שושנה נתניהו, סגן יו"ר המועצה להשכלה גבוהה, אל פרופ' אריה לוי וחברי הוועדה, 08.11.2000, ארכיון קיי, אקדמיזציה, II, 2.1.7.2.

395 אפרת שגיא, מרכזת בתחום מכללות להוראה, אל אסתר גוסרסקי, ראש המכללה לחינוך ע"ש קיי, 03.07.2002, ארכיון קיי, אקדמיזציה, IV.

396 אסתר גוסרסקי אל ריקי מנדלצוויג, סגן מזכיר המועצה להשכלה גבוהה, לחברי הוועדה הבדוקת את בקשת המכללה לחינוך ע"ש קיי לפתוח מסלולים להוראה למגזר הבדווי לתואר "בוגר בהוראה", המועצה להשכלה גבוהה, ספטמבר 2001, ארכיון קיי, אקדמיזציה, IV.

המכללה האקדמית לחינוך ע"ש ק"י באר-שבע

רח' יהודה הלוי 33, ת.ד. 13001 באר-שבע 84536
טל': 08-6402777 , פקס: 08-6413020
kaye.macam.ac.il

המסלול להכשרה להוראה למגזר הבדואי

המסלול החברתי-הקהילתי

התכנית להכשרה להוראה למסלול החברתי-הקהילתי נפתחה בשנת תשנ"ט, בריכוזה של ד"ר עדנה בן שלום, והוגשה למכלול בשנת תש"ס.³⁹⁷ למסלול נקבעה ועדה בודקת בראשותו של פרופ' יובל דרור, מהחוג לחינוך באוניברסיטת תל-אביב. המכללה הגישה תכנית לימודים אקדמית במסלול על יסודי לחינוך חברתי-קהילתי בהתמחויות: 1. קידום נוער; 2. של"ח. באפריל 2002 החליטה המועצה להשכלה גבוהה "להיענות לבקשת המכללה לחינוך ע"ש קיי ולאשר את פרסום דבר תכנית הלימודים האקדמית להכשרת מורים בחינוך בלתי פורמלי לתואר אקדמי 'בוגר בהוראה', לרשום אליה תלמידים ולהתחיל את הלימודים בה." נוסח החלטת המועצה טעון אישורה.³⁹⁸ בשנת הלימודים תשס"ג (2003/2002) קיבל המסלול את ההכרה, ובשנת הלימודים תשס"ד (2004/2003) החלו מורים במסלול ללמוד לתואר B.Ed. בחינוך.

ערבית כשפה שנייה

הענקת תואר "בוגר בהוראה" בתכנית הלימודים להוראת הערבית כשפה שנייה התקבלה בינואר 2000. ביולי פנתה המכללה אל המועצה להשכלה גבוהה בבקשה להסמיכה להעניק תואר אקדמי "בוגר בהוראה" בהתמחות להכשרת מורים להוראת הערבית במסלול העל-יסודי (כיתות ז'-ט'). לבקשת המכללה צורף מכתבה של ד"ר שרה זיו, מנהלת האגף להכשרת מורים במשרד החינוך, המביעה את תמיכתה בפתיחת התכנית ומתחייבת לתקצבה. ועדה בראשותו של פרופ' אריה לוי, מהאוניברסיטה העברית בירושלים, מונתה בדצמבר 1998 לבדיקת תכנית הלימודים להוראת הערבית. בעת ביקור במכללה נפגשו חברי הוועדה עם הסגל האקדמי המלמד בהתמחות לערבית, בדקו את הספרייה ועמדו על אופייה האיכותי והכמותי ועל מידת התאמתה לצורכי הוראה אקדמית של המקצוע. לאחר הכנסת התיקונים המתבקשים, קבעה הוועדה כי תכנית הלימודים עונה על צורכי הכשרת מורים אקדמיים להוראת הערבית ברמה גבוהה ומתאימה לעקרונות הדגם המנחה להכשרת עובדי הוראה במכללות אקדמיות לחינוך. הוועדה המליצה בפני המועצה להשכלה גבוהה להסמיך את מכללת קיי להעניק תואר "בוגר בהוראה" בהתמחות להוראת הערבית. הוועדה "ציינה את התרשמותה החיובית מהסגל האקדמי, מתכנית הלימודים האקדמית המוצעת על ידי המכללה בהתמחות זו, מהספרייה ומרמתן של תלמידות המסלול, אתן נפגשה במהלך ביקורה במכללה".³⁹⁹

חינוך מיוחד במסלולים גיל רך, בית-ספר יסודי וחיטבת הביניים

כדי להתאים את תכנית הלימודים לחוק החינוך המיוחד,⁴⁰⁰ החליטה המכללה, בינואר 2000, לפתוח תכנית לימודים אקדמית בהתמחות לחינוך מיוחד במסלולים לגיל הרך, לבית-הספר היסודי ולחיטבת הביניים.⁴⁰¹ ד"ר שרה זיו, מנהלת האגף להכשרת עובדי הוראה, הצטרפה לבקשה,

397 שרה זיו אל ריקי מנדלצויג, 25.05.2000, ארכיון קיי, אקדמיזציה, II, 2.1.8.1.

398 אפרת שגיא, עוזר לסגן מזכיר המועצה להשכלה גבוהה, אל אסתר גוסרסקי, 24.04.2002.

399 דו"ח הוועדה שבדקה את בקשת המכללה לחינוך ע"ש קיי להסמיכה להעניק תואר "בוגר בהוראה" בתכנית הלימודים להוראת הערבית, ינואר 2000, ארכיון קיי, אקדמיזציה, II, 2.1.42; מכתב ריקי מנדלצויג אל שלמה בק, 18.06.2000, ארכיון קיי, אקדמיזציה, II, 2.1.43.

400 חוזר מנכ"ל נח/ 9 (ב), ה' באייר התשנ"ח, 01.05.1998; חוזר מנכ"ל נט/ 8 (ג), כ"ב בניסן התשנ"ט, 08.04.1999.

401 שלמה בק אל ריקי מנדלצויג, 19.01.2000, ארכיון קיי, אקדמיזציה, II, 2.1.44.

המכללה לחינוך ע"ש קיי באר-שבע

ראש המכללה והמועצה האקדמית מעניקים

ל

את התואר

בוגר בהוראה (B.Ed.)

לאחר שסיים לימודיו ועמד בכל
תדרישות האקדמיות והפדגוגיות

במסלול

ניתן בתאריך:

ראש
המכללה

יו"ר המועצה
האקדמית

וציינה כי "מכיוון שהבקשה היא בגדר שינוי מבני בלבד, נראה לי שניתן לשקול קיום הליך מקוצר לעניין זה".⁴⁰² ואכן, ב-14 בפברואר 2001 הודיעה ריקי מנדלצויה, סגן מזכיר המועצה להשכלה גבוהה, כי "הנני שמחה להודיעך כי בשיבתה ביום 11.04.2000 קיבלה המועצה להשכלה גבוהה את ההחלטה הבאה: המועצה להשכלה גבוהה מאשרת למכללה לחינוך ע"ש קיי לערוך תוספת מבנית לתכניות לימודים, שבה הוסמכה המכללה להעניק תואר אקדמי "בוגר בהוראה" כך שתלמידי המסלולים לגיל הרך, בית-הספר היסודי וחטיבת הביניים יוכלו לבחור 18-24 ש"ש מלימודי המסלול לחינוך המיוחד (על פי מאפיינים גיליים ודיסציפלינריים רלוונטים) כאחת מההתמחויות במסלול".⁴⁰³

בכך הושלם תהליך המכלול של כל תכניות הלימודים במכללה. במשך כל התהליך עמד פרופ' שלמה בק בראשו. פעל לגיוס אנשי צוות מתאימים להוראה, כאלה שעמדו בדרישות המועצה להשכלה גבוהה. ריכז את פעילות הבינוי לחוגים למדעים ולמסלולים לחינוך גופני ולאמנות. ריכז את הפעילות לבניית תכניות הלימודים במסלולים ובחוגים. הקצה תקציב הולם לתגבור הספרייה ולהצטיידות המעבדות. ריכז את הפעילות מול המועצה להשכלה גבוהה, תוך ייצוג המכללה בכל המפגשים עם הוועדות הבודקות ועם מליאת המועצה להשכלה גבוהה. המהירות שבה התבצע התהליך, התייחסות ועדות הבדיקה אל איכותו ואל שיתוף הפעולה של המכללה עם המועצה להשכלה גבוהה מלמדים על הדרך שבה הוא התנהל.⁴⁰⁴

צוות הגיל הרך חוגג את סיומה של שנת הלימודים 1997. מימין: רותי נחמני ז"ל, ציפי שכטר, ד"ר רות שנין ז"ל, ד"ר ציפי שחורי-רובין, תמי אילון, ד"ר אסתר ורדי, רחל גורן

402 שרה זיו אל ריקי מנדלצויה, 27.02.2000, ארכיון קיי, אקדמיזציה, II, 2.1.44.

403 ריקי מנדלצויה אל שלמה בק, 14.02.2001, ארכיון קיי, אקדמיזציה, II, 2.1.4.5.

404 שלמה בק, "סיכום תהליך האקדמיזציה", יולי תשס"א, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I.

ולסיכום תהליך המכלול אוסיף הערה אישית. בשנים 1991-1997 נשאתי בתפקיד מרכז מסלול הגיל הרך ולמדתי היסטוריה לתואר שלישי באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. תקופת המכלול זכורה לי כתקופה ה"מלחיצה" ביותר בכל שש השנים שבהן ריכזתי את המסלול. תהליך המכלול של מסלול הגיל הרך כלל ישיבות צוות רבות, בהשתתפות המדריכות הפדגוגיות, ביניהן רחל גורן, תמי אילון, ציפי שכטר, רותי נחמני ז"ל⁴⁰⁵ ומרצים אורחים מתוך סגל ההוראה שלימדו במסלול, ביניהם ד"ר עדית שר, ד"ר שושנה שטיינברג, ד"ר הדסה איילנברג, ד"ר גילה קאופמן, דינה פריילינג, רבקה בקלש, שרה גורדון ורבים אחרים. בישיבות נבדקו כל תכניות הלימודים שנלמדו במסלול בעבר, הוערכו ושוכתבו, נקבעו קריטריונים חדשים לקבלת סטודנטים, נבדקו הספרים וכתבי העת ששימשו את המסלול, וכמובן, נמשך המסע לעידוד המדריכות הפדגוגיות להמשיך לימודיהן לתואר השני והשלישי. בדיעבד, אני מסכמת תקופה זו בסיפוק אישי רב. המסלול שהופקד בידי בספטמבר 1991, הציע לימודים של שלוש שנים ותואר מורה בכיר/ה בלבד. באוגוסט 1997 כאשר סיימתי את תפקידי זה, הפקדתי בידי מחליפתי, ד"ר רות שיין ז"ל⁴⁰⁶ מסלול אקדמי, המציע ארבע שנות לימוד ותואר אקדמי B.Ed. בחינוך!

היערכות ללימודי תואר שני

שלב חדש במכלול החל בשנת הלימודים תשנ"ח (פברואר 1998), עם תחילת ההיערכות להכנת התכניות ללימודי תואר שני בהוראה במכללות לחינוך. בכסלו תשנ"ט (נובמבר 1998), הגישה ד"ר שרה זיו, מנהלת האגף להכשרה ולהשתלמות עובדי הוראה, לעו"ד נפתלי ויטמן, מזכיר המועצה להשכלה גבוהה, את קווי היסוד ללימודי תואר שני אקדמי מקצועי (M.Ed.) במכללות לחינוך. במסמך, שהוכן בידי ועדה בין מכללתית המורכבת מאחד עשר מומחים, נסקרים מאפייניהם של התואר הראשון (B.Ed.) והאקדמיזציה של המכללות לחינוך, כבסיס לפיתוח לימודי התואר השני (M.Ed.), ומפורטים הנימוקים, הרעיונות המרכזיים והרציונל של קווי היסוד לתוכני הלימודים לתואר M.Ed.⁴⁰⁷

מכללת קיי הקימה ועדה לענייני התואר השני, בראשותה של ד"ר לאה קוזמינסקי (היום פרופ' ומשנת 2010 נשיאת המכללה), שדנה בנושא וגיבשה עקרונות כלליים לבניית התכנית. הוועדה שקדה על הכנת התכניות, גיבוש התכנים, גיבוש סגל ההוראה והתאמת התשתית. נכתבה הצעת טיוטה לתכנית לימודים ייחודית בתחום ייעוץ בחינוך עם שני מוקדי למידה: ייעוץ לתלמידים עם צרכים מיוחדים וייעוץ במערכת חינוך רב תרבותית. התכנית כוללת לימודי תשתית ולימודים מתקדמים הנשענים עליהם, ומדגישה את יישומו של הידע הנרכש בתוך הקשרים בית-ספריים. מטרתה להכשיר כוח אדם כיועצים חינוכיים במערכת החינוך בישראל.⁴⁰⁸ טיוטת התכנית הוגשה לעיון למשרד החינוך וב-23 בנובמבר 2002 התקיימה במשרד החינוך פגישה, שדנה בהצעה. במהלך הפגישה הביעו נציגי המשרד את הערכתם לתכנית שגובשה והסכימו שיש צורך לקיים תכנית לימודים בתחום זה במכללת קיי, יחד עם זאת הביעו הערותיהם לתכנית. התכנית נבדקה

405 על רותי נחמני ראו בנספח הביוגרפיה לפרק השמיני.

406 על ד"ר רות שיין ראו בנספח הביוגרפיה לפרק השמיני.

407 שרה זיו אל עו"ד נפתלי ויטמן, 12.11.1998, ארכיון קיי, אקדמיזציה, II, 2.1.9.1; על לימודי התואר השני במוסדות להשכלה גבוהה שאינם אוניברסיטאות, משלב ההצעה להכללתם במכללות האקדמיות ועד שלב יישומם, ראו: א' רוכלי, "לימודי התואר השני במכללות לחינוך", דור לדור, כו (תשס"ו), עמ' 251-264.

408 לאה קוזמינסקי אל שלמה בק, 14.12.2000, ארכיון קיי, II, 2.1.9.1.

שוב ושוכתבה, והוגשה לבדיקתו של פרופ' קלינגמן, מאוניברסיטת חיפה. בישיבת המועצה האקדמית של המכללה, מיום 21.01.2003, אושרה התכנית והועברה לאישור למועצה להשכלה גבוהה.⁴⁰⁹ במארכ 2007 החלו לימודי התואר השני במכללה. ב-2010 סיים מחזור הלימודים הראשון בייעוץ חינוכי, והאירוע צוין ב-17 בינואר 2011 בטקס חגיגי שנערך במכללה.

פרופ' לאה קוזמינסקי, נשיאת המכללה, נושאת דברי ברכה בטקס סיום המחזור הראשון לתואר שני. משמאל: ד"ר גילה קציר, המשנה לנשיאת המכללה, 17.1.2011 (צילום: יורם פרץ, ארכיון קיי)

409 יצוין, שבמארכ 2007 החלו לימודי התואר השני במכללה.

פרק תשיעי

מכללת קיי בשנת היובל

אחת המשימות החיוניות ביותר,
הן לקיום המדינה והן לקיומו של העם היהודי,
היא חינוך הנוער לאידיאליות ולאידאליזם –
והמשימה הזאת מוטלת על הכשרת מורים
על ידי חינוכם הם לאידאליזם מסוימים,
ועל ידי הדרכתם שיחנכו לאידאליזם אלה את תלמידיהם.
ד"ר יצחק רפאל עציון, 1961

מכללת קיי המשמשת כיום כמכללה מרכזית בנגב, שמה לה למטרה להכשיר עובדי הוראה ברמה אקדמית, תוך הבלטת המאפיינים הייחודיים למחוז הדרום. ההכשרה להוראה מבוצעת בראייה מערכתית, תוך שיתוף פעולה עם הנהלת משרד החינוך ומוסדותיו במחוז הדרום ועם גופים ציבוריים הפועלים בנגב. המכללה מתאפיינת בתפיסתה הרעיונית, הנגזרת מגישה ציונית הומניסטית ובאה לידי ביטוי במעורבות חינוכית חברתית בקהילה, בקליטת אוכלוסייה יהודית ובדוויית, ובטיפוח הזיקה לארץ ישראל על ידי לימוד אינטנסיבי של מדעי הסביבה.⁴¹⁰

מסגרות הלימוד במכללה

במכללת קיי לומדים כיום כאלפיים סטודנטים במסלולי הוראה שונים והיא משמשת מרכז השתלמות אזורי לאלפי מורים וגננות מכל רחבי הנגב. הסטודנטים והמשתלמים יכולים לבחור בכמה מסגרות לימוד:

1. בית-ספר להכשרה

א. לימודי הכשרה להוראה

מכללת קיי מציעה מגוון תכניות לימוד לתואר "בוגר בהוראה" (B.Ed.) ולתעודת הוראה, המשלבות לימודי חינוך, התנסות מעשית בהוראה ולימודי התמחות. התכניות מוכרות על ידי המועצה להשכלה גבוהה ומשרד החינוך. אלו מסלולי הלימוד: מסלול הגיל הרך – להכשרת עובדי הוראה לגן (0-6), לחטיבות הצעירות ולכיתות א'-ב' בבית-הספר היסודי;

410 תכניות היערכות המכללה לקראת קבלת היתר להענקת תואר בוגר הוראה, מאי 1993, ארכיון קיי, אקדמיזציה, I, 2.1.2.

מסלול בית-הספר היסודי - להכשרת עובדי הוראה בבית-הספר היסודי לכיתות ג'-ו'; מסלול בית-הספר העל יסודי - להכשרת מחנכים ומורים מקצועיים לבית-הספר העל יסודי לכיתות ז'-י', במגוון התמחויות: ספרות, מקרא, לשון עברית, ערבית, ביולוגיה-כימיה, מתמטיקה-מחשבים;

המסלול הבלתי פורמלי - מסלול להכשרת אנשי מקצוע בחינוך הבלתי פורמלי. המסלול מציע כמה מוקדי התמחות: של"ח, קידום נוער, עובדי נוער וקהילה וחינוך חברתי; מסלולי הכשרה רב גילאים - במקצועות: חינוך מיוחד, חינוך גופני, אמנות; מסלולי הכשרה להוראה במגזר הבדווי - הכשרה ייעודית של מורים וגננות למגזר הבדווי בדרום. המסלולים משלבים ידע אקדמי בחינוך ובדרכי ההוראה, בצד התנסות מעשית ביישובים הבדווים בנגב. הלימודים מתנהלים בשתי שפות במקביל: ערבית ועברית.

ב. לימודי המשך למורים בפועל

לימודי המשך מיועדים למורים בפועל בעלי תעודת הוראה, המעוניינים להרחיב את השכלתם האקדמית לקראת תואר ו/או להרחיב את הסמכתם בהוראה. מוצעים קורסי הסמכה והרחבת הסמכה לתעודת "מורה מוסמך בכיר". קורסים אלה מוצעים למורים חסרי הסמכה, שעובדים בהוראה בפועל. לצידם מוצעים קורסים להשלמה לתואר B.Ed. למורים מוסמכים בכירים.

ג. לימודי הסמכה להוראה לאקדמאים - תכנית שח"ף (שיתוף חינוכי פעיל)

היחידה לתכניות מיוחדות מציעה מסלולי הסבה להוראה בתחומים שונים לבעלי תואר אקדמי חסרי תעודת הוראה, המבקשים לשנות או להרחיב את התמחותם לקראת תעודת הוראה. תכנית הלימודים היא אישית ונקבעת בהתאם להשכלתו הקודמת של הלומד ולתכנית הלימודים במסלול שבחר. ייחודה של תכנית זו הוא בניסיון לבנות קהילת לומדים בתהליך המשתף סטודנטים ואנשי צוות בעלי רקע דומה, כמסגרת לבניית הידע המקצועי. שח"ף מייצגת גישה חברתית תרבותית בהכשרה להוראה, גישה הרואה במהות ה"קיום המקצועי" את המקור לשאלות וללמידה של חכמת המעשה. תפיסה זו באה לידי ביטוי בחידוד הרגישות של המורים לסיטואציות חינוכיות שונות, בהגדלת מרחב הפעולה שלהם ובמעורבותם בתהליכים החינוכיים.

ד. תכנית מיוחדת לבעלי נתוני קבלה גבוהים - פרויקט המצוינות רג"ב (ראש גדול בהוראה)

התכנית מיועדת למועמדים המבקשים להתמחות באחד ממסלולי ההכשרה במכללה. היא נועדה למשוך סטודנטים איכותיים, הרואים בחינוך אתגר. הסטודנטים נדרשים לעמוד בסף קבלה גבוה ובדרישות גבוהות גם בעת הלימודים. סטודנטים מתאימים נהנים ממלגות ומתכנית לימודים מואצת, המאפשרת סיום הלימודים העיוניים בשלוש שנים.

ה. לימודי הסמכה להוראה להנדסאים ולמדריכים

הלימודים מיועדים להנדסאים בעלי דיפלומה ולמדריכים מוסמכים בכירים המעוניינים לעשות הסבה וללמוד לקראת תואר "בוגר בהוראה" (B.Ed.). תכנית הלימודים היא אישית ומכירה בהכשרתם הקודמת, הרלוונטית להכשרה להוראה במסלול לימודיהם במכללה.

2. בית-ספר להתפתחות מקצועית של עובדי הוראה

א. השתלמויות לעובדי חינוך והוראה

בית-הספר שוקד על התפתחותם המקצועית והאישית של עובדי ההוראה בנגב. לומדים בו משתלמים בשתי מסגרות: 1. המרכז המחוזי להשתלמויות מורים וגננות. המרכז שנועד להכשיר, לטפח, ללוות ולעדכן את ההשכלה הפדגוגית המקצועית של בעלי תפקידים במערכת החינוך, מקיים השתלמויות למורים בפועל, למרכזי מקצוע, למנהלים ולא להל המעוניינים להתמחות במגוון נושאים, להעשיר תחומי עניין, דעת ויצירה או לפתח דרכי הוראה ומיומנויות; 2. מרכז המורים האזורי – במסגרת המרכז הפועל בשיתוף עם עיריית באר-שבע, פועלות סדנאות למורים, למנהלים ולבתי-ספר בתחומים שונים לשם שיפור מיומנויות ההוראה, ההדרכה והניהול שלהם.

ב. קורס הכשרה למנהלים

המכללה מכשירה את שדרת הניהול של מערכת החינוך בנגב. ההכשרה מכוונת להתפתחות אישית-מקצועית של המשתתפים, לחיזוק המודעות האישית, להבנת מערכת החינוך בהקשר של החברה הישראלית, ולמתן כלים להתמודדות עם תחום המינהל המורכב במאה ה-21. הלימודים בקורס זה מקנים ידע וכישורים, ומטפחים ערכים ועמדות הנדרשים ממנהלים של בתי-ספר בניהול עצמי.

ג. המרכז הארצי להשתלמויות עובדי הוראה בתחומי יהדות ודמוקרטיה ב"בית יציב" בבאר-שבע המרכז, שפועל בחסותה האקדמית של המכללה, הוקם על ידי אגף השתלמויות עובדי הוראה במשרד החינוך במסגרת יישום דו"ח שנהר (מורשת – תרבות ישראל, "עם ועולם – תרבות יהודית בעולם משתנה") ודו"ח קרמניצר (אזרחות ודמוקרטיה, "להיות אזרחים"). מטרת המרכז לעסוק בטיפוח מקצועי של צוותי הוראה מובילים (מפקחים, מנהלים, מדריכים ורכזים) מכל רחבי הארץ, ובפיתוח כלים דידקטיים ליישום המדיניות הפדגוגית ולהטמעתה במערכת.

ד. המרכז לצימיחה במערכות החינוך

המרכז משותף לאוניברסיטת בן-גוריון בנגב ולמכללה. תפקידו להוביל שינויים מערכתיים בחינוך, הנגזרים מצורכי ההווה והעתיד של מערכת החינוך. פעילות המרכז מתמקדת בהפעלת רשתות חינוכיות, בייעוץ לרשויות, ובמחקרים ארציים כמו "יום חינוך ארוך" ו"למידת חקר".

ה. אמנות חזותית – המשכן ללימודי אמנות בנגב

המרכז פועל בחסותה של המכללה ובשיתוף עם עיריית באר-שבע. מתקיימים בו לימודים בתחומי האמנות הפלסטית, היצירה, העיצוב וההדרכה. המרכז מעניק "תעודת אמן", "מדריך מוסמך" ו"מדריך מוסמך בכיר לאמנות". בנוסף, מתקיימות במרכז סדנאות שונות לקהל הרחב.

3. מכינות

א. מכינה קדם אקדמית לבגרות

מכללת קיי מקיימת במסגרתה מכינה אינטנסיבית לבגרות, המעניקה הזדמנות ליוצאי צבא ושירות לאומי להשלים ולשפר את ציוני בחינות הבגרות שלהם. במקביל, פועלים מערכי סיוע לחיילים

משוחררים ולאוכלוסיות ייחודיות, כגון עולים חדשים. מערכי סיוע אלה מעניקים מלגות לימוד ומלגות קיום לזכאים.

ב. מכינות למגזר הבדווי

זו מכינה שנתית המיועדת להשלמת בחינות הבגרות. תלמידים מהמגזר הבדווי, בוגרי י"ב כיתות החסרים עד ארבע בחינות בגרות, יכולים להשלים את הבחינות במשך שנה אחת.

ג. מכינה קדם פדגוגית

מיועדת לבני 24-29 העוסקים בחינוך פורמלי ו/או בחינוך הבלתי פורמלי, חסרי תעודת בגרות, שבידיהם תעודת סיום של שנים עשרה שנות לימוד. הלימודים מתקיימים במהלך שנת לימודים אחת, בשעות הערב.

4. מסגרות לימוד ייחודיות

א. המרכז להורות ולמשפחה

המרכז פועל בשיתוף עם האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך ועוסק בהכשרת מנחים לקבוצות הורים ובהפעלת תכניות הנחיה להורים במכללה ומחוצה לה.

ב. הפנים לקהילה

במסגרת "העמותה לקידום פרויקטים שליד המכללה" מקיימת מכללת קיי מערך רחב של תכניות התערבות חברתיות והערכת פרויקטים במערכת החינוך. פעילויות אלה מאפשרות הן סיוע לקהילה והן התנסות ייחודית לסגל המכללה ולסטודנטים.

ג. "תרשיש" – בית-ספר לגמלאים

בשנת הלימודים תשס"ג נפתח בית-ספר ייחודי לגמלאים, המבוסס על הרעיון של "גמלאים מלמדים גמלאים". בית-הספר, שהוא פרי יוזמתה, תכנונה וניהולה של חנה בלאו, הוקם כחלק מן המכללה, במסגרת "העמותה לקידום פרויקטים שליד המכללה". מיקומו של "תרשיש" בתוך המכללה מאפשר קיום יחסי גומלין מיוחדים המעוגנים במסגרת הלימודים: קורסים ברמה אקדמית בהוראת מיטב המרצים, ברובם גמלאי המכללה, שממשיכים "להרביץ תורתם" כבימים ימימה. הנהלת המכללה מעמידה את המתקנים והשירותים של המכללה לשירותו של בית-הספר, כגון: ספרייה, חדר מוזיקה, חדר כושר, חדרי התעמלות, מעבדת מחשבים, חדר אור-קולי, ועוד.

בפעילותה היומיומית משמשת מכללת קיי מודל למערכת חינוך יהודית ערבית משולבת. המכללה נמצאת בקשר הדוק עם בתי-ספר עמיתים במגזר היהודי והבדווי והיא שותפה בפרויקטים של התערבות הוליסטית בכמה יישובים בנגב. המכללה נענתה לפניות של בתי-ספר בנגב לייעוץ ו/או לסיוע, והיא מלווה את העשייה החינוכית במסגרתם.⁴¹¹

411 ידיעון המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי באר-שבע, תשס"ה; מדריך לנרשמים, תשס"ו.

מסיבת פתיחת שנת הלימודים תשס"ד ב"תרשיש". משה רוזנברג נושא דברי ברכה בשם הלימודים

כאות תודה והוקרה להישגיה של המכללה כמוסד לחינוך ולהכשרת מורים, ולתרומתה בעשייה הברוכה למען הקהילה, מצאה עיריית באר-שבע לנכון להעניק לה את פרס באר-שבע למצוינות לשנת תשס"ו, ואין לנו אלא להתגאות בכך ולייחל להמשך עשייה פורייה.

אחרית דבר - תם ולא נשלם

עברנו דרך ארוכת שנים, שבה פרסנו בפני הקורא את תהליך הקמתה, פיתוחה וקידומה של המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי. החל ממדרשה קטנה שהוקמה בשנות החמישים ומנתה שלושים סטודנטים ושנים עשר מורים (במשרה חלקית...) ועד הפיכתה, בשנות האלפיים, למכללה מרכזית בנגב המונה אלפי סטודנטים ומאות אנשי סגל.

הספר מתמקד בתהליך האקדמיזציה של המוסד, ועוקב אחר פעילות מנהליו ומוריו להגשמת החזון. חזון הפיכת הסמינר למורים בבאר-שבע ממוסד חד שנתי לזו שנתי ואחר כך לתלת שנתי ולבסוף, למוסד אקדמי המכשיר מורים בכירים במהלך ארבע שנים לקבלת תואר אקדמי ראשון בחינוך. כל זאת על רקע התהליך האקדמי שליווה את המכללות לחינוך בכל רחבי המדינה. "בשיטת ההוספה" אנו מתוודעים לתהליכים המבניים והאידאולוגיים שעברו על המוסד לאורך השנים, ולומדים על תרומתו הייחודית של כל מנהל, על השינויים מרחיקי הלכת שעברה ההכשרה להוראה, על התמורות במעמדם של המדריך הפדגוגי והמורה הדיסציפלינרי ועל העמקת תהליך הפמיניזציה של ההוראה בכל מסלולי הלימוד.

עד שנות השישים אופיינה הכשרת המורים בנגב במערכת לימודים המשופעת במקצועות לימוד כלליים, והכשירה מורים-כוללים בלבד, מרביתם גברים - עולים חדשים. שעות לימוד רבות הוקדשו למקצועות, שהיו חלק אינטגרלי מתכנית הלימודים בבית-הספר התיכון. המגמה הייתה להקנות השכלה כללית שתהיה נחוצה לבוגר הסמינר לעבודתו בעתיד. בשנות השישים חל שינוי באופי ההכשרה, עם פתיחתו של מסלול להכשרת גננות לצד מסלול מורים-כוללים, אך לבד

מלימודי הפדגוגיה, תורת הגן וההכשרה המעשית השונה, שני המסלולים למדו על פי אותה תכנית לימודים. בשנים אלה חל שינוי משמעותי גם בהרכב התלמידים, לפיו אחוז הבנות בקרב סך כל התלמידים הלך וגדל משנה לשנה. החל משנות השבעים נקבעו הבדלים מהותיים באופן הכשרת המורים, תופעת הפמיניזציה הלכה והתעצמה, והחל תהליך האקדמיזציה שהתקדם לאיטו במהלך שנים רבות, והגיע לסיומו המוצלח רק בשנת 1996.

ארבעה ממנהליה של מכללת קיי, החל משנת 1971, כל אחד בתקופתו, עמלו לקדם את תהליך האקדמיזציה: ד"ר יצחק הלווינג, שניהל בשנים 1971-1976, החל בתהליך והצליח לשפר את רמת ההוראה, הביא לפתיחתם של מסלולי לימוד מגוונים, ובנוסף פתח מסלול להכשרת מורים למגזר הבדוי, לראשונה במדינת ישראל. בתקופתו התחילה להתגבש מסגרת עבודה שיטתית ומתוכננת הן בקורסים הפדגוגיים הן בהדרכה הפדגוגית. ד"ר הלווינג השיג בעיקר את היעדים הבאים: הגדלת הסמינר והרחבתו, העלאתו על דרך האקדמיזציה והפיכתו ל"מכללה בדרך" – מוסד אקדמי לכל דבר ועניין. שנות ניהולו מבשרות על כיוון אקדמי ועל פתיחת התהליך האקדמי בסמינר.

נושא האקדמיזציה המשיך ללוות את הסמינר גם בתקופת ניהולו של ד"ר אפרים בראון, בשנים 1976-1983. בתקופתו גדל סגל ההוראה; נתקבלו מורים מקצועיים חדשים בעלי תארים שני ושלישי; מורים רבים אחרים השלימו לימודיהם לתואר ראשון והמשיכו לתואר שני; במסלולי הלימוד התלת שנתי לקראת התואר מורה בכיר, נדרשו התלמידים כבר בעת הרישום להמציא תעודת בגרות מלאה ולעבור ריאיון ובחינת קבלה, ובשנת לימודיהם השלישית חויבו לכתוב עבודת גמר ("עבודת פרויקט"); הספרייה עודכנה בספרים חדשים ובכתבי עת אקדמיים; תכניות הלימודים עודכנו; הורחב סגל המדריכים הפדגוגים וההדרכה הפדגוגית הורחבה ועברה למתכונת של שלוש שנים במקום שנתיים. בשנה השלישית עמדה ההתמחות בעבודה המעשית במרכז תכנית הלימודים (10 ש"ש בשבוע בשלושה ימים רצופים) והתלמיד חויב לעמוד במבחן דידקטי משולב, במעמד בוחן חיצוני ממשרד החינוך, בנוסף למדריך הפדגוגי, המורה המאמן ומנהל בית-הספר שבו התנסה. תהליך האקדמיזציה הואץ בתקופת ניהולה של רבקה בן-יעקב, בשנים 1983-1992. רבקה רתמה את חברי ההנהלה ואת סגל המורים לעבוד על "שלב הבקשה למכלול", כדי שאפשר יהיה לפנות למועצה להשכלה גבוהה ולבקש הכרה אקדמית. היא המשיכה במגמה לעידוד המורים ללמוד לתואר שני ושלישי. מורים ותיקים אכן חזרו אל ספסל הלימודים והמשיכו בלימודיהם, ומרצים חדשים התקבלו בתנאי שהיו לפחות בעלי תואר שני, עם העדפה לאלה שהחלו לימודיהם לתואר שלישי. מדריכים פדגוגים התקבלו עדיין עם תואר ראשון בלבד, אך התחייבו להשלים לימודיהם לתואר שני. כמו כן שוכתבו תכניות הלימודים הקיימות ונכתבו תכניות חדשות, בהתאם לקו המנחה של משרד החינוך. שלב זה הביא לשינויים בתכניות הלימודים, להוספת קורסים אקדמיים חדשים, לשילוב נושאים חדשים ורלוונטיים, ולרענון הרשימות הביבליוגרפיות.

למרות שמדריכים פדגוגים התקבלו עדיין עם תואר ראשון בלבד, הם עדיין תפשו עמדה מרכזית במכללה. מעמדם הלך והעצים ומיקומם במדרג התפקידים במכללה היה גבוה. ניסיונם המעשי ייחד אותם ממורי הדיסציפלינות והעניק להם מעמד וסמכות בכל הקשור להכשרה להוראה. בשנים אלה הם עדיין עמדו במוקד מדיניות ההכשרה והתכנון העתידי במכללה.⁴¹²

412 'בצלאל, "חשובות לא נחשבות – מעמד המדריכות הפדגוגיות במכללה", בתוך: ע' קינן ואחרים, מי את המדריכה הפדגוגית? היבטים תרבותיים וחברתיים, באר-שבע 2004, עמ' 56-57.

תהליך האקדמיזציה הגיע לסיומו המוצלח בתקופת ניהולו של פרופ' שלמה בק, אשר המשיך, כקודמיו, בגיוס אנשי צוות מתאימים להוראה, שעמדו בדרישות המועצה להשכלה גבוהה. הוא ריכז את הפעילות לבניית תכניות הלימודים במסלולים ובחוגים, הקצה תקציב הולם לתגבור הספרייה ולהצטיידות המעבדות וריכז את הפעילות מול המועצה להשכלה גבוהה, תוך ייצוג המכללה בכל המפגשים עם הוועדות הבודקות ועם מליאת המועצה להשכלה גבוהה. בשנת 1996 הוכרה מכללת קיי כמכללה אקדמית לחינוך ומאז היא רשאית להעניק תואר ראשון בחינוך (B.Ed.).

בתקופה ניהולו של פרופ' בק חל שינוי מהותי במעמדה האקדמי של המכללה, שהפכה למוסד המוסמך להכשיר מורים להוראה במהלך ארבע שנים, ולהעניק את התואר מורה בכיר ותואר אקדמי ראשון בחינוך. כל הבוגרים שהחלו לימודיהם בשנת תשנ"ז חויבו בשנת הלימודים הרביעית בתקופת התמחות (סטאז') של שנה.⁴¹³ במהלך שנה זו הם עובדים כמורים מן המניין במסגרות החינוך השונות, בפקיח או בהדרכה פדגוגית של משרד החינוך, ומלווים במורה-חונך לתמיכה מקצועית, חברתית ורגשית. שנת ההתמחות נחשבה כשנת ותק בעבודה והמתמחים מקבלים שכרם כמורים לכל דבר ועניין. במהלך שנת ההתמחות לומדים המתמחים בסדנה ("סדנת סטאז'") בת שתי שעות, שעוסקת בבעיות המקצוע וההוראה ובסוגיות חינוך שונות הנובעות מעבודתם היומיומית. בסיום הסדנה חייבים המתמחים בהגשת עבודת גמר המסכמת את שנת עבודתם הראשונה.⁴¹⁴ לשם קיומן של סדנאות ההתמחות נתמנתה שרה פלג למרכזת ההתמחות במכללה, ונשאה בתפקיד זה עד פרישתה לגמלאות בשנת 2003. ממשיכותיה, נורית עילם, ד"ר עדנה בנשול ורחל צפריר. מרכזת ההתמחות נושאת באחריות הכוללת לגיבוש התכנים הפדגוגיים ודפוסי הפעולה של מערך סדנאות ההתמחות במכללה. בתום שנת ההתמחות מקבלים המתמחים את התואר הראשון (B.Ed.) המאפשר לבוגרי המכללות להכשרת מורים, העומדים בדרישות הקבלה הרגילות של האוניברסיטאות, להתקבל ללימודי תואר שני בחינוך באוניברסיטאות.

מחקרים רבים ליוו את תהליך האקדמיזציה של הכשרת המורים בישראל.⁴¹⁵ המדיניות המוצהרת של האקדמיזציה באה לידי ביטוי הבולט בהפיכתם של הסמינרים ממוסדות לחינוך על-תכוני למוסדות לחינוך גבוה, המורשים להעניק לבוגריהם תואר אקדמי. מטרותיה היו לחזק את מעמד המורה ולשפר את איכות ההוראה, אך מחקרים מצביעים על כך שמטרות אלו טרם הושגו במלואן. הושגו הישגים מוכחים ובולטים בתחום תכניות הלימודים, משך הלימודים והתשתיות האקדמיות. שינויים צנועים יותר חלו בתחום סגל המורים והשלמת לימודים לתואר אקדמי על ידי מורים בפועל. כן לא חל שינוי משמעותי ב"פרופיל" המועמדים להוראה, ובעיקר לא עלתה רמת ההוראה במערכת החינוך בכללותה. בשנים האחרונות מתקשות המכללות בארץ בגיוס סטודנטים בכלל, וסטודנטים בעלי יכולות אקדמיות בפרט, וזאת במציאות של תחרות קשה מול מוסדות אקדמיים

413 יצויין, שבשנת 1989 עיבד האגף להכשרה ולהשתלמות במשרד החינוך והתרבות, בראשות ד"ר דורון מור, פרויקט ניסויי, המציע למורה המתחיל "ליווי בקליטה" בשנת עבודתו הראשונה. רעיון ה"ליווי בקליטה" בא לענות על הצורך של מורים מתחילים בסיוע רגשי ומקצועי בהשתלבותם בעבודת ההוראה בבית-הספר. המאפיינים של ה"ליווי בקליטה" שונים מאלה של ההתמחות המודרכת (סטאז'), שבה נוסף מרכיב ההערכה לצורך מתן רשיון עבודה. מרכיב ההערכה אינו קיים בפרויקט ה"ליווי בקליטה" במכוון, כי בבסיסו עמד הרעיון של תמיכה במורים המתחילים על כל היבטיה. א' מיכאל וצ' שמעוני, "פרויקט 'ליווי בקליטה' למורים ישראלים ולמורים עולים – דמיון ושוני", דפים, 19 (תשנ"ד), עמ' 90-95; ה' תם, "האם ליווי בקליטה אפקטיבי להתפתחותם המקצועית של מורים מתחילים? ממצאי מחקר אורך", דפים, 39 (תשס"ה), עמ' 66-84; ד' שחור (ליקט, ערך והתקין), "ליווי בקליטה" מניסוי למיסוד, מכון מופ"ת, תל-אביב תשנ"ה.

414 חוזר המנהל הכללי, הוראות קבע, ההתמחות בהוראה – הסטאז', משרד החינוך, כסלו התשס"ב.

415 ראה לעיל הפרק החמישי.

חוץ-אוניברסיטאיים רבים.⁴¹⁶ למרות זאת, "המדיניות הממלכתית המוצהרת מבקשת להמשיך ולעודד את התרחבות המכללות לא רק לקליטת תלמידי תואר ראשון אלא אף לתלמידי תואר שני, בין השאר מתוך מטרה להחליש את חוסן הכלכלי של האוניברסיטאות, שתקצובן מבוסס על מספר הסטודנטים הלומדים בהן".⁴¹⁷

ואכן, החל משנת 1998 נערכה מכללת קיי לפתיחת תכנית ללימודי תואר שני בחינוך. התכנית באה להיענות למגמה להמשיך את ההתפתחות המקצועית של המורים בעלי תואר ראשון, והיא מציעה מגוון תחומים ללמידה. אופיו של התואר השני הוא פרופסיונלי ומשולבים בו לימודים אקדמיים ופרקטיקום גם יחד. עד שנת 2007, המכללה הגישה שלוש תכניות: ייעוץ חינוכי, למידה והוראה, וחינוך גופני לנוער בהדרה. התכנית בייעוץ חינוכי אושרה על ידי משרד החינוך והמועצה להשכלה גבוהה, ובמאסר 2007 החלו הלימודים. התכנית השנייה, למידה והוראה, אושרה ובשנת 2010 החלו הלימודים. התכנית השלישית, חינוך גופני לנוער בהדרה, נמצאת בתהליכי בדיקה מתקדמים במועצה להשכלה גבוהה.

לקראת אמצע שנת הלימודים תשס"ד, עוכבו תכניותיה לעתיד של המכללה עם פרסום מסקנותיה של ועדת דברת. על הוועדה הוטל לבצע בחינה מקיפה של מערכת החינוך במדינת ישראל ולהמליץ על תכנית שינוי כוללת – מבנית, ארגונית ופדגוגית – ועל התוויית דרכים ליישומה. הוועדה חיברה דו"ח עבור משרד החינוך. הדו"ח בכללותו דגל ברפורמה נרחבת בכל תחומי החינוך בישראל והמליץ בין היתר על הארכת יום הלימודים, מתן תמריצים למורים מצטיינים וקיצור שבוע הלימודים לחמישה ימים. באשר לתחום הכשרת המורים, הדו"ח המליץ על עריכת בחינת רישוי למורה כתנאי לקבלתו לעבודה בבית-הספר, העלאה משמעותית בשכר המורים והשוואתו לשכרם של עובדים אקדמאים אחרים בשירות המדינה, קידום מקצועי המושתת על יכולות ועל הישגים, ולא רק על פי ותק כנהוג כיום. המטרה היא להפוך את מקצוע ההוראה למקצוע יוקרתי ומבוקש. הדו"ח גם קבע, כהמלצה, שיש לצמצם משמעותית את מספר המכללות להכשרת מורים. הקריטריונים שעל פיהם נקבע אילו מהמוסדות יצומצמו, גובשו ב"ועדת אריאב-כ"ץ". הוועדה קבעה כי צמצום מספר המכללות להכשרת מורים יתבצע תוך התייחסות לגודלן, למיקומן הגיאוגרפי ולשיקולים מגזריים.⁴¹⁸ כידוע, מכללת קיי, המכללה הגדולה באזור הדרום, נמנתה עם מכללות נוספות שנשארו על כנן.

להמלצות ועדת דברת ישנה משמעות רבה ביותר לגבי מכללת קיי, כמו לכל המכללות האחרות בארץ, בעיקר בשני תחומים: האחד, העברת המכללות להכשרת המורים – ניהולן ותקצובן, מאחריות משרד החינוך לות"ת (הוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה), שהוקמה בשנת 1974. בכך אמורה מכללת קיי להצטרף למערכת ההשכלה הגבוהה במדינה, המקיפה את כל המוסדות האקדמיים. השני, מעבר מתואר B.Ed. לתואר B.A. + תעודת הוראה, מעבר שיחייב

416 ד' כפיר ות' אריאב, "הרפורמה בהכשרת מורים: מהלך חלקי ותוצאותיו", *מגמות*, כרך מג, מס' 1 (שבט תשס"ד), עמ' 171; 180-182; 189; "מ' רוזנברג", *האם דגם הכשרת המורים המומלץ בדוח ועדת דברת הוא הדגם המתאים לפתרון בעיות החינוך בישראל?*, *דפים*, 40 (תשס"ה), עמ' 213.

417 א' כהן, "מוסדות ניהול האוניברסיטאות: מיסוד המודל הדואלי", א' גור-אריה (עורך), *קץ האקדמיה בישראל? חיפה 2005*, עמ' 139.

418 "שיחה עם שלמה דברת", *ירחון מכון מופ"ת*, 10 (חשוון כסלו תשס"ה), עמ' 8; ת' טרבלסי-חדד, "חינוך מחדש", *ידיעות אחרונות*, י"א בטבת תשס"ה, 23.12.2004, עמ' 6-7; "דו"ח דברת והשלכותיו על מעמד הפרופסיונלי של המורים במכללות להכשרת עובדי הוראה", *דף מידע*, דברים בכנס ארגון מורי המכללות להכשרת מורים, 16.08.2004; "כך יאוחדו המכללות", *הד החינוך*, כרך עט, גיליון 7-8 (אדר ב'-ניסן תשס"ה), עמ' 13.

בנייה מחדש של כל תכניות הלימודים במכללה.⁴¹⁹

"ועדת אריאב" המשיכה בתפקידה ובנתה מודל חדש של הכשרת מורים: "מתווים מנחים להכשרה להוראה במוסדות להשכלה גבוהה בישראל", והוא הוגש ב-2006 למועצה להשכלה גבוהה. החידושים העיקריים במתווים המנחים להכשרה להוראה באים לידי ביטוי בשלושה תחומים: שיפור איכות המורים בוגרי תכניות ההכשרה, התאמת ההכשרה להוראה למגמות העכשוויות במדינות המפותחות וחיזוק מעמד ההכשרה להוראה במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל. המועצה להשכלה גבוהה קיבלה את המלצותיה של "ועדת אריאב" והורתה למכללות האקדמיות לחינוך לבדוק את כל תכניות הלימודים להכשרה להוראה בהתאם למתווים. מימוש רעיונות אלה עתיד להימשך שנים אחדות, ובסופן נקווה שהמכללות, בכללן מכללת קיי, תצאנה מרוויחות.

אכן, ימים יגידו. אשאיר זאת, להיסטוריון הבא, שיסקור את חמישים השנים הבאות...

פרופ' לאה קוזמינסקי, נשיאת המכללה, בחברת בוגרות המחזור הראשון לתואר שני בטקס הסיום, 17.1.2011 (צילום: יורם פרץ, ארכיון קיי)

419 דבר ראש המכללה ד"ר שלמה בק, דף סיכום שנת הפעילות תשס"ד של "יחדיו" - תא הגמלאים, המורים והעובדים במכללת קיי, 27.06.2004; הנ"ל, פרוטוקול משיבת המועצה האקדמית העליונה של מכללת קיי, 15.12.2005.

פרופ' לאה קוזמינסקי (צילום: יורם פרץ)

דברי סיום שינוי והתפתחות במכללת קיי

פרופ' לאה קוזמינסקי

עיון בתולדות המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי מעלה למודעות את השינויים הסמנטיים, שחלו לאורך השנים בשמות של המוסד החינוכי הזה, של המערך המבני ושל תכניות הלימודים הנהוגות בו, כמו גם את השינוי שחל בכינויים של הלומדים ושל המלמדים בין כתליו. ההבחנות הלשוניות האלה נותנות ביטוי להתפתחות ולשינוי שחלו בתפיסת ההכשרה להוראה ובמעמדה. ההכשרה להוראה בנגב החלה בשנת 1954 עם פתיחת "המדרשה החד שנתית למורי כפר", והספר הנוכחי פורסם את תולדותיה עד לאמצע העשור הראשון של המאה ה-21. אם בתחילה כונתה מסגרת ההכשרה בשם "מדרשה", הרי בהדרגה היא הפכה למדרשה ממלכתית ואחר כך לבית מדרש ממלכתי, לסמינר, למכללה וכיום היא נקראת: "המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי", כינוי המבטא בבירור את התפיסה, לפיה ההכשרה להוראה מבוססת על גוף ידע אקדמי, ולפיכך האחראיות לה היא במסגרת מוסד אקדמי להשכלה גבוהה. התפיסה האקדמית באה לידי ביטוי גם בשינויים בכינויים שניתנו ללומדים (מתלמידים הם היו לפרחי הוראה ולסטודנטים) ולמלמדים בה (ממורים היו לסגל אקדמי), וכן בשינויים שחלו בתואר שניתן לבוגרי המוסד: ממורה ומורה מוסמך לבוגר התואר הראשון בחינוך (B.Ed.).

ההבנה שהוראה היא תחום דעת הדורש למידה והעמקה התפתחה, וכיום אין אנו מסתפקים עוד בקורס מזורז ובהנחה "שמי שיש לו תעודת לידה, שלמד כמה שנים בתיכון ושיועד קרוא וכתוב בעברית" ראוי להיות מורה. כיום נדרשת לכך השכלה אקדמית ופדגוגית מקפת. במרוצת השנים שונו גם התוויות של בעלי התפקידים (ממרכז מסלול או חוג עברנו אל ראש תכנית הכשרה וראש התמחות) ושל העומד בראש המוסד (ממנהל לראש מוסד ועד לנשיא מכללה). כל השינויים הללו

התרחשו בהלימה ליעוד האקדמי של ההכשרה להוראה, ייעוד שאמור להיות מושג במסגרת מוסד להשכלה גבוהה.

השינויים האלה מבטאים את התמורות בהגדרת התפקיד ובוהות המקצועית של הסגל, של הסטודנטים ושל מסגרת ההכשרה. זהות מקצועית מוגדרת באמצעות המענה לשאלה "מי אני, או מה אני, כאיש מקצוע?", ובתהליך ההבְנִיָה שלה אנחנו מפרשים את עצמנו ואת המאפיינים המקצועיים שלנו. מאחר שהזהות המקצועית מתאפיינת במושגים מתפתחים ומשתנים היא נמצאת בקשרי גומלין עם התפיסה המתפתחת בארץ ובעולם לגבי המקצועיות בהוראה. עם הרחבת הידע על הוראה ועל תפקיד המורה כמחנך וכמְבַנֵה ידע השתנתה גם הזהות המקצועית של הסטודנטים להוראה ושל הסגל האקדמי המכשיר אותם למקצוע ההוראה. זהות זו משפיעה על תחושת המסוגלות העצמית, על השיפוט ועל ההחלטות המקצועיות, והיא גם קובעת במידה רבה כיצד ימשיכו הסטודנטים ללמוד ולהתפתח מבחינה מקצועית. המכללה אינה מסתפקת עוד בהכשרה חלקית או בהשתלמויות מקוטעות למורים. כיום מנחה אותה התפיסה, לפיה העוסקים בהוראה נדרשים להתפתחות לאורך הנתיבה המקצועית. לכן נוצרו במכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי מסגרות אקדמיות מובחנות לשלבים השונים בהתפתחות המקצועית, החל בשלב ההכשרה והכניסה להוראה, המשך בפיתוח המקצועי של המורים וכלה בבית ספר ללימודים מתקדמים, שבו מוצעות תכניות לתואר שני בחינוך (M.Ed.). על אף היות מסגרות אלה מובחנות, הן יוצרות רצף לכיד של תכניות, החל משלב הלימודים ההתחלתיים להוראה ועד לשלבים המתקדמים של פיתוח מקצועי לעוסקים במערכת החינוך, כולל מורים ועובדי חינוך, מנהלים ויועצים חינוכיים.

גם הזהות המקצועית של הסגל האקדמי במכללת קיי השתנתה במהלך השנים. קשרי הגומלין של מכשירי המורים עם עמיתיהם, עם הסטודנטים ועם חזון המכללה כמוסד אקדמי להשכלה גבוהה עיצבו מחדש את הגדרת התפקיד של הסגל האקדמי ואת כיווני התפתחותו המקצועית. בעבר, ראו מורי המורים בהוראה את תפקידם הבלעדי, והצלחתם בהכשרת מורים טובים היא שקבעה עבורם אם השיגו את היעד. במהלך השנים עם יצירת דרגות הקידום האקדמיות, נבנו במכללה תבחינים לקביעת דרגות הסגל במכללה. תבחינים אלה הוסיפו ממד חדש להערכה, שנקבעה עד אז על בסיס איכות ההוראה. הממד הנוסף של ההערכה התייחס לתרומתו של המורה ליצירת הידע המקצועי, וזו באה לידי ביטוי גם בכתיבת תכניות וחומרי לימוד, במעורבות בפעילות אקדמית, בעיסוק במחקר ובפרסומו. הכללת המחקר בהגדרת הזהות המקצועית של הסגל האקדמי במכללה היא עדיין בתהליכי הֶבְנִיָה, ולשם העמקת זהות זו התפתחו במכללה מסגרות לטיפול אנשי הסגל כחוקרים, והן כוללות הקמת רשות מחקר. היעד הוא לראות את שני הממדים האלה של הפעולה האקדמית, ההוראה והמחקר, כממדים המשלימים את תפיסת הזהות המקצועית של חברי הסגל האקדמי במכללת קיי.

מכללת קיי היא "מכללה בהקשר" ופועלת תוך התייחסות למקומה ולאוכלוסייתה. אנו ממוקמים בצפון באר-שבע, בירת הנגב. הנגב הוא האזור הדרומי של המדינה, חבל ארץ מדברי ברובו, המכסה כ-60% משטח מדינת ישראל. אנחנו ממצבים את תכניות ההכשרה שלנו כך שיקדמו ידע ואחריות להון האנושי שביבנו וכך שבוגרינו ידגִימו מעורבות קהילתית בפעולות הקשורות לאיכות החינוך של תושבי הנגב. אוכלוסיית המכללה כוללת סטודנטים מהקהילה היהודית ומהקהילה הבדואית. מרבית הסטודנטים באים מהערים ומן היישובים שסביבנו, ועם סיום הכשרתם הם

חוזרים לקהילותיהם, משתלבים במערכת החינוך ושבים אלינו להמשך פיתוחם המקצועי. תכניות ההכשרה והפיתוח המקצועי אצלנו מודעות לחשיבות של ההקשר התרבותי ובוחרות עצמן שוב ושוב כדי לקדם הוראה הרלוונטית מבחינה תרבותית, כזו היוצרת פדגוגיה המעצימה את הלומדים מבחינה אינטלקטואלית, חברתית ורגשית, תוך שימוש בהתייחסויות תרבותיות להעמקת הידע, המיומנויות והעמדות של הלומדים.

בפתחה של המאה ה-21 אנו עומדים מול האתגר של שילוב טכנולוגיות מידע ותקשורת כרכיבים מהותיים בהוראה, רכיבים המקדמים למידה בתחומי הדעת השונים, כמו שפה ומתמטיקה, או מדעים והומניסטיקה. הילדים של המאה הנוכחית משתמשים בטכנולוגיות אלה ככלים הטבעיים להם, והם נולדים לתוכן ואצבעותיהן קלות על מקלדת המחשב. כדי שהלמידה תהיה רלוונטית עבורם, אנחנו מתאימים את תכניות ההכשרה שלנו כך שיכללו שימוש מושכל בטכנולוגיות שגורות אלו, ויקדמו למידה של הכישורים החיוניים להצלחה בעולם של היום, בכללם: חשיבה יצירתית וביקורתית, פתרון בעיות, תקשורת בינאישית ושיתוף פעולה עם עמיתים.

מכללת קיי היא "מכללה בהקשר". גם הספר הנוכחי, העוסק בתולדות מכללת קיי בחמישים השנים הראשונות לקיומה, מדגים כיצד העשייה שלנו נענית לאתגרים של הכשרת מורים רלוונטית בהקשרים של צורכי הזמן, המקום והאוכלוסייה שלנו. אלה שהנהיגו את מהלכי המדרשה / מדרשה ממלכתית / בית מדרש ממלכתי / סמינר / מכללה ועד למהלכי המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי, חזרו והדגישו את החשיבות של הכשרה הרלוונטית מבחינה תרבותית, כזו המבטיחה שהסטודנטים יכירו את סביבתם וידאגו לקיומנו בנגב.

מקורות וביבליוגרפיה

א. ארכיונים

ארכיון המדינה בירושלים
ארכיון המועצה האזורית מרחבים
ארכיון המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי באר-שבע
ארכיון ע"ש אלי פרידמן במכללת קיי
ארכיון לחינוך יהודי בישראל ובגולה ע"ש אביעזר ילין באוניברסיטת תל-אביב
ארכיון לתולדות ההתיישבות בנגב ע"ש דוד טוביהו באוניברסיטת בן-גוריון בנגב
ארכיון צה"ל
ארכיון ציוני מרכזי בירושלים
ארכיון קיבוץ אפיקים
יד טבנקין – ארכיון הקיבוץ המאוחד

ב. עיתונות

עיתונות ארצית: מעריב, ידיעות אחרונות, דבר, אומר, מקור ראשון, הארץ, על המשמר, ג'רוסלם פוסט
עיתונות מקומית: מה מנגב, הדי הנגב, כל הנגב, זמן הנגב, שבע, ידיעות באר-שבע

ג. מקורות מודפסים

אבוהב י', "הבה נצא במחול: כך הפך הנגב למעוז חשוב של המחול בישראל", י' מצליח וי' אלוש (עורכים), אל הנגב: חמישים שנות הישגים בבאר-שבע והנגב, באר-שבע 1998, עמ' 81.
אסלן מ', "בעיית הכיתות המצורפות", אורים, כרך טו (טבת תשי"ח), עמ' 626-629.
אסלן מ', "חברת הילדים בבתי-ספר לילדי עולים", אורים, כרך טז (תשרי תשי"ט), עמ' 277-280.
אסלן מ', "לימודים סדירים למן היום הראשון של שנת הלימודים", אורים, כרך כג (תשרי תשכ"ו), עמ' 32-33.
בורו א', "הפואמה הפדגוגית של אריה סימון", הד החינוך, כרך עט, גיליון 10 (סיוון תשס"ה), עמ' 25.
ברגסון ג', תשעה עשרים במראה, ספריית פועלים, תל-אביב 2002.
מרכוס א', "מורה-חייל בן 18 במעברה", מ' נאור (עורך), עולים ומעברות 1948-1952, סדרת עידן, יד יצחק בן צבי, ירושלים תשמ"ז, עמ' 181-183.
מנצל'-בן טובים פ', חיים ומעש: במפעלינו החינוכיים, הוצאת הקרן לזכר ד"ר י"ש מנצל, ירושלים - באר-שבע 1981.

צחורי ש' (עורכת), חזית החינוך בתש"ח-תשי"ב, מרכז הסתדרות המורים בישראל, תל-אביב תשנ"א.

רוזנטל ר' (מראיין את אריה סימון), "כן, אני המצאתי את המושג 'טעוני טיפוח'", פנים, 5 (אפריל 1998), עמ' 15-17.

שלמון ש', "שנת עבודתי הראשונה בפטיש", אורים, כרך יג (תשרי תשט"ז), עמ' 114-121.
שניידר מ' (עורך), לזכרה של ד"ר אלי פרידמן (ויטקובר) - במלאת שנה לפטירתה, באר שבע 1989.

ד. עבודות מאסטר ודוקטור

בן ישראל ט', 'שילוב החינוך הגופני בחינוך העברי בא"י (מסוף המאה התשע עשרה עד קום המדינה)', מחקר לשם מילוי חלקי של הדרישות לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר-שבע 2002.

מרום ד', 'הגותו ופועלו של בן ציון דינור כמחנך', חיבור לשם קבלת דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים תש"ס.

פרג' נ', 'באר שבע-בירת הנגב-עיר עולים', עבודת גמר לקבלת התואר מוסמך למדעי הרוח, האוניברסיטה העברית בירושלים, המכון ליהדות זמננו, ירושלים 1994.

ה. מאמרים בכתבי עת

אדר ל', "ההיקף והסיבות של עזיבת מקצוע ההוראה", מגמות, כרך ח, מס' 2 (ניסן תשי"ז), עמ' 184-200.

אוקן ס', "על 'האקדמיזציה' בהכשרת מורים", החינוך, כרך כז, חוברת ד (אלול תשט"ו), עמ' 425-427.

אוקן ס', "על המורה היסודי", מגמות, כרך ו', מס' 4 (תשרי תשט"ז), עמ' 329-332.

אוקן ס', "מורים בבית-המדרש למורים", אורים, כרך יד, ו-ז (תשי"ז), עמ' 429-433.

אוקן ס', "נוער מורד ומפחד", אורים, כרך יז (אדר-ניסן תש"ך), עמ' 358-363.

אוקן ס', "בין פסיכולוגיה לפדגוגיה", מהלכים, שנתון תשמ"ג, המכללה לחינוך ע"ש לוינסקי, עמ' 11-14.

אורבון ח', "התקדמות התלמיד בהתאם ליכולתו", אורים, כרך יט, [ד] 147 (טבת תשכ"ב), עמ' 169-172.

אורמיאן ח', "בעיות בהכשרתם של מחנכים בישראל", אורים, כרך יד (אדר ב תשי"ז), עמ' 433-436.
איזנשטדט ש"נ, "מבעיות המנהיגות בקרב העולים", מגמות, כרך ד, מס' 2 (טבת תשי"ג), עמ' 182-191.

אראל א' וברבש ר', "דרך מיוחדת להכשרת מורים תיכונים בארגנטינה", החינוך, כרך לב, חוברת א (תש"ך), עמ' 11-12.

ארנון י', "ניסוי באר-שבע", החינוך, כרך לה, 3 (תשכ"ג), עמ' 133-138.

בובר מ"מ, "להכשרת מורי עם", אורים, כרך ז, ג-ד (אייר תש"י), עמ' 169-170.

בן-פרץ מ', "מחקרים בהכשרת מורים בישראל", דפים, 10 (תש"ץ), עמ' 9-23.

ברגסון ג', "תכנון העבודה בבי"ס בלתי מודרג", החינוך, כרך כח, א (תשט"ז), עמ' 34-43.

- ברוורמן-קניוק ש', "כיצד להורות קריאה לילדי עולים", **אורים**, כרך יג (תשרי תשט"ו), עמ' 32-34.
ברנע ד', "מערכת החינוך בבאר שבע", **במנהל החינוכי**, ו [שנתון שני] (ספטמבר 1972), עמ' 19-11.
- ברנשטיין ד', "המעברות בשנות החמישים", **מחברות למחקר ולביקורת**, מס' 5 (נובמבר 1980), עמ' 5-38.
- גרסון מ', "על שתי בעיות בהכשרת המורים בישראל", **אורים**, כרך טז (סיוון-תמוז תשי"ט), עמ' 571-566.
- דן י', "תהליך המכלול של בתי-המדרש למורים", **מהלכים**, שנתון תשמ"ג, המכללה לחינוך ע"ש לוינסקי, עמ' 22-32.
- דרור י', "בין 'אקדמיזציה' ל'הומניזציה' בהכשרת המורים בישראל, מראשית המאה ועד סוף שנות ה-80", **דרכים להוראה**, 1 (תשנ"ב), עמ' 11-37.
- דרור י', "התמודדות זרם העובדים עם קליטת העלייה הגדולה בראשית המדינה-גישה מערכתית, חינוכית-חברתית, משלימה למחקר הקיים", **עיונים בתקומת ישראל**, 4 (1994), עמ' 343-338.
ולק י', "לענין הכשרת מורים לבית-ספר כפרי", **החינוך**, כרך כח, חוברת א (תשט"ז), עמ' 24-28.
טבקמן ש', "לדרכו של בית-הספר לנערים עובדים", **אורים**, כרך יא (אדר ב תשי"ד), עמ' 470-473.
כפיר ד' ואריאב ת', "הרפורמה בהכשרת מורים: מהלך חלקי ותוצאותיו", **מגמות**, כרך מג, 1 (שבט תשס"ד), עמ' 170-194.
- לביא ח', "העבודה בבית-הספר בעיר עולים", **החינוך**, כרך כח, חוברת א (תשט"ז), עמ' 28-31.
מהלמן י', "הכשרת מורים לבתי-הספר היסודיים", **מגמות**, כרך ג (תשי"ב), עמ' 238-258.
מרכוס א', "איש הסינתזה", **הד החינוך**, כרך עט, גיליון 7-8 (אדר ב'-ניסן תשס"ה), עמ' 48-49.
נבון ש', "לדרכי ההוראה בבי"ס בלתי מודרג", **אורים**, כרך יז (כסלו תש"ך), עמ' 83-89.
מיכאל א' ושמעוני צ', "פרויקט 'ליווי בקליטה' למורים ישראלים ולמורים עולים – דמיון ושוני", **דפים**, 19 (תשנ"ד), עמ' 90-95.
- סימון אוריאל, "בעיית אבות ובנים אצל ילדי עולים מארצות האיסלם", **מגמות**, כרך ח, מס' 1 (שבט תשי"ז), עמ' 41-55.
- סימון אריה, "על מבנה החינוך היסודי בעיר עולים אחת", **מגמות**, כרך ד (1953), עמ' 380-396.
סימון אריה, "על דרכו החינוכית של ד"ר ז' ליהמן", **אורים**, כרך טז (תשרי תשי"ט), עמ' 2-8.
סימון אריה, "על תפקיד ביה"ס בתקופת מיזוג שבטים", **אורים**, כרך טז (סיוון-תמוז תשי"ט), עמ' 525-517.
- סימון אריה, "בעיית התודעה היהודית בחינוך ילדי העולים בבית-הספר הממלכתי", **חלק א, אורים**, כרך יז (תשרי תש"ך), עמ' 75-83; **חלק ב, אורים**, כרך יז (כסלו תש"ך), עמ' 150-157.
- סימון אריה, "קליטה חינוכית בנגב", **עיונים בחינוך**, כרך 45 (יוני 1986), עמ' 125-146.
סמילנסקי מ', "סקר השירותים למען הנוער במעברות", **מגמות**, כרך ו, מס' 2 (אפריל 1955), עמ' 164-163.
- סמילנסקי מ', ב' בורג, ת' קריגר, "'מרכז העשרה אזורי' לילדים טעוני-טיפוח בכיתות הגבוהות של ביה"ס היסודי", **מגמות**, כרך יד, מס' 1-3 (שבט תשכ"ו), עמ' 212-200.

עבדולקדר ק', "החינוך באוכלוסייה הבדואית בנגב", החינוך, כרך נא, חוב' א'-ג' (חשוון תשל"ט), עמ' 94-95.

פאיאנס-גליק ש', "לבעיות גני-הילדים בשנת תשי"א", אשיות, ד (אדר ב' תשי"א), עמ' 3-9.
פאיאנס-גליק ש', "לבעיות גני-הילדים", אשיות, ו-ז (תמוז תשט"ו), עמ' 3-10.
פרידמן-ויטקובר א', "התנועה כגורם לחינוכו ופיתוחו של הילד בגיל הרך", אשיות, ו'-ז' (תמוז תשט"ו), עמ' 45-47.

פרישמן י', "ד"ר שרה פאיאנס-גליק ז"ל", אשיות, א (טבת תשל"ח), עמ' 4-8.
רוזנברג י"מ, "האם דגם הכשרת המורים המומלץ בדוח ועדת דברת הוא הדגם המתאים לפתרון בעיות החינוך בישראל?", דפים, 40 (תשס"ה), עמ' 211-218.
רוכלי א', "המכללה בעידן האקדמיזציה", מהלכים, שנתון תשמ"ג, המכללה לחינוך ע"ש לוינסקי, עמ' 33-38.

רוכלי א', "האקדמיזציה של המכללות לחינוך ותרומתה למקצוע ההוראה", מהלכים, שנתון תשנ"ג, המכללה לחינוך ע"ש לוינסקי.

רוכלי א', "לימודי התואר השני במכללות לחינוך", דוד לדור, כז (תשס"ו), עמ' 251-264.
שחורי-רובין צ' ושוורץ ש', "מגרשי המשחקים של 'גוגנהיימר-הדסה': המתנ"סים של שנות העשרים", קתדרה, 86 (טבת תשנ"ה), עמ' 75-98.

שחורי-רובין צ', "גני הילדים במעברות: כור ההיתוך של ילדי ישראל", דוד לדור, כג (תשס"ג), עמ' 149-197.

שחורי-רובין צ', "פסיעות ראשונות בהכשרת מורים בנגב", דוד לדור, כד (תשס"ד), עמ' 125-160.
שחורי-רובין צ', "'מביניהם אליהם': מפעל המחוננים מטעם מפעלי הטיפוח לקראת מקצוע ההוראה", דוד לדור, כה (תשס"ה), עמ' 125-157.

שחורי-רובין צ', "אריה סימון: איש החזון והמעש – מייסד מערכת החינוך בנגב", דוד לדור, לא (תשס"ז), עמ' 173-211.

שטאל א', "קשיים בעבודת בית-ספר במושב עולים", מגמות, כרך ח, מס' 2 (ניסן תשי"ז), עמ' 171-183.

שריון א', "הסמינר ע"ש לוינסקי (פרקים מתולדותיו)", מהלכים, שנתון תשל"ג, המכללה לחינוך ע"ש לוינסקי, עמ' ג-ה.

תם, ה', "האם ליווי בקליטה אפקטיבי להתפתחותם המקצועית של מורים מתחילים? ממצאי מחקר אורך", דפים, 39 (תשס"ה), עמ' 66-84.

1. ספרים

אבידור מ', עשר שנות חינוך (תש"ח-תשי"ח), משרד החינוך והתרבות, ירושלים תשי"ח.
אדי-רקח א', "דומיננטיות של נשים בבית-הספר ורפורמות חינוכיות", י' דור ואחרים (עורכים), תמורות בחינוך: קווים למדיניות החינוך בישראל לשנות האלפיים, רמות-אוניברסיטת תל-

אביב, תל-אביב 2003, עמ' 267-282.

אופק א', ספרות הילדים העברית 1900-1948, א, זמורה ביתן, תל-אביב 1988.

אטינגר ש', תולדות עם ישראל בעת החדשה, ג, דביר, תל-אביב תשכ"ט.

אטינגר ש', "בן ציון דינור, האיש ופועלו ההיסטורי", ש' אלמוג וא"ד קולקה (עורכים), היסטוריה והיסטוריונים, מרכז זלמן שז"ר, ירושלים תשנ"ג, עמ' 117-128.

ארן ז', "לכבודו של מורה-למורים – הפרופ' בן ציון דינור", חבלי חינוך, ירושלים 1971, עמ' 300-301.

אייזנשטדט ש"נ, קליטת עליה, הסוכנות היהודית, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשי"ב.
אלבוים-דרור ר', החינוך העברי בארץ ישראל, א, יד יצחק בן-צבי, ירושלים תש"ן.
אסף ע', "עשר שנות חינוך במושבי העולים", י' רובין (עורך), עשור למושבי העולים, הוצאת תנועת מושבי העובדים בישראל, תל-אביב תשי"ט.

אקמאן א', עם שב אל אדמתו, האגף לחינוך ולנוער, ירושלים תשנ"א.
אשכול ל', בחבלי התנחלות, דביר, תל-אביב 1962.

בורג ב', "מעלות" – מרכזי עידוד לחינוך ולקידום תלמידים לקראת חינוך על-יסודי, ש' עדיאל ואחרים (עורכים), עשור למפעלי-הטיפוח, ירושלים תש"ל, עמ' 89-92.

בנטואין י', החינוך במדינת ישראל, יהושע צ'צ'יק, תל-אביב 1960.
בצלאל י', "חשובות לא נחשבות – מעמד המדריכות הפדגוגיות במכללה", ע' קינן ואחרים, מי את המדריכה הפדגוגית? היבטים תרבותיים וחברתיים, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר-שבע 2004, עמ' 47-58.

ברגר ה', "חוק השבות יסוד בחוקת ישראל", ב' גיל (עורך), דפי עליה-שלושים שנות עליה לארץ ישראל 1919-1949, הסוכנות היהודית לארץ ישראל, ירושלים מנחם אב-אלול תש"י, עמ' 33-36.

גורדון ד' ואחרים, ימי בית-הספר: פורטרטים של שמונה בתי-ספר על-יסודיים בישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר-שבע תשנ"ב.

גיל ב', "דבר העורך", דפי עליה – שלושים שנות עליה לארץ ישראל 1919-1949, הסוכנות היהודית לארץ ישראל, מחלקת עליה, ירושלים, אייר תש"י, עמ' 3-10.

גלבר י', מולדת חדשה, יד יצחק בן צבי, מכון ליאו בק, ירושלים 1990.
גניחובסקי ד', "מדיניות הצנע – ההיבטים הכלכליים", מ' נאור (עורך), עולים ומעברות 1948-1952, סדרת עידן, יד יצחק בן צבי, ירושלים תשמ"ז, עמ' 111-114.

דינור ב"צ, ערכים ודרכים: בעיות חינוך ותרבות בישראל, אורים, תל-אביב תשי"ח.
דרורי ז', אוטופיה במדים, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, המרכז למורשת בן-גוריון, שדה בוקר 2000.
האופטמן ש' ואחרים, "הערכת איכותה של הכתיבה האקדמית בעבודת גמר של סטודנטים המתמכשים להוראה ("עבודת הפרויקט")", ר' וזובסקי ואחרים (עורכים), הכשרת מורים והתפתחותם המקצועית: חילופי רעיונות, מכון מופ"ת, תל-אביב תשס"א, עמ' 110-128.

הורוביץ ד' וליסק מ', מצוקות באוטופיה, עם עובד, תל-אביב 1990.
הורוביץ ת' ופרנקל ח', הסתגלותם של מורים-עולים למערכת החינוך בישראל, מכון הנרייטה סאלד, ירושלים 1977.

הכהן ד', עולים בסערה: העלייה הגדולה וקליטתה בישראל 1948-1953, יד יצחק בן צבי, ירושלים תשנ"ד.

הכהן ד', הגרעין והריחיים: התיישבות העולים בנגב בעשור הראשון למדינה, עם עובד, תל-אביב 1998.

וורם ש' (עורך), **גיורא יוספטל: חייו ופעלו**, הוצאת מפלגת פועלי ארץ ישראל בשיתוף איחוד הקבוצות והקיבוצים, תל-אביב תשכ"ג.

זיסנויין ד', "מדיניות החינוך היהודי בישראל מימי היישוב ועד ימינו", י' דרור ואחרים (עורכים), **תמורות בחינוך: קווים למדיניות החינוך בישראל לשנות האלפיים**, רמות-אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב 2003, עמ' 155-157.

חבס ב', **תנועה ללא שם: מעשה היחלצותם של הבנים להדרכת ישובי העולים**, דבר, תל-אביב 1964.

חקק ל', **האסופים**, תמוז, תל-אביב 1977.

יחזקאל א', **לארוג את סיפור החיים: רה-ביוגרפיה של ניצולי שואה**, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב 1999.

יפה ע', **המורה בישראל-הכשרתו והשתלמותו ב-25 שנות המדינה**, משרד החינוך והתרבות, ירושלים תשל"ג.

יפה ע', **על מחנכים וחינוכם**, משרד החינוך והתרבות, ירושלים 1976.

יפה א"ד, **נתינה בתבונה: המדריך הישראלי לעמותות ולארגונים מתנדבים**, גפן, ירושלים 2000.

כהן א', **"מוסדות ניהול האוניברסיטאות: מיסוד המודל הדואלי"**, א' גור-אריה (עורך), **קץ האקדמיה בישראל? אוניברסיטת חיפה**, חיפה 2005, עמ' 169-180.

כהן א"ע, **"החינוך הבלתי פורמלי: מחינוך משלים למקום מרכזי במערכת החינוך"**, א' פלד (עורך), **יובל למערכת החינוך בישראל**, כרך ג', משרד החינוך והתרבות, ירושלים 1999, עמ' 1181-1197.

כפיר ד' ואחרים, **האקדמיזציה של ההכשרה להוראה ושל מקצוע ההוראה**, מאגנס, ירושלים תשנ"ח.

לומסקי-פדר ע' וכהנא ר', **"ההכשרה לתפקיד המורה"**, דיוקנו של המורה בחברה הישראלית, אקדמון, ירושלים 1988, עמ' 310-315.

לימון א', **ההתעמלות החינוכית המודרנית**, בהוצאת בית המדרש למורים ולגננות והחינוך הגופני במשרד החינוך והתרבות בסיוע רשות הספורט, באר-שבע תשכ"ט.

לימון א', **מדריך דידקטי לחינוך לתנועה בבית-הספר היסודי**, מכון וינגייט לחינוך גופני ולספורט, נתניה 1980.

ליסק מ', **העלייה הגדולה בשנות החמישים כשלונו של כור ההיתוך**, מוסד ביאליק, ירושלים תשנ"ט.

לנג י' ורובינשטיין י', **מטרות החינוך: עיון ודיון בחוק החינוך הממלכתי**, משרד החינוך והתרבות, באר-שבע 2003.

מיוחס י' (עורך), **35 שנות חינוך משלים**, משרד החינוך והתרבות, ירושלים 1970.

מיכאל ס', **פחונים וחלומות**, עם עובד, תל-אביב תשמ"ב.

מינקוביץ א', **"המקצועות הלא-פדגוגיים כרכיב בהכשרתו של המורה"**, ח' אורמאן וי' נימן (עורכים), **בעיות ודרכים בקידום ההכשרה להוראה בבתי המדרש למורים ולגננות בישראל**, המחלקה להכשרת מורים, משרד החינוך והתרבות, ירושלים 1971, עמ' 18-25.

מרבך ש', **"דרכי הטיפוח בפנימיות"**, עדיאל ש' ואחרים (עורכים), **עשור למפעלי-הטיפוח**, ירושלים תשל"ל, עמ' 132-136.

מרחביה ח', **מערכות החינוך בישראל**, אחיאסף, תל-אביב תשי"ז.

נאור מ', **"הצנע"**, מ' נאור (עורך), **עולים ומעברות 1948-1952**, סדרת עידן, יד יצחק בן צבי, ירושלים תשמ"ז, עמ' 97-110.

נבו ד' (עורך), **המעשה החינוכי: עיון ומחקר**, לזכרו של פרופ' סיני אוקן ז"ל, יחדיו, תל-אביב 1977, עמ' 11-13.

גיב (הלפרן) י', "המתחן בישראל", ד' קמחי וי"ל ריקליס (עורכים), **ספר היובל של הסתדרות המורים תרס"ג-תשי"ג**, מרכז הסתדרות המורים בארץ ישראל, תל-אביב תשט"ז, עמ' 121-127.

ניצני ע', "מערכת החינוך בנגב", א' שמואלי וי' גרדוס (עורכים), **ארץ הנגב: אדם ומידבר**, חלק ב', משרד הביטחון, תל-אביב תשל"ט, עמ' 813-825.

נרדי נ', "מערכת החינוך מחצי יובל ועד יובל שלם בעובדות ובמספרים", דב קמחי (עורך), **ספר היובל של הסתדרות המורים תרס"ג-תשי"ג**, מרכז הסתדרות המורים בארץ ישראל, תל-אביב, תשט"ז, עמ' 322-346.

נרדי נ', "הכשרת מורים בישראל", ד' קמחי וי"ל ריקליס (עורכים), **ספר היובל של הסתדרות המורים תרס"ג-תשי"ג**, מרכז הסתדרות המורים בארץ ישראל, תל-אביב תשט"ז, עמ' 394-414.

סבירסקי ש', **זרעים של אי-שוויון**, ברירות, תל-אביב 1995.

סימון א', "חינוך מאורגן במושבי העולים", א' סימון (עורך), **בעיות חינוך בבתי-ספר לילדי עולים**, אוצר המורה, תל-אביב תש"ך, עמ' 55-60.

סימון א', **דרכים ותהיות**, כרמל, ירושלים 2004.

סיקרון מ', "העלייה ההמונית" – ממדיה, מאפייניה והשפעותיה על מבנה אוכלוסיית ישראל", מ' נאור (עורך), **עולים ומעברות 1948-1952**, סידרת עידן, יד יצחק בן צבי, ירושלים, תשמ"ז, עמ' 31-68.

עד מ', **השר הראשון. כך צמחו מושבי הנגב**, "גלגל", באר-שבע תשל"ז.

עדיאל ש' ואחרים (עורכים), **עשור למפעלי-הטיפוח**, משרד החינוך והתרבות, ירושלים תש"ל. פישלר ב"צ, "הנחלת הלשון בימי העלייה ההמונית", מ' נאור (עורך), **עולים ומעברות 1948-1952**, סדרת עידן, יד יצחק בן צבי, ירושלים תשמ"ז, עמ' 145-156.

א' צור, **הכרת האדם והבנתו בגישה הוליסטית**, האוניברסיטה העברית, המרכז להוראת מדעים, ירושלים תשמ"ג.

צמרת צ', **ימי כור ההיתוך: ועדת חקירה על חינוך ילדי העולים (1950)**, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, המרכז למורשת בן-גוריון, קריית שדה-בוקר תשנ"ג.

צמרת צ', **עלי גשר צר: עיצוב מערכת החינוך בימי העלייה הגדולה**, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, המרכז למורשת בן-גוריון, שדה בוקר תשנ"ז.

צמרת צ', "עשר שנות חינוך", צ' צמרת וח' יבלונקה, **העשור הראשון תש"ח-תשי"ח**, יד יצחק בן צבי, ירושלים תשנ"ח.

קורן י', **קיבוץ-הגלויות בהתנחלות: לתולדות מושבי-העולים בישראל**, עם עובד, תל-אביב 1964. קינן ע', בצלאל י' ופישל ד', **האקדמיזציה במכללת קיי**, יחידת המחקר, המכללה לחינוך ע"ש קיי, באר-שבע 1999.

קניוק י', **פוסט מורטם**, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב 1992. קצ'נסקי מ', "המעברות", מ' נאור (עורך), **עולים ומעברות 1948-1952**, סידרת עידן, יד יצחק בן צבי, ירושלים תשמ"ז, עמ' 69-86.

רובין י' (עורך), **עמי אסף: מבחר מאמרים, דברים שבעל פה, מכתבים**, הוצאת מושבי העובדים בישראל, תל-אביב תשכ"ט.

רוזנברג מ', סדק ראשון: עיונים ביצירת מרים ילן-שטקליס, המכללה לחינוך ע"ש קיי, באר-שבע תשנ"ג.

רוזנברג מ', עיונים בשני שירי ילדים של ח. נ. ביאליק, המכללה לחינוך ע"ש קיי, באר-שבע 1998. רוזנטל י' (עורכת), דוד בן-גוריון, ראש הממשלה הראשון, מבחר תעודות (1947-1963), ארכיון מדינת ישראל, ירושלים תשנ"ז.

שחור ד' (ליקט, ערך והתקין), "ליווי בקליטה" מניסוי למיסוד, מכון מופ"ת, תל-אביב תשנ"ה. שיינין נ', התהליך האקדמי של הכשרת מורים בישראל, מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ו.

תומר י', "מכירת אוהל במעברה לבי"ס אוטונומי: 50 שנות עשייה חינוכית בנגב", צ' אלוש (עורך), אל הנגב, לידן בע"מ, באר-שבע 1998, עמ' 60-63.

מפתח שמות

אבא, אבן 106	אסף, עמי 79, 70, 39
אבוהב, יוסי 91	אסף, שרה 140, 99, 92
אבו סיאם, נאיפה 120	ארד, צילה 156
אבו רביעה, עארף 125, 118	ארן, זלמן 39
אביגל, משה 124	
אדלר, יהושע 114	באשי, יוסף 84
אהרון עדנה 140	בגין, מנחם 130
אודיו בר-אור, שולמית 80	בורו (בורובסקי), אברהם 52, 49, 47, 43, 42
אוורבוך, חיים 212, 55	ביאליק, חיים נחמן 153
אוזן, אהרן 103	בינגלס, מלכה 54
אוחנה, דוד 113, 111, 104, 52, 45, 40	בלאו, חנה 178, 128, 125, 4
149, 125, 115	בלחסן שושן שוש 80, 73
אוסטרובסקי, גרשון 205, 35	בן-גוריון, דוד 129, 26, 25, 22, 14
אוקו, סיני 211, 103, 68, 63, 55	בנדריהם כהן, רחל 80, 73
אוריאל, פרץ 205, 81, 36, 35	בן זקן, אברהם 83, 80
אורן, דבירה 149, 125	בן זקן, מוריס 80
אורן, יריב 147	בן חנן, מיכאל 117
איזון, דב 161, 159, 158, 155, 149, 147	בן יעקב, רבקה 136, 121, 12, 9, 4
איילנברג הדסה 173	137, 138, 149, 150, 151
אילוז חסון, עליזה 93	180, 157, 156, 155
אילון, תמי 173, 172	בן ישראל, גדעון 52
אילן, שושנה 101	בן ישראל, טלי 231, 164, 149, 140, 4
אלון, יגאל 143, 104, 93	בן נסים, שאול 52, 51, 50
אלוש, דוד 146	בנשלום, עדנה 181, 170
אלשייך, נסים 219, 91, 68	בץ, שרה 213, 140, 74, 52, 50
אלתרמן, נתן 82	בצלאל, יוכבד 88
אמוראי שטרק, שוע 167, 4	בק, שלמה 161, 160, 159, 158, 12, 9
אסידו, שולה 125	181, 172, 167, 164
אסלן, משה 32, 29	בקלש, רבקה 173
א-סנא טאלב (ח"כ) 122	בר, אתי 120

- בראון, אפרים 9, 12, 113, 114, 124,
125, 129, 132, 134,
136, 139, 180
- בראון, יהושע 4
- ברבש, רות 35, 206
- ברגמן, חנה 92, 99
- ברגסון, גרשון 29, 35, 52, 207
- ברורמן קניוק, שרה 35, 38, 52, 55, 208
- ברויטמן, עלמה 136
- ברוך, בת שבע 140
- ברוך, ישראל 148, 150
- ברוך, שלמה 140
- ברונר, צבי 68, 220
- ברנס בכר, יסמין 80
- ברנע, דב 2, 28, 31, 33, 39
- ברש, אלכסנדר 75
- גוזלן, סעדיה 91, 96
- גוזלן לבקוביץ, אלה 97
- גולדברג, לאה 153
- גולדברג, צילה 125
- גולן, סימה 100
- גוסרסקי, אסתר 163, 168
- גורדון, דוד 155
- גורדון, שרה 371
- גורן, רחל 172, 173
- גורני, יוסף 164, 167
- גיל, זמרה 55, 100, 213
- גליק, זאב 114, 115
- גלעז, טליה 124, 136, 149, 228
- גלר צדיק, מיכל 82
- גנור, יצחק 147
- גרנות זיבנברג, חנה 64
- גרשווין, ג'ורג' 82
- דברת, שלמה 182
- דגן, רות 139, 230
- דוקטורי, מנשה 65
- דוקטורי, מרגלית 65
- דורצ'ין, יעקב 167
- דושקין, אלכסנדר 103, 106
- דיין, משה 25
- דינור, בן-ציון 10, 14, 20, 24, 27, 28,
39, 40, 137, 154
- דן, יוסף 9, 107
- דנן, בלה 45, 47, 48, 50, 53, 54
- דקל, חנה 125
- דקל, מרדכי 59, 62, 68, 221
- דרור, יובל 4, 8, 9
- דשא, מיכאל 29
- הולצמן, חיה 63
- היידו, רבקה 52, 55
- הירש אייל, חיים 80, 97, 104
- הכט, אריה 148, 150
- הלווינג, יצחק 9, 11, 108, 109, 110,
111, 112, 113, 115, 117, 119,
122, 123, 129, 180
- המר, זבולון 12, 147, 156, 164
- הראל, אסף 140
- הרוש, יעקב 67
- הרשקוביץ פרץ, ציקה-ציפי 80, 86, 89, 91
- וגמן, איתן 81, 82, 140, 149
- וגמן שמייע, אתי 81, 82, 91
- ויטמן, נפתלי (עו"ד) 173
- וייצמן אילן חנה 80
- וייצמן, עזר 164, 166
- ונטורה, משה (הרב) 52, 55, 214
- ונטורה, שלמה 78
- ורדי, אסתר 172
- ורשבסקי, פולה 125
- וגנר, איסר 77
- זוהר, יוכבד 125
- זוהר, נסים 4, 140

- כדן (קליין), יצחק 55, 208
כדר דבח, רחל 73, 80
כהן אזולאי, רחל 73, 80, 81, 85, 92
כהן, אפרת 154
כהן, אתי 229
כהן, זהבה 126
כהן, חיים 150
כהן, משה 80, 89, 95
כהן, מטילדה 80
כהן, עודד 78
כהן, פנחס 140
כץ, עירא 125, 126
כצנלסון, שולמית 63
כתב, שלום 30
לאבאן, רודולף 141
לבבי, שושנה 45, 58
לבני, מרים 44, 47, 53
לבנצ'וק, ריבה 4
לב ציון, נחמיה 162, 163, 164
לוי בנבנישתי, פלורה-שושן 73, 80
לוי, יוסף 8, 11, 52, 55, 59, 61, 68, 69, 215
לוי, יצחק 166
לוין, אריה 168, 170
לויתן, עמי 140
לוכטנשטיין פילרסדורף, אסתי 101
לופנפלד, מ' (אדריכל) 146
ליבוביץ, גאולה 120, 121
לימון, אביבה 75, 76, 125, 140, 145, 149
לימון, שמשון 91
ליפצין, אורי 140
לירז, זכריה 85
לם, צבי 154
למדן, יונינה 45
לקסמן, מוטי 103
מאור, אלה 125
מאיר, שולמית 72, 73, 74, 101
זיו, שרה 122, 167, 170, 172, 173
זיידין, נורית 4, 103, 128, 149
זילברמן, משה 147
זילברמן, מודי 140
זמרה, יהושע 68, 139, 222
זקס, שמעון 112, 121
זריז, זאב 103
זרקו אלמוג, רחל 80, 93
חופשי, חנה 125, 228
חטב, שאול 43
חיים, חדווה 140
חליחל, מחמוד 119
חקק, לב 16, 17
חרמון, שלום 147
חרנדיש הראל, לאה 73, 80
טאו, יאיר 140
טוביהו, דוד 14, 21, 25, 26, 27, 28,
39, 41, 59, 103
טוקר, נילי 145, 149
טושינסקי, דבורה 4, 125
טייטלבוים, יעקב 140, 231
טרסי-גיא, אסתר 152, 225
ילן-שטקליס, מרים 153
יבנאלי, דבורה 102
יגיל פינטו, אתי 150
ידלין, אהרן 24, 94
יהב, לוי 140
יוספטל, גיורא 15
ילין, אביעזר 13, 21, 22
ילין, יהושע 4, 93, 102, 103, 110, 125
יפה, עדי 130
יפה, עמנואל 105, 138, 158
יפרח, יונתן 103
ירון, יוסף 50, 54, 55, 68, 136, 214
ירושלמי, יגאל 131

מאירי, יצחק 43	סאדק, בני 140
מגלי מורד, מלכה 80, 83, 91, 92, 95, 97	סגל, אריה 80, 89
מהלמן, ישראל 154	סולומון, חיים 80
מויאל, אלי (ח"כ) 147	סימון, אוריאל 19, 28, 35, 38, 209
מוסקוביץ, רות 80	סימון, אריה 3, 4, 8, 11, 14, 20-32,
מורבה בן שושן, פנינה 80	47-51, 55, 59, 63, 64, 65
מוריה (נסים), יעקב 46, 52	68, 69, 70, 71, 80, 81, 85, 88
מזובר, רחל 64	סער, עזרא 140
מזעאל, ראנם 120	
מזר, בנימין 39	ע' הלל 153
מיוחס, יוסף 77	עובד, גדעון 80
מיכאל, סמי 16	עטר צפאני, חנה 98
מיכאלי, חנה 45	עילם, נורית 181
מילוא, אסתר 125, 134, 229	עיינות שפרינגר, ציפי 80
מינקוביץ, אברהם 100	עסיס קדם, פולה 88, 89, 90
מנדלברויט, יצחק 140	עציון, יצחק רפאל 175
מנדלצוויג, ריקי 159, 161, 168, 172	עצמון, עמנואל 116
מנצ'ל, פועה 35, 209	ערפאת, אדיבה 121
מרכוס, אליעזר 18, 79, 83	
מרמלשטיין כהן, כוכבה 4, 140, 141	פאיאנס-גליק, שרה 72
מרנשטיין ליפינר, לאה	פוביצר, טובה 8, 11, 70, 71, 73,
מרש, יעקב (עו"ד) 116	75, 82, 85, 93, 96, 97, 98, 100, 102
משאלי, יוסף 46	פוביצר, עלי 89
משאלי, ליאורה 50, 52	פויכטוונגר, משה 116
מתוק, אילה 125	פורת, יהודית 54, 56, 57, 59, 62, 68, 216
	פורת, נילי 140
נאוי, אליהו 29, 115, 117, 123, 134	פויירשטיין, ראובן 121
נאוי, ברוריה 59, 62, 68, 222	פורטוגלי, דרורה 96
נג'יב מח'ול 80	פיאז'ה, ז'אן 100
נחמני, רותי 172, 173, 232	פינגר, נחום 155
ניצני, עזריאל 70, 85, 137, 156, 224	פינטו, איתן 46
נמיר, אורה 148	פישל, דיתה 88
נסים, נסים 31, 38	פלג, שרה 181
נריה, יצחק 54, 59, 211	פלד, אלעד 9, 9, 117, 122
נשר, יצחק 77, 139, 230	פלקר, חיה 80
נתניהו, שושנה (שופטת) 168	פרבל, פרידריך
	פרוידנברג, גדעון 55, 99, 215
	פרידמן, נעמי 4

קנר, אליזבט 63	פרידמן ויטקובר, אלי 12, 138, 139, 140, 142 ,
קנר נפתלי 63	143, 144, 145, 148
קפלנסקי, אתי 140	פריימן, חיים 140, 145, 149
קציר, גילה 174	פרילינג, דינה 173
קריסטל טל, מלכה 73, 80	פרלמוטר, שרה 52
קרלר, מרים 125	פרנקשטיין, קרל 207
קרופ, רחל 167	פרץ, יורם 2, 132, 133, 157, 159, 174, 183
קרן, רות 65	
קרפר, רחל 125	צביאלי, לאקה 156
	צבי-רן, מרים 50, 55, 68, 216
רבין ודיש, חיה 84, 95, 105	צור, אילנה 75, 93, 140
רבין, צבי 80, 83, 84	צור, מרדכי 78
רובין, אלקנה 4	צ'זיק, חנה 102
רובינשטיין, אמנון 162, 165	צלזון, מירי 152, 153
רוזנבלום, ישעיהו 56, 217	צלמון, אברהם 60, 74, 134
רוזנברג, מיכל 4, 125, 152, 153	צמיר, לאה 68, 223
רוזנברג, משה 179	צ'פמן, פאני 125, 228
רויזמן, גניה 232	צפיר, רוני 4
רונן (חכימיאן), מנשה 33, 34	צפיר, רחל 181
רוס, אריה 80, 88, 89	
רחמים, כרמלה 89	קאופמן, גילה 173
ריגר, אלישבע 42, 52, 56, 218	קאופמן, מלכה 125, 173
רסקין, הלל 162	קארה, מרים 140
רענן, שולמית 17	קוז'קרו, מרים 65
	קוזמינסקי, לאה 4, 5, 173, 183
שושן לוי, פלורה 73	קוייבסקי דגן קצמן, צילה 73, 80, 85, 86, 104
שושן, נחום 75	
שטיימן, יהודית 4	קוך, יעקב 85
שטיינברג, שושנה 173	קופולוביץ, רחל 73, 80
שטרן, יוסף (ד"ר, מנהל סורוקה) 116	קורבר רוזנקרנץ, טובה 99
שיין, רות 172, 173, 233	קיש, יצחק (ד"ר, רופא ילדים) 102
שילדקראוט, מרים 119	קיי, גולדה ומיכאל 130, 131
שכטר, ציפי 124, 125, 151, 152, 157 ,	קיי, גמה וג'ניפר 131, 132, 133
162, 172, 173	קיי, ג'פרי 12, 129, 130, 131, 132, 133
שלהב, יעקב 134, 137, 147, 148, 150 ,	קייזר, ברכה 125, 229
151, 158	קינן, ענת 88
שלף, עמי 139	קלוזנר, יוכבד 116, 125, 136, 149
שמואלי, אליעזר 147, 148	קלינגמן, אביגדור 173

שריד, יוסי 147	שניאור, גריזלדה 224, 100
שריד, יעקב 24	שניידר, משה 148, 147, 145, 140
שריר, דב 140	שפירא, רחל 70
	שר, עדית 173, 4
תבל פורמבה, טובה 98, 91, 90	שר, ערן 4
תמרי, צבי 226, 116	שרגא, גרדה 125
	שריג, ישי 227, 136, 135, 124

מפתח עניינים

בית מדרש למורים ע"ש שכטר (ניו יורק) 113	אגודת "ניצן" 157
בית מדרש למורים אוהלו/סמינר אוהלו 29, 32	אגף לחינוך קדם-יסודי 73
בית מדרש למורים בית ברל 65	אולפן למורים 31, 70
בית-ספר אזורי מבועים 79, 83, 84	אולפן עקיבא 63
בית-ספר אזורי שער הנגב 114	אזורי פיתוח 39, 49, 62, 88, 103
בית-ספר אחווה (ב"ש) 21, 55	אם-בית/אב-בית 52, 102, 146
בית-ספר אל-סאלם (רהט) 120	אמנות חזותית 177
בית-ספר אל-עוזייל 120	אס"א - ארגון ספורט אקדמי 145
בית-ספר אשל הנשיא 120	אקדמיזציה/מכלול 3, 8, 9, 11, 12, 48, 69,
בית-ספר בארי (ב"ש) 55, 59	104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 113,
בית-ספר בר אילן (ב"ש) 35	121, 123, 135, 136, 138, 149, 150, 151,
בית-ספר גורדון (אשקלון) 137	154, 155, 158, 159, 160, 162, 168, 170,
בית-ספר דגניה (ב"ש) 55	172, 173, 179, 180, 181
בית-ספר האחים (קריית מלאכי) 56	ארגון "הבונים" 45
בית-ספר הימי (אשדוד) 109	ארגון המורות לתרבות הגוף 141
בית-ספר חקלאי בן שמן 20	אתג"ר - הדרכת אימהות תכניתית גיל רך 85
בית-ספר חקלאי כפר סילבר 114	בחינת גמר 23, 24, 29, 48, 63, 64, 65, 76, 77,
בית-ספר חקלאי עיינות 72	78, 80, 120
בית-ספר לחינוך מיוחד ניב (ב"ש) 84	בחינת מילואים 8, 19, 23, 29, 30, 48, 49, 62, 74,
בית-ספר לחינוך מיוחד שורשים (ב"ש) 36,	בחינת סף 118, 150
81, 41	בחינת קבלה/בחינת כניסה/ריאיון קבלה 43,
בית-ספר לחינוך מיוחד שחר (ב"ש) 84	62, 86, 112, 135, 180
בית-ספר לנערים עובדים 33	בחינת רישוי 182
בית-ספר מעש (ראשון לציון) 31	בית יציב 35, 177
בית-ספר מצדה (ב"ש) 55, 65	בית מדרש למורים בית הכרם/סמינר ע"ש דוד
בית-ספר ניצנים (ב"ש) 70	ילין 21, 70, 114, 121, 141
בית-ספר נצח ישראל (ת"א) 56	בית מדרש לחינוך גופני מכון וינגייט 75,
בית-ספר נתיבות (ב"ש) 144	139, 140, 143
בית-ספר צאלים (ב"ש) 139	בית מדרש ממלכתי למורים ולגננות 8, 11,
בית-ספר קורצ'אק (ב"ש) 71	18, 20, 70, 71, 74

ועדת אריאב-כ"ץ 182, 183	בית-ספר רמב"ם (ב"ש) 56
ועדה בודקת 12, 162, 163, 172	בקשה למכלול 12, 159, 180
ועדה מלווה 162, 163, 172	בראות הציבור 120
ועדת דברת 182	בריגדה יהודית 20
ועדת דושקין 8, 11, 102, 106	
ועדת יפה 9	ג'וינט 15
ועדת עציוני 9	גימנסיה הרצליה 75, 113
ות"ת - ועדה לתכנון ולתקצוב 182	גינה לימודית 36, 57, 75
	גן מילו"א - מרכז יצירה להורים ולילדים 85
זרמים בחינוך 15	גננת בכירה 129
זרם הכללי 15	גננת מאמנת 85, 121
זרם המזרחי 15	גננת שי"ח - שילוב ילד חריג, 85
זרם העובדים 15, 18	גישה הומניסטית בחינוך 145
	גישה הוליסטית 75
חוק חינוך חובה 18	
חוק חינוך ממלכתי (תשי"ב 1953) 22	דגם מנחה 107, 168
חטיבה צעירה 175	דו"ח קרמניצר 177
חינוך בלתי פורמלי 77, 78, 108, 176, 178	דו"ח שנהר 177
חיילות מורות 16, 25, 27, 84, 85, 109	דימוי עצמי 97
חינוך בלתי פורמלי 77, 78	דיקן סטודנטים 125
טכנולוגיה חינוכית 113	ההגנה 72
טעון טיפוח 84, 90, 143	הוראה פרונטאלית/למידה פרונטלית 62, 75
	הוראת עמיתים 113
יום חינוך ארוך 177	הכרה אקדמית 159, 160, 163, 164, 166,
יועץ חינוכי 84	167, 168, 170, 180
יחידות עבריות של הצבא הבריטי 20	הכשרת מורים 3, 4, 8, 9, 10, 11, 13, 20, 28,
יישובי ספר 22, 30, 31, 35, 41, 49, 88, 109	41, 52, 56, 59, 103, 105, 106, 107,
יישובי עולים/ מושבי עולים/ כפרי עולים/	110, 111, 117, 120, 131, 136, 138, 141,
מחנות עולים 16, 18, 19, 23, 24, 25, 27, 28,	142, 143, 144, 146, 147, 148, 150, 158,
72, 48, 43, 40, 36, 30	159, 160, 163, 167, 168, 170, 175, 179,
	180, 181, 182, 183, 185, 186
כפר הנוער הדסים 70, 139	העשרה אינסטרומנטלית 121
כפר הנוער ניצנים 114	הסתדרות המורים 21, 31, 35
כור היתוך 88	הקמת המדינה/קום המדינה 40, 49, 60
	התמחות (סטאז')/סדנת סטאז' 11, 104,
למידת חקר 177	105, 106, 181

מכון מופ"ת 4, 157	מבחן בקיאות 152
מכון סאלד 79	מבחן דידקטי משולב 180, 128
מכינה פדגוגית/עתודה פדגוגית 8, 11, 78,	מבחן פטור 154
80, 81, 83, 85, 86, 88, 94, 99, 109	מבצע היחלצות ליישובי עולים ומעברות 16
מכינה קדם אקדמית 177	מגזר בדווי 9, 11, 117, 118, 120, 121, 156
מכללת אחווה 84	מגילת העצמאות 14
מכללת אילת 124	מדריך חברתי 33, 81, 82
"מכללה בדרך" 9, 11, 12	מדריך מוסמך 78
"מכללה בהקשר" 185, 186	מדריך נוער 33, 65
מסתננים (פאדיון) 26	מדריך פדגוגי 3, 55, 56, 68, 73, 84, 114,
מעבדה פדגוגית 113, 114, 125	120, 154, 180
מעברה 16, 32, 45, 49, 53, 72, 73, 84	מדרשה דו שנתית 8, 10, 11, 59, 68, 179
מפקחת כוללת 128, 137	מדרשה חד שנתית למורי כפר 8, 10, 14, 19,
מרכז אקדמי 163	23, 27, 28, 29, 33, 38, 39, 55, 102, 103,
מרכז הדרכה 113, 125	158, 179
מרכז הוראה 113, 114	מדרשה למורים 10, 22, 25, 31, 56, 64, 70,
מרכז התמחות 181	71, 79
מִרְכָּז להשתלמות עובדי הוראה 155, 156, 177	מדרשה ממלכתית לחינוך 10, 39, 42, 55,
מרכז מסלול 125, 184	58, 59, 60, 85
מרכז הנוער ע"ש רוזוולט (ב"ש) 46	מועצה להשכלה גבוהה 12, 160, 161, 162,
מרכז להורות ולמשפחה 178	163, 164, 165, 167, 168, 170, 172, 173,
משקי עזר 10, 26, 41, 45	175, 180, 183
ניהול צוותי / צוות מנהל 8, 11, 59	מורה בכיר 30, 32, 34, 63, 108, 112, 120,
ניצול שואה 30, 44, 47, 64	126, 127, 129, 135, 155, 156, 163, 173,
	179, 180, 181
סדנה דיטטית 121	מורה לא מוסמך/מורה בלתי-מוסמך 8, 16,
סוכנות יהודית 12, 15, 63, 65, 72, 73, 131	19, 23, 27, 30, 35, 41, 48, 60, 62, 63, 64,
סמינר אשכולי (ירושלים) 72	66, 74
סמינר גבעת השלושה (פתח תקווה) 109	מורה-חונך 106, 181
סמינר הקיבוצים 140	מורה מוסמך 3, 15, 19, 23, 33, 40, 41, 61,
סמינר לוינסקי/מכללת לוינסקי 55, 120,	63, 64, 65, 66, 74, 126, 127, 155,
137, 158	מורה מוסמך בכיר 3, 31, 129, 176
סמינר למורים בירם (חיפה) 141	מורים לגולה 46
סמינר למורים ולגננות בשדה בוקר 103	מורי עם 41, 43, 44
סמינר למורים ערבים בחיפה 121	מחלקה להכשרת עובדי הוראה 105, 106, 138
סמינר גורדון (חיפה) 73	מיזוג גלויות/ קיבוץ גלויות 15, 30, 61
	מכון ואן-ליר 84
	מכון למדריכי חו"ל 63, 64

- שח"ל – שירות חלוצי לישראל 70
 שח"ף – שיתוף חינוכי פעיל 176
 שיחה פדגוגית 48
 של"ח – שדה, לאום, חברה 176, 170
 שיקום שכונות 84
- תואר ראשון בחינוך (B.Ed.) 11, 12, 106,
 107, 108, 112, 120, 121, 131, 138, 158,
 161, 162, 169, 164, 171, 173, 181
 תואר שני בחינוך (M.Ed.) 107, 173, 174, 182
 תהיל"ה – תכנית ייחודית ללומד המבוגר 84
 תיכון מקיף א' (ב"ש) 91
 תיכון מקיף ג' (ב"ש) 75, 120, 146, 147
 תיכון מקיף ד' (ב"ש) 75
 תיכון י"א (ת"א) 109
 תיכון מרחבים 83
 תיכון ע"ש רבין (בח'ורה) 85
 תנועת איחוד הבונים 64
 תנועת החלוץ 33
 תנועת השומר הצעיר 63, 81
 תנועת נוער ציונית 30, 31, 72
 תעודת בגרות 19, 30, 43, 47, 50, 62, 65, 72,
 100, 108, 112, 113, 117, 118, 120, 121,
 135, 139, 150, 178, 180
 תעודת הוראה 50, 63, 50, 100, 106, 121,
 126, 175, 176, 182
 תפיסה אקלקטית בחינוך 48
 תקופת היתר/היתר 12, 159, 160, 161, 162,
 163, 165
 תקופת ההכרה 12, 163, 164
 תרבות הסמינר 88
 "תרשיש"-בית-ספר לגמלאים 157, 178, 179
- עבודה מעשית 48, 73, 101, 116, 119, 127
 עבודת גמר ("פרויקט") 126, 180
 עיירת פיתוח 88, 99
 עלייה המונית/העלייה הגדולה 10, 14, 16,
 19, 30, 40, 44, 49
 עליית הנוער/ קליטת עלייה 35, 43, 46, 49,
 62, 72
- פלמ"ח 102
 פמיניזציה של ההוראה 78, 112, 179
 פנימיית העשרה 80
 פעילויות העשרה 128
 פרויקט דו קיום 119
 פרויקט מחוננים/מפעל המחוננים 8, 79, 87, 88
 פרח-הוראה 69, 106, 107
 פרס באר-שבע 13, 179
 פרס חינוך 35, 55
 פרס ישראל 8, 54
- צנע 49
 צעדת הנגב 82, 83, 93
- קדמ"ה – קבוצת דיון מורים הורים 85
 קליטת העלייה 15, 35, 41, 62
 קורס מזורז למורים 18, 19, 30
 קורס מנהלים 177
 קורס ערב 18
 קורס קצר מועד 18, 22
 קרן החינוך לישראל 129
 קרן הקיימת לישראל 45
- רג"ב – ראש גדול בהוראה 176
 רפורמה בהכשרת עובדי הוראה 11

נספח ביוגרפיות

נספח לפרק הראשון:

המדרשה החד שנתית למורי כפר

גרשון אוסטרובסקי ז"ל

גרשון (1900-1985) נולד בעיירה ליובאר באוקראינה. עד גיל שתים עשרה רכש השכלה עברית אצל מורה ליטאי, שנטע בו את יסודות הציונות. הוא למד בחדר מתוקן, ולאחר מכן בגימנסיה באודסה, והשתייך לארגון "צעירי ציון". עלה לארץ בשנת 1921 עם גלי העלייה השלישית והתחבר אל "גדוד העבודה", שייסד יצחק שדה. הוא הצטרף לארגון ה"הגנה", היה ממגיני הגליל, ממקימי קבוצת עין חרוד וממתיישביה הראשונים בשנים 1923-1939. בשנת 1940, בתקופת מלחמת העולם השנייה, הצטרף ליחידות העבריות של הצבא הבריטי. בשנת 1949, בסיום מלחמת העצמאות, הגיע לבאר-שבע המשוחררת, ועבד במע"צ (מחלקת עבודות ציבוריות) כמנהל עבודה. בשנת 1954 שימש כמזכיר המדרשה למורים. בשנת 1964 הגשים את רעיונו להקים אכסניית נוער ומרכז לימודים. בשנת 1964 הפך המוסד ל"בית יציב", המאגד אכסניית נוער, סדנות לימוד ובית-ועד לתנועת הפועלים והעבודה.⁴²⁰ לדבריו: "בית-יציב מהווה מרכז קהילתי ענק, המשרת את כל רובדי הקהילה מקטון עד קשיש, מאורח לרגע עד לנכה, מעולה חדש עד למנהל מפעל".⁴²¹ אוסטרובסקי ניהל את "בית יציב" עד פרישתו לגמלאות, והמשיך לעסוק בענייני המוסד עד פטירתו.

פרץ אוריאל ז"ל

אוריאל (1901-1990) נולד בגרמניה ובנעוריו היה פעיל בתנועת הנוער הציונית "תכלת לבן". בהיותו בן 24 עלה לארץ והתיישב בקיבוץ בית זרע, אך חזר לברלין ללמוד חקלאות. במקביל עבד למחייתו במוסד "אהבה", שהוקם למען ילדים יתומים ופליטי מלחמת העולם הראשונה. בשנת 1929 חזר לארץ ונקלט בכפר הנוער בן שמן, בהנהלתו של ד"ר זיגפריד ליהמן, שם ניהל את השכבה הצעירה. בשנת 1931, כאשר ילדי "אהבה" עלו לארץ והשתקעו בקריית ביאליק, עבר אוריאל לעבוד במחיצתם כמדריך חברתי.

עם קום המדינה, כאשר הגיעו לארץ הרבה ילדים פליטים ויתומים, נקרא אוריאל לנהל את המוסד "רמת הדסה", שהוקם למענם בטבעון. זה היה מוסד מעבר לחמש מאות ילדים, שמטרתו הייתה

⁴²⁰ "גרשון אוסטרובסקי - שלושים למותו", יומן עין חרוד, 1824, י"ט בשבט תשמ"ו, 29.01.1986.
⁴²¹ "איש השנה של "שבע" גרשון אוסטרובסקי הלך לעולמו", שבע, 27.12.1985; ה' בר-אומר, "בית יציב - מרכז תרבות בנגב", אומר, 08.06.1954.

פרץ אוריאל ותלמידים בבית-הספר "שורשים"

לקלוט את הילדים ולסדרם במשקים. לאחר מכן חזר לבן שמן והתמנה למנהל מוסד הילדים. בשנים 1952-1954 ניהל בית נוער ברמתיים, מוסד לנערים לאחר משפט. בשנת 1954 קיבל הצעות עבודה אחדות, אך בהשפעתו של אריה סימון בחר להגיע לבאר-שבע. כך הסביר את המניע לבחירתו בנגב: "הוא [אריה סימון] הסביר לנו שישנה עלייה גדולה ושישנם הרבה ילדים מאוד מופרעים בגלל העלייה, בייחוד מעדות המזרח. החיים בארץ ערערו את כל המצב המשפחתי (הפטריארכלי) שלהם. זה קסם לנו. היה פשוט איזה אתגר חדש".⁴²²

אוריאל קיבל לידי את ניהולו של בית-ספר "שורשים" לחינוך מיוחד, שהחל פעולתו בשכונה א' בבאר-שבע, והתגורר עם משפחתו בשכונת משקי עזר, סמוך למדרשה למורי כפר, שם לימד במקביל טבע והיגיינה. בשנת 1955 עם פינויה של המדרשה למורי כפר, העביר את בית-ספרו למבניה וניהל אותו עד צאתו לגמלאות. בשנת תשל"ה קיבל פרס חינוך על תרומתו לקידום החינוך בבאר-שבע ולביסוסו.⁴²³

רות (הבר) ברבש

רות נולדה בברלין בגרמניה. בשנת 1933, בהיותה בת עשר, עלתה עם הוריה לארץ והמשפחה השתקעה בתל-אביב. היא סיימה את בית-הספר היסודי "תלפיות" והחלה לימודיה בגימנסיה "בלפור". בשנת 1939, עם סיום כיתה ט', עזבה את הגימנסיה ועברה לסמינר לוינסקי כדי להגשים את שאיפתה להיות מורה. שנה לפני גמר הלימודים, הופסקו לימודיהן של חמש סמינריסטיות, ורות ביניהן, והן שובצו לעבודת ההוראה. היה זה בשל מחסור חמור במורים, שנוצר עקב התגייסותם של מורים רבים לפלמ"ח ולבריגדה ומורים מרשת "תרבות" בליטא ובפולין לא הגיעו לארץ. רות נשלחה למושבה עקרון (מזכרת בתיה), שם לימדה את כל המקצועות בכל הכיתות: "פה לימדתי הכול: כיתה ב', כיתה ד', טבע, גיאוגרפיה. כיתות ז', ח' – אנגלית, היסטוריה ועוד. בשלוש השנים ששהיתי בעקרון למדתי להתמודד עם חומר לימודים מגוון, עם גילים שונים, למדתי לאלתר, לעבוד עם הורים."

422 פרץ אוריאל, ריאיון, 05.06.1988, ארכיון טוביהו, 0845.12.

423 ארכיון טוביהו, תיקים 39, 52, ארגז 0742.

בשנת 1945 נישאה ועברה לתל-אביב. היא לימדה בבית-הספר "כרמל" (היום בית-ספר גבריאל), שהיה אז בית-ספר דוגמאי, ובמקביל הדריכה בכיתה סמינרסטים מסמינר ליונסקי. לבאר-שבע הגיעה בשנת 1949 בעקבות הצעת עבודה שקיבל בעלה, מנהל משרד העבודה בנגב. בסתיו 1950 החלה ללמד בכיתה ד', בבית חינוך א' לילדי עובדים (היום בתי-ספר "מצדה" ו"בארי"), בתנאים קשים וללא ספרי לימוד ומחברות. בפסח 1952 הטיל עליה דוד טוביהו, ראש העיר, לנהל את בית חינוך ב' (היום בית-ספר "אחוזה"), שזה עתה נפתח בשכונה א'. רות התחילה עם שלוש כיתות ובשנה לאחר מכן כבר היו בבית-הספר שמונה כיתות וכיתת תיכון ראשונה. רות ניהלה במשך שלוש שנים את בית-הספר. בהיותה המורה המוסמכת היחידה, הדריכה גם את כל צוות המורים החל בבניית שיעור, הכנת כרטיסיות עבודה וארגון כיתה.

בשנת 1953 קיבלה רות מילגה מממשלת ארצות הברית להשתלמות מורים לחצי שנה. אריה סימון ביקש שתתמחה בהוראה בבתי-ספר בלתי-מדורגים (one room school), וכך עשתה. כאשר חזרה בפברואר 1955, באמצע שנת הלימודים תשט"ו, אי אפשר היה כבר לשבצה לעבודה. אריה סימון הכניסה למדרשה למורי כפר ללמוד דידקטיקה (ארגון כיתה, בעיות משמעת, עבודה בכיתה רב-גילית) ומתודיקה של המקצועות ספרות, עברית, קריאה, חשבון. במקביל הדריכה מורים במושבי העולים בבתי-הספר הבלתי-מדורגים. בשנת 1956 קיבלה את הניהול של בית-ספר "מצדה" ושנה לאחר מכן יצאה בשליחות לארגנטינה שם לימדה במדרשה למורים עבריים.⁴²⁴ אריה סימון צייד אותה במכתב המלצה שבו נאמר, כי "הגב' רות ברבש ידועה לי מתוך עבודה חינוכית משותפת במשך שש השנים האחרונות. במשך תקופה זאת נקראה למלא תפקידים שונים ואחראיים בשדה חינוכם והוראתם של ילדי עולים בנגב – כמנהלת בית-ספר גדול, כמדריכה פדגוגית וכמרכזת השתלמות המורים במחוז הדרום, וכמורה למקצועות הפדגוגיים במדרשה הזאת. בכל התפקידים האלה שימשה הגב' ברבש בהצלחה רבה, במסירות ובנאמנות, וביוזמה חושבת ויוצרת. אין ספק בידי, כי כל מוסד חינוכי בו תפעל יתברך בעבודתה". בשנת 1961 חזרה רות לארץ ועברה לתל-אביב בעקבות הצעת עבודה שקיבל בעלה. בתל-אביב המשיכה לעסוק בהוראה בבתי-ספר של החינוך המיוחד, במקביל להשתלמותה באוניברסיטה בתחום ההוראה המשקמת על פי גישת פרנקשטיין. רות פרשה לגמלאות לאחר 45 שנות הוראה.⁴²⁵

גרשון ברגסון ז"ל

גרשון ברגסון נולד בשנת 1913 למשפחה מרובת ילדים בעיירה שרפץ בפולין. מגיל ארבע למד בחדר ראשית קריאה ותפילה, ואחר כך לימודי קודש, לימודי עברית ולימודי חול: טבע וחשבון. היה פעיל בתנועת "הנוער הציוני". סיים סמינר למורים "תרבות" בוויילנה ועבד ארבע שנים כמורה במוסדות "תרבות", עד עלייתו לארץ בשנת 1947. ברגסון התיישב בקיבוץ "אושה" ומשם גויס על ידי משה קול, יו"ר עליית הנוער, למוסד החינוכי "אלוני יצחק" והיה הראשון ששימש בתפקיד המנהל הפדגוגי ומנהל בית-הספר של המוסד. לאחר מספר שנות ניהול והוראה, ביקש לעזוב וללכת לנגב, לעבור לתפקיד בכיר יותר.

בשנים 1954-1956 החל לעבוד חלקית כמפקח כולל בדרום, לצד המשך עבודתו ב"אלוני

⁴²⁴ על עבודתה של ברבש במדרשה העברית בבואנוס-אייס, ראו א' אראל ור' ברבש, "דרך מיוחדת להכשרת מורים תיכוניים בארגנטינה", החינוך, כרך לב, חוברת א (תש"ך), עמ' 11-12.
⁴²⁵ רות ברבש, תולדות חיים, ינואר 1995, נשלחו למחברת 15.09.2002.

יצחק". בשנת 1957 הגיע סופית לבאר-שבע ושימש בשנים 1957-1959 מ"מ מפקח מחוז הדרום; 1960-1970 מפקח ארצי, ובשנים 1971-1983 היה מנהל מחוז ירושלים עד לפרישתו לגמלאות. הקים את המדור לספרות ילדים במשרד החינוך ואת הרבעון "ספרות ילדים ונוער", שאותו ערך במשך יותר משלושה עשורים. כתב מאמרים רבים וספרים בתחומים שונים. על מפעל חייו החינוכי זכה באות יקיר ירושלים.⁴²⁶ נפטר בינואר 2009.

שרה ברורמן-קניוק ז"ל

שרה (1903-1988) נולדה באודסה ועלתה לארץ בשנת 1912. היא למדה בבית-הספר לבנות בנווה צדק, בגימנסיה הרצליה ובסמינר לוינסקי. כך כתב עליה בנה בספרו: "שרה פיתחה שיטה מהפכנית להוראת קריאה, לימדה כחמישים שנה, הדריכה מורים ומורות שכיבדו אותה והלכו אחריה ונשארו נאמנים לה עד יומה האחרון. [...] בשנות החמישים ירדה לנגב והקימה מערכת חינוך בוואדיות ובמדבר. שרה יסדה מערכת לימוד לילדי העולים בסומיל ליד תל-אביב בימי המלחמה, ואחרי שיצאה לפנסיה, בגיל למעלה משבעים, התנדבה לעבוד עם ילדים קשי חינוך בגליל. היא עזרה להקים מערכת חינוך על גבול הלבנון בתקופת הקטיושות, לא פחדה להסתובב שם, לסחוב ילדים מהמקלטים לבתי-הספר, ללמד במקלטים כשהיה נחוץ, להלהיב את הילדים, לדרבן מורים מפוחדים לבוא".⁴²⁷ שרה כתבה ספרי לימוד וספרי עזר, הייתה מפקחת ולימדה בסמינר לוינסקי במקביל לעבודתה במדרשה למורים בבאר-שבע..

יצחק (קליין) כדן ז"ל

יצחק עלה מהונגריה עם עליית הנוער בשנת 1949 ולמד בבית-הספר בנהלל. הוא בוגר המדרשה לחקלאות ע"ש רופין בעמק חפר, שם הוכשר כמורה לחקלאות. היה ממייסדי קיבוץ "צור מעון" בנגב. יצחק הגיע לבאר-שבע בשנת 1952 והתחיל לעבוד כמורה לחקלאות בבתי-הספר היסודיים, החילוניים והדתיים, בהתאם לחוק חינוך ממלכתי (1953) שקבע, כי "מטרת החינוך הממלכתי היא להשתית את החינוך היסודי במדינה על ערכי תרבות ישראל והישגי המדע [...] על אימון בעבודה חקלאית ובמלאכה". בשנת 1954, כאשר הוקמה המדרשה למורי כפר, הוזמן על ידי גרשון אוסטרובסקי, מזכיר המדרשה, ללמד חקלאות. במדרשה הקים גינה חקלאית עם התלמידים, במקביל לעבודתו בבתי-הספר היסודיים בעיר. בשנת 1957 הקים את החווה לחינוך חקלאי וניהל אותה עד שנת 1980. כשישים כיתות ביקרו בחווה מדי שבוע ועבדו בה במשך שלוש שעות. חלק מן הזמן הוקדש לשיעורים עיוניים שניתנו בכיתות לימוד בשטח החווה, בהתאם לתכנית הלימודים של משרד החינוך.⁴²⁸ כדן המשיך לנהל את החווה החקלאית ולהורות בה חקלאות עד פרישתו.

426 גרשון ברגסון, ריאיון, 06.08.2002; ג' ברגסון, תשעה עשורים במראה, תל-אביב 2002; מ' ברוך ו' פישביין (עורכות), בין חינוך לספרות ילדים. י"ב מאמרים מוגשים לגרשון ברגסון, קריית גת תשס"ה; א' דרומי, "אהבה בלתי מתפשרת לילדים", הארץ, 30.1.2009, עמ' 25.

427 י' קניוק, פוסט מורטם, תל-אביב 1992, עמ' 98, 114; ש' ברורמן-קניוק, "כיצד להורות קריאה לילדי עולים", אורים, כרך יג (תשרי תשט"ו), עמ' 32-34.

428 יצחק כדן, ריאיון, 29.11.2002.

פועה מנצ'ל ז"ל

פועה (1903-1991), ילידת ירושלים, סיימה לימודיה בבית-הספר היסודי ובגמנסיה העברית במחזור הראשון שאחרי מלחמת העולם הראשונה, והייתה פעילה בתנועת הצופים. בשנים 1921-1925 למדה מתמטיקה באוניברסיטה של פראג, משם עברה לברלין ולמדה בסמינר הפדגוגי. בשעות הפנאי התנדבה לפעילות עם נוער חלוצי ולטיפול בנוער פליטי אוקראינה, במוסד "אהבה", שם פגשה את מי שעתידי להיות בעלה, יוסף, ששימש גם הוא מדריך ומחנך. בשנת 1925 עלו שניהם לארץ ופועה יצאה לשנת הוראה בשפייה. בשנת 1926 החלה לעבוד בבית-הספר הריאלי בחיפה בניהולו של ד"ר בירם. היא לימדה לשון, מולדת, טבע וחשבון. בשנת 1928 יצאה לברלין להמשיך בלימודיה האקדמיים, ולמדה חינוך וביולוגיה. בשנת 1934 חזרה ארצה ופתחה עם בעלה בית-ספר עמלני בשכונת תלפיות בירושלים. בשנת 1948 עברו שניהם לקריית חיים, שם ניהל בעלה את בית-הספר ופועה ריכזה את לימודי הטבע. בשנת 1953 נפטר בעלה, ושנה לאחר מכן חל מפנה בחייה.

בסיוור פדגוגי שערכה עם תלמידיה בנגב התרשמה פועה ממערכת החינוך בעיר המתפתחת, ובשיחה עם דוד טוביהו, ראש העיר, הציעה להקים בעיר מכון ביולוגי. טוביהו הציע לה ביתניים את ניהול בית-הספר התיכון, שהוקם שנתיים קודם לכן על ידי אריה סימון, והתנהל על ידי צוות מורים. פועה נענתה לאתגר, ובספטמבר 1954, בהיותה כבר בת חמישים, ולאחר שלוש שנות הוראה, הגיעה לבאר-שבע, נטלה על עצמה את ניהול התיכון והפכה אותו לבית-ספר מקיף, הראשון מסוגו בארץ.⁴²⁹ בשנת תשל"ה קיבלה פרס חינוך על תרומתה למערכת החינוך בבאר-שבע.

פרופ' אוריאל סימון

אוריאל סימון נולד בשנת 1929 להורים שעלו מגרמניה כשנה לפני כן והתיישבו בשכונת רחביה בירושלים. אביו, ארנסט עקיבא סימון, היה ראש המחלקה לחינוך של האוניברסיטה העברית, חבר הנהלת בית המדרש העברי למורים במחצית השנייה של שנות השלושים וחבר ב"ברית שלום". אוריאל למד 12 שנים בבית-הספר "מעלה" בירושלים ולאחר שירות צבאי החל לימודיו האקדמיים בחוג למקרא באוניברסיטה העברית. בסיום התואר השני פנה להוראה. לאחר שנת הוראה בתיכון בית הכרם פנה למשרד החינוך בבקשה לשולחו למקום שבו באמת זקוקים לו: "הם הסתכלו עלי כאילו נפילתי מהירח, אבל בסוף הסכימו לשלוח אותי למעברה בבית שמש, שעדיין נקראה הרטוב". משכונת רחביה עבר אוריאל לגור בפחון בלי חשמל ובלי מים, כי "הרגשתי אז שזה ייעודי בחיים, ללמד עולים. פגשתי אצלם צימאון גדול ללמוד".⁴³⁰ בעקבות עבודתו עם העולים, התחיל לכתוב מאמרים על חינוך העולים והיה בין הראשונים שטענו שלא צריך לכפות עליהם את תרבות המערב ויש להתייחס עליהם מתוך כבוד לתרבות שלהם.⁴³¹

כעבור שנה, בשנת תשט"ו (1954), הגיע לבאר-שבע בהשפעת אריה סימון. היה זה לאחר שבמסגרת לימודיו באוניברסיטה העברית נערך סיוור פדגוגי לבית-הספר החקלאי בן שמן. אריה סימון, שלימד במקום, קיבל את פני הסטודנטים ושכנע אותם לצאת לעבוד עם עולים חדשים, כי

429 פ' מנצ'ל-בן טובים, חיים ומעש: במפעלינו החינוכיים, ירושלים-באר שבע 1981.

430 ש' איתם, "משמאלי אוריאל" - דיוקן, מקור ראשון, י"ד בניסן תשס"ב, 27.03.2002, עמ' 15-16.

431 אוריאל סימון, "בעיית אבות ובנים אצל ילדי עולים מארצות האיסלם", מגמות, כרך ח, מס' 1 (שבט תשי"ז), עמ' 41-55.

"עבודה עם עולים, זאת העבודה החלוצית!"⁴³² אישיותו המרשימה של אריה סימון השאירה עליו רושם בל-ימחה וכאשר סיים את התואר השני יצא אוריאל סימון לעבודה עם עולים במעברת הרטוב, ובשנת 1954, כאשר פתח אריה סימון את המדרשה למורים, הצטרף אוריאל לצוות המרצים ולימד תנ"ך וספרות. לאחר שנים אחדות בנגב חזר לאוניברסיטה העברית. לקראת סיום לימודי הדוקטורט במקרא, בתחילת שנות השישים, הוקמה אוניברסיטת בר-אילן, וסימון הוזמן ללמד בה, ושימש מרצה וחוקר עד פרישתו.

432 פרופ' אוריאל סימון, ריאיון, 19.08.2002.

נספח לפרק השני: המדרשה הממלכתית לחינוך בנגב

יצחק נריה - מזכיר המדרשה בשנים 1957-1960

יצחק נולד ברומניה ועלה לארץ בשנת 1945 במסגרת עליית הנוער. בשנתיים הראשונות התגורר בכפר הרא"ה בעמק חפר, שם למד ועבד בחקלאות. בהמשך עבר לקיבוץ שדה אליהו בעמק בית שאן, שם קיבל הכשרה חקלאית במסגרת הגרעין. כאשר פרצה מלחמת השחרור, שירת תקופה מסוימת בגדוד 13 בחטיבת גולני. בשנת 1950 עלה הגרעין על הקרקע כקיבוץ בכפר יעבץ, שפונה במלחמת השחרור. בשנת 1952 התפרק הקיבוץ מסיבות חברתיות, ובסוף שנה זו הגיע איציק לבאר-שבע, עבד בעבודות שונות עד שבשנת 1954 התקבל לעבודה בלשכת מחוז הדרום של משרד החינוך, כעוזרו של אריה סימון. בשנת 1957 קיבל חופשה מהמשרד ועבד במשך שלוש שנים כמזכיר המדרשה למורים שהקים אריה סימון. בשנת 1960 חזר למשרד החינוך וניהל את המחלקה לתקן מוסדות חינוך וכוח אדם בהוראה. בשנת 1976 התמנה למנהל המחלקה למשק והצטיידות מוסדות החינוך במחוז, ובספטמבר 1994 פרש לגמלאות, אך המשיך לעבוד בשלוש רשויות מקומיות כיועץ לענייני תקציבי חינוך.⁴³³

פרופ' סיני אוקו ז"ל

סיני אוקו (1905-1977) נולד בעיר גליביץ שבשלזיה העילית (גרמניה, באותם ימים). הוריו חיו בצניעות כדי לאפשר לבנם להתמסר ללימודים. בהיותו בן שתים עשרה הצטרף לתנועת הנוער הציונית "בלאו וייס" (תכלת לבן) ומאוחר יותר היה פעיל בהסתדרות הציונית. בסיימו את חוק לימודיו התיכונים הלך ללמוד בבית המדרש לרבנים בברסלאו, משם עבר לבית המדרש הגבוה למדעי היהדות בברלין וקיבל סמיכות לרבנות. מלבד לימודי היהדות, למד גם פילוסופיה, פדגוגיה ותולדות האמנות באוניברסיטאות וינה, ברסלאו וקניגסברג, שם הוכתר בשנת 1927 בתואר דוקטור על ספרו "מושג האלהים בפילוסופיה של הרמן כהן". בשנים 1928-1929 שהה בארץ ולמד באוניברסיטה העברית בירושלים. בשנים 1929-1932 שימש כרב בקהילת מנהיים. בשנים 1932-1935 שימש כרב של מחוז שמרכוז בעיר אופנבורג. עם עליית הנאצים לשלטון ריכז את מאמציו לפעילות בתנועת "החלוץ", ועלה בידיו להקים מרכז להכשרה חקלאית בסביבת אופנבורג. בינואר 1935 עלה ארצה והיה למורה ולמדריך במסגרת עליית הנוער, תחילה בגבעת ברנר, ולאחר מכן, במשך למעלה מעשר שנים, במוסד "אהבה" בקריית ביאליק. בשנת 1938, אחרי כיבוש אוסטריה על ידי

433 יצחק נריה, קורות חיים, נשלחו למחברת, 03.01.2003.

הנאצים, נשלח לווינה להעלות חמישים ילדים בני 11-14. תפקיד זה השאיר רישומו עליו והוא נהג לומר בהיזכרו בחוויה זו: "בעבודתי בווינה אני רואה את השיא, שהיה כרוך בסבל נפשי רב, בכל פעולתי בעליית הנוער". בשנת 1946 החל לשמש מורה לפדגוגיה בסמינר לינסקי ובשנת 1951 נתמנה למנהל של בית המדרש הממלכתי למורים בגבעת השלושה (הסמינר ע"ש א' שיין בפתח תקווה). באותו זמן החל גם להורות באוניברסיטה העברית בירושלים, ועם הקמת אוניברסיטת תל-אביב נתמנה לראש המחלקה לפדגוגיה וייסד את החוג למדעי החינוך. את עבודתו הפדגוגית שילב בפעילות ספרותית ענפה. הוא פירסם שני ספרים בתחום הפילוסופיה, שורה של מאמרים בתחום האנתרופולוגיה הפילוסופית, האתיקה והאסתטיקה, ובייחוד כתב על בעיות פדגוגיות ופסיכולוגיות.⁴³⁴ יחד עם ש"ה ברגמן יסד את הירחון לפילוסופיה "עיון", ובשנותיו הראשונות היה עורכו. זכה בפרס ירושלים בשנת 1968 ובפרס חינוך של עיריית תל-אביב בשנת 1971.⁴³⁵

חיים אוורבך

חיים אוורבך נולד בבסרביה בשנת 1913, עלה לארץ בהיותו בן אחת עשרה והשתקע עם משפחתו בהרצליה. מכיוון שעדיין לא שלט בעברית, התקשה חיים בלימודיו ובגיל חמש עשרה החל לעבוד בחקלאות וכשוליה של מסגר. את לימודי התיכון השלים בכוחות עצמו, ובתום מלחמת השחרור החל ללמוד מקרא והיסטוריה באוניברסיטה העברית. את דרכו בהוראה החל בקיבוץ כפר מנחם בלימוד היסטוריה, ובשנת 1957 הגיע לבאר-שבע. עבד שנה אחת במדרשה למורים כמדריך פדגוגי ומורה לידיעת העם והארץ. בשנת 1958 ייסד את בית-הספר היסודי "דגניה" ועמד בראשו עד שנת 1964. בתקופה זו גילה את יתרונותיה של הלמידה היחידנית, ובהתאם לעקרונותיה חילק את כיתותיו לארבע קבוצות על פי רמת הידע, וחילק את זמן ההוראה שלו בהתאם להתקדמות התלמידים. אוורבך הקים גם את המרכזייה הפדגוגית בעיר ושימש גם כמנהל המרכזיות הפדגוגיות באזור הנגב.⁴³⁶ הוא עזב את באר-שבע בשנת 1964 לאחר חילוקי דעות בעקבות "ניסוי באר-שבע".⁴³⁷ מאז הוא מתגורר בהרצליה ומתמסר לפיתוח שיטות לימוד חדשות בנושאי מתמטיקה. כתב את החוברות "צעד צעד" ו"מתמטיקה חדשה סביבתית מובנית". כמו כן פיתח את שיטת הבדידים, שהגיעה לארץ מאיטליה, כשהוסיף להם את הסימונים בהתאם לערך המספרי של כל בדיד. משרד החינוך הכיר בספריו והם נלמדו בבתי-הספר.⁴³⁸

434 "על 'האקדמיזציה' בהכשרת מורים", החינוך (אלול תשט"ו), עמ' 425-427; "על המורה היסודי", מגמות, כרך ו', מס' 4 (1955); "נוער מורד ומפחד", אורים, כרך יז (אדר-ניסן תש"ך), עמ' 358-363; "מורים בבית המדרש למורים", אורים, כרך יד, ו-ז (תשי"ז), עמ' 429-430; "בין פסיכולוגיה לפדגוגיה", מהלכים (תשל"ג), עמ' 11-14.

435 אריה סימון על פרופ' סיני אוקן ז"ל, בתוך: ד' נבו (עורך), המעשה החינוכי: עיון ומחקר, לזכרו של פרופ' סיני אוקן ז"ל, תל-אביב 1977, עמ' 11-13; שיינין, התהליך האקדמי, עמ' 172; ח' שלמון, "סיני אוקן – קטע מחייו", פרקים, א (תשל"ח), עמ' 196-199.

436 חיים אוורבך, ריאיון, 08.12.2002.

437 בשנת הלימודים 1960/1961 הונהגה בבאר-שבע תכנית הבחנה ולימוד לפי רמות במקצועות היסוד (עברית, חשבון ואנגלית) בכיתות הגבוהות של בית-הספר היסודי. בשאר המקצועות המשיכו ללמוד בכיתות הטרוגניות, כדי לשמור על אינטרקציה חברתית. מטרת הניסוי הייתה להגיע לניצול היכולת המלאה של כל תלמיד לפחות בשלושה מקצועות ראשיים, בהם הוא למד בקבוצות, בהתאם להתפתחותו וליכולתו. שיטה זו כונתה "ניסוי באר-שבע" והפכה לאחר מכן לשיטת ההקבצה המפורסמת, שעברה מהדרום לכל הארץ למשך שנים רבות, עד שמיצתה את עצמה. י' תומר, "מכירת אוהל במעברה לבי"ס אוטונומי: 50 שנות עשייה חינוכית בנגב", צ' אלוש (עורך), אל הנגב, באר-שבע 1998, עמ' 60; ח' אוורבך, "התקדמות התלמיד בהתאם ליכולתו", אורים, כרך יט, ד (147) (טבת תשכ"ב), עמ' 169-172; אריה סימון, "על הניסוי בבאר שבע ומטרותיו", הד החינוך, כרך לו, גיליון כג (תשכ"ג), עמ' 7-4.

438 ד' גינזבורג, "בדיד בפסגה", זמן הנגב, 27.02.2004, עמ' 28; ש' מיטלמן, "לומדים דרך הכיס", זמן הנגב, גיליון 291, 21.05.2004, עמ' 31; "אפרת, "משפט הבדידים", שיעור חופשי, גיליון 62 (סיון תשס"ד), עמ' 10-11.

שרה בץ ז"ל

שרה (1923-2010), ילידת יבנאל, הגיעה לבאר-שבע בשנת 1952. בעלה מאיר בץ (רבינוביץ) הגיע כבר בשנת 1950 והיה מהנדס ההתיישבות בנגב מטעם הסוכנות. שרה המשיכה לגור עם ילדיה בירושלים ולמדה לדוקטורט במזרחנות באוניברסיטה העברית. באחד מביקוריה בבאר-שבע התארחת בדירת שכניה, שם פגשה לראשונה את אריה סימון, המפקח על החינוך בדרום. הלה סיפר על המצב הקשה של מערכת החינוך העירונית, על העליות המסיביות שהגדילו את מספר בתי-הספר וגני הילדים, על הצורך האקוטי בקליטת גלי ההגירה, ובייחוד על המחסור החמור בכוחות הוראה למאות הכיתות החדשות שנוספו לבתי-הספר. לאחר חשבון נפש אישי החליטה שרה לוותר על לימודי הדוקטורט, התייצבה במשרדו של אריה סימון במשרד החינוך בשכונה א' ואמרה לו: "אחרי מה ששמעתי, אני מתביישת לעשות דוקטורט. אני מורה ללשון ולספרות. אני מתייצבת לעבודה!" סימון קיבל אותה מיד לעבודה כמורה בתיכון הראשון בעיר. שרה עזבה את ירושלים ועברה לבאר-שבע. במשך ארבע שנים לימדה בתיכון את המקצועות עברית, אנגלית וערבית, ובשל מחסור במורים להתעמלות – גם התעמלות, וניהלה אותו יחד עם המורה חיים נוי. בשנת 1957 פנה אליה אריה סימון וביקש שתלמד ספרות ולשון עברית גם במדרשה למורים. שרה הסכימה, ולימדה שם במשך שנתיים.⁴³⁹

שרה זכתה להערצתם של תלמידיה ולהערכה רבה. שיעוריה החווייתיים, אישיותה החמה והלבבית, ודרכי עבודתה, שעודדו לחשיבה וליצירתיות, זכורים לתלמידיה עד היום. בשנים 1966-1968 ניהלה שרה את המדרשה למורים-עולים, במקביל לעבודתה כמנהלת האולפן לעברית. בשנת 2003, בהיותה בת שמונים, נסעה לארצות הברית ופתחה אולפנים לעברית בקהילות יהודיות קטנות, ואף לימדה בהם סמסטר בהתנדבות.

זמרה גיל

זמרה נולדה בכפר מעש וגדלה בנתניה. בשנת 1956 סיימה את סמינר בית הכרם והאוניברסיטה העברית, התגייסה לצבא והופנתה למושב "הודיה" ליד אשקלון, לשמש כמורה-חיילת בכיתה ב'. כאשר פרצה מלחמת סיני והמנהל גויס, החליפה את מקומו בניהול בית-הספר בן שש הכיתות. העבודה הקשה במושב ובעיות משמעת קשות הביאוה למחשבה, כי "איני מתאימה להיות מורה, אך בזכות אריה סימון, שהיה מנהל מחוז הדרום, והמפקח הישיר שלי מר גרשון ברגסון, שלא נתנו לי לעזוב – נשארתי בהוראה". באמצע שנת הלימודים הועברה זמרה לבאר-שבע להורות בבית-ספר "אחוה". ביטחונה חזר אליה, ואחרי חופשת הפסח, נתבקשה, כמורה-חיילת, להורות עברית במדרשה למורים.

בשנת עבודתה השנייה המשיכה זמרה ללמד במדרשה במקביל לעבודתה בבית-הספר "אחוה". שש שנים לימדה בבית-הספר היסודי, לאחריו, בשנת 1964, חזרה ללמד במשך שש שנים נוספות, במדרשה למורים. היא לימדה ספרות במכנינות הפדגוגיות י"א-י"ב ושימשה מדריכה פדגוגית בכיתת העולים.

לאחר שש שנים במדרשה, ביקשה זמרה לחזור לבית-הספר היסודי. בקשתה נענתה והיא שובצה

439 שרה בץ, ריאיון, 28.12.2001; "שרה בץ איננה", שבע, גיליון 1987, 15.4.2010, עמ' 24; "שרה בץ הלכה לעולמה", זמן הנגב, גיליון 599, 16.4.2010, עמ' 24; א' דרומי, "כספית רותחת", הארץ, 16.4.2010, עמ' 27.

לעבודה בכיתה ד' בבית-ספר "בארי". כעבור שנה פרש המנהל יוסף לוי, וזמרה קיבלה את הניהול על בית-הספר. לאחר שש שנות ניהול יצאה לשבתון וקיבלה על עצמה את עריכת עלון "הדים" – יוזמות פדגוגיות במחוז הדרום, יחד עם לאה צביאלי. במהלך אותה שנה הצטרפה לבעלה בשליחות לאיראן. במשך שנה הייתה ראש לשכת השגריר אורי לובראני, וכאשר התפתחה משרת מנהל בית-הספר הישראלי בטהראן, ניהלה אותו במשך שנתיים.

בשנת 1977, עם שובה ארצה, ריכזה זמרה את פרויקט "שילוב מחשב בהוראה", עם ד"ר בני חן, בשני בתי-ספר בבאר-שבע, זו הייתה ממש ראשית הדרך בהוראה באמצעות מחשב. לאחר חמש שנים בתפקיד זה, קיבלה על עצמה את ניהול בית-הספר היסודי "עומרים" בעומר, ואחר כך הקימה ביישוב את בית-הספר "דפנה", וניהלה אותו במשך שלוש שנים. בשנת 1988 פרשה לגמלאות, לאחר שלושים שנות עבודה במערכת החינוך. אך בכך לא תם הפרק הפדגוגי. זמרה המשיכה לעבוד במחצית המשרה בתפקידים שונים: הדרכה בשילוב מחשב בהוראה, ריכוז בתי-ספר מדגימים למיחשוב עם ד"ר אלעד פלד, ניהול ושיווק חומרי הוראה ממוחשבים במרכז למחקר ופיתוח של "אורט", ולבסוף, עבדה במכון ויצמן, במל"מ – המרכז לחינוך מדעי טכנולוגי, בנושא ספרי לימוד במקצועות המדעים, היוצאים לאור על ידי המל"מים של האוניברסיטאות. ב-1 בינואר 2003, יצאה זמרה לפנסיה "אמיתית", אחרי שנשאה שנים בתפקידים מגוונים במערכת החינוך.⁴⁴⁰

הרב ד"ר משה ונטורה

רכש את השכלתו האקדמית בסורבון. היה רבה הראשי של אלכסנדריה ורבה של העיר באר-שבע. כתב ספר לימוד בפילוסופיה יהודית "קיצור משנה תורה להרמב"ם במסגרת מקורות מקראיים, אגדות חז"ל ושאלות הדרכה".⁴⁴¹ מטרת הספר, כפי שמציין הרב בהקדמה: "לתת לקורא תמונה מקיפה וברורה ממסורת היהדות, מבחינת השקפת עולם ואורח חיים". הספר מכיל ארבעה חלקים: אורח חיים, חגים וזמנים, המשפחה והחברה, הארץ ובית הבחירה. שני החלקים הראשונים נועדו במיוחד לנוער המתחנך למצוות בבית-הספר היסודי, ושני החלקים האחרונים – למתקדמים. הרב הביע את תקוותו, "שגם אבות התלמידים ימצאו עניין בספר ויקבעו לו עתים בבית ובבית הכנסת, ושהתעניינות משותפת זאת, ברקע המסורת, תביא לידי השבת לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם".

יוסף ירון ז"ל

יוסף נולד בקיץ 1927 בברטיסלבה, בירת סלובקיה, למשפחה פעילה בתנועה הציונית. עד כיתה ה' למד בבית-הספר היהודי בעיר, ומכיתה ו' נאלץ ללמוד בבית-ספר ממשלתי סלובקי. בשנת 1939, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, הרגישו הוריו, כי עליהם להציל לפחות את ילדיהם מן השואה המקדירה את שמי העתיד. יוסף הגיע לארץ באביב 1940 באמצעות עליית הילדים והנוער, והובא לכפר הנוער בן שמן. חמש שנות התחנכות מאושרות עברו עליו בן שמן, אף על פי שלא היה לו בארץ קרוב ומודע. המורה והמדריך שלו היה אריה סימון.

בשנת 1945 התגייס יוסף עם חבריו לפלמ"ח, והקבוצה שלו שובצה ל"גבע" שבעמק יזרעאל. אחרי שנתיים של עבודה, אימונים ופעילות ביטחונית, הוטל עליהם לייסד יישוב חדש בגליל, בין

440 זמרה גיל, ריאיון, 08.12.2002; קורות חיים נשלחו למחברת, 27.01.2003.

441 מ' ונטורה, קיצור משנה תורה להרמב"ם במסגרת מקורות מקראיים, אגדות חז"ל ושאלות הדרכה, תרבות וחינוך-הוצאת ספרים בשיתוף עם המחלקה לסיפוק צרכי דת בוועד הפועל של ההסתדרות, תל-אביב 1967.

הכינרת לבין ראש פינה. שם היישוב בשנותיו הראשונות היה "קבוצת החושלים", אחר כך השם שונה ל"עמיעד". בשנים הראשונים עסקו החברים בסיקול ובעיזוק האדמה הסלעית ובנטיעת יערות אורן, ובהנחת היסוד למשק חקלאי פורח.

אחרי מלחמת השחרור, בשנת 1949, נשלח יוסף על ידי המשק ללימודי הוראה והדרכה בסמינר עליית הנוער בבית הכרם בירושלים. עם תום הלימודים חזר למשק ועזר בקליטת חברת הנוער הראשונה של ילדים עולים שהגיעו מעירק. יוסף שימש כמורה וכמדריך לילדים אלה. במרוצת השנים קלט המשק גם אולפני עבודה של עולים חדשים, שבהם שימש יוסף כמורה, בעיקר להקניית הלשון העברית.

בשנת 1958 עזב את המשק עם משפחתו והגיע לבאר-שבע. אריה סימון סייע בידי להיקלט בהוראה. ואכן, בשנים הראשונות בבאר-שבע שימש יוסף כמורה וכמנהל בבתי-הספר "בארי" ואחר כך "ניצנים". באותן שנים לימד לשון עברית גם במדרשה למורים.

בשנת 1962 נתמנה יוסף כמפקח על בתי-הספר במחוז הדרום. משרד החינוך אפשר לו לימודים באוניברסיטה העברית והוא סיים שני תארים בחינוך ובלשון עברית. עם הגיעו לגיל שישים, פרש יוסף מן העבודה במשרד החינוך כמפקח מחוז הדרום, אך לא נטש את ההוראה. במשך שלוש שנים שימש כמחנך וכמורה בכיתות מסמ"ם בבית-הספר התיכון מקיף ד'. בשנת 1989 עבר לירושלים ועבד באקדמיה ללשון העברית, בהכנת המילון ההיסטורי של הלשון העברית. בשנותיו האחרונות בילה יוסף את עיתותיו בלימוד עצמי באולם הקריאה של מדעי היהדות בבית-הספרים של האוניברסיטה העברית.⁴⁴²

יוסף לוי ז"ל

יוסף (1910-1988) נולד לאב תימני ולאם מסקופיה שביגוסלביה. היה בוגר סמינר הקיבוצים וחבר קיבוץ "נען", מתוך תפיסת עולם, כי "המטרה היא חיי קבוצה, ולאחר מכן, ללכת למקום אחר, להתיישבות של קבע".⁴⁴³ בשנת 1932 נשלח לדמשק לארגן את עליית יהודי אירופה. בסוף שנת 1955 הגיע לבאר-שבע, כי "זה היה מקום ראשוני, בתחילתו, היו בו מעט אנשים ואני רציתי להיות בין הבונים ובין המתחילים".⁴⁴⁴ עם בואו, הוטל עליו לנהל את בית-ספר "בארי" ושנה לאחר מכן את בית-הספר במעברת חצרים. בשנת 1957 החל ללמד במדרשה למורים וכאשר עברה המדרשה למעון הקבע בשכונה ג', שימש לוי כמנהלה בשנת הלימודים תש"ך. בתום השנה חזר לשנה נוספת לנהל את בית-ספר "בארי" ולאחריה פרש לגמלאות. יוסף לוי הוא חתן פרס חינוך ויקיר העיר באר-שבע.

ד"ר גדעון פרוידנברג ז"ל

פרוידנברג נולד בגרמניה, שם רכש את השכלתו הגבוהה, במקביל לעבודתו בבית מסחר גדול. במשך הזמן הפך למרצה בבית-ספר גבוה לפועלים בברלין. בשנת 1936 עלה עם משפחתו לארץ והצטרף למושב נהלל כעובד אדמה. עם בוא העלייה הגדולה, בשנת 1949, נקרא על ידי זלמן שז"ר, שר החינוך, לארגן ולנהל בית מדרש למורי עם בירושלים. פרוידנברג ניהל במשך חמש שנים

442 יוסף ירון, ריאיון, 25.04.2002; קורות חיים נשלחו למחברת, 27.12.2002.

443 ד' רובין, "לזכרו של יוסף לוי", שבע, גיליון 418, 12.10.1979; ארכיון טוביהו, קופסה 0742, תיק 39.

444 יוסף לוי, ריאיון (מראיינת: הילה טל), 23.05.1976, ארכיון טוביהו (קלטת מס' 43-44).

את הקורסים למורי עם, ועמד בראש ה"מרכז להשכלה לעם" באוניברסיטה העברית.⁴⁴⁵ במסגרת תפקידיו אלה הוא עבר עם תלמידיו ממעברה למעברה והנחיל את הלשון העברית להמוני העולים. בשנת 1955, בשליחות משרד החינוך, יסד בנהלל מדרשה למורי כפר מהצפון. המדרשה הכשירה מורים מבין העולים החדשים. הוא ניהל אותה במשך שנה לאחר שהושאל מהאוניברסיטה העברית. בתום השנה, עם סיום המחזור הראשון, פרש פרוידנברג מתפקידו, ויעקב אורי, שהיה היוזם והרוח-החיה בהקמת המדרשה בנהלל, קיבל לידי בפועל את הנהלתה.⁴⁴⁶ פרוידנברג נשאר בנהלל כעובד אדמה, נשאר נאמן לתרבות והיה חבר ועדת התרבות של המושב. ניהל חוגים לאמנות, לפילוסופיה ולפיזיקה, ותרגם לעברית מילים של אופרות שהושמעו למאזינים מתקליטים.

מרים צבי-רן ז"ל

מרים פליטת שואה מסלובניה, עלתה ארצה בשנת 1946 כמעפילה בספינה ע"ש דב הוז. בשנת 1950 כבר הייתה מורה מוסמכת ובעלת תעודת הוראה לאחר שסיימה את לימודיה בסמינר ע"ש אליעזר שיין בגבעת השלושה. לבאר-שבע הגיעה בשנת 1951 והצטרפה לאחותה שגרה ב"עומר". היא התחילה ללמד בבית-ספר "מצדה" כמחנכת בכיתות הגבוהות וכמורה לטבע, ואחרי הצהריים ניהלה חוג לטבע. בשנת 1957 פנה אליה אריה סימון וביקשה ללמד טבע גם במדרשה למורים. היא נענתה וזוכרת לטובה את השנים שבהן עבדה עם תלמידי המדרשה, ש"היו בעלי מוטיבציה גבוהה ואנשים בעלי מטען תרבותי עשיר מהבית". היא הרבתה לצאת עם התלמידים לשדה, כי לדבריה "השדה עצמו היה ספר הלימוד. השדה היה ממש ליד הגדר של המדרשה. היו שנים גשומות, והייתה צמחייה נהדרת. וכך לימדתי אותם אהבת הצומח ואהבת הארץ. אהבתי ללמד והודיתי לאלוהים שעשינו את זה בארץ. שאנחנו מלמדים את הטבע של הארץ ולא טבע של הארץ בה נולדתי".⁴⁴⁷ מרים נפטרה ביוני 2005.

יהודית פורת

ילידת תל-אביב. ילדותה עברה עליה בבאר טוביה, ונעוריה – ברמת השרון. לבאר-שבע הגיעה בשנת 1952 עם בעלה ובנה בן השלוש. שני אקדמאים צברים – הוא בוגר הטכניון והיא בוגרת סמינר בירם למורים בחיפה, תופעה יוצאת דופן בעיר, שהייתה משופעת בעולים חדשים. את עבודתה בהוראה החלה בבית-ספר "מצדה", בניהולו של מאיר שילדר, לצד צוות מעולה של מורים חדורי ערכים. בבית-ספר זה עבדה שש שנים, אחר כך עברה ללמד במשך שנה בבית-הספר "בארי". בשנת 1957 פנה אליה אריה סימון וביקש שתבוא לעבוד במדרשה למורים, שהייתה תחת ניהולו. יהודית עבדה שבע שנים כמדריכה פדגוגית וכמורה למתודיקה, במקביל לעבודתה בבית-הספר היסודי. בשנים 1961–1962 למדה בקורס הראשון לייעוץ חינוכי באוניברסיטת תל-אביב וחזרה לבית-ספר "מצדה" כמורה יועצת.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ האוניברסיטה העברית הקימה "מרכז להשכלה לעם" שמטרתו לאפשר למבוגרים להשלים השכלתם התיכונית. בשנת 1956 הקימה האוניברסיטה העברית בשיתוף המרכז לתרבות ולחינוך של ההסתדרות מרכז אזורי להשכלה למבוגרים בבאר-שבע. ה' בר-אומר, "האוניברסיטה באה לנגב", אומר, 06.01.1956; ה' בר-אומר, "האוניברסיטה באה לנגב: אפשרות להשתלמות רצינית בעשרה מקצועות", אומר, 10.01.1956.

⁴⁴⁶ קורן, קיבוץ-הגלילות, עמ' 270–271.

⁴⁴⁷ מרים צבי-רן, ריאיון, 06.09.2002.

⁴⁴⁸ יהודית פורת, ריאיון, 29.09.2002.

ישעיהו רוזנבלום

ישעיהו נולד בשנת 1924 בעיירה קטנה במזרח הונגריה, סמוך לגבול עם צ'כוסלובקיה. בגיל שבע עבר עם משפחתו לבודפשט, שם סיים לימודיו והצטרף לגרעין תנועת הנוער הציוני. הקשר שלו עם ילדים ונוער החל בתקופת השואה, עת היה פעיל במחתרת ופתח בית ילדים באוקטובר 1944. בדצמבר 1945 יצא מהונגריה כמדריך ראשי מלווה בתשעים ילדים ובכמה מדריכים, בדרכם לארץ ישראל. הדרך ארכה כשנתיים, במהלכה שהו חודש באוסטריה, שנה בגרמניה, שבועיים במילנו, ארבעה חודשים בכפר נְמִי ליד רומא ומשם הפליגו לארץ באנייה "מולדת". לאחר כמה ימי טלטול על גלי הים, התגלתה האנייה על ידי האנגלים והנוסעים נאבקו נגד החיילים האנגלים, אך לשווא. האנייה נתפסה על ידי שלוש אניות קרב אנגליות והנוסעים הובלו כשבויים לקפריסין, שם שהו זמן ממושך. באוקטובר 1947 השתחרר ישעיהו ובדצמבר באותה שנה השתחררו חניכיו. ישעיהו הצטרף לקיבוץ "מבקיעים" (היום, מושב שיתופי ליד יד מרדכי), שם חי חמש שנים. בשנת 1951 עזב יחד עם אשתו את הקיבוץ ושניהם עברו ללמוד בסמינר למורים בפרדסיה. כאשר סיים את לימודיו, בשנת 1952, הציע לו הפיקוח של זרם העובדים ליטול על עצמו את ניהול בית-הספר בקריית מלאכי, שלימים נקרא "האחים". ישעיהו הסכים, כי "הרגשתי שזו משימה בלתי רגילה". הוא גר בקריית מלאכי, לימד וניהל את בית-הספר במשך שבע שנים וחצי ואף אשתו לימדה בבית-ספר זה. במקביל, סיים באבו-כביר קורס דו שנתי להוראת מדעי הטבע אצל טובי המורים, שיסדו לאחר מכן את המחלקות לביולוגיה, לבוטניקה ולזואולוגיה באוניברסיטת תל-אביב.

אריה סימון, מנהל מחוז הדרום, הגיע לביקור בבית-הספר והתרשם מהארגון, מעבודת הצוות ומדרכי הלמידה האינדיבידואליות והקבוצתיות שהנהיג ישעיהו, והזמינו להרצות לפני מורות צה"ל טרם כניסתן לעבודת ההוראה. הרצאותיו בקורס זכו להצלחה רבה, והוא הוזמן על ידי סימון ללמד במדרשה למורים בבאר-שבע. כך, במקביל לניהול בית-הספר, נסע ישעיהו פעם בשבוע אחרי הצהריים ללמד את פרחי ההוראה בבאר-שבע. ישעיהו זוכר עד היום את "האווירה הנהדרת בכיתה", אך גם את תנאי העבודה הקשים: יום לפני נסיעתו למדרשה, נהג לצאת לשדה ולאסוף פרחים וצמחים, חרקים וזוחלים ולהביאם לתלמידים. הוא לימדם לעבוד בקבוצות, והדריכם גם בעזרת מיקרוסקופים (שקיבל מהמפקח ד"ר אלכסנדר ברש) כיצד להתבונן ולבחון את חלקי הצמח והחרקים, וכדבריו: "זו הייתה חוויה בלתי רגילה בשבילם לראות תאים ורקמות. התלמידים היו מלאי התלהבות, צמאים לדעת, שאלו שאלות, התעניינותם הייתה עצומה, וזה נתן לי הנאה בלתי רגילה שאני עובד עם אנשים שיש להם עניין במדעי הטבע".⁴⁴⁹

לאחר שבע שנים וחצי עזב הזוג רוזנבלום את קריית מלאכי ועבר למרכז. ישעיהו מילא תפקידים רבים במערכת החינוך, ביניהם לימד שלוש שנים ברמת גן, שנתיים היה מ"מ מנהל בית-ספר ברמת גן ועשר שנים מנהל בית-ספר "הגבעה" ברמת גן. במקביל סיים תואר ראשון בחינוך ובגיאוגרפיה באוניברסיטת בר-אילן. הדרך מורים בלתי-מוסמכים בבית-הספר ע"ש מקס נורדאו, פיקח על בתי התלמיד ובתי הנוער ברמת גן, ניהל את הקייטנות הציבוריות בפארק הלאומי של רמת גן, שמנו 2000-3000 תלמידים בכל קיץ, היה חבר בצוות שהכין תכניות לימודים בביולוגיה ושותף לכתיבת ספר לימודים, ריכז את הצוות לכתיבת תכניות לימודים במדעי הביולוגיה לטעוני טיפוח, ובמשך תשע שנים סגן מנהל האגף לתכניות לימודים במשרד החינוך בירושלים. בשנת 1983

פרש לגמלאות, לאחר שלושים וחמש שנות פעילות במערכת החינוך. אז פנו אליו מהחוג לחינוך באוניברסיטת תל-אביב, והוא נענה לבקשה להצטרף לצוות המחקר, אתו עסק במשך אחת עשרה שנים בכתיבת ספרים ובדיקתם בכיתות ניסוי, ובכתיבת חוברות עבודה עבור תלמידים ומורים בבתי-ספר יסודיים.

אלישבע ריגר ז"ל

אלישבע (1904-1996) ילידת יפו, היא בוגרת גימנסיה הרצליה וסמינר לוינסקי. עבדה כמורה בשני בתי-ספר: בית-ספר רגיל "נס ציונה" ברח' רנ"ק בתל-אביב, ובית-ספר לחינוך מיוחד "נצח ישראל". עבדה ארבעים וחמש שנה בהוראה, אך גם לאחר פרישתה המשיכה ללמד ילדים מתקשים במיוחד ולהדריך מורות בחינוך המיוחד.⁴⁵⁰ תלמידיה במדרשה למורים זוכרים אותה כמורה בעלת מוטיבציה בלתי רגילה. היא לימדה יום בשבוע, אך הגיעה מתל-אביב כבר ערב קודם, כדי להדריך את התלמידים בכתיבת מערכי השיעור ליום המחרת. נשארה ללינת לילה בפנימייה בחדר שהוקצה למורים שהגיעו מחוץ לבאר-שבע, ולמחרת יצאה עם התלמידים לכיתות ההתנסות ולימדה פדגוגיה.

נספח לפרק השלישי:

ממדרשה חד שנתית למדרשה דו שנתית

נסים אלשיך

נסים נולד בשנת 1926 בבולגריה. עלה לארץ בשנת 1949, נשוי ובעל השכלה מוזיקלית מהאקדמיה למוזיקה בסופיה, והתיישב ביפו. בשנים 1950-1955 שירת כנגן כינור, ויולה וקורן יער בתזמורת צה"ל. בתום חמש שנות שירות השתחרר מהצבא וביקש לחזור למקצועו ולשמש כמורה למוזיקה בבתי-ספר. לשם מימוש התכנית, חויב ללמוד במדרשה למורים למוזיקה. כיוון שהיה בוגר האקדמיה למוזיקה קוצרה תקופת לימודיו משלוש שנים לשנתיים (1955-1957). בתקופת הלימודים ובהמשכם, לימד מוזיקה בשלושה בתי-ספר לחינוך מיוחד בתל-אביב, ובבית-ספר יסודי רגיל ביפו. לדבריו: "אלה היו השנים היפות ביותר בהוראה כמורה מתחיל. הצלחתי להקנות לילדים מוזיקה, משמעת מוזיקלית, התייחסות לכלי נגינה והאזנה". נסים ראה את העבודה המוזיקלית כדרך לחנך ילדים ולהקנות להם ערכים אנושיים ומיומנויות חברתיות: התנהגות נאותה, משמעת, התייחסות לחבר, האזנה טובה, קודם לחבר, אחר כך ליצירה מוזיקלית, פתיחות והבנה. כך הסביר: "הוראת המוזיקה הייתה בשבילי קודם חינוכית ואחרי כן אסתטית-אמנותית. ההאזנה לימדה את התלמידים לתת כבוד ליצירה, לכבד האחד את השני. הקפדתי להסביר להם מהם יחסי אנוש. ומכאן – לימדתי אותם להקפיד גם על אסתטיקה בלבוש". בכל בתי-הספר שבהם עבד, ארגן מקהלות של תלמידים, שילב את המוזיקה בחיי היום-יום, בחגים, במועדים ובימי זיכרון, הקים תערוכות ופינת מוזיקה. לימד פיתוח קול, דיקציה, כיצד לשיר נכון, אך קודם לכול לימד את השלבים להבנת השיר: קריאה, ניתוח, גילוי האווירה, התוכן, ורק אחרי כן לשיר נכון.

בשנת 1958 הגיע נסים לבאר-שבע והתקבל בסבר פנים יפות על ידי המפקח אברהם צלמון, אשר פתח לפניו את כל האפשרויות לייסד ולפתח חינוך מוזיקלי בעיר. נסים שובץ תחילה בשלושה בתי-ספר יסודיים, והחל ללמד מוזיקה, במקביל לפתיחת חוגים לכלי נשיפה. אט אט שיפרה המוזיקה את דמותם של בתי-הספר והקרינה אווירה של רוגע על התלמידים. תלמידים בעייתיים רבים, שלמדו לנגן, שינו את התנהגותם בעקבות התערבותו של נסים. הוא התעניין בלימודיהם, עודד אותם להתמיד בלימודם, כדי שיישאר להם זמן פנוי גם לנגינה. הוא הלך לביקורי בית כדי לקרב את ההורים למוזיקה, הזמין אותם לקונצרטים ועודד אותם ליטול חלק בפעילות המוזיקלית של ילדיהם.

עד מהרה השמועה עשתה לה כנפיים, ופועה מנצ'ל, מנהלת התיכון, פנתה אליו והוא החל להורות גם בתיכון. שם ארגן חדר מוזיקה, שהכיל פסנתר, פטיפון ומערכת האזנה. הקים מקהלה ותזמורת של כלי נשיפה, כלי מתכת וכלי הקשה. גם אריה סימון שמע על פעילותו המוזיקלית הענפה, והזמין

אותו ללמד במדרשה למורים. אף שהעומס היה רב (משרה וחצי...), נעתר נסים והחל להורות גם במדרשה. לדבריו: "אם אני כבר עושה – למה לא לסגור מעגל? להכין את המורים והגננות להוראת המוזיקה, שלא יקלקלו את האהבה למוזיקה אצל התלמיד. שילמדו לשיר בצורה נכונה ואחרי כן ילמדו את תלמידיהם. וכך סגרתי מעגל, לימדתי מכיתה א' ועד המדרשה". מלבד הוראת המוזיקה, לימד במדרשה חלילית כמקצוע חובה לגננות, כדי שתוכלנה להיכנס לגן וללמד בצורה נכונה, לעורר רגש אצל הילד, להקנות מוזיקה בצורה אהודה וללוות עצמן בנגינה. בהמשך כתב נסים תכנית לימודים להכשרת מורים למוזיקה. התכנית שהתקבלה היוותה יסוד להקמת המסלול למוזיקה בסמינר, והוא לימד מקצועות מוזיקליים כהרמוניה, תורת המוזיקה והאזנה.

בשנת 1971 היה נסים בין המייסדים של הקונסרבטוריון העירוני וייסד את כיתת הכינור, פיתח כיתת כלי נשיפה, ארגן את הספרייה המוזיקלית והקים תזמורת כלי קשת. בשנה זו, כאשר הגיעה עלייה גדולה מרוסיה, איתר נסים נגנים במרכזי הקליטה והקים תזמורת עירונית. כמו כן הקים קונסרבטוריונים בנתיבות, באופקים, בירושם ובערד, דאג לאיישם במורים וליווה אותם בהתפתחותם. כיום ממשיך נסים בעבודתו הציבורית בהתנדבות, הוא מנצח על התזמורת הסימפונית שייסד, תזמורת כלי נשיפה – הסימפונית הראשונה של חובבים בוגרים.⁴⁵¹ ניתן לומר, כי נסים היה חלוץ אמיתי, שייסד ופיתח את החינוך המוזיקלי של הנוער ושל האוכלוסייה הבוגרת בבאר-שבע ובנגב. פעילותו המוזיקלית המרשימה הייתה לו למפעל חיים, שמטרתו להקנות תרבות מוזיקלית וחינוך מוזיקלי לכל אדם.

צבי ברונר ז"ל

צבי נולד בשנת 1932 בקרשניק שבפולין. באפריל 1946 עלה ארצה במסגרת עליית הנוער, לאחר ששרד את השואה יחידי מכל משפחתו הענפה, התיישב בקיבוץ גן שמואל. מראשית 1948 השתתף במלחמת העצמאות בחזית הדרום ובסוף 1949 היה בין מקימי קיבוץ ניר יצחק בנגב. בשנת 1952 עזב את הקיבוץ והשתכן בבאר-שבע, ובשנת הלימודים תשי"ג (ספטמבר 1953) החל לעבוד כמורה לחינוך גופני – הראשון בעיר (עדיין מורה לא מוסמך). ברונר עבד בבתי-ספר יסודיים ובהמשך בתיכון מקיף א'. לקראת שנת הלימודים תש"ך (1959/1960) פנה אליו יוסף לוי, מנהל המדרשה למורים אותה עת, והזמין להקנות את יסודות החינוך הגופני לחניכי המדרשה. באותה תקופה לא היו עדיין מורים מקצועיים שהקנו מקצוע זה, לכן הייתה חשיבות רבה בהכנת פרחי ההוראה גם בתחום החינוך הגופני (נהגו להגדיר אז את המקצוע "התעמלות"). הקשיים היו רבים: מספר שעות מועט הוקצה ללימוד המקצוע (2 ש"ש). לא היו אמצעים (במחסן נמצאו כמה כדורים וחבלים), לא היה אולם ספורט (מול הכניסה לסמינר היה משטח מרוצף, שם התעמלו), והתלמידים היו ברובם עולים חדשים ומקצתם מבוגרים, שלא עסקו בצעירותם בספורט. על ברונר היה להתמודד עם המשימה בכל החזיתות ולהקנות להם את המקצוע. המטרה הראשונית הייתה להקנות להם תרגילי התעמלות בסיסיים, משחקי תנועה, מונחי יסוד במקצוע ויכולות בהדרכת התרגילים ומשחקי התנועה לתלמידים בכיתות הנמוכות (א'-ד'). בתחילה הגיעו הסמינריסטים לשיעורים ללא תלבושת מתאימה, אך אט אט רכשו נעלי התעמלות ומכנסיים קצרים, והשיעורים קיבלו אופי ספורטיבי יותר. לקראת סוף שנת הלימודים הצליחו רוב הסמינריסטים לעמוד מול קבוצת

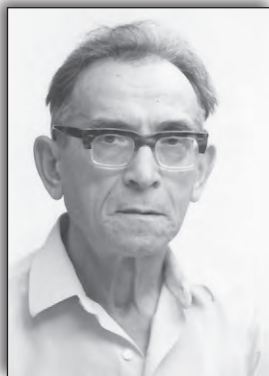
451 נסים אלשיך, ריאיון, 20.02.2003; א' אליעז, "ביקור התזמורת", שבע, גיליון 1887, 3.4.2008, עמ' 63-66.

תלמידים, שהגיעו מבית-הספר הסמוך לצורך התרגול, ולהורות את התרגילים והמשחקים שהוקנו להם. ברונר היה מלא סיפוק וחש כי תרם להכשרת דור של מורים שמערכת החינוך הייתה זקוקה להם עד מאוד.

בשנת הלימודים 1956/1955 השלים את לימודיו במדרשה ע"ש וינגייט, ששכנה במחנה יונה בתל-אביב. משנת 1964 שימש כרכז רשות הספורט בנגב, ובהמשך כמנהל רשות הספורט במחוז הדרום וכמפקח על החינוך הגופני. בשנת 1996 פרש לגמלאות לאחר פעילות של ארבעים וארבע שנים במערכת החינוך והספורט במחוז הדרום.⁴⁵² נפטר בספטמבר 2009.

מרדכי (טייטעלבוים) דקל ז"ל

מרדכי (1908-1982) נולד בקאזאנוב בפולין. בוגר הגימנסיה בלודז', בוגר האוניברסיטה ובוגר בית המדרש לרבנים "חכמת ישראל" בברסלאו שבגרמניה, שבנוסף למטרתו להכשיר רבנים ומורים, נקבעה בו תכנית לימודים מודרנית להקניית השכלה יהודית גבוהה בדרך אקדמית מדעית. מרדכי שקד על לימודי הקודש והחול כאחד, למד שפות שמיות ובעיקר עמל על ידיעת הלשון העברית. הוא הכשיר עצמו להיות מורה לתרבות ישראל וללשון העברית בארץ ישראל. בבית המדרש לרבנים הוסמך ל"רב ומורה". אחרי שנות פעילות בתנועת הנוער החלוצית בברסלאו עלה ארצה, בשנת 1933, והצטרף לקיבוץ "אפיקים". כמורה עשה רבות להנחלת הלשון העברית ולהכרת ספרותה. לימד בבית-הספר ב"נהריים", בבית-הספר לשוטרים בשפרעם (בשנת 1955), במדרשה למורים בבאר-שבע, בסמינר לוינסקי ובמדרשה לחינוך המשותף בבית ברל. היה ממייסדי בית המדרש למורים ולגננות ב"אזהלו", בשנת 1964, והורה בו לשון ומקרא במשך חמש עשרה שנים. העמיד דורות של תלמידים, שהיו למורים בכל רחבי הארץ. כל ימיו בקיבוץ היה ה"סמכות" בענייני הלשון העברית. כאשר הוצע לו לצאת לשליחות למחנות ההעפלה בקפריסין לא נרתע, חרף מצבו הגופני, ויצא למשימה. היה ממקימי בית-הספר לילדי המעפילים ופעל שנים רבות להנחלת הלשון במחנות.⁴⁵³ בשנת 1959 הגיע מרדכי לבאר-שבע בעקבות פנייתו של אריה סימון למזכירות משק

מרדכי דקל

⁴⁵² צבי ברונר, ריאיון, 10.03.2004; קורות חיים, נשלחו למחברת, 03.06.2004.

⁴⁵³ ארכיון קיבוץ אפיקים, באדיבות הארכיונאי צבי אשכנזי.

"אפיקים", בבקשה לשחררו מתפקידו בקיבוץ ולאפשר לו להורות במדרשה. סימון הפקיד בידיו של דקל את ריכוז הוראת המקצועות העבריים בכיתה למורים-עולים וביקשו לשמש כמחנכה.⁴⁵⁴ מרדכי עבד שנתיים במדרשה, ובשנה השנייה אף נמנה עם הצוות המנהל, יחד עם המורות ברוריה נאוי ויהודית פורת. בהיותו עירי, הקדיש עצמו להוראה, היה מורה מסור מאין כמותו, לימד שיעורי עזר, בשבתות הקדיש זמן לתלמידיו לשיחות בענייני שבת, חג ומועד ועניינים אקטואליים. נתינתו הייתה ללא גבול.

יהושע זמרה

יהושע יליד ירושלים, בוגר סמינר בית הכרם. בשנת 1959 הגיע לנגב לבקשתם של פועה מנצ'ל, מנהלת בית-הספר התיכון, ודוד טוביהו ראש העיר. ראשית פעולתו הייתה הקמת מכון פדגוגי למדעי הטבע, ליד בית העם, שבו לימד את תלמידי המדרשה למורים, ולאחר מכן גם את תלמידי המדרשה לחינוך גופני, ושם גם העביר השתלמויות במדעי הטבע למורים בפועל. במכון הקים יהושע מוזיאון ביולוגי, שהכיל פוחלצים, סרטים ועזרי הוראה שונים, באמצעותם לימד והמחיש את שיעוריו להכרת הטבע, בוטניקה, זואולוגיה וגוף האדם. בשנות השבעים הקים יהושע בחצר המכון גן מיוחד לעיוורים, שבו לימד מדעי הטבע בסיועם של תלמידי תיכון מקיף א'. כיתה של תיכוניםטים, במסגרת פרויקט "מחויבות אישית", סייעו לעיוורים להגיע למכון הביולוגי, וביחד עם סטודנטים מפרויקט פר"ח לימד יהושע את העיוורים מדעי טבע: פיזיקה, כימיה, בוטניקה וזואולוגיה, ואף הביא למענם מורה למלאכה, אשר לימדה אותם לכייר ולארוג.

יהושע נמנה עם קבוצה של שבעה אנשים, ודוד טוביה בראשם, שהקימו את המכון להשכלה גבוהה בנגב (אוניברסיטת בן-גוריון של היום). הקורס האקדמי הראשון לטבע התחיל במכון אצל יהושע. המרצים הגיעו מירושלים ומהטכניון בחיפה וקיימו את שיעוריהם במכון. בשנת 1968 עבר המכון הביולוגי ל"בית יציב", שם בנה יהושע מצפה כוכבים על הגג. יהושע נתמנה למפקח מחוזי על הוראת הטבע בבתי-הספר היסודיים ובחטיבות הביניים מאופירה ועד אשדוד, והוא מילא תפקיד זה עד צאתו לגמלאות.⁴⁵⁵

ברוריה (מאיר) נאוי

ברוריה נולדה בשנת 1925 בחבל הסאר (גרמניה המערבית), שהיה תחת מנדט צרפתי, למשפחה ציונית דתית. בשנת 1934 עזבה המשפחה את ביתה, בעקבות התחזקות הנאצים ומשטרו של היטלר. האב צפה את המצב, ובשנת 1935 עלתה המשפחה ארצה והתיישבה בפתח תקווה. ברוריה למדה בבית-ספר יסודי דתי, וכאשר עברה משפחתה בשנת 1939 לתל-אביב, למדה בבית-ספר "תלפיות", סיימה את גמנסיה "תלפיות" ואת סמינר לוינסקי. החלה ללמד בבית-ספר "הכרמל" בתל-אביב ולאחר מכן ניהלה את בית-הספר "יונה הנביא" ביפו. לבאר-שבע הגיעה בשנת 1958 עם משפחתה ועבדה כקצינת סעד במפעלי ים המלח. בשנת 1959 פנה אליה אריה סימון והזמינה לבוא ללמד במדרשה למורים. במשך שלוש שנים לימדה ברוריה היסטוריה וספרות, ובשנת הלימודים תשכ"א אף נמנתה עם הצוות המנהל את המדרשה יחד עם המורים מרדכי דקל ויהודית פורת.⁴⁵⁶

454 מכתב אריה סימון, מפקח מחוז הדרום, אל מזכירות משק אפיקים, 02.09.1959, ארכיון קיבוץ אפיקים.

455 יהושע זמרה, ריאיון, 29.01.2003.

456 ברוריה נאוי, ריאיון, 30.12.2002.

לאה צמיר

לאה עלתה לארץ מברזיל עם תנועת "דרור", בגרעין שעלה לארץ במאי 1950, והתיישב בקיבוץ "ברור חיל" בנגב. באמתחתה הייתה כבר דיפלומה של בוגרת אוניברסיטה, תואר ראשון, אך כדי להכשיר עצמה להוראה בארץ, היא למדה בסמינר הקיבוצים ואחר כך בבית ברל והתחילה ללמד בכיתות היסוד בקיבוצה. לאה המשיכה בלימודי פסיכולוגיה בבר-אילן וסיימה תואר ראשון ואת התואר השני בפסיכולוגיה השלימה באוניברסיטת תל-אביב. פרופ' סיני אוקן, המרצה שלה לפסיכולוגיה, הזמין אותה לשיחה ושכנע אותה ש"תעשה מצווה" ותבוא ללמד פסיכולוגיה במדרשה למורים בבאר-שבע. לאה נענתה לפנייתו, ובשנת הלימודים 1960/1961 היא לימדה פסיכולוגיה בשתי הכיתות של הישראלים ושל העולים החדשים. כך סיפרה: "בכיתת העולים התלמידים רובם היו כבר מורים. הייתי צריכה להציג לפנייהם את התפיסה הישראלית, השונית בתרבויות, השונית בשיטות ההוראה. נושאים שהיו זרים להם, כמו דמוקרטיזציה בחינוך, התחשבות בתלמיד ובצרכיו, השונית בין התלמידים המזרחיים והתלמידים יוצאי אירופה וניצולי השואה. את הישראלים לימדתי פסיכולוגיה ותולדות החינוך. הכנתי אותם לבחינת הגמר".⁴⁵⁷ במקביל לעבודתה במדרשה לימדה לאה פסיכולוגיה גם באשקלון בקורס למורים בלתי-מוסמכים והכינה אותם לבחינת המילואים, וכן המשיכה בעבודתה בתחנה הפסיכולוגית בתל-אביב. בשל העומס הרב, בנוסף לטיפול במשפחתה ובשתי בנותיה, עזבה לאה את המדרשה למורים בתום שנת לימודים אחת בלבד. כיום (בעת הריאיון) מנהלת לאה את התחנה לבריאות הילד בשער הנגב.

נספח לפרק הרביעי:

בית המדרש הממלכתי למורים ולגננות

ד"ר עזריאל ניצני ז"ל

ניצני (1917-1993) נולד בפולין. למד בחדר מתוקן ובבית-ספר תרבות, ואת השכלתו התיכונית רכש בגימנסיה תרבות ברובנה. בסיום הלימודים, בשנת 1937, עלה לארץ ולמד ספרות והיסטוריה באוניברסיטה העברית על הר הצופים. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה הפסיק לימודיו והתגייס ליחידת הפו"שים. לאחר מכן החל ללמוד בבית המדרש למורים בבית הכרם, ובשנת 1941 סיים את הכשרתו להוראה. את עבודתו בשדה החינוך החל כמורה במוסדות החינוך ההתיישבותי, בקבוצת משמר השרון ובבית החינוך המשותף בעמק הירדן בדגניה ב', ולאחר מכן בקריית ביאליק ובנהריה. בשנת 1958 נתמנה למפקח על מוסדות החינוך במחוז הדרום במשרד החינוך, תפקיד אותו מילא בהפסקות עד לפרישתו באוקטובר 1982. במקביל סיים לימודי תואר שני ושלישי והתמחה בנושא "טעוני טיפוח". בתקופת כהונתו כמפקח פעל בשלושה תחומים: כמנהל המרכז ל"טעוני טיפוח" בירושלים, כיו"ר הוועדה לחינוך היסודי במזכירות הפדגוגית בירושלים וכמנהל האגף להכשרת מורים ולהשתלמותם. משנת 1982 לימד באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, בסמינר הקיבוצים, במכללת לוינסקי ובמכללת קיי. "בזמן היותו מנהל המחוז פרחה העשייה החינוכית בדרום והייתה לשם דבר בכל רחבי הארץ. בעשור האחרון לחייו כיהן בראשות החברה של מכללת קיי והיה אחראי להתפתחותה האיכותית והכמותית של המכללה". נהרג בתאונת דרכים ב-ט"ז בחשוון תשנ"ד בשובו מעבודתו.⁴⁵⁸

גריזלדה (הניש) שניאור ז"ל

גריזלדה (1916-2004) נולדה בעיירה קוטיב בפולין. בילדותה עברה עם הוריה לרומניה, שם גדלה וסיימה בית-ספר יסודי ובית-ספר תיכון. בשנת 1934, נרשמה לסמינר למורים לעברית בצ'רנוביץ, סיימה אותו בשנת 1936 וקיבלה תואר מורה לעברית לבית-הספר היסודי. במקביל ללימודיה בסמינר, למדה באוניברסיטת צ'רנוביץ בפקולטה לפילוסופיה וקיבלה בשנת 1940 תואר שני בפסיכולוגיה, בסוציולוגיה ובפילוסופיה. הספיקה לעבוד שנה כמורה למתמטיקה בחטיבת הביניים ואז, בשנת 1941, גורשה עם בני משפחתה לטרנסניסטריה, שם עבדה בבית יתומים כמטפלת ואחר כך כמורה לילדים יהודים יתומים. בשנת 1944 חזרה לצ'רנוביץ ועבדה שנתיים כמורה. בשנת 1946 קיבלה היתר יציאה מברית המועצות ועברה עם בעלה לגור ברומניה בעיר ערד.

458 פ' גבע-ניצני, "לזכרו של ד"ר עזריאל ניצני ז"ל", ארכיון קיי, תיק מורי משרד החינוך, 49; ד"ר שלמה בק, דברי הספד, 10.11.1993.

עבדה כגננת בגן ילדים של מפלגת "פועלי ציון" והייתה מורה לעברית במפלגת "מזרחי" ובאולפן לחלוצים שהתכוננו לעלות לארץ ישראל. באוקטובר 1958 נרשמה עם בעלה ובתה לקבל היתר עלייה לארץ. בשנת 1963 עלתה ארצה וגרה במעון אקדמאים בפרדס רובין (ליד גבעת שמואל) ואחר כך השתקעה ברמת גן. החלה לעבוד כמורה בבית-ספר יסודי ואחר כך בתיכון קוגל בחולון. משנת 1964 עבדה כמורה לפסיכולוגיה בסמינר למורים ולגננות ע"ש שיין בפתח תקווה (שם הייתה מורה לפסיכולוגיה של כותבת שורות אלה). בשנת 1967 החלה לעבוד כמורה לפסיכולוגיה ולתורת החינוך בסמינר בבאר-שבע, ומשנת 1970 לימדה גם בבית המדרש למורי החינוך הגופני בבאר-שבע עד צאתה לגמלאות.⁴⁵⁹

ד"ר אסתר טרסי-גיא ז"ל

אסתר (1907-1998) נולדה ברדז'בילוב ברוסיה. עם פרוץ מלחמת רוסיה-פולין ברחה המשפחה לפולין והתיישבה בסרנה, שם למדה אסתר בגן ילדים עברי וסיימה בית-ספר עממי ותיכון כללי. למדה באוניברסיטה בלבוב וקיבלה תואר דוקטור לספרות סלווית בשנת 1929 (בהיותה בת 21), לאחר מכן התמחתה בספרות ילדים ונוער ולימדה בבית מדרש יהודי בפולין עד עלייתה לארץ בשנת 1936. את דרכה בארץ החלה ב"נטעים" ולאחר נישואיה התיישבה בכפר יונה, משם עברה לכפר אונו (היום קריית אונו), לרמת רחל, למשמר השרון, לתל-אביב, לאשקלון ולירושלים. בכל המקומות הנ"ל עבדה כמורה כוללת בבתי-ספר יסודיים. בתל-אביב הייתה מנהלת הספרייה הפדגוגית של בית ליסין. ספרות ילדים לימדה בסמינרים הדסים, בית הכרם, לוינסקי ובאר-שבע, ובבית-הספר לספרנות באוניברסיטה העברית עד שנת 1975. לסמינר בבאר-שבע הגיעה בשנת 1965 ולימדה מורים-עולים, מדריכי נוער, מורות-גננות ומורים-כוללים. בשנת 1970 פרשה לגמלאות, אך המשיכה ללמד בסמינר עד שנת 1974 לפי חוזה עבודה מיוחד.⁴⁶⁰

459 גריזלדה שניאור, ריאיון, 06.07.2003.

460 ד"ר עמיקם גיא, בנה של ד"ר טרסי-גיא, ריאיון, 27.03.2005.

נספח לפרק החמישי: הסמינר מפלס דרכו בנתיבי האקדמיזציה

ד"ר צבי תמרי ז"ל

תמרי, בעל ותק רב בתפקידים הקשורים בחינוך, הגיע לסמינר בשנת 1972, שנת הלימודים תשל"ג, במסגרת פעולתו של ד"ר הלוינג לגייס מורים בעלי תואר שני ושלישי למוסד, ועבד עד שנת 1974. יצחק פרי, סגן יו"ר ארגון מורי המכללות והסמינרים, כתב כי ד"ר תמרי הוא "מורה בר אוריין ובקי גדול בתחומים בהם הוא עוסק. נענה לפנייתנו להורות בתנאים חלוציים למדי בבתי מדרש (באר שבע והמדרשה למוזיקה) ועל ידי כך ויתר על הצעות קוסמות אחרות של אוניברסיטאות שונות, שעמן ניהל מו"מ בראשיתה של שנה זו. ד"ר תמרי נענה לפנייתנו בהיותו איש שורשי ביותר בארץ, שאמון ורגיל להיענות לשליחויות חלוציות (היה בפלוגות פו"ש, חבר עין חרוד במשך שנים רבות, עסק בהדרכת נוער, בשליחויות בחו"ל מטעם המדינה, ועוד)".⁴⁶¹

461 מכתב יצחק פרי אל חיים נבון, מנהל המחלקה לדירוג ולהסמכה, משרד החינוך והתרבות, 16.10.1972, ארכיון קיי, תיק מורים.

נספח לפרק השישי: מכללת קיי - "מכללה בדרך"

ישי שריג ז"ל

ישי (1924-2000) נולד וגדל באויפשט, הונגריה, שם גם סיים את לימודיו בבית-הספר התיכון. בשנת 1944 גויס למחנה כפייה של הצבא ההונגרי, ובאמצעות תעודה מזויפת שהונפקה על ידי התנועה הציונית, ברח והגיע לרומניה, שם למד שנה רפואה. בסוף המלחמה נקרא לחזור לבודפשט כדי להעלות יהודים שחזרו מהמחנות. בשנת 1945 עלה לארץ ומיד גויס ושירת בסירת חטיבה 7. בשנת 1954 הגיע לבאר-שבע והחל דרכו בתפקידי הוראה בבאר-שבע. בינואר 1956 התמנה לתפקיד "עוזר ראשי במחלקה להנחלת הלשון ולהשכלה". בשנת 1957 קיבל תפקיד נוסף, לפקח על בתי-ספר לנערים עובדים במחוז הדרום. על תפקידו זה זכה לשבחים מפי אריה סימון, מפקח מחוז הדרום דאז, שכתב: "זו היא השנה הראשונה מאז קום החינוך הממלכתי, שיש טיפול שיטתי ורציני במוסדות אלה, ודבר זה נזקף על חשבון מסירותו הבלתי רגילה של מר שריג".⁴⁶² והוסיף: "לאור אחריותו ומסירותו הבלתי רגילה לעבודתו, שאפשרו לנו לקיים את הלימודים בהנחלת הלשון ובבתי-הספר לנערים עובדים במחוז הדרום בזמנים ובתנאים קשים, אני סבור כי הוא ראוי בהחלט להעלאה בדרגה".⁴⁶³ בספטמבר 1957 התמנה ישי לתפקיד קצין חינוך מחוזי. מתוקף תפקידו זה טיפל בארגון של ארבעים ושמונה בתי-ספר לנערים עובדים במחוז הדרום, היה אחראי לקיום חוק לימוד חובה לגבי נערים עולים מחוסרי השכלה יסודית, טיפל בשיבוץ מורים למוסדות הלימוד שעליהם היה ממונה ותיאם בין פעולות הגדנ"ע שהתנהלו בבתי-ספר אלה עם שלטונות הגדנ"ע בדרג חטיבית וגדודי. בשנת 1958 ובנוסף, נתמנה ישי על ידי דוד טוביהו, ראש העיר, לעורך העלון של עיריית באר-שבע "לתושב". בפברואר 1960 נתמנה לעוזר ראשי למפקח מחוז הדרום אריה סימון. מתוקף תפקידו זה היה אחראי למינהל מוסדות החינוך במחוז הדרום: ארבע מאות בתי-ספר יסודיים, גני ילדים ובתי-ספר לנערים עובדים. הוא זכה לשבחים על תפקודו: "מר שריג ממלא את תפקידו בהצלחה, במסירות ובאחריות לשביעות רצונו המלאה. אין לי ספק, כי ראוי הוא שנמליץ על העלאתו בדרגה".⁴⁶⁴ בשנת 1966 החל ישי את לימודיו בפסיכולוגיה ובחינוך במכון להשכלה גבוהה בנגב (לימים, אוניברסיטת בן-גוריון). את דרכו בהכשרת עובדי הוראה החל בבית המדרש הממלכתי למורי החינוך הגופני כסגן מנהל, ולאחר מכן בסמינר למורים ולגננות, שבו שימש בתפקידים בכירים, ביניהם סגן מנהל ומרכז מדעי החברה. הוא לימד סוציולוגיה של החינוך ומתודולוגיה של כתיבת עבודות. ישי פרש לגמלאות בשלהי שנת 1987, לאחר שלושים

462 א' סימון, מפקח מחוז הדרום, אל א' ישראלי, סגן המנהל הכללי למינהל, 28.01.1957, ארכיון קיי, קופסה ש/42.

463 א' סימון, מפקח מחוז הדרום, אל א' רותם, האחראי על המנגנון, 29.01.1957, שם.

464 א' סימון, מפקח המחוז, אל מר אגוזי, מנהל המנגנון, 10.07.1960, שם.

ושתיים שנות הוראה ופעילות בשדה החינוך, אך המשיך לעבוד במכללה על פי חוזה עבודה מיוחד עד אוגוסט 1990.⁴⁶⁵

טליה גלעוז ז"ל

טליה (1936-1991) החלה דרכה בהוראה בתקופת השירות הצבאי, עת שירתה כמרכזת הוראה בחיל השריון בדרגת סמלת. לאחר סיום לימודיה בבית המדרש למורים ע"ש דוד ילין בירושלים, עבדה שנתיים בבית-הספר ע"ש י"מ פינס בגדרה, ובשנת 1960 החלה לעבוד בבאר-שבע בכיתות א'-ח': שנה אחת בבית-הספר מצדה, ארבע שנים בבית-הספר ניצנים, כמרכזת כיתות א'-ד', וחמש שנים בהוראה טיפולית בבית-הספר אחווה. באותן שנים שימשה גם מורה מאמנת. בשנת 1970, לאחר ארבע עשרה שנות הוראה, החלה עבודתה בסמינר כמדריכה פדגוגית במסלול מורים-כוללים. מאז ועד מותה מילאה תפקידים מרכזיים בסמינר: מדריכה פדגוגית, מרכזת מקצוע, מרכזת הדרכה, חברת הנהלה, מטפלת באירועים, מרכזת צוות תכניות לימודים בהנחיית ד"ר משה זילברשטיין ז"ל, מרכזת מסלול מורים-כוללים. במקביל, השלימה לימודי תואר ראשון (1977) באוניברסיטת בן-גוריון בנגב ותואר שני בהצטיינות (1984) באוניברסיטה העברית. נהרגה בתאונת דרכים ביום 13.07.1991.⁴⁶⁶

חנה חופשי ז"ל

חנה (1933-1996) הייתה בוגרת בית-הספר הריאלי בחיפה ואף את הכשרתה כמורה קיבלה בבית המדרש למורים ולגננות שליד בית-ספר זה. בשנת תשי"ג (1953) קיבלה תעודת הוראה ומאז שימשה כמורה מוסמכת לכיתות היסוד. בראשית תשי"ד (1954) הצטרפה כחברה לקבוצת "ארוז" ובה חייתה עד שנת 1974. עבדה כמחנכת וכמורה בנר עם ובארז, וכמורה לביוולוגיה בבית החינוך המשותף שער הנגב. בשנים תשכ"ה ותשכ"ו ניהלה את כיתות היסוד בבית חינוך זה. בשנת 1971 קיבלה את התואר הראשון בביוולוגיה באוניברסיטת תל-אביב, לאחריו לימדה ביוולוגיה בשער הנגב. במקביל, עסקה גם בהדרכת מורי כיתות היסוד בנושא הוראת הטבע. בראשית תשל"ד עברה עם משפחתה לבאר-שבע ובשנת הלימודים תשל"ה (1974) הצטרפה לסגל ההוראה במכללת קיי כמורה למדעי הטבע וכמדריכה פדגוגית במסלול מורים-כוללים המתמחים במדעי הטבע. הייתה גם מרכזת טיולים ומרכזת מסלול מדעי הטבע. בשנת 1986 קיבלה את התואר השני בביוולוגיה בפקולטה למדעי החיים באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. באוגוסט 1995 פרשה לגמלאות.⁴⁶⁷

ד"ר פני צ'כמן ז"ל

פני נולדה בארה"ב בשנת 1913. את לימודיה האקדמיים סיימה בארצות הברית: תואר ראשון בהיסטוריה ובאמנות בהונטר קולג' בניו יורק (1933), תואר שני באמנות באוניברסיטת קולומביה (1944) ודוקטורט בחינוך אמנותי באוניברסיטת ניו יורק (1968). שלושים וארבע שנים עבדה במוסדות חינוך שונים טרם עלותה לישראל: מורה לאמנות בבית-ספר תיכון, מפקחת לאמנות בבתי-ספר יומיים יהודיים בניו יורק, מרצה לאמנות באוניברסיטה של העיר ניו יורק, מפקחת על

465 ארכיון קיי, קופסה ש/42; "דברים לזכרו", מאת אורית פרג, בתו של ישי, 10.02.2005.

466 ארכיון קיי, תיק מורים/47.

467 ארכיון קיי, תיק מורי משרד החינוך/48.

מחלקת חינוך הורים בוועד החינוך היהודי של ניו יורק. בשנת 1973 עלתה ארצה ובשנת 1974 (תשל"ד) החלה עבודתה בסמינר כמורה ומרכזת המסלול לציור ולאמנות עד שנת 1977. בינואר 1979 הפסיקה עבודתה מטעמי בריאות. במכתב ההתפטרות כתבה, כי שנותיה בסמינר "היו שנים מאוד מאושרות".⁴⁶⁸

ברכה (זילברשטיין) קייזר ז"ל

ברכה (1930-2003) נולדה בלודו' פולין. עלתה לארץ בשנת 1935 וגדלה בבני ברק. בשנת 1949 סיימה את לימודיה בסמינר "בית יעקב" ובשנים 1950-1956 עבדה כמורה בבית-ספר יסודי "בית יעקב" בתל-אביב. בשנים 1956-1959 שהתה במינכן ועבדה כמורה בקהילה היהודית. בשנת 1959 השתקעה בשיקגו, הקימה משפחה, עבדה כמורה ולמדה באוניברסיטה. תואר ראשון בפסיכולוגיה ובחינוך סיימה בשנת 1972 באוניברסיטת אילינוי בשיקגו. תואר שני בחינוך מיוחד ובפסיכולוגיה סיימה בשנת 1974 באוניברסיטת נורס-וסטרן באילינוי בשיקגו. בשנים 1972-1974 השתלמה בתקשורת ובתרפיה לילדים ולמשפחות. בשנת 1975 חזרה ארצה והשתלבה בהכשרת מורים במכללת לוינסקי ובסמינר הקיבוצים. בשנת 1979 עברה לערד והצטרפה לסגל ההוראה של הסמינר בבאר-שבע, כמדריכה הפדגוגית וכמורה לחינוך מיוחד. בהיותה מהמורות הראשונות במסלול חינוך מיוחד, הניחה את התשתית לתכניות הלימודים במסלול ועמדה בראשו בשנים 1981-1986. זכתה להערכה רבה, ובסיימה את תפקידה כמרכזת המסלול כתבה לה רבקה בן-יעקב, מנהלת המכללה (24.08.1986): "שימשת דוגמה אישית לנכונות לתרום ולפעול בהתאם לצרכים ולדרישות". בשנים הבאות, במקביל להיותה מדריכה פדגוגית, הקימה את מערך הסדנאות הטיפוליות במסלול, לימדה פסיכולוגיה ותקשורת בין-אישית, התמחתה בתכנית "מעגל הקסם" והכשירה סטודנטיות לעבוד על פיה. פרשה לגמלאות בשנת 1995, אך המשיכה לעבוד במכללה על פי חוזה עבודה מיוחד.⁴⁶⁹

אסתר מילוא ז"ל

אסתר (1936-1990) למדה הוראה בבית המדרש העברי למורים ע"ש דוד ילין בירושלים בשנים תשי"ד-תשט"ו, והוסמכה להוראה בבית-הספר היסודי לכיתות בינוניות וגבוהות. בשנים תשכ"א-תשכ"ג למדה ספרות ומקרא באוניברסיטת תל-אביב. בשנים תשכ"ה-תשכ"ו למדה במלגה מטעם משרד החינוך והתרבות במסגרת האוניברסיטה העברית לקראת תואר שני בחינוך. טרם בואה לסמינר בבאר-שבע צבר ניסיון של שלוש עשרה שנות ותק במסגרות חינוך שונות: מורה ומדריכה לכיתות קליטה של עליית הנוער, מורה ומחנכת לכיתות ה', ו', ט', מרכזת המדור ללימודים הומניסטים במרכזייה הפדגוגית לחינוך על יסודי בתל-אביב, מדריכה פדגוגית למורים בסמינר הקיבוצים ומפקחת על בתי-ספר לחניכים ובתי-ספר תעשייתיים. בשנת 1973 הגיעה לסמינר בבאר-שבע ושימשה מדריכה פדגוגית במסלול מורים-כוללים, ולימדה דידקטיקה, מקרא, ספרות, היסטוריה, אזרחות ותורת החינוך. בשנים 1976-1985 הייתה רכזת המעבדה הפדגוגית ואחראית על ההוראת הטכנולוגית החינוכית.⁴⁷⁰

468 ארכיון קיי, קופסה צ/35.

469 ארכיון קיי, תיק מורי משרד החינוך/51; "דברים לזכרה", מאת ד"ר אתי כהן, 20.02.2005.

470 ארכיון קיי, קופסה מ/26.

נספח לפרק השביעי: מכללת קיי מתאחדת עם בית המדרש לחינוך הגופני

יצחק נשר ז"ל

יצחק הגיע ארצה מרוסיה בשנת 1925, לאחר שסיים "קורס גבוה למפקדי צבא ולמורים להתעמלות". התיישב ברחובות והחל לעמל את הפועלים במושבה. בהמשך ייסד את סניף "הפועל" ברחובות ועבד כמורה להתעמלות בבית-הספר. בשנת 1932 פתח את מגרש המשחקים הראשון ברחובות שנקרא "שדה הילדים לעבודה ולמשחק", שהתנהל על העיקרון של "עבודה חופשית-עצמאית-יצירתית". המגרש הוקם על ידי העירייה, וארגון "הדסה" היה אחראי על הפיקוח הפדגוגי וסיפק את המכשירים והמתקנים השונים: ארגז חול, סולם שוודי, גלגלים, בולי עץ, כדורים וחבלים. בניהולו של נשר הפך המגרש למקום מרכזי לבילוי שעות הפנאי של ילדי רחובות וסביבותיה. בשנת 1935 עבר לבית-הספר בשכונת בורוכוב בגבעתיים, לימד התעמלות בדרך ייחודית לו - "דרך הוראת המשחקים" - והנהיג "הפסקות פעילות". גישתו זכתה להכרה אצל ד"ר אלי פרידמן וכאשר הקימה את הסמינר לחינוך גופני בבאר-שבע היא גייסה אותו להוראה. יצחק נשר השתלב בסגל ההוראה והיה חבר צוות מוביל בין המורים.⁴⁷¹

רות דגן ז"ל

רות עלתה מגרמניה בשנות השלושים והתיישבה בקיבוץ עין חרוד. פיתחה שיטת הוראה התואמת את הגישה החינוכית הייחודית השלטת בקיבוץ. שיטתה שמה דגש על התפתחות הילד והתקדמותו, על מתן יחס אישי לכל ילד ועל עידוד הילד לפעול באופן חופשי ויצירתי, בהתלהבות ובשמחה. גישה זו הייתה מנוגדת לתפיסה הגרמנית הנוקשה והמוכתבת, וגם לתפיסה שהייתה נהוגה באותם ימים בממסד החינוך הגופני (ארגון המורים לחינוך גופני), שבה שלטה הגישה הסקנדינבית, שדגלה בסדר ובמשמעת. רות דגן סיפרה, שבאחד הימים הגיע רפאל פנון, המפקח על החינוך הגופני, לצפות בשיעוריה, ותהה לפשר ה"בלגן": הילדים לא הסתדרו בשורה, רצו לכיוונים שונים, פעלו ב"רעש"... וכשהעיר לה על כך ענתה, ש"זוהי השיטה בה ניתן לחנך את הצברים הצעירים". כיוון שגישה זו תאמה את גישתה של אלי פרידמן, שסיימה לימודיה בבית-הספר של רודולף לאבאן באנגליה ("הגישה החינוכית"), צירפה פרידמן את רות לסגל ההוראה של בית המדרש למורים לחינוך גופני בבאר-שבע. בשנת 1968, החלה רות לעבוד עם אלי פרידמן, תוך ניסיון לבנות גישה חדשה

וייחודית, המותאמת לאוכלוסיית הילדים בנגב. מטרתן הייתה להחזיר בציבור את החשיבות של החינוך הגופני לעיצוב האישיות, ולתרגמו לחיי היום יום בבית-הספר. למען יישום חזון המשותף, הסכימה רות לרתום עצמה למאמץ פיזי ונפשי אדיר של נסיעה מקיבוץ עין חרוד לבאר-שבע. היא סיפרה, שנהגה לצאת מהקיבוץ עם שחר, עם אוטו החלב שיצא לתנובה בתל-אביב, ומשם המשיכה באוטובוס לבאר-שבע. רות לא נעדרה ולא אחרה מעולם לעבודה. היא שימשה כמדריכה פדגוגית ומורה להתעמלות יסודית, לימדה את יסודות התנועה הגופנית תוך חשיבה, הבנה, יצירה ודמיון, ניתוח מעמיק של מרכיבי התנועה ושימושה בחיי האדם, שימוש מושכל במכשירי עזר, ובעיקר - יחסי אנוש במסגרת הקבוצה והחברה. רות העמידה דורות של מורים שדגלו בשיטתה, וסייעה לאלי פרידמן בהגשמת מפעלה האדיר. נפטרה בשנת 2004.⁴⁷²

ד"ר יעקב טייטלבוים ז"ל

יעקב (1928-1993) יליד פולין, סיים בית-ספר גבוה לכלכלה ותעשייה בקטוביץ בפולין, שם רכש תואר ראשון ושני (מגיסטר) ואף לימד חמש שנים בטכניון בפולין. עם עלותו ארצה לימד פיזיקה באורט גבעתיים ובמקוה ישראל. בשנת 1974 החל ללמד מינהל החינוך ופסיכולוגיה בבית המדרש למורים בבאר-שבע. משנת 1976 לימד גם בבית המדרש למורים לחינוך גופני בבאר-שבע ובבית המדרש למורים למוסיקה בתל-אביב. בשנת תשכ"ח למד לתעודת הוראה באוניברסיטת תל-אביב ובשנת תשל"ד קיבל תואר שני בחינוך באוניברסיטה העברית בירושלים. את הדוקטורט קיבל באוניברסיטת תל-אביב בתחום החינוך. נפטר שבועיים לפני יציאתו לגמלאות.⁴⁷³

472 כתבה: ד"ר טלי בן-ישראל, ראש המסלול לחינוך גופני במכללת קיי, יוני 2005.

473 ארכיון קיי, תיק מורי משרד החינוך, 48.

נספח לפרק השמיני: המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי

רותי (שושני) נחמני ז"ל

רותי (1937-1998) נולדה, גדלה והתחנכה בקיבוץ גניגר בעמק יזרעאל. לאחר השירות הצבאי נישאה לבן המשק, ילדה את בנה בכורה ועבדה כמטפלת בחברת הנעורים. בשנים 1960-1962 גרה ברמת רחל ולמדה בסמינר למורים ע"ש דוד ילין בירושלים, במסלול מורים-כוללים. סיימה את לימודיה בהצטיינות ועברה עם משפחתה לערד, בעקבות פנייתו של דוד בן-גוריון ליישוב הנגב, שם נולדה בתה. רותי הייתה המורה הראשונה בערד בבית-הספר הראשון "יעלים", שכלל כיתה אחת רב-גילית בת שמונה ילדים. שימשה גם כמנהלת בית-הספר שהתפתח לבית-ספר יסודי לכיתות א'-ו'. בשנת 1973 הקימה בו את החטיבה הצעירה הראשונה בארץ וניהלה אותה בשנים 1973-1982. לימים הייתה גם המפקחת הארצית על שבעים וחמש חטיבות צעירות ברחבי הארץ בשנים 1975-1983. למדה חינוך וספרות עברית באוניברסיטת בן-גוריון בנגב וקיבלה תואר ראשון בשנת 1975. בשנת 1983 סיימה תואר שני בחינוך באוניברסיטה העברית. למכללת קיי הגיעה בספטמבר 1983 והייתה מדריכה פדגוגית במסלול מורים-כוללים. זכתה להצלחה רבה, כפי שכתבה גניה רויזמן, מרכזת מסלול

רותי (שושני) נחמני ז"ל

הכוללים: "ראיתי מקרוב את עבודתה של גב' רות נחמני. התרשמתי שהנ"ל מסורה, אחראית ותורמת תרומה חיובית להכשרתן של הסטודנטיות". בשנת 1989 החלה עבודתה כמדריכה פדגוגית של שנה ב' במסלול גיל רך. זכתה גם כאן להערכה רבה, כפי שציינה רבקה בן-יעקב, מנהלת המכללה, במכתבה לדב אייזן, מנהל המחלקה להכשרת מורים (12.04.1989): "רותי ממלאת את תפקידה במסירות, באחריות ותורמת רבות לסטודנטיות ולמסלול". בשנת 1995 פרשה לגמלאות, אך המשיכה לעבוד במכללה לפי חוזה מיוחד עד מותה. נקברה בגניגר, מקום הולדתה.⁴⁷⁴

ד"ר רות שיין ז"ל

רותי (1948-2004) סיימה תואר ראשון (1969) במחלקה להיסטוריה ומדעים ותואר שני (1970) בבית-הספר לחינוך באוניברסיטת הארווארד, קמברידג' מסצ'וסטס. בסיום התואר השני עבדה ארבע שנים כמורה למתמטיקה בבית-ספר יסודי באילינוי ואחר כך כמנהלת מרכז חינוכי "קוהל המורה" באילינוי. בשנת 1975 עלתה לארץ והייתה מנהלת "קוהל המורה" בבאר-שבע בשנים 1975-1990, ובמקביל סיימה תואר שלישי בחינוך מתמטי (1997) באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. בשנת 1986 החלה ללמד מתמטיקה ומתודיקה של חשבון וגיאומטריה במכללת קיי. בשנים 1997-1993 לימדה גם קורסים לתואר ראשון ושני באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. הייתה מרכזת המסלול לגיל הרך בשנים 1997-2000 ומרכזת החוג למתמטיקה במכללה בשנים 1995-2003. בנוסף, הייתה רותי מעורבת בייעוץ ובהדרכת פרויקטים רבים בתחום האוריינות הלשונית והמתמטית, אחדים מהם גם במגזר הבדווי. הייתה חברה בוועדות מדעיות רבות בתחום החינוך המתמטי במכללת קיי, במכון מופ"ת ובמשרד החינוך. את הידע הרב שצברה, פרסמה בכתבי עת מדעיים בארץ ובחו"ל, והרצתה בכנסים ארציים ובינלאומיים.⁴⁷⁵

474 אתי סגל, בתה של רותי, ריאיון, 27.03.2005; ארכיון קיי, תיק מורי משרד החינוך/ 49.
475 ארכיון קיי, קופסה ש/42.